κομπρεσέρ

για την πόλη και το χώρο

1

κ ο μ π ρ ε σ έ ρ

γ ι α   τ η ν   π ό λ η   κ α ι   τ ο   χ ώ ρ ο

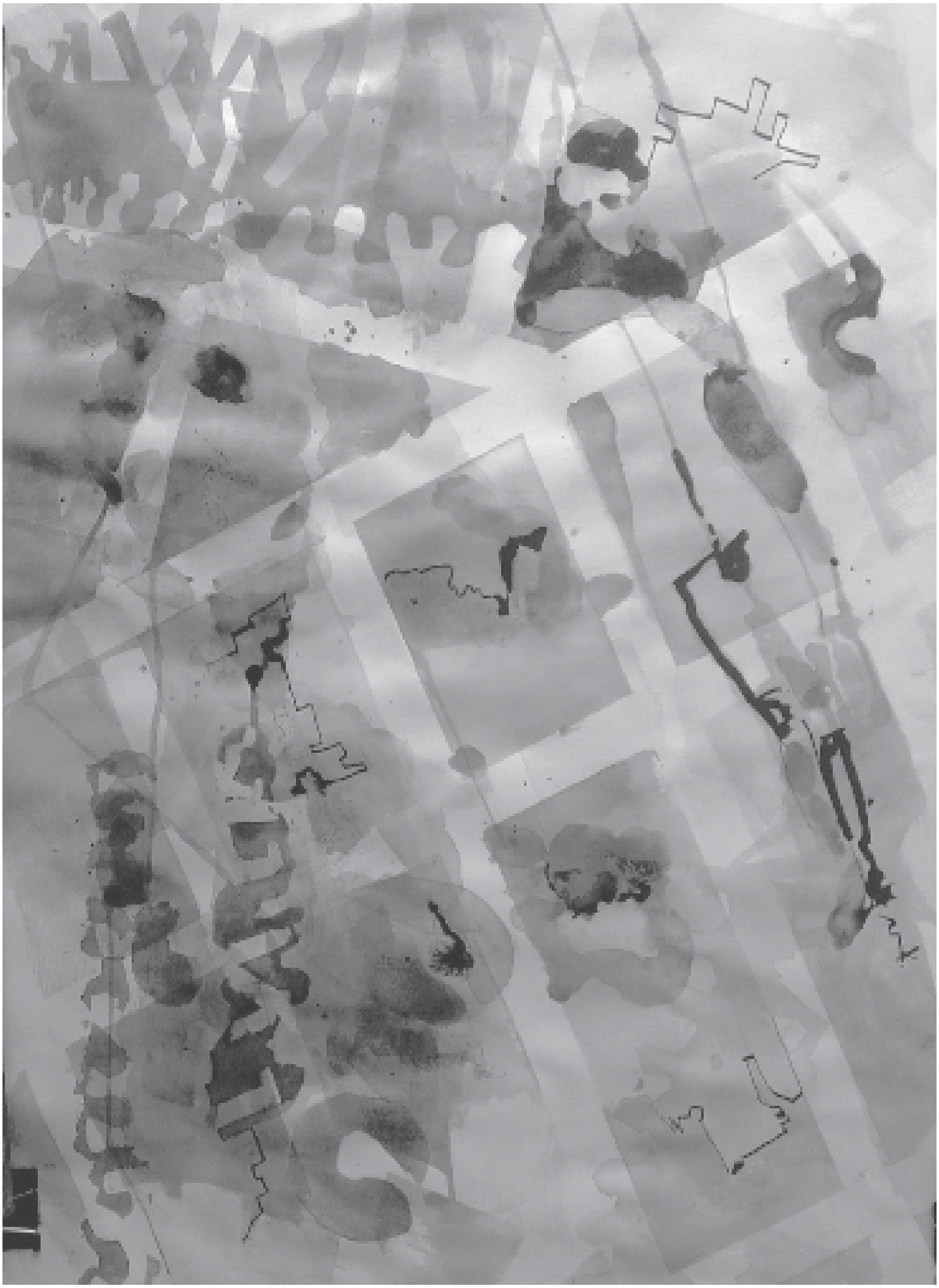
το πρώτο τεύχος είναι αποτέλεσμα συλλογικής δουλειάς από τους γιώργο, ηρώ, κατερίνα, κώστα, μαρία, μυρτώ, ντίνα και τυπώθηκε σε 500 αντίτυπα το Γενάρη του 2011.

ευχαριστούμε τους ίρις, κυριάκο, ανθή, δήμητρα, μαρία, αλέκο και όλους όσους βοήθησαν στη δημιουργία του εντύπου.

το κολάζ του εξωφύλλου είναι της εύης.

kompreser@hotmail.com

Το να γράφουμε αυτό το εισαγωγικό σημείωμα αποτελεί για μας μεγάλη χαρά, καθώς σηματοδοτεί την ολοκλήρωση της αρχής μιας προσπάθειας. Μιας προσπάθειας συλλογικής που μόλις τώρα δίνει τον πρώτο της καρπό, το ανά χείρας τεύχος. Το **κομπρεσέρ** χαιρετίζει, λοιπόν τους αναγνώστες του, θέτοντας απευθείας το γνωστό υπαρξιακό ερώτημα που θέτει κάθε νέα έκδοση στον εαυτό της: και γιατί χρειάζεται ένα περιοδικό που να ασχολείται με την πόλη, και μάλιστα από μια κριτική σκοπιά;

Πολλοί μάλιστα ίσως θέσουν το ερώτημα αυτό εντάσσοντάς το στην τρέχουσα συγκυρία: μα καλά… εδώ ο κόσμος καίγεται με την οικονομική κρίση και τις συνέπειές της και εμείς θα ασχολούμαστε με τα ζητήματα της πόλης όταν άλλα προβλήματα είναι τόσο πιεστικά και άλλα ζητήματα τόσο φλέγοντα;
Εμείς θα λέγαμε ότι ακριβώς στις συνθήκες κρίσης είναι που τα ζητήματα της πόλης έρχονται πιο επείγοντα στο προσκήνιο και η αντιμετώπισή τους πρέπει να είναι πιο άμεση. Αυτό συμβαίνει για μια σειρά από λόγους.

Από τη μεριά του κεφαλαίου, το ξεπέρασμα της κρίσης περνά αναγκαστικά μέσα από την περαιτέρω επίθεση στην πόλη, μέσα από την πιο εντατική αξιοποίησή της και από την εμπορευματοποίηση του χώρου της. Είναι γνωστό πως όταν βρίσκεται σε κρίση ψάχνει αγωνιωδώς νέους τομείς αξιοποίησης. Η ανοικοδόμηση, η δημιουργία και η αναδημιουργία των πόλεων δεν είναι βέβαια κάποιος νέος τομέας δραστηριοποίησης του κεφαλαίου· ίσα ίσα ισχύει το αντίθετο. Η επίθεση του κεφαλαίου θα είναι στην κατεύθυνση της πιο εντατικής αξιοποίησης του ήδη αποικιοποιημένου από αυτό χώρου καθώς και στην εμπορευματοποίηση του «ελεύθερου» χώρου, όπου και όπως μπορούμε να μιλάμε για ελεύθερο χώρο.

Από την άλλη, η πιθανότητα να υπάρξει κάποια σοβαρή κίνηση, από τα κάτω, ανταγωνιστική στην υπάρχουσα οργάνωση της κοινωνίας, πιθανότητα που καλλιεργείται από την ίδια την κρίση, οδηγεί σε προληπτικά κατασταλτική οργάνωση του χώρου των πόλεων. Η οχύρωση των πόλεων ενάντια στα κινήματα, αποτελεί βέβαια και αυτή μια διαρκή στρατηγική μέσα στον καπιταλισμό. Στις σημερινές συνθήκες, όμως, που η καταστολή είναι ίσως η μοναδική τακτική του κεφαλαίου για την ενσωμάτωση του πληθυσμού στις καπιταλιστικές σχέσεις, η οχύρωση γενικεύεται. Οι άρχουσες τάξεις έχουν ήδη αντιληφθεί πως η πόλη είναι το πεδίο όπου θα διεξαχθούν οι κυριότερες μάχες της πάλης, αν αυτές γίνουν κάποτε και γι' αυτό το οργανώνουν ανάλογα. Οι από κάτω πρέπει επίσης να αντιληφθούν πως η διεκδίκηση και η κατοχύρωση θέσεων μάχης είναι εξαιρετικά κρίσιμη. Και οι μάχες για τις οποίες μιλάμε εδώ δεν είναι κυρίως στρατιωτικού χαρακτήρα. Είναι κυρίως μάχες ενάντια στις καπιταλιστικές κοινωνικές σχέσεις.

Η υποτίμηση της και η αναδιάρθρωση του πλαισίου της εκμετάλλευσής της (περιστασιακή εργασία, υψηλή ανεργία, part time εργασία κλπ.) που επιβάλλεται γενικά και βίαια, πιθανώς θα γεννήσει στάσεις ζωής- τακτικές για την κάλυψη των αναγκών οι οποίες θα έρχονται σε σύγκρουση με την παρούσα χωρική οργάνωση και τον εμπορευματικό χαρακτήρα της πόλης. Η διεκδίκηση χώρων των πόλεων όπου θα υλοποιούνται αυτές οι στάσεις ζωής και όπου θα καλύπτονται οι ανάγκες είναι λογικό να μπουν στην ημερήσια διάταξη. Αυτά υπό την προϋπόθεση ότι η αντίδραση στη βίαιη επίθεση ενάντια στην εργασία δεν θα είναι η παραπέρα εξατομίκευση και το κλείσιμο στα σπίτια. Παραμένουμε από τους αισιόδοξους και εργαζόμαστε ώστε να μην είναι έτσι…

Τα διάφορα κινήματα της πόλης θα παίξουν σημαντικό ρόλο τόσο στην απελευθέρωση ζωτικού χώρου για την ανάπτυξη νέων κοινωνικών σχέσεων, όσο και στην εξασφάλιση ισχυρών θέσεων μάχης πρώτα για άμυνα και έπειτα για την αντεπίθεση ενάντια στην υπάρχουσα κοινωνική οργάνωση.
Τέτοια κινήματα πόλης έχουν εμφανιστεί και εμφανίζονται όλο και πιο συχνά και στην Ελλάδα, αναπτύσσοντας δράση και διεκδικώντας την πόλη (με αποσπασματικό

μέχρι τώρα τρόπο είναι η αλήθεια). Ταυτόχρονα όμως, ο λόγος γύρω από την πόλη και τα χωρικά φαινόμενα είναι περιορισμένος σε μεγάλο βαθμό σε ακαδημαϊκά πλαίσια, ή στην άλλη άκρη, εκφυλίζεται σε έναν επιφανειακό λόγο μέσα στις σελίδες των free press εφημερίδων. Ο ακαδημαϊκός λόγος παράγεται και αναπαράγεται ως επί το πλείστον σε εξειδικευμένα συνέδρια, εργαστήρια αρχιτεκτονικής και πολεοδομικών σχολών και κυκλοφορεί ανάμεσα στις βιβλιοθήκες, τους πανεπιστημιακούς και τους φοιτητές που ασχολούνται με το ζήτημα.

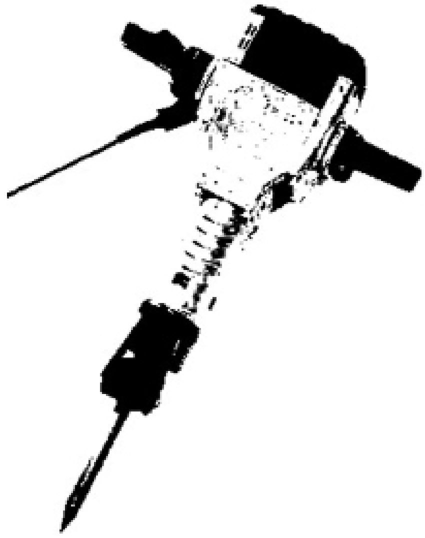
Το κομπρεσέρ φιλοδοξεί στο να βοηθήσει ο λόγος και η θεωρητική κριτική να απεγκλωβιστούν από τα πλαίσια του ακαδημαϊσμού και να συναντηθούν με την πρακτική κριτική των κινημάτων η οποία προηγείται και ιστορικά και σε σπουδαιότητα από την πρώτη, χωρίς βέβαια να μπορεί να κάνει χωρίς αυτή. Πάνω σε αυτό το «χωρίς βέβαια» πατάει και η προσπάθεια αυτού του περιοδικού.

Τα θέματα που θα μας απασχολήσουν, σε συνέπεια και με τα παραπάνω, κυρίως τίθενται ή έχουν τεθεί από τα ίδια τα κινήματα πόλης, πέρα από τις προτιμήσεις των συντακτών οι οποίες άλλωστε είναι και οι ίδιες επηρεασμένες από τα κινήματα αυτά. Έτσι, θεματικές όπως η πολιτική οικονομία, η επιτήρηση και η καταστολή ως τεχνικές της εξουσίας, το μεταναστευτικό, η φεμινιστική κριτική, κριτική της πολεοδομίας, το περιβάλλον και οι ελεύθεροι χώροι, στη συνάφειά τους με την πόλη και τον χώρο έχουν πρώτα αποτελέσει πεδία πρακτικής κριτικής των κινημάτων και για το λόγο αυτό θα αποτελέσουν και θεματικές του περιοδικού.

Τα κείμενα, εκτός από την έντυπη, θα κυκλοφορήσουν και σε ηλεκτρονική έκδοση μέσω του blog του περιοδικού. Εκεί η πρόσβαση στα κείμενα θα είναι ελεύθερη και θα υπάρχει και δυνατότητα σχολιασμού και παρέμβασης. Το αντίτιμο της έντυπης έκδοσης θα καλύπτει αποκλειστικά τα έξοδα για την παραγωγή της και πιστεύουμε ότι οι αναγνώστες θα δουν με κατανόηση και αλληλεγγύη την επιλογή της εκδοτικής ομάδας να ζητήσει την οικονομική συνδρομή τους στην προσπάθεια. Είναι άλλωστε αρκετά δύσκολο για μια ομάδα που αποτελείται από χαμηλά αμοιβόμενους μισθωτούς, άνεργες, περιστασιακά εργαζόμενες και φοιτητές να επωμιστούν το κόστος της έκδοσης.

Οποιοδήποτε feedback είναι ευπρόσδεκτο και επιθυμητό.

Καλή περιπλάνηση στο κομπρεσέρ και στις πόλεις!

το δικαίωμα στην πόλη

David Harvey

«ΑΛΛΑΞΤΕ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ» ΕΙΠΕ Ο ΜΑΡΞ, «ΑΛΛΑΞΤΕ ΤΗ ΖΩΗ ΕΙΠΕ Ο ΡΙΜΠΩ:

ΓΙΑ ΜΑΣ ΑΥΤΑ ΤΑ ΔΥΟ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΕΙΝΑΙ ΟΜΟΙΑ (Andre Breton) –

(Αυτοκόλλητο στην Plaza de las Tres Culturas στην Πόλη του Μεξικού,

σημείο της σφαγής των φοιτητών το 1968, Ιανουάριος 2008)

Ζούμε σε μια εποχή όπου τα ιδανικά των ανθρωπίνων δικαιωμάτων έγιναν κεντρικά τόσο πολιτικά όσο και ηθικά. Πολλή από την ενέργεια της πολιτικής καταναλώνεται στην προώθηση, την υπεράσπιση και τη διασαφήνιση της σημασίας τους για την οικοδόμηση ενός καλύτερου κόσμου. Στο μεγαλύτερο μέρος τους, οι ιδέες που κυκλοφορούν είναι ατομικίστικες, βασίζονται στην ιδιοκτησία και, ως τέτοιες, δεν αμφισβητούν τις ηγεμονικές φιλελεύθερες και νεοφιλελεύθερες αγοραίες λογικές και τις νεοφιλελεύθερες μορφές νομιμότητας και κρατικής δράσης. Ζούμε σε ένα κόσμο, τελικά, που τα δικαιώματα της ιδιοκτησίας και του ποσοστού κέρδους υπερισχύουν κάθε άλλης έννοιας δικαιώματος που κάποιος μπορεί να σκεφτεί. Όμως, υπάρχουν περιπτώσεις που το ιδανικό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων παίρνει μια συλλογική τροπή, όπως τότε που τα δικαιώματα της εργασίας, των γυναικών, των gay και των μειονοτήτων ήρθαν στο προσκήνιο (μια κληρονομιά του μακρόβιου εργατικού κινήματος και του κινήματος των Πολιτικών Δικαιωμάτων των 60ς στις Ηνωμένες Πολιτείες το οποίο ήταν συλλογικό και είχε παγκόσμιο αντίκτυπο). Αυτοί οι αγώνες για συλλογικά δικαιώματα είχαν αποκομίσει κάποια αποτελέσματα, σε ορισμένες περιπτώσεις, (όπως το ότι μια γυναίκα και ένας μαύρος έγιναν πραγματικοί υποψήφιοι για την Προεδρεία των ΗΠΑ). Εδώ, θέλω να εξερευνήσω ένα άλλο είδος συλλογικού δικαιώματος, το δικαίωμα στην πόλη. Αυτό έχει σημασία επειδή υπάρχει μια αναβίωση του ενδιαφέροντος για τις ιδέες του Henri Lefebvre για το θέμα, όπως αυτές διατυπώθηκαν σε σχέση με το κίνημα του '68 στη Γαλλία, και την ίδια ώρα υπάρχουν διάφορα κοινωνικά κινήματα ανά τον κόσμο που απαιτούν τώρα το δικαίωμα στην πόλη σαν στόχο τους. Άρα, τι μπορεί να σημαίνει το δικαίωμα στην πόλη;

Η πόλη, όπως είχε γράψει κάποτε ο διάσημος αστικός κοινωνιολόγος Robert Park, είναι:

«η πιο συνεπής και συνολική, η πιο επιτυχημένη προσπάθεια του ανθρώπου να ανακατασκευάσει τον κόσμο στον οποίο ζει ώστε να συμφωνεί περισσότερο με τις επιθυμίες της καρδιάς του. Αλλά, αν η πόλη είναι ο κόσμος που κατασκεύασε ο άνθρωπος, είναι και ο κόσμος στον οποίο είναι στο εξής καταδικασμένος να ζει. Έτσι, έμμεσα, και χωρίς καμία σαφή αίσθηση της φύσης της αποστολής του, φτιάχνοντας την πόλη ο άνθρωπος ξαναέφτιαξε τον εαυτό του»[1].

Αν ο Park είναι σωστός, τότε το ζήτημα του ποια πόλη θέλουμε δεν μπορεί να διαχωριστεί από το ζήτημα του τι είδους άνθρωποι θέλουμε να είμαστε, τι είδους κοινωνικές σχέσεις αναζητούμε, τι σχέσεις με τη φύση φροντίζουμε να έχουμε, τι τρόπο καθημερινής ζωής επιθυμούμε, τι είδους τεχνολογίες κρίνουμε κατάλληλες, τι αισθητικές αξίες έχουμε. Το δικαίωμα στην πόλη είναι, άρα, πολύ περισσότερα πράγματα από το δικαίωμα της ατομικής πρόσβασης στους πόρους που ενσωματώνει η πόλη: είναι το δικαίωμα να αλλάξουμε τους εαυτούς μας αλλάζοντας την πόλη περισσότερο σύμφωνα με τις επιθυμίες της καρδιάς μας. Είναι, επιπλέον, ένα συλλογικό παρά ένα ατομικό δικαίωμα αφού η αλλαγή της πόλης βασίζεται στην άσκηση συλλογικής εξουσίας επί των διαδικασιών της αστικοποίησης. Η ελευθερία να κατασκευάσουμε και να ανακατασκευάσουμε τους εαυτούς μας και τις πόλεις μας, υποστηρίζω πως είναι, ένα από τα πιο πολύτιμα αλλά και τα πιο παραμελημένα ανθρώπινα δικαιώματά μας.

1. Park, R. *On Social Control and Collective Behavior*, Chicago, Chicago University Press, p.3

Όμως αφού, όπως δηλώνει ο Park, μέχρι τώρα είχαμε έλλειψη της συναίσθησης της φύσης της αποστολής μας, πρέπει πρώτα να δείξουμε πως κατασκευαστήκαμε και ανακατασκευαστήκαμε σε ολόκληρη την ιστορία μέσω μιας αστικής διαδικασίας που ωθήθηκε από ισχυρές κοινωνικές δυνάμεις. Ο εκπληκτικός ρυθμός και η κλίμακα της αστικοποίησης τα τελευταία εκατό χρόνια σημαίνει, για παράδειγμα, ότι ανακατασκευαστήκαμε πολλές φορές χωρίς να ξέρουμε γιατί, πώς και για ποιο σκοπό. Συνέβαλλε αυτό στην ανθρώπινη ευημερία; Μας έκανε καλύτερους ανθρώπους ή μας άφησε να αιωρούμαστε σε ένα κόσμο ανομίας και αλλοτρίωσης, οργής και απογοήτευσης; Γίναμε σκέτες μονάδες ριγμένες σε μια αστική θάλασσα; Αυτό ήταν το είδος των ερωτήσεων που απασχολούσαν ποικίλους σχολιαστές του δεκάτου ενάτου αιώνα, όπως τον Engels και τον Simmel, που προσέφεραν διορατικές κριτικές γύρω από τις αστικές προσωπικότητες που αναδύονταν ως απάντηση στην ταχεία αστικοποίηση[2]. Στις μέρες μας δεν είναι δύσκολο να απαριθμήσουμε τις ποικίλες δυσαρέσκειες και ανησυχίες για την πόλη εν μέσω ακόμη πιο γρήγορων αστικών μετασχηματισμών. Παρόλα αυτά φαίνεται να μην έχουμε τη διάθεση για μια συστηματική κριτική. Τι θα κάνουμε, για παράδειγμα, με τις τεράστιες συγκεντρώσεις πλούτου, προνομίων και καταναλωτισμού, σε όλες σχεδόν τις πόλεις του κόσμου, εν μέσω ενός «πλανήτη των slums» που εκρήγνυται;[3]

Η διεκδίκηση του δικαιώματος στην πόλη με τον τρόπο που την εννοώ εδώ είναι, με ένα ριζικό και ριζοσπαστικό τρόπο, η διεκδίκηση ενός είδους εξουσίας διαμόρφωσης της διαδικασίας της αστικοποίησης, των τρόπων με τους οποίους οι πόλεις φτιάχνονται και ξαναφτιάχνονται. Από την πρώτη εμφάνισή τους, οι πόλεις αναδύθηκαν μέσω των γεωγραφικών και κοινωνικών συγκεντρώσεων κάποιου υπερπροϊόντος. Η αστικοποίηση υπήρξε άρα πάντα, κάποιου είδους ταξικό φαινόμενο, από τη στιγμή που τα πλεονάσματα έχουν αποσπαστεί από κάπου και από κάποιους (συνήθως μια καταπιεσμένη φτωχολογιά) ενώ ο έλεγχος της εκταμίευσης τους βρίσκεται τυπικά σε λίγα χέρια. Αυτή η γενική κατάσταση, φυσικά, παραμένει σταθερή και στον καπιταλισμό αλλά σε αυτή την περίπτωση υπάρχει μια πολύ στενή σχέση με τη διαρκή αναζήτηση υπεραξίας (κέρδους) που οδηγεί την καπιταλιστική δυναμική. Για να παράξουν υπεραξία, οι καπιταλιστές είναι αναγκασμένοι να παράξουν ένα υπερπροϊόν. Μιας και η αστικοποίηση εξαρτάται από την κινητοποίηση ενός υπερπροϊόντος, αναδύεται μια εσώτερη σχέση ανάμεσα στην ανάπτυξη του καπιταλισμού και την αστικοποίηση.

Ας δούμε από πιο κοντά τι κάνουν οι καπιταλιστές. Ξεκινούν τη μέρα με μια συγκεκριμένη ποσότητα χρήματος και την τελειώνουν με μια μεγαλύτερη. Την επόμενη μέρα ξυπνάνε και πρέπει να αποφασίσουν τι θα κάνουν με το επιπλέον χρήμα που κέρδισαν την προηγούμενη. Αντιμετωπίζουν ένα φαουστικό δίλημμα: να επανεπενδύσουν για να πάρουν ακόμη περισσότερα χρήματα ή να καταναλώσουν το πλεόνασμά τους σε απολαύσεις; Οι εξαναγκαστικοί νόμοι του ανταγωνισμού τους υποχρεώνουν να επανεπενδύσουν επειδή αν κάποιος δεν επανεπενδύσει, σίγουρα θα το κάνει κάποιος άλλος. Για να παραμείνει καπιταλιστής, κάποιο από το πλεόνασμα πρέπει να επανεπενδυθεί για να παράξει ακόμα μεγαλύτερο πλεόνασμα. Οι επιτυχημένοι καπιταλιστές συνήθως βγάζουν υπεραρκετό πλεόνασμα ώστε να επανεπενδύσουν στην επέκταση και επίσης να ικανοποιήσουν και τον πόθο τους για απολαύσεις. Όμως, το αποτέλεσμα της αέναης επανεπένδυσης είναι η επέκταση της παραγωγής πλεονάσματος με αυξανόμενο ρυθμό – εξού και όλες οι λογιστικές καμπύλες μεγέθυνσης (χρήματος, κεφαλαίου, παραγωγής και πληθυσμού) που προσαρτώνται στην ιστορία της καπιταλιστικής συσσώρευσης. Αυτό μοιάζει με τη λογιστική διαδρομή ανάπτυξης της αστικοποίησης στον καπιταλισμό.

Η πολιτική του καπιταλισμού επηρεάζεται από τη διαρκή ανάγκη να βρεθούν κερδοφόρα πεδία για καπιταλιστική παραγωγή και απορρόφηση πλεονάσματος. Ο καπιταλιστής αντιμετωπίζει έναν αριθμό εμποδίων σε αυτή τη συνεχόμενη και

2. Engels, F., *Η Κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία*, Μπάυρον, 1985; Simmel, G. "Πόλη και Ψυχή", Έρασμος, 1993.
3. Davis, M. *Planet of Slums*, London, Verso, 2006

ανεμπόδιστη επέκταση. Αν υπάρχει έλλειψη εργασίας και οι μισθοί είναι πολύ υψηλοί, τότε, είτε η υπάρχουσα εργασία πρέπει να πειθαρχηθεί (η τεχνολογικά εισαγόμενη ανεργία ή μια επίθεση στην οργανωμένη δύναμη της εργατικής τάξης είναι δύο βασικές μέθοδοι) ή πρέπει να βρεθούν νέες εργατικές δυνάμεις (με τη μετανάστευση, την εξαγωγή κεφαλαίου ή την προλεταριοποίηση μέχρι τώρα ανεξάρτητων κομματιών του πληθυσμού). Επίσης, πρέπει να βρεθούν νέα μέσα παραγωγής, γενικά, και νέοι φυσικοί πόροι, ειδικά. Αυτό ασκεί αυξανόμενη πίεση στο φυσικό περιβάλλον ώστε να αποδώσει τις απαραίτητες πρώτες ύλες και να απορροφήσει τα αναπόφευκτα απόβλητα. Πρέπει να ανοιχτούν πεδία για την εξόρυξη πρώτων υλών (ιμπεριαλιστικές και νέο-αποικιακές προσπάθειες έχουν συχνά αυτό σαν στόχο). Οι εξαναγκαστικοί νόμοι του ανταγωνισμού πιέζουν επίσης, ώστε να εμφανίζονται συνεχώς νέες τεχνολογίες και οργανωτικές μορφές, αφού καπιταλιστές με μεγαλύτερη παραγωγικότητα μπορούν να παραγκωνίσουν αυτούς με τις κατώτερες μεθόδους. Οι καινοτομίες καθορίζουν νέες επιθυμίες και ανάγκες, αυξάνουν το ρυθμό περιστροφής του κεφαλαίου μέσω της επιτάχυνσης και μειώνουν την τριβή της απόστασης που περιορίζει τη γεωγραφική έκταση μέσα στην οποία ο καπιταλιστής είναι ελεύθερος να ψάχνει για εκτεταμένα αποθέματα εργασίας, πρώτων υλών κλπ. Αν δεν υπάρχει αρκετή αγοραστική δύναμη στην αγορά, τότε πρέπει να βρεθούν νέες αγορές με την επέκταση του εξαγωγικού εμπορίου, την προώθηση νέων προϊόντων και lifestyles, τη δημιουργία νέων πιστωτικών εργαλείων και τη χρηματοδότηση των κρατικών και ιδιωτικών δαπανών με μακροπρόθεσμα δάνεια. Αν, τελικά, το ποσοστό κέρδους είναι πολύ χαμηλό, η κρατική ρύθμιση του «ολέθριου ανταγωνισμού»[4], η μονοπωλιοποίηση (με συγχωνεύσεις και εξαγορές) και οι εξαγωγές κεφαλαίου σε παρθένα εδάφη παρέχουν διεξόδους.

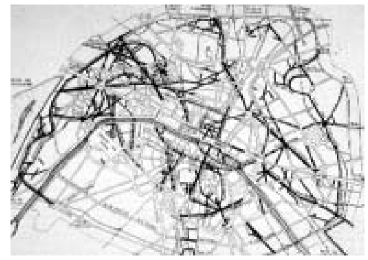
Αν οποιοδήποτε από τα παραπάνω εμπόδια στη συνεχή κυκλοφορία και επέκταση του κεφαλαίου είναι αδύνατο να παρακαμφθεί, τότε η συσσώρευση κεφαλαίου μπλοκάρεται και οι καπιταλιστές αντιμετωπίζουν μία κρίση. Το κεφάλαιο δεν μπορεί να επανεπενδυθεί κερδοφόρα. Η συσσώρευση του κεφαλαίου λιμνάζει ή σταματάει και το κεφάλαιο απαξιώνεται (χάνεται) και σε μερικές περιπτώσεις ακόμη και καταστρέφεται υλικά. Η απαξίωση μπορεί να πάρει διάφορες μορφές. Τα πλεονασματικά εμπορεύματα μπορεί να απαξιωθούν ή να καταστραφούν, η παραγωγική δύναμη και τα ενεργητικά να υποτιμηθούν και να μείνουν αδρανή, ή ακόμη και το ίδιο το χρήμα μπορεί να υποτιμηθεί μέσω του πληθωρισμού˙ και φυσικά, σε μία κρίση, η εργασία μπορεί να υποτιμηθεί μέσω της μαζικής ανεργίας. Τότε, με ποιους τρόπους έχει οδηγηθεί η καπιταλιστική αστικοποίηση από την ανάγκη να παρακαμφθούν αυτά τα εμπόδια και να επεκταθεί το πεδίο κερδοφόρας καπιταλιστικής δραστηριότητας; Υποστηρίζω εδώ ότι παίζει έναν ιδιαίτερα ενεργό ρόλο (μαζί με άλλα φαινόμενα όπως οι στρατιωτικές δαπάνες) στην απορρόφηση του υπερπροϊόντος που διαρκώς παράγουν οι καπιταλιστές στην αναζήτησή τους για υπεραξία[5].

Σκεφτείτε, πρώτα, την περίπτωση του Παρισιού της Δεύτερης Αυτοκρατορίας. Η κρίση του 1848 ήταν μία από τις πρώτες φανερές κρίσεις ταυτόχρονα ανενεργού πλεονάζοντος κεφαλαίου και πλεονάζουσας εργασίας και ήταν πανευρωπαϊκή. Χτύπησε ιδιαίτερα σκληρά το Παρίσι και το αποτέλεσμα ήταν μια ανεπιτυχής επανάσταση από την πλευρά των άνεργων εργατών και των αστών ουτοπιστών που έβλεπαν μια σοσιαλιστική δημοκρατία ως το αντίδοτο στην καπιταλιστική απληστία και ανισότητα που είχε χαρακτηρίσει τη Μοναρχία του Ιουλίου. Η αστική τάξη κατέστειλε βίαια τους επαναστάτες αλλά απέτυχε να ξεπεράσει την κρίση. Το αποτέλεσμα ήταν η αναρρίχηση στην εξουσία του Ναπολέοντα Βοναπάρτη, που έστησε ένα πραξικόπημα το 1851 και ανακήρυξε τον εαυτό του Αυτοκράτορα το 1852. Για να επιζήσει πολιτικά, ο αυταρχικός Αυτοκράτορας κατέφυγε σε εκτεταμένη πολιτική καταπίεση των εναλλακτικών πολιτικών κινημάτων αλλά γνώριζε επίσης ότι έπρεπε να αντιμετωπίσει και το πρόβλημα του πλεονάζοντος κεφαλαίου το οποίο το έκανε ανακοινώνοντας ένα τεράστιο πρόγραμμα επενδύσεων σε

4. ολέθριος ανταγωνισμός: αναφέρεται σε καταστάσεις που ο ανταγωνισμός της «ελεύθερης αγοράς» οδηγεί σε τιμές που για μεγάλα διαστήματα δεν καλύπτουν το κόστος παραγωγής και ιδίως τα πάγια κόστη. Αυτό συνήθως συμβαίνει σε παρακμάζουσες βιομηχανίες ή όταν παρατηρούνται τυχαίες κάμψεις της ζήτησης. Στην περίπτωση αυτή μπορεί το κράτος παρεμβαίνει συχνά για να σώσει τις επιχειρήσεις του κλάδου από το κλείσιμο.

5. Παρατηρητικοί κριτικοί αναμφίβολα θα επισημάνουν ότι κάθε ένα από τα εμπόδια στη συσσώρευση του κεφαλαίου που απαριθμήθηκαν στην πολύ απλοποιημένη έκθεση αντιστοιχεί χοντρικά και σε μια συγκεκριμένη θεωρία της κρίσης: οι εργατικοί περιορισμοί οδηγούν στις θεωρίες συμπίεσης του ποσοστού κέρδους, οι περιορισμοί των φυσικών πόρων οδηγούν στην «δεύτερη αντίφαση του καπιταλισμού» του O' Connor, οι υπερβολικές ή μη ισορροπημένες τεχνολογικές αλλαγές ενεργοποιούν πτωτικά ποσοστά κέρδους (και ολέθριο ανταγωνισμό), η έλλειψη αγορών δείχνει ένα πρόβλημα υποκατανάλωσης. Η δική μου απλοποιημένη άποψη είναι ότι οι κρίσεις μπορούν και όντως παίρνουν όλες αυτές τις μορφές σε συγκεκριμένες ιστορικές και γεωγραφικές συνθήκες και ότι όλα αυτά τα εμπόδια μπορούν μερικές φορές να φταίνε ακόμα κι αν το ένα μπορεί να ξεχωρίζει σαν το βασικό πρόβλημα που πρέπει να καταπολεμηθεί (π.χ. ο Reagan και η Thatcher προφανώς σκέφτηκαν πως ήταν θεμελιώδες να αντιμετωπίσουν τη δύναμη της εργασίας στις αρχές των '80ς, ενώ τώρα το πρόβλημα κυρίως βρίσκεται στην κατανάλωση που τροφοδοτείται με πιστώσεις η οποία εξασθενίζει και απειλεί να συρρικνώσει την πραγματική ζήτηση).

υποδομές τόσο στη χώρα του όσο και στο εξωτερικό. Στο εξωτερικό, αυτό σήμαινε την κατασκευή σιδηροδρόμων σε όλη την Ευρώπη και την Ανατολή όπως επίσης και την επιδότηση μεγάλων έργων όπως η Διώρυγα του Σουέζ. Εντός της χώρας σήμαινε ενίσχυση του σιδηροδρομικού δικτύου, κατασκευή λιμανιών, αποξήρανση ελών και τα συναφή. Όμως, πάνω απ' όλα, συνεπαγόταν την αναμόρφωση της αστικής υποδομής του Παρισιού. Ο Βοναπάρτης έφερε τον Haussmann για να αναλάβει τα δημόσια έργα το 1853.

Ο Haussmann κατάλαβε ξεκάθαρα ότι η αποστολή του ήταν να βοηθήσει στη λύση των προβλημάτων του πλεονάζοντος κεφαλαίου και της ανεργίας μέσω της οδού της αστικοποίησης. Η αναδόμηση του Παρισιού απορρόφησε τεράστιες ποσότητες εργασίας και κεφαλαίου με τα δεδομένα της εποχής και, μαζί με την αυταρχική καταστολή των φιλοδοξιών της Παρισινής εργατικής δύναμης, ήταν πρωταρχικό μέσο κοινωνικής σταθεροποίησης. Ο Haussmann στηρίχτηκε στα ουτοπικά σχέδια (των Φουριεριστών και των Σαιν-Σιμονιστών) για την αναμόρφωση του Παρισιού αλλά με μία μεγάλη διαφορά. Μετασχημάτισε την κλίμακα στην οποία αυτοί φανταζόντουσαν την αστική διαδικασία. Όταν ο αρχιτέκτονας Hittford έδειξε στον Haussmann τα σχέδια για μια νέα λεωφόρο, αυτός του τα πέταξε πίσω και του είπε «δεν είναι αρκετά φαρδιά… την έχεις 40 μέτρα κι εγώ τη θέλω 120». Ο Haussmann σκεφτόταν την πόλη σε μεγαλύτερη κλίμακα, με προάστια προσαρτημένα σε αυτή, ξανασχεδίασε μάλλον ολόκληρες γειτονιές (όπως τη Les Halles) αντί για μικρά κομμάτια του αστικού ιστού. Άλλαξε την πόλη χοντρικά παρά λιανικά. Για να το κάνει αυτό χρειαζόταν οικονομικούς θεσμούς και πιστωτικά εργαλεία που κτίστηκαν πάνω στις γραμμές των Σαινσιμονιστών (leasing εξοπλισμού και leasing ακινήτων). Αυτό που έκανε στην πραγματικότητα ήταν να λύσει το πρόβλημα της διάθεσης του πλεονάζοντος κεφαλαίου μέσω βελτιώσεων των αστικών υποδομών με τη χρήση μακροπρόθεσμων δανείων, εκκινώντας ένα σύστημα που έμοιαζε με το κεϋνσιανό.

Το σύστημα λειτούργησε πολύ καλά για περίπου δεκαπέντε χρόνια και κληροδότησε όχι μόνο μια μεταμόρφωση των αστικών υποδομών, αλλά την κατασκευή ενός τελείως νέου τρόπου αστικής ζωής και την κατασκευή μιας νέας αστικής προσωπικότητας. Το Παρίσι έγινε «η πόλη του φωτός», το μεγαλύτερο κέντρο κατανάλωσης, τουρισμού και αναψυχής – τα καφέ, τα πολυκαταστήματα, η βιομηχανία μόδας, οι μεγάλες εκθέσεις, όλα άλλαξαν τον αστικό τρόπο ζωής με τρόπους που μπορούσαν να απορροφήσουν τεράστια πλεονάσματα μέσω του χοντροειδούς και του επιπόλαιου καταναλωτισμού (που προσέβαλε του υπέρμαχους της παράδοσης και απέκλειε τους εργάτες στον ίδιο βαθμό). Όμως, το υπερεκτεταμένο και θεωρητικό οικονομικό σύστημα και οι πιστωτικές δομές στις οποίες στηρίχτηκε κατέρρευσαν το 1868. Ο Haussmann εκδιώχθηκε από την εξουσία, ο Ναπολέων ο 3ος πήγε απελπισμένα σε πόλεμο εναντίον της Γερμανίας του Μπίσμαρκ και έχασε, και στο κενό που δημιουργήθηκε ανήλθε η Παρισινή Κομμούνα, ένα από τα μεγαλύτερα επαναστατικά επεισόδια στην αστική καπιταλιστική ιστορία. Η Κομμούνα συνέβη εν μέρει λόγω της νοσταλγίας για τον αστικό κόσμο που κατέστρεψε ο Haussmann (οι σκιές της επανάστασης του 1848) και της επιθυμίας να παρθεί πίσω η πόλη για χάρη αυτών που είχαν εξωθεί λόγω των έργων του. Αλλά η Κομμούνα άρθρωσε, επίσης, προωθημένα οράματα για εναλλακτικές σοσιαλιστικές (αντιτιθέμενες στον μονοπωλιακό καπιταλισμό) νεωτερικότητες που ήταν αντιθετικά μεταξύ τους και που αντέτασσαν τα ιδανικά του κεντρικού ιεραρχικού ελέγχου (το Γιακωβίνικο ρεύμα) ενάντια στα αποκεντρωτικά αναρχικά οράματα της λαϊκής οργάνωσης (των οποίων ηγούνταν οι Προυντονιστές), και που οδήγησαν το 1872, εν μέσω έντονων κατηγοριών για το ποιος έφταιγε για τη συντριβή της Κομμούνας, στο ριζικό και ατυχές ρήγμα μεταξύ Μαρξιστών και Αναρχικών που μαστίζει ακόμα και σήμερα όλες της μορφές αντίθεσης στον καπιταλισμό[6].

Ας μεταφερθούμε στο 1942, στις Ηνωμένες Πολιτείες. Το πρόβλημα διάθεσης του

6. Αυτή η εκτίμηση βασίζεται στο Harvey D. *Paris, Capital of Modernity*, New York, Routledge, 2003.

πλεονάζοντος κεφαλαίου που φαινόταν τόσο δυσάγωγο στα '30ς (και η ανεργία που πήγαινε μαζί του) λύθηκε προσωρινά με την τεράστια κινητοποίηση για την προσπάθεια του πολέμου. Όλοι όμως φοβόντουσαν για το τι θα γινόταν μετά τον πόλεμο. Πολιτικά η κατάσταση ήταν επικίνδυνη. Η Ομοσπονδιακή Κυβέρνηση πρακτικά λειτουργούσε μια εθνικοποιημένη οικονομία, ήταν σύμμαχος με την κομμουνιστική Σοβιετική Ένωση και ισχυρά κοινωνικά κινήματα με σοσιαλιστικές τάσεις είχαν αναδυθεί στα '30ς. Όλοι ξέρουμε την ιστορία που ακολούθησε με τις πολιτικές του Μακαρθισμού και του Ψυχρού Πολέμου (άφθονα σημάδια τα οποία υπήρχαν ήδη το 1942). Όπως και με τον Λουδοβίκο Βοναπάρτη, μια ισχυρή δόση πολιτικής καταστολής απαιτήθηκε φανερά από τις άρχουσες τάξεις της εποχής. Αλλά τι γίνεται με το πρόβλημα της διάθεσης του πλεονάζοντος κεφαλαίου;

Το 1942 εμφανίστηκε μια εκτεταμένη αποτίμηση των προσπαθειών του Haussmann σε ένα αρχιτεκτονικό περιοδικό. Έδινε αναλυτικά τεκμήρια για το τι είχε κάνει, επιχειρούσε μια ανάλυση των λαθών του αλλά κυρίως αποσκοπούσε στο να αποκαταστήσει τη φήμη του Haussmann σαν ενός από τους μεγαλύτερους πολεοδόμους όλων των εποχών. Το άρθρο δεν το είχε γράψει άλλος από τον Robert Moses ο οποίος μετά το Β᾽ Παγκόσμιο Πόλεμο έκανε σε όλη τη μητροπολιτική περιοχή της Νέας Υόρκης αυτό που ο Haussmann είχε κάνει στο Παρίσι[7]. Δηλαδή, ο Moses άλλαξε την κλίμακα της σκέψης σχετικά με την αστική διαδικασία και διαμέσου ενός συστήματος αυτοκινητοδρόμων και μετασχηματισμών των υποδομών (που χρηματοδοτούνταν με μακροπρόθεσμα δάνεια), μέσω της προαστιοποίησης και του συνολικού επανασχεδιασμού, όχι μόνο της πόλης αλλά ολόκληρης της μητροπολιτικής περιοχής, απορρόφησε το υπερπροϊόν και έτσι βοήθησε να λυθεί το πρόβλημα της απορρόφησης του πλεονάζοντος κεφαλαίου. Για να συμβεί αυτό, έπρεπε να έχει πρόσβαση σε νέους οικονομικούς θεσμούς και φορολογικές ρυθμίσεις (που επιδοτούσαν την ιδιοκτησία κατοικίας) που απελευθέρωναν τις πιστώσεις που θα χρηματοδοτούσαν την αστική επέκταση. Αυτή η διαδικασία, όταν γίνεται σε εθνική κλίμακα, όπως έγινε σε όλα τα κύρια μητροπολιτικά κέντρα των Ηνωμένων Πολιτειών (επίσης ένας ακόμα μετασχηματισμός της κλίμακας), έπαιξε ένα κρίσιμο ρόλο στη σταθεροποίηση του παγκόσμιου καπιταλισμού μετά τον Β᾽ Παγκόσμιο Πόλεμο (ήταν η περίοδος που οι ΗΠΑ μπορούσαν να αντέχουν την παροχή κινητήριας δύναμης σε όλη την παγκόσμια μη-κομμουνιστική οικονομία τρέχοντας εμπορικά ελλείμματα). Η προαστιοποίηση των Ηνωμένων Πολιτειών δεν ήταν μόνο ένα θέμα νέων υποδομών. Όπως συνέβη και στο Παρίσι της Δεύτερης Αυτοκρατορίας, περιλάμβανε ριζικό μετασχηματισμό των lifestyles και παρήγαγε έναν τελείως νέο τρόπο ζωής όπου νέα προϊόντα, από την κατοίκηση, ως τα ψυγεία και τα air condition όπως επίσης και τα δύο αυτοκίνητα στο δρόμο και μια τεράστια αύξηση της κατανάλωσης πετρελαίου, όλα έπαιξαν το ρόλο τους στην απορρόφηση του πλεονάσματος. Αλλοίωσε, επίσης το πολιτικό τοπίο αφού η επιδοτούμενη ιδιοκτησία κατοικίας για τις μεσαίες τάξεις άλλαξε την εστίαση της κοινοτικής δράσης στην κατεύθυνση αξιών που υπερασπίζονταν την ακίνητη περιουσία και εξατομικευμένων ταυτοτήτων (που άλλαξαν την ψήφο των προαστίων σε συντηρητική ρεπουμπλικανική). Σε κάθε περίπτωση, υποστηρίχτηκε, πως οι φορτωμένοι με χρέη ιδιοκτήτες σπιτιών, είναι λιγότερο πιθανό να απεργήσουν. Αυτό το σχέδιο πέτυχε να απορροφήσει το πλεόνασμα και να διασφαλίσει την κοινωνική σταθερότητα, παρόλο το κόστος της εκκένωσης των κεντρικών πόλεων και της γέννησης μιας επονομαζόμενης αστικής κρίσης με εξεγέρσεις σε πολλές κεντρικές πόλεις των ΗΠΑ από καταπιεσμένες μειονότητες (κυρίως Αφρο-Αμερικάνων) στους οποίους είχε απαγορευτεί η πρόσβαση στη νέα ευημερία.

Αυτό κράτησε ως το τέλος των '60s όταν, όπως συνέβη και στον Haussmann, άρχισε να ξεδιπλώνεται μια διαφορετικού τύπου κρίση, τέτοια που το κύρος του Moses ξέπεσε και οι λύσεις του άρχισαν να φαίνονται ακατάλληλες και απαράδεκτες. Για αρχή, οι κεντρικές πόλεις βρισκόντουσαν σε εξέγερση. Οι υπέρμαχοι της παράδοσης, συσπειρωμένοι γύρω από την Jane Jacobs, ήθελαν

7. Moses, R., «What happened to Haussmann?», *Architectural Forum*, 77, 1942, 1-10.

να αντιμετωπίσουν τον βάρβαρο μοντερνισμό των σχεδίων του Moses με μια εντοπισμένη αισθητική γειτονιάς. Τα προάστια, όμως, είχαν χτιστεί και ο ριζικός μετασχηματισμός του lifestyle που προμήνυαν είχε όλων των ειδών τις κοινωνικές επιπτώσεις, οδηγώντας τις φεμινίστριες, για παράδειγμα, να ανακηρύξουν το προάστιο και το αντίστοιχο lifestyle, σαν τον τόπο όλων των θεμελιωδών δυσαρεσκειών. Αν λοιπόν, η Ωσμανοποίηση του Παρισιού έπαιζε ένα ρόλο στην επεξήγηση της δυναμικής της Παρισινής Κομμούνας έτσι και οι άψυχες ποιότητες της προαστιακής ζωής έπαιξαν έναν κρίσιμο ρόλο στα δραματικά κινήματα του 1968 στις ΗΠΑ, αφού δυσαρεστημένοι φοιτητές της μεσαίας τάξης μπήκαν σε μια φάση εξέγερσης, αναζητώντας συμμαχίες με περιθωριοποιημένες ομάδες που διεκδικούσαν πολιτικά δικαιώματα στις κεντρικές πόλεις και διαδήλωναν εναντίον του ιμπεριαλισμού των ΗΠΑ, για να δημιουργήσουν ένα κίνημα για το χτίσιμο ενός άλλου κόσμου που θα συμπεριλάμβανε ένα διαφορετικό είδος αστικής εμπειρίας. Στο Παρίσι, το κίνημα εναντίον του αυτοκινητόδρομου της αριστερής όχθης (του Σηκουάνα[8]), της εισβολής στο κεντρικό Παρίσι και της καταστροφής παραδοσιακών γειτονιών από τους «ψηλούς γίγαντες» εκ των οποίων υποδειγματικά ήταν η Place d' Italie και ο Tour Montparnasse, έπαιξε σημαντικό ρόλο στην κινητοποίηση των ευρύτερων διαδικασιών της εξέγερσης του '68. Και ήταν σε αυτό το πλαίσιο που ο Lefebvre έγραψε το προνοητικό κείμενό του στο οποίο προέβλεπε, ανάμεσα στα άλλα, όχι μόνο ότι η αστική διαδικασία ήταν κρίσιμη για την επιβίωση του καπιταλισμού και άρα υποχρεωτικά θα γινόταν εστία του πολιτικού και ταξικού αγώνα, αλλά αυτή η διαδικασία, βήμα βήμα εξάλειφε τη διάκριση πόλης-υπαίθρου μέσω της δημιουργίας ενοποιημένων χώρων σε όλο τον εθνικό χώρο, αν όχι και παραπέρα[9]. Το δικαίωμα στην πόλη έπρεπε να σημαίνει το δικαίωμα να ασκηθεί έλεγχος στο σύνολο της αστικής διαδικασίας που κυρίευε όλο και περισσότερο την ύπαιθρο (τα πάντα από τις αγροτικές επιχειρήσεις ως τη δεύτερη κατοικία και τον αγροτουρισμό).

Μαζί όμως με την εξέγερση του '68, εν μέρει με νοσταλγία γι' αυτό που είχε χαθεί και εν μέρει με μια προνοητική διερώτηση πάνω στην κατασκευή ενός διαφορετικού είδους αστικής εμπειρίας, πήγαινε και μια οικονομική κρίση στους πιστωτικούς θεσμούς οι οποίοι είχαν τροφοδοτήσει, μέσω της χρηματοδότησης με δάνεια, την έκρηξη της ιδιοκτησίας ακινήτων τις προηγούμενες δεκαετίες. Αυτή η κρίση διευρύνθηκε στα τέλη των '60ς μέχρι που ολόκληρο το καπιταλιστικό σύστημα κατέρρευσε σε ένα μείζον παγκόσμιο κραχ, οδηγούμενο από το σκάσιμο της φούσκας της παγκόσμιας αγοράς ακινήτων το 1973, που το ακολούθησε η δημοσιονομική χρεωκοπία της πόλης της Νέας Υόρκης το 1975. Οι ζοφερές μέρες των '70ς επίκειντο, και όπως συνέβη πολλές φορές πριν, το ερώτημα τώρα ήταν πώς να σωθεί ο καπιταλισμός από τις ίδιες του τις αντιφάσεις και σε αυτό, αν η ιστορία επρόκειτο να δείξει κάποια κατεύθυνση, η αστική διαδικασία θα έπαιζε σίγουρα ένα σημαντικό ρόλο. Σε αυτή την περίπτωση, όπως υποστήριξε πριν πολύ καιρό ο Bill Tabb, η επεξεργασία για τη λύση του προβλήματος της

8. το 1967 δημιουργήθηκε ο αυτοκινητόδρομος της δεξιάς όχθης του Σηκουάνα. Η δημιουργία του ήταν μέρος ενός συνολικότερου σχεδίου που προέβλεπε το Παρίσι να διατρέχεται από άκρη σ' άκρη από δρόμους ταχείας κυκλοφορίας, σύμφωνα με την αντίληψη του πρώην προέδρου της Γαλλίας Pompidou ότι το Παρίσι πρέπει να προσαρμοστεί στο αυτοκίνητο. Στα ευρύτερα αυτά σχέδια εντασσόταν και ένας εναέριος αυτοκινητόδρομος που θα περνούσε μπροστά από την Παναγία των Παρισίων. Η αντίθεση απέναντι στα σχέδια αυτά κατάφερε με μια νίκη ορόσημο για το εκεί οικολογικό κίνημα, να τα μπλοκάρει το 1975 και να βάλει σοβαρό εμπόδιο στην «Λοσ-αντζελοποίηση» του Παρισιού.

9. Lefebvre, H., *The Urban Revolution*, Minneapolis, Minnesota University Press, 2003; *Writing on Cities*, Oxford, Blackwell, 1996

δημοσιονομικής κρίσης της Νέας Υόρκης του 1975 πρωτοπόρησε στο δρόμο της οικοδόμησης μιας νεοφιλελεύθερης απάντησης στα προβλήματα της διαιώνισης της ταξικής εξουσίας και της αναζωογόνησης μια δυναμικής απορρόφησης των πλεονασμάτων που ο καπιταλισμός πρέπει να παράγει για να επιβιώσει[10].

Ας μεταφερθούμε ξανά, αυτή τη φορά, στη σημερινή μας συγκυρία. Ο παγκόσμιος καπιταλισμός βρίσκεται σε μια τροχιά τοπικών κρίσεων και καταρρεύσεων (Ανατολική και Νοτιοανατολική Ασία το 1997-98, Ρωσία το 1998, Αργεντινή το 2001, κλπ.) αλλά, μέχρι στιγμής έχει αποφευχθεί μια παγκόσμια κατάρρευση, παρά το χρόνιο πρόβλημα διάθεσης του πλεονάζοντος κεφαλαίου. Ποιος ήταν ο ρόλος της αστικοποίησης στη σταθεροποίηση αυτής της κατάστασης; Στις Ηνωμένες Πολιτείες είναι γενικά αποδεκτό ότι η αγορά κατοικίας υπήρξε ένας σημαντικός σταθεροποιητής της οικονομίας, ειδικά από το 2000 περίπου (έπειτα από την high-tech κατάρρευση του τέλους των '90ς[11]) παρόλο που ήταν ένα ενεργό συστατικό της επέκτασης κατά τη διάρκεια των '90ς. Η αγορά ακινήτων έχει απορροφήσει μεγάλο ποσό του πλεονάζοντος κεφαλαίου άμεσα μέσω των νέων κατασκευών (κατοικίες στην κεντρική περιοχή της πόλης και τα προάστια, και νέοι χώροι γραφείων) ενώ ο ταχύς πληθωρισμός των τιμών των ακινήτων, στηριζόμενος από ένα εντελώς άμετρο κύμα αναχρηματοδότησης μέσω υποθηκών με ιστορικά χαμηλά ποσοστά τόκων έδωσαν ώθηση στην εσωτερική αγορά καταναλωτικών αγαθών και υπηρεσιών. Η παγκόσμια αγορά έχει μερικώς σταθεροποιηθεί μέσω τις αστικής επέκτασης στις ΗΠΑ αφού αυτές τρέχουν τεράστια εμπορικά ελλείμματα με τον υπόλοιπο κόσμο, δανειζόμενες περίπου 2 δισεκατομμύρια δολάρια τη μέρα για να προμηθεύσουν με καύσιμα τον ακόρεστο καταναλωτισμό τους και τους πολέμους στο Αφγανιστάν και το Ιράκ οι οποίοι χρηματοδοτούνται με δάνεια.

Η αστική διαδικασία, όμως, υπέστη άλλον ένα μετασχηματισμό, στην κλίμακα. Έγινε, με λίγα λόγια, παγκόσμια. Άρα, δεν μπορούμε να εστιάσουμε μόνο στις Ηνωμένες Πολιτείες. Όμοιες εκρήξεις της αγοράς ακινήτων στη Βρετανία και την Ισπανία, όπως και σε πολλές άλλες χώρες, βοήθησαν στην τροφοδοσία της καπιταλιστικής δυναμικής με τρόπους που έμοιαζαν σε μεγάλο βαθμό με αυτό που είχε συμβεί στις Ηνωμένες Πολιτείες. Η αστικοποίηση της Κίνας τα τελευταία είκοσι χρόνια ήταν διαφορετικού χαρακτήρα (με τη μεγάλη έμφαση να δίνεται στην κατασκευή υποδομών), αλλά ακόμη πιο σημαντική από αυτή των ΗΠΑ. Ο ρυθμός (της αστικοποίησης) αυξήθηκε τερατωδώς ύστερα από μια σύντομη ύφεση γύρω στο 1997, τόσο που η Κίνα έχει απορροφήσει σχεδόν τις μισές παγκόσμιες προμήθειες τσιμέντου από το 2000. Πάνω από εκατό πόλεις πέρασαν το όριο του ενός εκατομμυρίου κατοίκων τα τελευταία είκοσι χρόνια και μικρά χωριά, όπως το Shenzhen, έχουν γίνει τεράστιες μητροπόλεις με 6 ως 10 εκατομμύρια κατοίκους. Τεράστια έργα υποδομών, όπως φράγματα και αυτοκινητόδρομοι –για άλλη μια φορά όλα χρηματοδοτούμενα με δάνεια– μετασχηματίζουν το τοπίο[12]. Οι συνέπειες για την παγκόσμια οικονομία και την απορρόφηση πλεονάζοντος κεφαλαίου υπήρξαν σημαντικές: Η Χιλή εκρήγνυται λόγω της ζήτησης για χαλκό, η Αυστραλία ευημερεί και ακόμα και η Βραζιλία και η Αργεντινή συνέρχονται, εν μέρει λόγω της δύναμης της ζήτησης της Κίνας για πρώτες ύλες. Είναι η αστικοποίηση της Κίνας ο βασικός σταθεροποιητής του παγκόσμιου καπιταλισμού; Η απάντηση πρέπει να είναι μερικώς, ναι. Αλλά η Κίνα είναι μόνο το επίκεντρο μιας διαδικασίας αστικοποίησης που τώρα έχει γίνει αληθινά παγκόσμια εν μέρει μέσω της εντυπωσιακής παγκόσμιας ενοποίησης των χρηματοοικονομικών αγορών που χρησιμοποιούν την ευελιξία τους για να χρηματοδοτήσουν με δάνεια αστικά μεγα-projects από το Ντουμπάι ως το Σάο Πάολο και από το Μουμπάι (Mumbai), στο Χονγκ Κονγκ και το Λονδίνο. Η κινεζική κεντρική τράπεζα, για παράδειγμα, έχει δραστηριοποιηθεί στην δευτερογενή αγορά υποθηκών στις ΗΠΑ, ενώ η Goldman Sachs έχει εμπλακεί σε μεγάλο βαθμό στην απότομα ανερχόμενη αγορά ακινήτων στο Μουμπάι και κεφάλαια από το Χονγκ Κονγκ έχουν επενδύσει στη Βαλτιμόρη. Κάθε αστική περιοχή στον κόσμο έχει σε πλήρη ανοδική πορεία την αύξηση της ανοικοδόμησής της, εν μέσω μιας πλημμύρας φτωχών μεταναστών

10. Tabb, W., *The Long Default: New York City and The Urban Fiscal Crisis*, New York, Monthly Review Press, 1982.

11. η high-tech κατάρρευση ή αλλιώς dot-com-bubble (δηλαδή, φούσκα-τελεία-κομ) αναφέρεται στη χρηματιστηριακή φούσκα που φούσκωσε τα χρόνια 1995-2000 και έσκασε στις 10 Μαρτίου 2000, κατά τη διάρκεια της οποίας διάφορες «εταιρείες» που ασχολούνταν με τον ανθηρό και φρέσκο τότε τομέα των ιντερνετικών υπηρεσιών, βάζοντας απλά ένα .com στο τέλος του ονόματος ή ένα e- στην αρχή του, έβλεπαν τις μετοχές τους να εκτινάσσονται αφού πολλοί ήταν διατεθειμένοι να επενδύσουν στις πολλά υποσχόμενες νέες επιχειρήσεις (χωρίς βέβαια να κοιτάξουν τους ισολογισμούς τους) και φυσικά κάποιοι να κερδοσκοπήσουν μέσω των τιμών των μετοχών τους. Τη συνέχεια μπορεί να τη φανταστεί κανείς… πολλές από αυτές τις επιχειρήσεις χρεοκόπησαν, πουλήθηκαν κλπ. με το αζημίωτο βέβαια για αυτούς που μέσα από αυτές έκαναν τις κομπίνες.

12. Harvey,D.,*Νεοφιλελευθερισμός, ιστορία και παρόν*, Καστανιώτης, 2007, κεφάλαιο 5.

που δημιουργούν την ίδια στιγμή ένα πλανήτη παραγκουπόλεων. Οι εκρήξεις ανοικοδόμησης είναι φανερές στην Πόλη του Μεξικού, το Σαντιάγκο της Χιλής, το Μουμπάι, το Γιοχάνεσμπουργκ, τη Σεούλ, την Ταϊπέι, τη Μόσχα και σε όλη την Ευρώπη (με αυτή της Ισπανίας να είναι η πιο δραματική), όπως επίσης και στις πόλεις του πυρήνα των καπιταλιστικών χωρών όπως το Λονδίνο, το Λος Άντζελες, το Σαν Ντιέγκο και τη Νέα Υόρκη (όπου βρίσκονται σε κίνηση περισσότερα αστικά projects μεγάλης κλίμακας από ποτέ και όπου, απλά για να ορίσουμε τη γενική κατεύθυνση της εποχής, μια πρόσφατη έκθεση επιχείρησε να αποκαταστήσει τη φήμη του Moses σαν του πρωτουργού της ανόδου της πόλης της Νέας Υόρκης παρά ως παράγοντα της πτώσης της, όπως το περιέγραψε πίσω στα 1974 ο Robert Caro[13]). Εντυπωσιακά και από μια άποψη εγκληματικά παράλογα projects μεγα-αστικοποίησης αναδύθηκαν στη Μέση Ανατολή σε μέρη όπως το Ντουμπάι και το Άμπου Ντάμπι σαν ένας τρόπος να απορροφηθούν τα πλεονάσματα που προκύπτουν από τον πλούτο του πετρελαίου με τους πιο καταφανώς, κοινωνικά άδικους και περιβαλλοντικά σπάταλους τρόπους που είναι πιθανοί (όπως μια πίστα για σκι σε εσωτερικό χώρο). Εδώ βλέπουμε ακόμη έναν μετασχηματισμό στην κλίμακα, τέτοιον που το κάνει δύσκολο να καταλάβουμε ότι αυτό που μπορεί να συμβαίνει παγκόσμια είναι σε γενικές γραμμές όμοιο με τις διαδικασίες που χειρίστηκε τόσο επιδέξια για λίγο ο Haussmann στο Παρίσι της Δεύτερης Αυτοκρατορίας.

Αυτή η παγκόσμια έκρηξη της αστικοποίησης βασίστηκε, όπως και όλες οι άλλες πριν από αυτή, στην κατασκευή νέων οικονομικών θεσμών και διακανονισμών για την οργάνωση των πιστώσεων που απαιτούνταν για τη συντήρησή της. Οικονομικές καινοτομίες δρομολογήθηκαν στα 80ς. Ιδιαίτερα κρίσιμο ρόλο έχουν παίξει η μετατροπή και η συσκευασία σε ομόλογα των τοπικών υποθηκών, ώστε να πωληθούν σε επενδυτές σε όλο τον κόσμο, και η οργάνωση νέων οικονομικών θεσμών για τον έλεγχο των CDOs[14]. Τα οφέλη από αυτά ήταν πολυάριθμα: διέσπειραν τον κίνδυνο, επέτρεψαν στις συγκεντρωμένες αποταμιεύσεις πλεονάσματος καλύτερη πρόσβαση στην πλεονάζουσα ζήτηση κατοικίας και επίσης, έχοντας το πλεονέκτημα του συντονισμού, έριξαν τα συνολικά επιτόκια (ενώ δημιουργούσαν τεράστιες περιουσίες για τους οικονομικούς μεσάζοντες που έκαναν αυτά τα θαύματα). Αλλά το να διασκορπιστεί ο κίνδυνος δε σημαίνει κιόλας πως αυτός εξολοθρεύεται. Επιπλέον, το γεγονός ότι ο κίνδυνος μπορεί να διασπαρθεί τόσο πλατιά ενθαρρύνει ακόμη πιο ριψοκίνδυνες τοπικές συμπεριφορές επειδή ο κίνδυνος μπορεί να μεταφερθεί αλλού. Χωρίς επαρκείς ελέγχους της αποτίμησης του κινδύνου, η αγορά υποθηκών ξέφυγε από τον έλεγχο και αυτό που συνέβη στους Pereire Brothers[15] στα 1867-68 και στην δημοσιονομική σπατάλη της πόλης της Νέας Υόρκης στις αρχές των '70ς, μεταμορφώθηκε στην αποκαλούμενη sub-prime κρίση [16] και στην κρίση ενεργητικού. Η κρίση είναι συγκεντρωμένη σε πρώτο χρόνο μέσα και γύρω από τις πόλεις των ΗΠΑ, με ιδιαίτερα σοβαρές συνέπειες για τους Αφροαμερικανούς χαμηλού εισοδήματος και τις ανύπαντρες γυναίκες επικεφαλής νοικοκυριών των κέντρων των πόλεων. Επηρεάζει, επίσης, εκείνους που, ανίκανοι να φέρουν τα βάρη των τιμών των κατοικιών που εκτοξεύονται στα αστικά κέντρα, ιδίως στις νοτιοδυτικές ΗΠΑ, εκδιώχθηκαν στην ημιπεριφέρεια των μητροπολιτικών περιοχών για να εγκατασταθούν σε περιοχές κατοικίας που χτίστηκαν κερδοσκοπικά[17] με βολικά επιτόκια αρχικά, αλλά οι οποίοι τώρα αντιμετωπίζουν κλιμακούμενες συνολικές δαπάνες με την αύξηση των τιμών πετρελαίου και τη διόγκωση των πληρωμών για τις υποθήκες αφού τα επιτόκια στην αγορά επιστρέφουν σε ανοδική πορεία. Αυτή η κρίση, που έχει έντονο τοπικό αντίκτυπο στην αστική ζωή και τις υποδομές, απειλεί επίσης όλη την αρχιτεκτονική του παγκόσμιου οικονομικού συστήματος και μπορεί να πυροδοτήσει την έναρξη μιας σημαντικής ύφεσης. Οι ομοιότητες με τα 70ς, είναι για να το θέσω ήπια, περίεργες (συμπεριλαμβανομένης της απάντησης του εύκολου χρήματος της Ομοσπονδιακής Κεντρικής Τράπεζας των ΗΠΑ, η οποία σχεδόν σίγουρα θα δημιουργήσει, στο όχι και τόσο μακρινό μέλλον, ισχυρές τάσεις ανεξέλεγκτου πληθωρισμού, όπως συνέβη στα 70ς μέσω παρόμοιων κινήσεων.

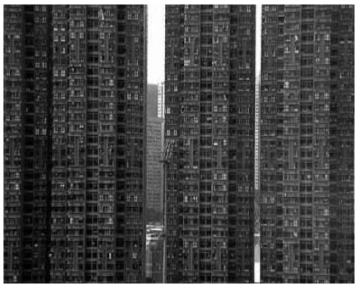
13. Caro, R., *The Power Broker: Robert Moses and the Fall of New York*, New York, Knopf, 1974; Ballon, H. and Jackson, K., *Robert Moses and the Modern City: The Transformation of New York*, New York, Norton, 2007.

14. CDO: ασφάλιστρα κινδύνου για ενυπόθηκα δάνεια. Πρόκειται για δομημένα χρηματοοικονομικά προϊόντα (αντίστοιχά τους είναι τα πολυσυζητημένα CDS για τα κρατικά χρέη).Με λίγα λόγια κάποιος που δανείζει με βάση μια υποθήκη, π.χ. μια τράπεζα σε έναν εργάτη, μπορεί να αγοράσει αυτό το προϊόν από μια άλλη τράπεζα ώστε αν δεν πάρει τα χρήματα από τον εργάτη να πάρει μια αποζημίωση από την ασφάλεια που πλήρωσε. Τα προϊόντα αυτά λειτουργούν από εκεί και πέρα και ανεξάρτητα σαν εμπορεύματα των χρηματιστηριακών αγορών. Η διαδικασία μέσω της οποίας τέτοια προϊόντα λειτουργούν ως οχήματα κερδοσκοπίας δεν μπορεί φυσικά να αναλυθεί εδώ.

15. οι αδερφοί Pereire που είχαν ιδρύσει την Compagnie Generale Transatlantique με βασικό μέτοχο την προηγούμενη εταιρεία τους, εταιρεία leasing. Η Compagnie Generale Transatlantique ασχολήθηκε με τις κατασκευές, τη ναυτιλία, τις μεταφορές με κάθε είδους μεταφορικά μέσα κλπ. Το 1868 η οικονομική κρίση τους αναγκάζει να κάνουν αίτηση χρεωκοπίας και να παραιτηθούν.

16. ub-prime κρίση είναι η τρέχουσα κρίση γύρω από τα ενυπόθηκα δάνεια που ξεκίνησε από τις ΗΠΑ. Στα μέσα του 2006 οι τιμές των ακινήτων έπιασαν κορυφή. Όταν η τιμή τους άρχισε από εκεί κι έπειτα να πέφτει, τα κυμαινόμενα επιτόκια των ενυπόθηκων δανείων (το 80% των δανείων αυτών έχουν κυμαινόμενο επιτόκιο) άρχισαν να ανεβαίνουν με αποτέλεσμα να υπάρχουν πολλές οφειλές από αυτού που είχαν δανειστεί βάζοντας υποθήκη, δηλαδή, δεν μπορούσαν να πληρώσουν τις αυξημένες δόσεις. Έτσι, διάφορες ασφάλειες (χρηματοπιστωτικά προϊόντα) που στηρίζονταν στα μελλοντικά κέρδη από τις δόσεις αυτών των δανείων, αφού οι δόσεις δεν πληρωνόντουσαν, έχασαν την αξία τους. Αποτέλεσμα ήταν οι χρεωκοπίες τραπεζών και άλλων οργανισμών που είχαν αγοράσει τέτοιου είδους ασφάλειες.

17. tract housing στο πρωτότυπο: ολόκληρες συνοικίες οι οποίες αποτελούνται από όμοια σπίτια και χτίζονται από real-estate εταιρείες στα προάστια των αμερικανικών πόλεων. Σχεδόν σε όλες τις χολιγουντιανές ταινίες φαίνονται αυτές οι συνοικίες με τα σπιτάκια, τον κήπο, το parking κλπ.

Όμως, η κατάσταση είναι πολύ πιο πολύπλοκη τώρα και είναι ένα ανοιχτό ερώτημα το κατά πόσο μια σοβαρή κατάρρευση στις Ηνωμένες Πολιτείες μπορεί να αντισταθμιστεί κάπου αλλού (π.χ. από την Κίνα, παρόλο που ακόμα κι εδώ ο ρυθμός της αστικοποίησης φαίνεται να γίνεται πιο αργός). Όμως, το οικονομικό σύστημα είναι επίσης πολύ πιο στενά διασυνδεδεμένο απ' ότι πριν[18]. Οι αστραπιαίες συναλλαγές μέσω ηλεκτρονικών υπολογιστών, μόλις ξεφύγουν, πάντα απειλούν να δημιουργήσουν μεγάλη ανισότητα στην αγορά (ήδη παράγουν απίστευτη αστάθεια στα χρηματιστήρια) η οποία θα παράξει μια μεγάλη κρίση που απαιτεί συνολικό αναστοχασμό για το πώς δουλεύει το χρηματοοικονομικό κεφάλαιο και οι χρηματικές αγορές, συμπεριλαμβανομένης και της σχέσης με τη διαδικασία αστικοποίησης.

Όπως σε όλες τις προηγούμενες φάσεις, η πιο πρόσφατη ριζική επέκταση της αστικής διαδικασίας έφερε μαζί της εκπληκτικούς μετασχηματισμούς των lifestyles. Η ποιότητα της αστικής ζωής έχει γίνει εμπόρευμα για αυτούς που έχουν χρήματα, όπως έγινε και η ίδια η πόλη σε ένα κόσμο όπου ο καταναλωτισμός, ο τουρισμός, οι βιομηχανίες που βασίζονται στην κουλτούρα και τη γνώση έγιναν μείζονες όψεις της αστικής (urban) πολιτικής οικονομίας. Η μεταμοντέρνα ροπή να ενθαρρύνεται ο σχηματισμός θέσεων για την αγορά, τόσο στις επιλογές του αστικού lifestyle και στις καταναλωτικές συνήθειες όσο και στις πολιτισμικές φόρμες, περιβάλλει τη σύγχρονη αστική εμπειρία με μια αύρα ελευθερίας επιλογής στην αγορά, με την προϋπόθεση ότι έχεις χρήματα. Τα εμπορικά κέντρα, τα multiplex, οι μεγάλες αλυσίδες καταστημάτων[19] πολλαπλασιάζονται (η παραγωγή του καθενός έχει γίνει μεγάλη μπίζνα) όπως και τα fast food και οι αγορές χειροποίητων, οι boutique κουλτούρες και όπως το τοποθετεί χαριτωμένα ο Sharon Zukin, «η ειρήνευση μέσω του cappuccino». Ακόμα και η ασυνάρτητη, μειλίχια και μονότονη ανάπτυξη των προαστιακών περιοχών που συνεχίζει να κυριαρχεί σε πολλές περιοχές, τώρα παίρνει το αντίδοτό της, ένα κίνημα «νέας πολεοδομίας» που προάγει την πώληση της κοινότητας και ένα boutique lifestyle σαν αναπτυξιακό προϊόν που θα εκπληρώσει τα αστικά όνειρα. Αυτός είναι ένας κόσμος όπου η νεοφιλελεύθερη ηθική του εντατικού κτητικού ατομικισμού και η αντίστοιχη πολιτική παραίτηση από την υποστήριξη συλλογικών μορφών δράσης μπορούν να γίνουν το περίγραμμα της κοινωνικοποίησης της προσωπικότητας[20]. Η υπεράσπιση των αξιών της ιδιοκτησίας γίνεται κυρίαρχου πολιτικού ενδιαφέροντος τέτοιου που, όπως δείχνει ο Mike Davis, οι ενώσεις ιδιοκτητών κατοικίας στην πολιτεία της Καλιφόρνιας γίνονται προμαχώνες πολιτικής αντίδρασης αν όχι τοπικών φασισμών γειτονιάς[21].

Αλλά, επίσης, ζούμε όλο και περισσότερο σε διαιρεμένες, κατακερματισμένες και επιρρεπείς σε συγκρούσεις πόλεις. Το πώς βλέπουμε τον κόσμο και ορίζουμε τις πιθανότητες εξαρτάται από το από ποια πλευρά βρισκόμαστε και σε τι είδους καταναλωτισμούς έχουμε πρόσβαση. Στις περασμένες δεκαετίες, η νεοφιλελεύθερη στροφή αποκατέστησε την ταξική ισχύ των πλούσιων ελίτ[22]. Δεκατέσσερις δισεκατομμυριούχοι αναδύθηκαν από τη νεοφιλελεύθερη στροφή στο Μεξικό, το οποίο καυχιέται τώρα για τον πλουσιότερο άνθρωπο στον κόσμο, τον Carlos Slim, την ίδια ώρα που τα εισοδήματα των φτωχών είτε έχουν μείνει σταθερά είτε έχουν μειωθεί. Τα αποτελέσματα έχουν χαραχθεί ανεξίτηλα στις χωρικές μορφές των πόλεών μας, οι οποίες όλο και περισσότερο γίνονται πόλεις οχυρωμένων θραυσμάτων, περιτειχισμένων κοινοτήτων και ιδιωτικοποιημένων δημόσιων χώρων που βρίσκονται υπό συνεχή επιτήρηση. Ειδικά στον αναπτυσσόμενο κόσμο, η πόλη:

«διαιρείται σε διαφορετικά χωρισμένα τμήματα, με τη φαινομενική διαμόρφωση πολλών «μικροκρατών». Πλούσιες γειτονιές όπου παρέχονται όλων των ειδών οι υπηρεσίες, όπως αποκλειστικά σχολεία, μαθήματα γκολφ, γήπεδα τένις και ιδιωτική αστυνομία που περιπολεί την περιοχή καθ' όλη τη διάρκεια της ημέρας πλέκονται με παράνομους καταυλισμούς όπου το νερό είναι διαθέσιμο μόνο σε δημόσιες πηγές, δεν υπάρχει κανένα σύστημα αποχέτευσης, το ηλεκτρικό το

18. Bookstaber, R., *A Demon of our own Design: Markets, Hedge Funds, and the Perils of Financial Innovation*, Hoboken, N.J., Wiley, 2007.
19. box stores στο πρωτότυπο, τα μεγάλα καταστήματα τύπου IKEA, για παράδειγμα.
20. Nafstad, H., Blakar, R., Carlquist, E., Phelps, J., and Rand-Hendrikson, K., "Ideology and Power: The Influence of Current Neo-liberalism in Society," *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 17, 2007, 313-27.
21. Davis, M., *City of Quartz: Excavating the Future in Los Angeles*, London, Verso, 1990.
22. Δες Harvey, D., ό.π. κεφάλαιο 2.

κλέβουν λίγοι προνομιούχοι, οι δρόμοι γίνονται ποτάμια λάσπης όποτε βρέχει, και η συγκατοίκηση είναι ο κανόνας. Το κάθε θραύσμα φαίνεται να ζει και να λειτουργεί αυτόνομα, μένοντας σταθερά προσκολλημένο στο τι μπόρεσε να αρπάξει στον καθημερινό αγώνα για την επιβίωση»[23].

Υπό αυτές τις συνθήκες, τα ιδανικά της αστικής ταυτότητας, των πολιτικών δικαιωμάτων και του ανήκειν, που ήδη απειλούνται από την εξαπλούμενη στενοχώρια της νεοφιλελεύθερης ηθικής, γίνεται όλο και πιο δύσκολο να διατηρηθούν. Η ιδιωτικοποίηση της αναδιανομής μέσω της εγκληματικής δραστηριότητας απειλεί την ατομική ασφάλεια σε κάθε στροφή, υποβάλλοντας τις λαϊκές αξιώσεις για αστυνομική καταστολή. Ακόμα και η ιδέα ότι η πόλη μπορεί να λειτουργήσει σαν ένα συλλογικό πολιτικό σώμα, ένα πεδίο μέσα στο οποίο και από το οποίο μπορεί να πηγάσουν προοδευτικά κοινωνικά κινήματα φαίνεται όλο και πιο απίθανη. Παρ' όλα αυτά στην πραγματικότητα υπάρχουν εμφανώς όλων των ειδών τα αστικά κοινωνικά κινήματα που επιζητούν να υπερβούν τους αποκλεισμούς και να ανα-μορφώσουν την πόλη σε μια διαφορετική κοινωνική εικόνα από αυτή που δίνεται από τις δυνάμεις των εργολάβων, οι οποίοι στηρίζονται από το χρηματικό και εταιρικό κεφάλαιο και από ένα τοπικό κρατικό μηχανισμό που σκέφτεται όλο και περισσότερο σαν επιχειρηματίας.

Όμως, η απορρόφηση του πλεονάσματος μέσω του αστικού μετασχηματισμού έχει μια ακόμη σκοτεινότερη όψη. Απαίτησε επανειλημμένα την αστική ανακατασκευή μέσω της «δημιουργικής καταστροφής». Αυτό έχει σχεδόν πάντα μια ταξική διάσταση αφού είναι συνήθως οι φτωχοί, οι μη προνομιούχοι και οι περιθωριοποιημένοι από την πολιτική εξουσία αυτοί που υποφέρουν πρώτοι και περισσότερο από αυτή τη διαδικασία. Απαιτείται βία για να επιτευχθεί ο νέος αστικός κόσμος πάνω στα συντρίμμια του παλιού. Ο Haussmann γκρέμισε τις παλιές παρισινές παραγκουπόλεις, χρησιμοποιώντας τις δυνάμεις των απαλλοτριώσεων για υποτιθέμενο δημόσιο όφελος, κάνοντάς το στο όνομα της αστικής βελτίωσης και ανακαίνισης. Μηχανεύτηκε σκόπιμα την μετακίνηση μεγάλου κομματιού της εργατικής τάξης και άλλων απείθαρχων στοιχείων του κέντρου της πόλης του Παρισιού που αποτελούσαν απειλή για τη δημόσια τάξη και την πολιτική εξουσία. Δημιούργησε μια αστική μορφή μέσω της οποίας θεωρούνταν (λανθασμένα όπως αποδείχθηκε το 1871) πως ήταν δυνατά επαρκή επίπεδα επιτήρησης και στρατιωτικού ελέγχου ώστε να διασφαλιστεί ο εύκολος έλεγχος των επαναστατικών κινημάτων από τη στρατιωτική εξουσία. Αλλά, όπως έδειξε ο Engels το 1872:

«Στην πραγματικότητα, η μπουρζουαζία έχει μόνο μια μέθοδο για να λύσει το ζήτημα της κατοικίας με δικό της τρόπο – να το λύσει δηλαδή έτσι που η λύση να ξαναδημιουργεί πάντα από την αρχή το ζήτημα. Η μέθοδος αυτή λέγεται «Haussmann».[…] Λέγοντας «Haussmann» εννοώ το σύστημα που έχει γενικευθεί στην πράξη, να δημιουργούν δηλαδή ρήγματα στις εργατικές συνοικίες, ιδίως σ' αυτές που βρίσκονται στο κέντρο των μεγαλουπόλεών μας, άσχετα αν αυτό γίνεται για λόγους δημόσιας υγιεινής και καλλωπισμού ή γιατί υπάρχει ζήτηση για μεγάλα κεντρικά καταστήματα ή για συγκοινωνιακές ανάγκες, για σιδηροδρομικές γραμμές, δρόμους (που μερικές φορές φαίνεται να στοχεύουν στο να κάνουν πιο δύσκολη τη μάχη με οδοφράγματα)…Όσο διαφορετική κι αν είναι η αιτία, το αποτέλεσμα είναι παντού το ίδιο: οι πιο σκανδαλώδεις δρόμοι και δρομάκια εξαφανίζονται κάτω από μεγάλες εκδηλώσεις αυτό-εκθειασμού της αστικής τάξης για την τεράστια αυτή επιτυχία, αλλά… ξαναγεννιούνται αμέσως κάπου αλλού και συχνά στην πιο κοντινή γειτονιά.[…] Οι εστίες των λοιμωδών νόσων, οι πιο φριχτές σπηλιές και τρύπες, όπου ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής κλείνει κάθε νύχτα τους εργάτες μας, δεν εξαφανίζονται αλλά μόνο *αλλάζουν θέση*! Η ίδια οικονομική ανάγκη που τις δημιούργησε στο πρώτο μέρος, τις δημιουργεί και στο δεύτερο».[24]

Στην πραγματικότητα πήρε πάνω από εκατό χρόνια για να ολοκληρωθεί η

23. Balbo, M., cited in National Research Council, *Cities Transformed: Demographic Change and Its Implications in the Developing World*, Washington, D.C., The National Academies Press, 2003, p.379.
24. Ένγκελς, Φ., *Για το ζήτημα της κατοικίας*, Σύγχρονη Εποχή, 1987 edition, 82-6.

μπουρζουαζοποίηση του κεντρικού Παρισιού με τις συνέπειες που έχουμε δει πρόσφατα, των εξεγέρσεων και των καταστροφών σε εκείνα τα απομονωμένα προάστια όπου οι περιθωριοποιημένοι μετανάστες, οι άνεργοι εργάτες και νεολαίοι είναι όλο και περισσότερο παγιδευμένοι. Το λυπηρό σημείο εδώ είναι, φυσικά, πως οι διαδικασίες που περιέγραψε ο Engels επανέρχονται ξανά και ξανά στην αστική καπιταλιστική ιστορία. Ο Robert Moses «πήρε τον μπαλτά του χασάπη στο Μπρονξ»[25] (σύμφωνα με τα διάσημα λόγια του) και οι θρήνοι των ομάδων γειτονιάς και των κινημάτων που τελικά συνασπίστηκαν γύρω από τη ρητορική της Jane Jacobs, για την αφάνταστη καταστροφή πολύτιμου αστικού ιστού αλλά και ολόκληρων κοινοτήτων κατοίκων και των από καιρό καθιερωμένων δικτύων κοινωνικής ενσωμάτωσης, ήταν μεγάλης έντασης και διάρκειας[26]. Αλλά στην περίπτωση της Νέας Υόρκης και του Παρισιού, όταν υπήρξε επιτυχημένη αντίσταση και αναχαίτιση της κτηνώδους δύναμης των κρατικών απαλλοτριώσεων, προέκυψε μια πολύ πιο ύπουλη και καρκινώδης διαδικασία μετασχηματισμού, μέσω της δημοσιονομικής πειθάρχησης των δημοκρατικών αστικών κυβερνήσεων, των αγορών γης, της κερδοσκοπίας επί των ακινήτων και την ταξινόμηση της γης σε αυτές τις χρήσεις που ενεργοποιούσαν το υψηλότερο δυνατό χρηματοοικονομικό ποσοστό απόδοσης υπό την «υψηλότερη και καλύτερη χρήση γης». Ο Engels κατάλαβε επίσης πολύ καλά περί τίνος ήταν όλη αυτή η διαδικασία:

«Η επέκταση των σύγχρονων μεγαλουπόλεων προκαλεί σε μερικά, ιδιαίτερα σε κεντρικά, τμήματα των πόλεων μια τεχνητή αύξηση συχνά κολοσσιαία της αξίας των οικοπέδων. Η αξία των κτιρίων που είναι χτισμένα σε αυτά τα οικόπεδα αντί να ανεβαίνει, αντίθετα πέφτει προς τα κάτω, και αυτό γιατί τα κτίρια δεν ανταποκρίνονται πια στις αλλαγμένες συνθήκες. Τα γκρεμίζουν και τα αντικαθιστούν με άλλα. Αυτό γίνεται προ πάντων με τις εργατικές κατοικίες που βρίσκονται στο κέντρο, που τα νοίκια τους ακόμα και με το μεγαλύτερο συνωστισμό ενοικιαστών δε μπορούν να ξεπεράσουν ένα ορισμένο ανώτερο όριο ή το ξεπερνούν με εξαιρετική άργητα. Τα γκρεμίζουν και στη θέση τους χτίζουν μαγαζιά, αποθήκες εμπορευμάτων, δημόσια κτίρια[27].

Είναι καταθλιπτικό να σκέφτεσαι ότι όλα αυτά ήταν γραμμένα το 1872, γιατί η περιγραφή του Engels ταιριάζει απόλυτα με σύγχρονες αστικές διαδικασίες σε μεγάλο μέρος της Ασίας (Δελχί, Σεούλ, Μουμπάι) όπως επίσης και στο σύγχρονο εξευγενισμό του Χάρλεμ στη Νέα Υόρκη. Μια διαδικασία εκτοπισμού και αυτό που αποκαλώ «συσσώρευση μέσω της έξωσης», βρίσκεται επίσης στον πυρήνα των αστικών διαδικασιών στον καπιταλισμό[28]. Είναι το αντεστραμμένο είδωλο της απορρόφησης κεφαλαίου μέσω του αστικού ανασχηματισμού και η αιτία κάθε είδους αντιπαραθέσεων για το πάρσιμο γης υψηλής αξίας από πληθυσμούς χαμηλού εισοδήματος που μπορεί να έχουν ζήσει εκεί για πολλά χρόνια. Σκεφτείτε την περίπτωση του Μουμπάι όπου υπάρχουν 6 εκατομμύρια άνθρωποι που θεωρούνται επίσημα σαν κάτοικοι των slums και είναι εγκατεστημένοι στη γη χωρίς νόμιμους τίτλους ιδιοκτησίας (τα μέρη όπου ζουν έχουν αφεθεί λευκά σε όλους τους χάρτες της πόλης). Η αξία της γης στο Νταράβι, ένα από τα πιο χαρακτηριστικά slums του Μουμπάι, εκτιμάται στα 2 δισεκατομμύρια δολάρια και η πίεση να εκκαθαριστεί το slum (για περιβαλλοντικούς και κοινωνικούς λόγους που συγκαλύπτουν την αρπαγή της γης) αυξάνεται καθημερινά. Οικονομικές δυνάμεις που τις υποστηρίζει η κρατική πίεση για βίαιη εκκαθάριση των slums, παίρνουν βίαια σε μερικές περιπτώσεις, την κυριότητα κατειλημμένου από τους κατοίκους των slums για μια ολόκληρη γενιά εδάφους. Η καπιταλιστική συσσώρευση στη γη ανθεί μέσω της δραστηριότητας των επενδύσεων σε ακίνητα αφού η γη αποκτάται με μηδενικό κόστος. Θα πάρουν αποζημίωση οι άνθρωποι που θα μετακινηθούν; Οι τυχεροί θα πάρουν μια μικρή. Αλλά ενώ το ινδικό σύνταγμα ορίζει ότι το κράτος έχει την υποχρέωση να προστατεύει τις ζωές και την υγεία όλου του πληθυσμού, ανεξάρτητα κάστας ή τάξης, και να εγγυάται το δικαίωμα στην αναγκαία προς το ζην στέγαση, το Ινδικό Ανώτατο Δικαστήριο εξέδωσε κρίσεις και ακρισίες που ξαναγράφουν την συνταγματική απαίτηση. Από τη στιγμή που

25. Μεταφορικό σχήμα το οποίο χρησιμοποίησαν οι επικριτές του Robert Moses για τον τρόπο με τον οποίο ο Moses κατακρεούργησε τον ιστό της πόλης για να εξυπηρετήσει το σύστημα των μεγάλων αυτοκινητοδρόμων καταστρέφοντας τις γειτονιές (σημείωση της Ελένη Αστερίου, Harvey, D., *Η κατάσταση της μετανεωτερικότητας*, Μεταίχμιο, 2007, 180)
26. Berman M., *All That Is Solid Melts Into Air*, New York, Simon and Schuster, 1982.
27. Ένγκελς, Φ., ό.π, 22
28. Harvey, D., *Ο Νέος Ιμπεριαλισμός*, Καστανιώτης, 2006, κεφάλαιο 4

οι κάτοικοι των παραγκουπόλεων είναι παράνομοι καταληψίες και πολλοί δεν μπορούν να αποδείξουν πλήρως την μακροχρόνια κατοίκησή τους στη γη, δεν έχουν δικαίωμα σε αποζημίωση. Το να τους παραχωρηθεί αυτό το δικαίωμα θα ισοδυναμούσε με το να ανταμειφθούν οι πορτοφολάδες για τις πράξεις τους, λέει το Ανώτατο Δικαστήριο. Έτσι, οι κάτοικοι των slums είτε αντιστέκονται και μάχονται, είτε μετακινούνται με τα ελάχιστα υπάρχοντά τους για να κατασκηνώσουν έξω, στα περιθώρια των αυτοκινητοδρόμων ή οπουδήποτε μπορούν να βρουν ένα μικροσκοπικό χώρο[29]. Παρόμοια παραδείγματα εξώσεων (όμως λιγότερο βάναυσα και περισσότερο νομικίστικα) μπορούν να βρεθούν και στις Ηνωμένες Πολιτείες, μέσω της κατάχρησης του δικαιώματος των απαλλοτριώσεων για τη μετακίνηση των παλιών κατοίκων των φτηνών κατοικιών, για χάρη ανώτερων χρήσεων γης (όπως πολυκατοικίες με ιδιόκτητα διαμερίσματα και μεγάλες αλυσίδες καταστημάτων). Το Ανώτατο Δικαστήριο των ΗΠΑ, όταν εξέτασε αν αυτό είναι σωστό, οι φιλελεύθερες δικαστικές του κρίσεις ξεπέρασαν τους συντηρητικούς λέγοντας ότι είναι απολύτως συνταγματικό για τους τοπικούς αρμόδιους να συμπεριφέρονται με αυτόν τον τρόπο ώστε να αυξήσουν τα έσοδά τους από τους φόρους ακίνητης περιουσίας.

Στη Σεούλ στα 90ς οι κατασκευαστικές εταιρείες και οι εργολάβοι νοίκιασαν ομάδες μπράβων που έμοιαζαν με παλαιστές σούμο ώστε να εισβάλουν σε ολόκληρες γειτονιές και να διαλύσουν με βαριοπούλες όχι μόνο κατοικίες αλλά και όλα τα υπάρχοντα αυτών που είχαν χτίσει στα '50ς τις δικές τους κατοικίες στις πλαγιές των λόφων της πόλης, εκεί που στα '90ς έγινε γη υψηλής αξίας. Οι περισσότερές από αυτές τις λοφοπλαγιές είναι τώρα καλυμμένες με ψηλούς πύργους που δε δείχνουν κανένα ίχνος των βάναυσων διαδικασιών εκκαθάρισης της γης που επέτρεψαν την κατασκευή τους. Στην Κίνα, εκατομμύρια εκτοπίζονται από χώρους που έχουν για πολύ καιρό κατειλημμένους (τρία εκατομμύρια μόνο στο Πεκίνο). Μια και δεν έχουν δικαιώματα ατομικής ιδιοκτησίας, το κράτος μπορεί απλά με ένα διάταγμα να τους μετακινήσει από τη γη προσφέροντάς τους μια ελάχιστη αποζημίωση για να τους βοηθήσει στο δρόμο που θα πάρουν (πριν παραδώσει τη γη σε εργολάβους με υψηλό ποσοστό κέρδους). Σε μερικές περιπτώσεις, ο κόσμος μετακινείται με τη θέλησή του, αλλά έχουν αναφερθεί επίσης εκτεταμένες αντιστάσεις, στις οποίες η συνήθης απάντηση είναι η ωμή καταστολή από το Κομμουνιστικό Κόμμα. Στην περίπτωση της Κίνας αυτοί που μετακινούνται είναι συχνά πληθυσμοί στα αγροτικά περιθώρια, δείχνοντας εμφανώς τη σημασία του επιχειρήματος του Lefebvre, ισχυριζόταν προνοητικά στα 60ς, ότι η καθαρή διάκριση που κάποτε υπήρχε ανάμεσα στην πόλη και την ύπαιθρο σταδιακά έφθινε σε ένα σύνολο από πορώδεις χώρους άνισης γεωγραφικής ανάπτυξης υπό την ηγεμονική κυριαρχία του κεφαλαίου και του κράτους. Η ίδια περίπτωση υπάρχει και στην Ινδία, όπου η πολιτική των ειδικών ζωνών οικονομικής ανάπτυξης που ευνοούνται τώρα από την κεντρική και τις πολιτειακές κυβερνήσεις, οδηγεί σε βιαιοπραγίες εναντίον αγροτικών παραγωγών, χυδαιότερη από τις οποίες ήταν η σφαγή στο Ναντιγκραμ στο Δυτικό Μπενγκάλ, που ενορχηστρώθηκε από το κυβερνών Μαρξιστικό πολιτικό κόμμα, ώστε να ανοίξει το δρόμο στο μεγάλο ινδονησιακό κεφάλαιο το οποίο ενδιαφέρεται τόσο για τις αστικές οικοδομικές εργολαβίες, όσο και για την βιομηχανική ανάπτυξη. Τα δικαιώματα ατομικής ιδιοκτησίας, σε αυτή την περίπτωση, δεν παρείχαν καμία προστασία. Έτσι γίνεται και με τη φαινομενικά προοδευτική πρόταση για απόδοση δικαιωμάτων ατομικής ιδιοκτησίας σε πληθυσμούς καταληψιών ώστε να τους προσφερθούν οι πόροι που θα τους επιτρέψουν να ξεφύγουν από τη φτώχια. Τέτοιου είδους είναι η πρόταση που συζητιέται τώρα για τις φαβέλες του Ρίο, αλλά το πρόβλημα είναι πως οι φτωχοί, καταπονημένοι από την ανασφάλεια του εισοδήματος και από συχνές οικονομικές δυσκολίες, μπορούν εύκολα να πειστούν να ανταλλάξουν αυτόν τον πόρο με μια πληρωμή σε χρήμα σε σχετικά χαμηλή τιμή (οι πλούσιοι αρνούνται τυπικά να παραιτηθούν των πολύτιμων περιουσιακών τους στοιχείων για οποιαδήποτε τιμή, και αυτός είναι ο λόγος που ο Moses μπορούσε να φέρει τον μπαλτά του χασάπη στο Μπρονξ με τα χαμηλά εισοδήματα αλλά όχι και

29. Ramanathan, U., "Illegality and the Urban Poor", *Economic and Political Weekly*, 41, no.29, July 22, 2006; Shukla, R., "Rights of the Poor: An Overview of the Supreme Court," *Economic and Political Weekly*, 41, no.35, September 2, 2006.

στην εύπορη Park Avenue). Στοιχηματίζω πως, αν συνεχιστούν οι παρούσες τάσεις, μέσα σε δεκαπέντε χρόνια όλες αυτές οι λοφοπλαγιές στο Ρίο που τώρα καταλαμβάνονται από τις φαβέλες, θα καλυφθούν από ψηλές πολυκατοικίες με ιδιόκτητα διαμερίσματα με υπέροχη θέα στον παραμυθένιο κόλπο, ενώ προηγουμένως οι κάτοικοί τους θα έχουν απομακρυνθεί σταδιακά (filter off) για να ζήσουν σε κάποια απομακρυσμένη περιφέρεια[30]. Το μακροπρόθεσμο αποτέλεσμα της ιδιωτικοποίησης της κοινωνικής κατοικίας του κεντρικού Λονδίνου από τη Margaret Thatcher, ήταν να δημιουργηθεί μια δομή τιμών κατοικίας και ενοικίων σε όλη τη μητροπολιτική περιοχή, που αποκλείει τους ανθρώπους με χαμηλό εισόδημα, και τώρα ακόμα και της μεσαίας τάξης, από το να έχουν πρόσβαση σε κατοικία οπουδήποτε κοντά στο κέντρο της πόλης.

Μπορούμε να συμπεράνουμε πως η αστικοποίηση έχει παίξει κρίσιμο ρόλο στην απορρόφηση πλεονασμάτων κεφαλαίου σε όλο και πιο μεγάλες γεωγραφικές κλίμακες αλλά με το κόστος των καλπαζουσών διαδικασιών της δημιουργικής καταστροφής που συνεπάγονται την έξωση αστικών μαζών που δεν έχουν κανένα δικαίωμα στην πόλη. Ο πλανήτης των slums συγκρούεται με τον πλανήτη σαν ένα τεράστιο πεδίο ανοικοδόμησης. Περιοδικά, αυτό καταλήγει σε εξέγερση, όπως όταν αυτοί που είχαν εξωθεί στο Παρίσι ξεσηκώθηκαν το 1871, αναζητώντας την επαναδιεκδίκηση της πόλης που είχαν χάσει. Όμοια, τα αστικά κοινωνικά κινήματα των '60ς (στις ΗΠΑ μετά τη δολοφονία του Martin Luther King το 1968), επιζητούσαν να καθορίσουν ένα διαφορετικό τρόπο αστικής ζωής από αυτόν που τους είχε επιβληθεί από του καπιταλιστές εργολάβους και το κράτος. Αν, όπως φαίνεται πιθανό, οι δημοσιονομικές δυσκολίες συσσωρεύονται στην τρέχουσα συγκυρία και η έως τώρα επιτυχημένη νεοφιλελεύθερη, μεταμοντέρνα και καταναλωτική φάση της καπιταλιστικής απορρόφησης του πλεονάσματος μέσω της αστικοποίησης βρίσκεται σε ένα τέλος και μια ευρύτερη κρίση ακολουθεί, τότε εγείρεται το ερώτημα: που είναι το '68 μας ή, ακόμα πιο δραματικά, η δική μας εκδοχή της Κομμούνας;

Όπως και με το δημοσιονομικό σύστημα, η απάντηση είναι υποχρεωτικά πολύ πιο σύνθετη ακριβώς επειδή η αστική διαδικασία είναι τώρα παγκόσμια. Σημάδια εξέγερσης βρίσκονται παντού (η αναταραχή είναι διαχρονική στην Κίνα και την Ινδία, εμφύλιοι πόλεμοι μαίνονται στην Αφρική, η Λατινική Αμερική είναι σε αναβρασμό, παντού αναδύονται αυτονομιστικά κινήματα, και ακόμα και στις Ηνωμένες Πολιτείες τα πολιτικά σημάδια υποδεικνύουν ότι ο περισσότερος κόσμος λέει «αρκετά!» σχετικά με τις ακραίες ανισότητες). Οποιαδήποτε από αυτές τις εξεγέρσεις μπορεί ξαφνικά να γίνει μεταδοτική. Αντίθετα, παρ' όλα αυτά, με το δημοσιονομικό σύστημα, τα αστικά και περιαστικά κοινωνικά κινήματα αντίθεσης -που υπάρχουν πολλά σε όλο τον κόσμο- δεν είναι καθόλου ενοποιημένα μεταξύ τους. Στην πραγματικότητα, πολλά από αυτά δεν έχουν καμία σύνδεση το ένα με το άλλο. Αλλά αν με κάποιον τρόπο συντονίζονταν, τότε τι θα έπρεπε να απαιτήσουν;

Η απάντηση σε αυτή την τελευταία ερώτηση είναι κατ' αρχήν αρκετά απλή: περισσότερο δημοκρατικός έλεγχος επί της παραγωγής και της χρήσης του πλεονάσματος. Από τη στιγμή που η αστική διαδικασία είναι ένα μείζον κανάλι χρήσης, τότε το δικαίωμα στην πόλη συγκροτείται από την εγκαθίδρυση δημοκρατικού ελέγχου στην χρησιμοποίηση των πλεονασμάτων μέσω της αστικοποίησης. Το να έχουμε πλεονάσματα δεν είναι ένα κακό πράγμα: στην πραγματικότητα, σε πολλές καταστάσεις, ένα πλεόνασμα είναι κρίσιμο για την επαρκή επιβίωση. Σε όλη την καπιταλιστική ιστορία, ένα τμήμα της δημιουργημένης υπεραξίας φορολογούνταν από το κράτος και σε κοινωνικά δημοκρατικές φάσεις αυτή η αναλογία αυξανόταν σημαντικά βάζοντας μεγάλο μέρος του πλεονάσματος υπό κρατικό έλεγχο. Ολόκληρο το νεοφιλελεύθερο εγχείρημα τα τελευταία τριάντα χρόνια έχει προσανατολιστεί προς την ιδιωτικοποίηση του ελέγχου του πλεονάσματος. Τα στοιχεία από όλες τις χώρες του ΟΟΣΑ δείχνουν,
.

30. Μεγάλο μέρος αυτού του σκεπτικού ακολουθεί την εργασία του Hernan de Soto, *The Mystery of Capital: Why Capitalism Triumphs in the West and Fails Everywhere Else*, New York, Basic Books, 2000; δες την κριτική εξέταση από Mitchell, T., "The Work of Economics: How a Discipline Makes its World," *Archives Européennes de Sociologie*, 46, 2005, 297-320

παρ' όλα αυτά, ότι το μερίδιο του ακαθάριστου προϊόντος που παίρνει το κράτος είναι χοντρικά σταθερό από τα 1970ς. Το κύριο κατόρθωμα της νεοφιλελεύθερης επίθεσης, τότε, ήταν να εμποδίσει την επέκταση του κρατικού μεριδίου με τον τρόπο που γινόταν στα 1960ς. Μια περεταίρω απάντηση ήταν να δημιουργηθούν νέα συστήματα διακυβέρνησης που ενοποιούν τα κρατικά με τα εταιρικά συμφέροντα και, μέσω της εφαρμογής της δύναμης του χρήματος, διασφαλίζουν ότι ο έλεγχος της εκταμίευσης του πλεονάσματος μέσω του κρατικού μηχανισμού ευνοεί το εταιρικό κεφάλαιο (όπως την Halliburton[31]) και τις ανώτερες τάξεις κατά το σχεδιασμό της αστικής διαδικασίας. Η αύξηση του μεριδίου του πλεονάσματος που βρίσκεται υπό κρατικό έλεγχο θα λειτουργήσει μόνο αν το ίδιο το κράτος τεθεί και πάλι κάτω από δημοκρατικό έλεγχο.

Όλο και περισσότερο, βλέπουμε το δικαίωμα στην πόλη να πέφτει στα χέρια ιδιωτικών και ημι-ιδιωτικών συμφερόντων. Στην πόλη της Νέας Υόρκης, για παράδειγμα, έχουμε ένα δισεκατομμυριούχο δήμαρχο, τον Michael Bloomberg, ο οποίος αναμορφώνει την πόλη σύμφωνα με τις επιθυμίες του πάνω σε γραμμές ευνοϊκές για τους εργολάβους, τη Wall Street και τα υπερεθνικά στοιχεία της καπιταλιστικής τάξης, ενώ συνεχίζει να πουλά την πόλη σαν μια ιδανική τοποθεσία για επιχειρήσεις υψηλής αξίας και ένα φανταστικό προορισμό για τουρίστες, μετατρέποντας σαν αποτέλεσμα με αυτόν τον τρόπο το Μανχάταν σε μια τεράστια περιτειχισμένη κοινότητα για τους πλούσιους. Αρνείται να επιδοτήσει τις επιχειρήσεις να έρθουν στην πόλη της Νέας Υόρκης, λέγοντας ότι αν είναι επιχειρήσεις του είδους που χρειάζονται επιδότηση για να βρίσκονται σε αυτήν την περιοχή υψηλού κόστους, αλλά και της υψηλής ποιότητας, τότε δεν τις θέλουμε. Δεν έχει πει το ίδιο για τους ανθρώπους αλλά αυτή είναι η αρχή που εφαρμόζεται στην πράξη. Στο Σηάτλ, ένας δισεκατομμυριούχος όπως ο Paul Allen καθορίζει την πολιτική και στην Πόλη του Μεξικό ο πλουσιότερος άνθρωπος στον κόσμο, Carlos Smith, ξαναπλακοστρώνει τους δρόμους στο κέντρο της πόλης ώστε να ταιριάζουν στο βλέμμα του τουρίστα. Και δεν είναι μόνο εύπορα άτομα που εξασκούν άμεση εξουσία. Στην πόλη του Νιού Χέβεν, που υποφέρει από έλλειψη δικών της πόρων για αστική επανεπένδυση, είναι το Πανεπιστήμιο Yale, ένα από τα πλουσιότερα πανεπιστήμια στον κόσμο, που επανασχεδιάζει μεγάλο μέρος του αστικού ιστού για να ταιριάζει στις ανάγκες του. Ο John Hopkins κάνει το ίδιο για την Ανατολική Βαλτιμόρη και το πανεπιστήμιο Columbia σχεδιάζει να το κάνει σε περιοχές της Νέας Υόρκης (πυροδοτώντας κινήματα αντίστασης γειτονιάς και στις δύο περιπτώσεις). Το δικαίωμα στην πόλη, όπως συγκροτείται τώρα, είναι πάρα πολύ στενά ορισμένο, στις περισσότερες περιπτώσεις στα χέρια μιας μικρής και οικονομικής ελίτ η οποία είναι σε θέση να διαμορφώνει την πόλη όλο και περισσότερο σύμφωνα με τις δικές της ειδικές επιθυμίες της καρδιάς τους.

Κάθε χρόνο τον Ιανουάριο, δημοσιεύεται μια εκτίμηση των συνολικών μπόνους της Wall Street που κερδήθηκαν για όλη τη σκληρή δουλειά που απασχόλησε τους χρηματιστές το προηγούμενο έτος. Το 2007, μια καταστροφική χρονιά για τις χρηματοοικονομικές αγορές με οποιοδήποτε μέτρο, τα μπόνους έφτασαν τα 33,2 δισεκατομμύρια δολάρια, μόνο 2% λιγότερα από τον προηγούμενο χρόνο. Στα μέσα του καλοκαιριού του 2007, η Ομοσπονδιακή Κεντρική και η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα ξόδεψαν δισεκατομμύρια βραχυπρόθεσμων πιστώσεων στο χρηματοοικονομικό σύστημα ώστε να διασφαλίσουν τη σταθερότητά του, και σε συμφωνία με τα παραπάνω, η Ομοσπονδιακή Κεντρική Τράπεζα χαμήλωσε δραματικά τα επιτόκια ή τροφοδότησε με τεράστιες ποσότητες ρευστού κάθε φορά που οι αγορές της Wall Street απειλούνταν να πέσουν με ορμή. Εν τω μεταξύ, κάπου δύο εκατομμύρια άνθρωποι, κυρίως νοικοκυριά με επικεφαλής ανύπαντρες μητέρες και Αφροαμερικάνοι στις κεντρικές πόλεις και περιθωριοποιημένοι λευκοί πληθυσμοί στην αστική ημι-περιφέρεια, έχουν ήδη μείνει ή είναι να μείνουν άστεγοι λόγω κατασχέσεων. Πολλές γειτονιές πόλεων και ακόμα και περιαστικές κοινότητες στις ΗΠΑ, έχουν αμπαρωθεί και βανδαλιστεί, έχουν καταστραφεί από τις αρπακτικές πρακτικές δανεισμού των οικονομικών θεσμών. Αυτός ο πληθυσμός δε δικαιούται

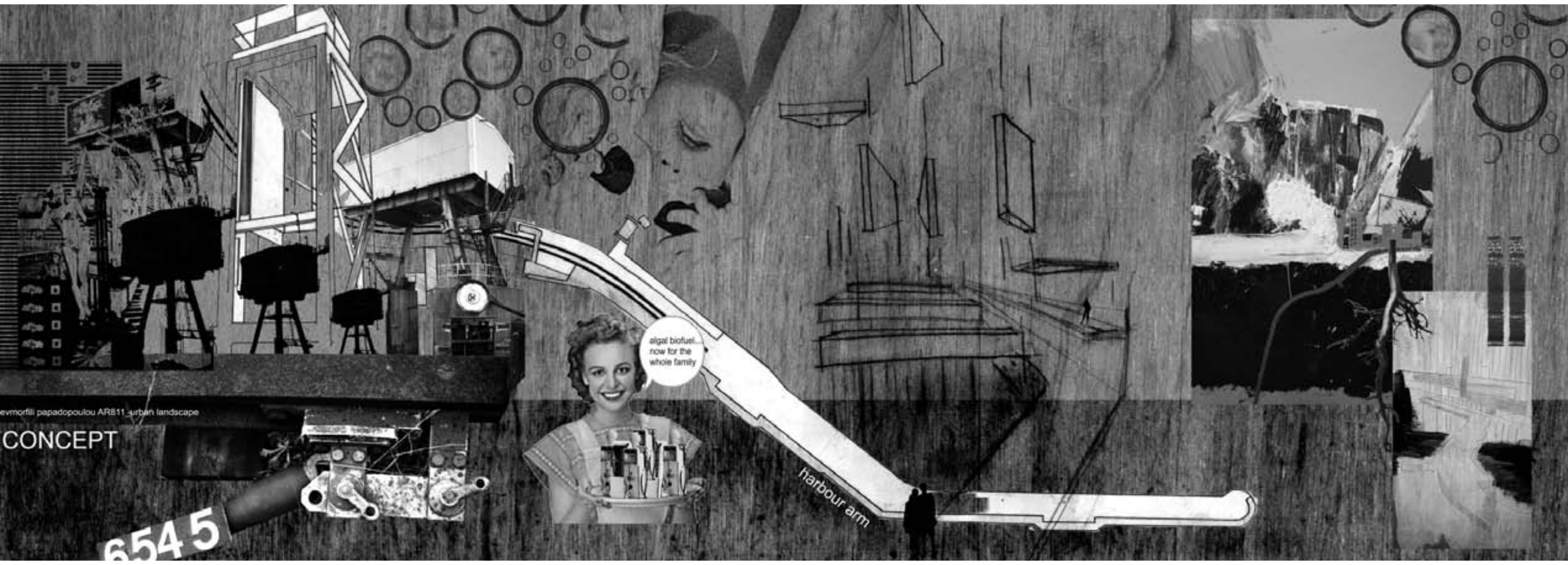
31. η μεγαλύτερη πετρελαϊκή στον κόσμο

κανένα μπόνους. Στην πραγματικότητα, από τη στιγμή που η κατάσχεση σημαίνει και συγχώρεση του χρέους και αφού αυτό θεωρείται σαν εισόδημα στις Ηνωμένες Πολιτείες, πολλοί από αυτούς που έχουν υποστεί κατάσχεση αντιμετωπίζουν έναν αρκετά βαρύ λογαριασμό φόρου εισοδήματος για χρήματα που ποτέ δεν είχαν στην κατοχή τους.

Αυτή η φοβερή ασυμμετρία δεν μπορεί να ερμηνευτεί σαν τίποτα λιγότερο από μια μαζική μορφή ταξικής αντιπαράθεσης˙ θέτοντας, στη συνέχεια, το ακόλουθο ερώτημα: γιατί δεν μπορεί η Ομοσπονδιακή Κεντρική Τράπεζα να παρέχει μεσοπρόθεσμη ρευστότητα για να βοηθήσει τα δύο εκατομμύρια απειλούμενα νοικοκυριά να προλάβουν τις περισσότερες κατασχέσεις έως ότου η αναδιάρθρωση των στεγαστικών δανείων να μπορέσει να λύσει το μεγαλύτερο μέρος του προβλήματος; Η θηριωδία της πιστωτικής κρίσης θα είχε μετριαστεί και οι αδύναμοι άνθρωποι και οι γειτονιές στις οποίες κατοικούσαν θα είχαν προστατευτεί. Σίγουρα, αυτό θα επεξέτεινε την αποστολή της Ομοσπονδιακής Κεντρικής Τράπεζας πέρα από τις συνήθεις αρμοδιότητές της και θα συγκρουόταν με τους νεοφιλελεύθερους κανόνες διανομής εισοδήματος και προσωπικής ευθύνης. Αλλά, επίσης, θα απέτρεπε το ξεδίπλωμα αυτού του «χρηματοοικονομικού Κατρίνα», που βολικά (για τους εργολάβους) απειλεί να εξαλείψει γειτονιές χαμηλού εισοδήματος σε γη πιθανής υψηλής αξίας σε πολλές κεντρικές περιοχές των πόλεων, πολύ πιο αποτελεσματικά και γρήγορα από ότι θα μπορούσε να επιτευχθεί μέσω απαλλοτριώσεων. Το κοινωνικό, για να μη μιλήσουμε για το οικονομικό, τίμημα που πληρώνουμε για την τήρηση τέτοιων κανόνων και της παράλογης δημιουργικής καταστροφής που γεννούν, είναι τεράστιο.

Παρόλα αυτά, στον εικοστό πρώτο αιώνα δεν έχουμε δει ακόμα ένα συνεπές κίνημα αντίθεσης σε όλα αυτά. Υπάρχουν ήδη, φυσικά, πλήθος διαφόρων κοινωνικών κινημάτων που εστιάζουν στο αστικό ζήτημα –από την Ινδία και τη Βραζιλία στην Κίνα, την Ισπανία, την Αργεντινή και τις Ηνωμένες Πολιτείες– συμπεριλαμβανομένου και ενός αναπτυσσόμενου κινήματος για το δικαίωμα στην πόλη. Το πρόβλημα είναι ότι δεν έχουν ακόμα συγκλίνει στον συγκεκριμένο στόχο της απόκτησης μεγαλύτερου ελέγχου επί της χρήσης του πλεονάσματος (χωρίς να αναφέρουμε τις συνθήκες παραγωγής του). Στο παρόν ιστορικό σημείο, αυτό πρέπει να είναι μια παγκόσμια πάλη κυρίως με το χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο, επειδή τέτοια είναι η κλίμακα στην οποία δουλεύουν τώρα οι διαδικασίες αστικοποίησης. Σίγουρα, το πολιτικό καθήκον της οργάνωσης μιας τέτοιας αντιπαράθεσης είναι δύσκολο αν όχι αποκαρδιωτικό. Αλλά οι ευκαιρίες είναι πολλαπλές, εν μέρει επειδή ξεσπούν κρίσεις γύρω από τη διαδικασία αστικοποίησης ξανά και ξανά, είτε τοπικά (όπως στις αγορές γης και ακίνητης περιουσίας στην Ιαπωνία το 1989, ή στην Savings and Loans κρίση[32] στις Ηνωμένες Πολιτείες το 1987-90), είτε παγκόσμια (όπως το 1973 ή τώρα), όπως δείχνει αυτή η σύντομη ιστορία της καπιταλιστικής αστικοποίησης, και εν μέρει επειδή το αστικό είναι τώρα το σημείο μαζικής σύγκρουσης -να τολμήσουμε να το πούμε ταξική πάλη;- μεταξύ της συσσώρευσης μέσω της έξωσης που επιβάλλεται στις παραγκουπόλεις και στην οργανωμένη αναπτυξιακή απόπειρα που αναζητά να αποικιοποιήσει όλο και περισσότερο αστικό χώρο, ώστε να απολαμβάνουν οι εύποροι τις αστικές και κοσμοπολίτικες απολαύσεις τους. Ένα βήμα προς την ενοποίηση αυτών των αγώνων είναι να επικεντρωθούν στο δικαίωμα στην πόλη ταυτόχρονα σαν εργατικό σλόγκαν και σαν πολιτικό ιδανικό, ακριβώς επειδή εστιάζεται στο ποιος είναι αυτός που καθορίζει την εσώτερη σύνδεση που βρίσκεται σε ισχύ από αμνημονεύτων χρόνων, μεταξύ αστικοποίησης και παραγωγής και χρήσης του πλεονάσματος. Ο εκδημοκρατισμός του δικαιώματος στην πόλη και η οικοδόμηση ενός ευρέως κοινωνικού κινήματος που θα επιβάλλει τη θέλησή του είναι επιβεβλημένος, αν αυτοί που έχουν εξωθεί πρόκειται να επανακτήσουν τον έλεγχο της πόλης από την οποία έχουν αποκλειστεί για τόσο πολύ καιρό και αν πρόκειται να θεσμοθετηθούν νέες μορφές ελέγχου των πλεονασμάτων κεφαλαίου όπως αυτά λειτουργούν μέσω των διαδικασιών αστικοποίησης. Ο Lefebvre είχε δίκιο να επιμένει ότι η επανάσταση πρέπει να είναι αστική, με την ευρύτερη έννοια του όρου, ή τίποτα.

32. η κατάρρευση 747 εταιρειών «καταθέσεων και δανείων», εταιρειών, δηλαδή που δεχόντουσαν καταθέσεις και παρείχαν στους καταθέτες υποθηκευμένα αυτοκίνητα και άλλα δάνεια. Το κόστος της κρίσης υπολογίστηκε στα 160 δις. δολάρια, από τα οποία τα 124,6 δις. πληρώθηκαν απ' ευθείας από το αμερικανικό κράτος εκτινάσσοντας το χρέος του.

evmorfili papadopoulou AR811_urban landscape
CONCEPT
algal biofuel... now for the whole family
harbour arm
6545

και στην Ελλάδα;

Το κείμενο του Harvey «το δικαίωμα στην πόλη» δημοσιεύτηκε το 2008 με τη μορφή που δημοσιεύεται μεταφρασμένο εδώ. Το 2008 είναι μια χρονιά που η τρέχουσα κρίση του καπιταλισμού έχει ήδη ξεσπάσει. Η κρίση στη σημερινή της μορφή, αλλά και σε παλαιότερες φάσεις της καπιταλιστικής ανάπτυξης, είναι ο ένας άξονας πάνω στον οποίο κινείται ο Harvey στην απόπειρά του να ορίσει το δικαίωμα στην πόλη. Πιο συγκεκριμένα, η σχέση της απόσπασης υπεραξίας, της συσσώρευσης, και των συνεπακόλουθων καπιταλιστικών κρίσεων με το φαινόμενο της αστικοποίησης. Ο δεύτερος άξονας είναι η σχέση πόλης και ζωής ή αλλιώς το πώς οι μετασχηματισμοί του αστικού περιβάλλοντος, όπως αυτοί συμβαίνουν λόγω της καπιταλιστικής δυναμικής (όχι με απλά οικονομικούς όρους, αλλά και με όρους σχέσεων εξουσίας, ταξικής πάλης κλπ), μετασχηματίζουν τις συμπεριφορές, τον τρόπο ζωής, τον ίδιο τον άνθρωπο.

Ο Harvey κινείται σε ψηλό επίπεδο αφαίρεσης όσον αφορά στις οικονομικές διαδικασίες που περιγράφει, προσγειώνεται όμως τακτικά για να δει από πιο κοντά πως αυτές μετασχηματίζουν τοπικά αστικά περιβάλλοντα, είτε πρόκειται για το Παρίσι των μέσων του 18ου αιώνα, για τα προάστια της Αμερικής τη δεκαετία του '60, ή τις σημερινές παραγκουπόλεις στην Ασία και τη Λατινική Αμερική. Εκκινώντας από την παραδοχή ότι ο σχηματισμός πόλεων συνδέεται ανέκαθεν με τη συγκέντρωση στο χώρο κάποιου υπερπροϊόντος, και περιγράφοντας περιληπτικά το μηχανισμό συσσώρευσης (υπερπροϊόντος/υπεραξίας) υπό τον καπιταλισμό, αρθρώνει θεωρητικά τη σχέση μεταξύ καπιταλισμού και αστικοποίησης. Αφού καπιταλισμός σημαίνει αυξανόμενη συσσώρευση, σημαίνει αυξανόμενη αστικοποίηση. Κάνοντας μια αναδρομή από το 1848 ως σήμερα σε βασικούς σταθμούς κρίσεων υπερσυσσώρευσης ισχυρίζεται ότι η αστικοποίηση έδωσε διέξοδο σε αυτές τις κρίσεις με δύο βασικούς μηχανισμούς. Ο πρώτος ήταν η διάνοιξη νέων πεδίων καπιταλιστικής αξιοποίησης, δηλαδή επένδυσης του συσσωρευμένου κεφαλαίου σε νέες αγορές (π.χ. την αγορά κατοικίας στα προάστια), και ο δεύτερος η δημιουργική καταστροφή, η επένδυση δηλαδή κεφαλαίου σε ήδη χτισμένες περιοχές (για παράδειγμα μέσω των αστικών αναπλάσεων), επισημαίνοντας τις «αλλαγές κλίμακας» των διαδικασιών – πρώτα τοπική, μετά εθνική, σήμερα παγκόσμια - και τα αντίστοιχα πεδία σύγκρουσης με αυτούς που τις υφίστανται.

Παράλληλα με αυτή την ιστορία τρέχει και η ιστορία της αναμόρφωσης του τρόπου ζωής και του τύπου ανθρώπου που επιβάλλουν αυτές οι αλλαγές της μορφής, της δομής και της λειτουργίας των πόλεων˙ μαζί και μια ιστορία της ταξικής πάλης, στα πλαίσια βέβαια που συζητιούνται εδώ.

Μέσω αυτής της πορείας ο Harvey καταλήγει να ορίσει το δικαίωμα στην πόλη ως εξής:

«…περισσότερο δημοκρατικός έλεγχος επί της παραγωγής και της χρήσης του πλεονάσματος. Από τη στιγμή που η αστική διαδικασία είναι ένα μείζον κανάλι χρήσης, τότε το δικαίωμα στην πόλη συγκροτείται από την εγκαθίδρυση δημοκρατικού ελέγχου στη χρησιμοποίηση των πλεονασμάτων μέσω της αστικοποίησης.»

και

«…σαν εργατικό σλόγκαν και σαν πολιτικό ιδανικό, ακριβώς επειδή εστιάζεται στο ποιος είναι αυτός που καθορίζει την εσώτερη σύνδεση που βρίσκεται σε ισχύ από αμνημονεύτων χρόνων, μεταξύ αστικοποίησης και παραγωγής και χρήσης του πλεονάσματος. Ο εκδημοκρατισμός του δικαιώματος στην πόλη και η οικοδόμηση ενός ευρέως κοινωνικού κινήματος που θα επιβάλλει τη θέλησή του είναι επιβεβλημένος, αν αυτοί που έχουν εξωθεί πρόκειται να επανακτήσουν τον έλεγχο της πόλης…»

Η σύνδεση του αγώνα για το δικαίωμα στην πόλη με τον αγώνα για την υπεραξία,

νομίζουμε πως είναι και το πιο δυνατό και χρήσιμο σημείο της ανάλυσής του.

Εδώ δε θα επιχειρήσουμε μια κριτική στο κείμενό του, όχι γιατί θεωρούμε το κείμενο αλάνθαστο, υπάρχουν άλλωστε πολλά σημεία που μπορεί να θίξει κανείς. Όπως για παράδειγμα, μόνο υπαινικτικά γίνεται η σύνδεση μεταξύ του κοινωνικού ανταγωνισμού (με τις διάφορες μορφές που έχει πάρει στην ιστορία) και τις πολεοδομίας ως πρακτικής των κυρίαρχων τάξεων ενάντια στα ιστορικά ανταγωνιστικά υποκείμενα, αν εξαιρεθεί η περίπτωση της Κομμούνας˙ γενικά η έμφαση δίνεται στις «αντικειμενικές» οικονομικές διαδικασίες. Επίσης, ο Harvey φαίνεται να διατηρεί μια πίστη στη δυνατότητα αλλαγής μέσω της δημοκρατικότερης λειτουργίας του κράτους, πράγμα πολύ συζητήσιμο στις σημερινές συνθήκες κατάρρευσης αυτών των μηχανισμών κρατικής παρέμβασης. Ή ακόμα, η παράβλεψη από μέρους του της αξιολόγησης του πολέμου σαν του κατεξοχήν μηχανισμού δημιουργικής καταστροφής των πόλεων. Και πολλά άλλα…

Προτιμήσαμε να κάνουμε μια άλλη, νομίζουμε πιο χρήσιμη δουλειά, να δούμε πως εντάσσεται η ιστορία της ελληνικής αστικοποίησης στους μηχανισμούς που παρατίθενται. Να δώσουμε δηλαδή μια απάντηση στο ερώτημα: μα καλά, τι γινόταν στην Ελλάδα όταν όλα αυτά συνέβαιναν και συμβαίνουν στον κόσμο; Προφανώς εδώ δεν είναι δυνατό, αλλά ούτε και θεμιτό, να παρατεθεί μια πλήρης ιστορία της ελληνικής αστικοποίησης. Ξεκινώντας από τα χρονικά ορόσημα του Harvey, θα κάνουμε μια παράλληλη πορεία εντοπίζοντας συγκλίσεις και αποκλίσεις της ελληνικής περίπτωσης. Στο σημείο αυτό καλό θα ήταν να έχει διαβαστεί πρώτα το κείμενο του Harvey.

Πρώτος σταθμός: το 1853. Αυτή την εμβληματική χρονιά στη σύγχρονη αστική ιστορία, ο βαρόνος Haussmann εγκαινιάζει τον κύκλο των παρεμβάσεων στον αστικό χώρο, με την αναμόρφωση της πόλης του Παρισιού. Έχει προηγηθεί η οικονομική κρίση και η επανάσταση του 1848. Στα επόμενα 20 περίπου χρόνια, μέχρι την κρίση του 1868 και την Παρισινή Κομμούνα του 1871, η Δεύτερη Αυτοκρατορία τρέχει ένα πρόγραμμα επενδύσεων σε υποδομές (σιδηρόδρομους, διώρυγες, λιμάνια) και αναμορφώνει το Παρίσι «καταστρέφοντας το δημιουργικά», στην προσπάθεια να ξεπεραστεί η κρίση υπερσυσσώρευσης και να καταπολεμηθεί η ανεργία.

Το ελληνικό κράτος, συμπλήρωνει το 1853 περίπου 25 χρόνια ζωής. Το κράτος βρίσκεται ακόμα σε διαδικασίες συγκρότησης και οι πόλεις σε διαδικασία σχηματισμού. Εκείνη τη χρονιά ο αστικός πληθυσμός της χώρας (στο τότε έδαφός της) είναι μόνο 14,7% με το 6,8% να βρίσκεται στην Αθήνα και τον Πειραιά. Παρόλα αυτά η πολεοδομική δουλειά που γίνεται από πλευράς του κράτους είναι εξαιρετικά σοβαρή, γεγονός που δείχνει τη σημασία που δίνει η αστική τάξη στην αναμόρφωση του χώρου ώστε αυτός να συμβαδίσει με τις ανάγκες της. Ήδη από την πρώτη χρονιά «ειρηνικής» λειτουργίας του, συστήνεται η πρώτη τεχνική υπηρεσία με στρατιωτική οργάνωση, το «Σώμα επί της οχυρωματοποιίας και αρχιτεκτονικών αξιωματικών» στο οποίο είναι μέλη μερικοί από τους έπειτα πολεοδόμους των ελληνικών πόλεων (Κλεάνθης, Σάουμπερτ κ.α.). Θα ακολουθήσει η ίδρυση κι άλλων αντίστοιχων υπηρεσιών και φυσικά η σύσταση της αντίστοιχης νομοθεσίας, καθώς το κράτος συγκροτείται στους μηχανισμούς του και εξοπλίζεται νομικά. Τη βοήθεια και την τεχνογνωσία θα τη δώσουν έμπειρα επιτελεία μηχανικών, αρχικά από τη Γαλλία, και με την έλευση του Όθωνα από τη Βαυαρία, τα οποία θα κουβαλούν και την αντίστοιχη αστική και εκσυγχρονιστική ιδεολογία, η οποία όπως είναι φυσικό ταυτίζεται με αυτή των ντόπιων αστών.

Ο ελληνικός χώρος αρχίζει σταδιακά να αστικοποιείται απέχοντας όμως από τις αντίστοιχες ευρωπαϊκές διαδικασίες. Ο σχεδιασμός για τις πόλεις κινείται πάνω σε δύο γραμμές, οι οποίες εν πολλοίς αποτυπώνουν στο χώρο την ιδεολογία της αστικής τάξης. Καταρχήν οι υφιστάμενες πόλεις δυτικοποιούνται, ξανασχεδιάζονται σύμφωνα με τα μορφολογικά πρότυπα του νεοκλασικισμού: συμμετρία,

μνημειακότητα, επιβλητικότητα, ορθογωνικά και ιεραρχημένα οδικά δίκτυα. Γίνεται προσπάθεια καταστροφής του μεσαιωνικού ιστού, με διανοίξεις δρόμων κλπ., και εξαφάνισης των αρχιτεκτονικών στοιχείων που παραπέμπουν στην οθωμανική κυριαρχία. Οι ελληνικές πόλεις πρέπει να δείχνουν δυτικές, αντανακλώντας τη νέα δομή των κοινωνικών σχέσεων, οι οποίες υφίστανται σε ένα βαθμό και σε έναν άλλον προωθούνται από το νεαρό κρατικό μηχανισμό που βρίσκεται στα χέρια της αστικής τάξης. Αντιφάσεις φυσικά υπάρχουν, μια και η υλοποίηση των σχεδίων πόλεων πολλές φορές σκοντάφτει στα συμφέροντα των γαιοκτημόνων. Η δεύτερη πρακτική, η οποία προστέθηκε στην προηγούμενη κατά την οθωνική περίοδο, είναι η αναβίωση αρχαίων πόλεων και η συμβολική αξιοποίηση της αρχαιοελληνικής κληρονομιάς, με ένταξη στο σχεδιασμό ευρημάτων από την κλασσική αρχαιότητα. Κάπως έτσι εκπονούνται σχέδια για την Αθήνα, τη Σπάρτη, την Κόρινθο, τη Θήβα κα. Η αστική τάξη σχεδιάζει το χώρο και εκτός από τις πόλεις χτίζει και το μύθο που θα επενδύσουν την εθνική ιδεολογία, τη συνέχεια με την αρχαία Ελλάδα (βέβαια ο χριστιανισμός δεν λειτουργούσε ακόμα ως στοιχείο συγκρότησης της εθνικής ιδεολογίας).

Σε αυτό το στάδιο οι αστικές διαδικασίες δεν έχουν ομογενοποιηθεί παγκόσμια, όπως δεν έχει προχωρήσει και στον ίδιο βαθμό η συσσσώρευση του κεφαλαίου. Όταν η Γαλλία αντιμετωπίζει την πρώτη της κρίση αναμορφώνοντας το Παρίσι, η ελληνική αστική τάξη εδραιώνει την κυριαρχία της στο χώρο σχεδιάζοντας τις πόλεις της.

Δεύτερος σταθμός: τα χρόνια μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι ευρωπαϊκές και κυρίως οι αμερικάνικες πόλεις υφίστανται ραγδαίους μετασχηματισμούς. Μεγάλες εταιρείες επενδύσεων χτίζουν προάστια όπου στεγάζονται τα μεσαία και μικροαστικά στρώματα με την επιδότηση της κυβέρνησης (δάνεια και φοροαπαλλαγές), οι κεντρικές μητροπολιτικές αναμορφώνονται και οι κάτοικοί τους εκδιώκονται, τεράστια προγράμματα κατασκευής αυτοκινητοδρόμων προωθούνται, με την κατοχή ενός ή δύο αυτοκινήτων και την αντίστοιχη κατανάλωση πετρελαίου να γίνονται απαραίτητα για κάθε οικογένεια. Ταυτόχρονα, ο τρόπος ζωής αλλάζει, ο καταναλωτισμός εκρήγνυται και δημιουργεί νέα κοινωνικά και πολιτικά τοπία. Ο κοινοτικός τρόπος δράσης και η υπεράσπιση συλλογικών δικαιωμάτων αντικαθίσταται από τη συντηρητικοποίηση και την υπεράσπιση της ατομικής ιδιοκτησίας (αφού ευρεία στρώματα του πληθυσμού έχουν πλέον ιδιόκτητη κατοικία). Ο προαστιακός τρόπος ζωής, με όλα τα συμφραζόμενά του, αποτελεί σε μεγάλο βαθμό το υπόβαθρο που οδηγεί στα κινήματα και τις εξεγέρσεις της δεκαετίας του '60 στις δυτικές μητροπόλεις με αποκορύφωμα το '68.

Στην Ελλάδα, η αστικοποίηση του πληθυσμού συνεχίζεται με πολύ γρηγορότερο ρυθμό από ότι σε προηγούμενες περιόδους. Έχει προηγηθεί ο διπλασιασμός της επικράτειας του ελληνικού κράτους και η άφιξη των προσφύγων το '22, διαδικασίες σημαντικότατες για την αστική του εξέλιξη. Δε θα επεκταθούμε πάνω σε αυτές, αν και σχεδιάζουμε να επανέλθουμε…

Τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου στην Ελλάδα, ακολουθούν τα γεγονότα του Δεκέμβρη του '44 στην Αθήνα, και ο εμφύλιος πόλεμος. Η γεωγραφία του πληθυσμού της χώρας αλλάζει βίαια. Κάτοικοι των περιοχών που δραστηριοποιείται ο ΔΣΕ είτε εκδιώκονται κατά τη διάρκεια του εμφυλίου, και οδηγούνται στις πόλεις ώστε να απογυμνωθεί ο χώρος δράσης των ανταρτών από την κοινωνική βάση που τον υποστήριζε, είτε φεύγουν αναγκαστικά ώστε να γλιτώσουν εξορίες και φυλακίσεις μετά την ήττα, είτε δεν τις γλιτώνουν... Στο τέλος του Εμφυλίου έχουν εκτοπιστεί από την ύπαιθρο περίπου 700 χιλιάδες άνθρωποι οι οποίοι έχουν καταφύγει στις μεγάλες πόλεις και κυρίως στην Αθήνα. Από τις 700 χιλιάδες, οι 150 περίπου είναι παιδιά, 55 χιλιάδες από τα οποία εγκλείστηκαν στις «παιδουπόλεις» της Φρειδερίκης.

Από εκεί και πέρα, οι ελληνικές πόλεις αρχίζουν να παίρνουν τη μορφή που έχουν σήμερα. Η Αθήνα γιγαντώνεται. Ο ελληνικός καπιταλισμός βρίσκει αναπτυξιακή

διέξοδο στην οικοδομή αλλά με διαφορετικό τρόπο από ότι γινόταν στις δυτικές μητροπόλεις. Εδώ την οικονομική αυτή δραστηριότητα δεν την αναλάμβαναν μεγάλα κεφάλαια αλλά μικρά και όλη η διαδικασία γινόταν με έναν κοινωνικά διάχυτο τρόπο.

Ας πάρουμε τα πράγματα από την αρχή. Έχουμε το τεράστιο πλήθος των «ανταρτόπληκτων» και άλλων πληθυσμών που κατακλύζουν την Αθήνα και τον Πειραιά αλλά και άλλες μεγάλες πόλεις. Το '52, τις τελευταίες μέρες της κυβέρνησης Πλαστήρα, και λίγο πριν την κυβέρνηση Παπάγου δημοσιεύεται η «έκθεση Βαρβαρέσου» που δίνει τις γενικές κατευθύνσεις ανασυγκρότησης και ανάπτυξης της ελληνική οικονομίας. Η οικοδομή θεωρείται και πριμοδοτείται ως ο πιο δυναμικός και άμεσης απόδοσης τομέας δράσης του κεφαλαίου, χωρίς να χρειάζεται βοήθεια από το κράτος. Το '55 θεσμοθετείται ο νέος Γενικός Οικοδομικός Κανονισμός. Με δυο λόγια: αύξηση του συντελεστή δόμησης και αντιπαροχή.

Οι πιο εύποροι από τους νέους κάτοικους, ας πάρουμε την Αθήνα για παράδειγμα που υπέστη και τους μεγαλύτερους μετασχηματισμούς, εγκαθίστανται είτε στις περιφερειακές του κέντρου συνοικίες (Παγκράτι, Κυψέλη, Αμπελόκηποι και Πατήσια) σε διαμερίσματα νέων πολυκατοικιών, είτε σε μονοκατοικίες πυκνώνοντας τα παλιά γύρω χωριά που τώρα γίνονται προάστια. Στα στρώματα αυτά του πληθυσμού αρχίζει να κάνει την εμφάνισή του και ο καταναλωτισμός, με προδιαγραφές, βέβαια, δεκαετίας '50 και '60, εισαγόμενα ψυγεία, πλυντήρια, πικ-απ κλπ. (όπως τα έχουμε χιλιοδεί στις ελληνικές ταινίες της εποχής). Η μεγάλη μάζα, όμως, κτίζει αυθαίρετα, εκτός σχεδίου πόλης, πάνω σε χωράφια που κατατεμαχίζονται και πωλούνται για οικόπεδα κυρίως στα δυτικά της Αθήνας. Ο ΓΟΚ προβλέπει πως η οικοδόμηση επιτρέπεται σε οικόπεδα μεγαλύτερα των 2 με 4 στρεμμάτων, αλλά ένα ολόκληρο σύστημα εκμετάλλευσης αρθρώνεται γύρω από την ανάγκη για στέγαση του φτωχού κόσμου και ο περιορισμός αυτός δεν έχει πρακτικά καμία ισχύ. Το κύκλωμα δικηγόρων, συμβολαιογράφων, χωροφυλάκων, τοπικών βουλευτών, εμπόρων οικοδομικών υλικών κλπ. καταφέρνει να εξασφαλίζει την ανοικοδόμηση σε μικρά οικόπεδα των 100-150 τετραγωνικών. Αυτοί που θα ζήσουν σε αυτές περιοχές, αγοράζουν με δόσεις τα οικόπεδα και με προσωπική κυρίως εργασία χτίζουν τα σπίτια τους και εξασφαλίζουν μια στέγη. Ολόκληρες περιοχές χτίζονται με αυτό τον τρόπο, για τις οποίες το κράτος έρχεται κατόπιν να «δώσει λύση» εντάσσοντάς τες στο Σχέδιο Πόλης, μεταφέροντας έτσι το πρόβλημα της αυθαίρετης δόμησης παραδίπλα, όπως θα έλεγε και ο Engels, στα όρια του εκάστοτε Σχεδίου. Η κρατική πολιτική της «μη παρέμβασης» στην οικονομία αποδεικνύεται «παρέμβαση με τα μπούνια», αφού μεγάλα τμήματα του κρατικού μηχανισμού, όπως είπαμε, εμπλέκονται ώστε να λειτουργεί ρολόι το όλο σύστημα. Τα παραπάνω ισχύουν, λίγο πολύ, για όλες τις μεγάλες ελληνικές πόλεις.

Ταυτόχρονα, το κράτος παρεμβαίνει και τυπικά. Συντάσσονται οδηγίες για τα πολεοδομικά σχέδια και εκπονούνται νέα σχέδια για την Αθήνα από το κράτος, τη δημοτική αρχή και άλλους φορείς (π.χ. το γραφείο Δοξιάδη). Τα σχέδια αυτά έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, αφού αποτυπώνουν και την ιδεολογία της αστικής τάξης για τον τρόπο κυριαρχίας της επί του χώρου της πόλης, στην οποία είχε στριμωχτεί για τα καλά στα Δεκεμβριανά. Το μοτίβο των σχεδίων είναι κλασικό. Ίδρυση νέου Διοικητικού Κέντρου σε τόπο μακρινό από το σημερινό (στα Μέγαρα ή στον Κηφισό), για να έχουν τα νώτα φυλαγμένα, διανοίξεις δρόμων μέσα από συνοικίες (π.χ. του Ψυρρή που τόσο είχε δυσκολέψει τους Άγγλους στην κατάληψή του, αφού οι αντάρτες ανατίναζαν τα γωνιακά κτίρια για να φράξουν τα στενά δρομάκια και να μη μπορούν να διέρθουν τα άρματα μάχης του εχθρού), μπάζωμα ρεμάτων (που λειτουργούσαν ως φράγματα προστατεύοντας τις εργατικές συνοικίες, π.χ. την Καισαριανή από την επέλαση των στρατευμάτων) και μετατροπή τους σε φαρδείς δρόμους, πάντα με το πρόσχημα της καλύτερης κυκλοφορίας, με ΙΧ φυσικά. Κάποια από τα σχέδια υλοποιούνται, τα περισσότερα όχι, για οικονομικούς βέβαια λόγους, αφού το κύκλωμα εκμετάλλευσης της αστικής γης αντιδράει

σθεναρά, δεν είναι διατεθειμένο να παραχωρήσει ούτε σπιθαμή γης και άλλωστε, είναι καλά ριζωμένο μέσα στους κρατικούς μηχανισμούς. Από την άλλη, το '55, ο Καραμανλής, ως Υπουργός Δημοσίων Έργων της κυβέρνησης Παπάγου ξηλώνει «πραξικοπηματικά», χωρίς καν τις τυπικές κρατικές εγκρίσεις το τραμ της Αθήνας, και το '57 ως πρωθυπουργός, αυτό της Θεσσαλονίκης, ξεκινά ένα πρόγραμμα κατασκευής οδικών αξόνων και γενικά προωθεί με κάθε τρόπο την ιδιοκτησία και χρήση του ΙΧ. Η πριμοδότηση του ΙΧ και των οδικών μεταφορών είναι αντίστοιχη με αυτή που συμβαίνει στις υπόλοιπες δυτικές χώρες. Έτσι, οι ελληνικές πόλεις αναπτύσσονται κατά μήκος των εθνικών οδών Πάτρας – Αθήνας – Θεσσαλονίκης – Καβάλας, σε σχήμα S (γι' αυτό η Ήπειρος και η Πελοπόννησος φαντάζουν στους από 'δω terra incognita).

Η διαδικασία αυτή εξελίσσεται για 20 χρόνια. Το '68, εν μέσω χούντας, και αφού η οικοδομική αγορά φαίνεται να οδεύει προς κορεσμό, ύστερα από πιέσεις του κυκλώματος της οικοδομής που διψά για νέες αγορές, αυξάνονται οι συντελεστές δόμησης σε όλη τη χώρα περίπου κατά 30%. Αυτό σήμανε την καταστροφή μικρών πόλεων και οικισμών που γέμισαν με πολυκατοικίες, αλλά κυριότερα, την ριζική εμπορευματοποίηση της κατοικίας. Μην ξεχνάμε πως στις συνοικίες που εγκαταστάθηκαν οι νέοι κάτοικοι μετά τον εμφύλιο, είχαν χτίσει οι ίδιοι τα σπίτια τους. Το μεγάλο κεφάλαιο δεν ενεπλάκη στη νέα διαδικασία προαστιοποίησης (δεν χτίστηκαν προάστια από μεγάλες εταιρείες όπως στο εξωτερικό), πράγμα που έκανε το ίδιο κύκλωμα του μικρομεσαίου κεφαλαίου, με την εμπλοκή, όμως, πλέον και των μικροοικοπεδούχων που έδιναν αντιπαροχή τα σπίτια τους. Έτσι, μεγάλα τμήματα του πληθυσμού βρέθηκαν να έχουν στην ιδιοκτησία τους 1-2 διαμερίσματα στις νέες πολυκατοικίες. Η ιδιοκτησία κατοικίας στην Ελλάδα, προωθήθηκε με αυτόν τον τρόπο και όχι με δάνεια και φοροαπαλλαγές όπως στην πλειοψηφία των περιπτώσεων του εξωτερικού, αποτελώντας βασικό μηχανισμό ενσωμάτωσης, όπως και στο παράδειγμα των ΗΠΑ. Η εμπλοκή αυτή μεγάλων τμημάτων του πληθυσμού με το κύκλωμα της οικοδομής καθιστά ανύπαρκτες τις αντιδράσεις στην καταστροφή των πόλεων, γεγονός που άρχιζει να εκδηλώνεται αφού έχει γίνει το κακό.

Μετά και τις ανακατατάξεις του πληθυσμού εντός των πόλεων (αλλά και της βιομηχανίας που αναπτύσσεται στις δεκαετίες '60 και '70 μέσω ξένων επενδύσεων, με την αντίστοιχη αύξηση των βιομηχανικών εργατών), διαχωρίζονται οι πιο αστικές από τις πιο εργατικές συνοικίες. Οι πλουσιότεροι φεύγουν προς τα πιο υγιεινά προάστια, μετά τη συμφόρηση του κέντρου από τα ΙΧ, και οι εργάτες διαμένουν σε συνοικίες κοντά στις βιομηχανίες. Ο τρόπος ζωής είναι αντίστοιχος. Μπορεί να ειπωθεί πως «προαστιακή ζωή» με την έννοια που της άσκησαν κριτική τα κινήματα του '60, διαβιούσαν μόνο τα μεσαία και μεγαλοαστικά στρώματα που ζούσαν στα πολύ αναβαθμισμένα προάστια – κηπουπόλεις. Το υπόλοιπο τεράστιο τμήμα του πληθυσμού, ζούσε σε συνθήκες που μοιάζανε με αυτές του κέντρου της πόλης, χωρίς όμως να έχουν τα πλεονεκτήματα της κεντρικότητας. Η κοινότητα, όμως της εργατικής συνοικίας με τα μικρά σπίτια και τη χρήση του δρόμου ως δημόσιου χώρου όπου βρίσκονταν τα μέλη της ίδιας τάξης είχε χαθεί. Ο μικροαστικός τρόπος ζωής και η αντίστοιχη πολιτική τοποθέτηση είναι προ των πυλών και τη δεκαετία του '80 θα γίνει γεγονός για μεγάλα κομμάτια της πρώην εργατικής τάξης, που τη δεκαετία του '70 ήταν ακόμα, αρκετά ατίθαση.

Κάνοντας τη σύγκριση, λοιπόν, με τις αντίστοιχες διαδικασίες στις δυτικές χώρες, βλέπουμε μια σχετική ενοποίησή τους, η οποία, όμως δεν είναι πλήρης και γίνεται με τρόπο που να αντιστοιχεί στον ελληνικό κοινωνικό σχηματισμό. Η προαστιοποίηση προχωρά και εδώ, μόνο που είναι τα μικρομεσαία κεφάλαια αυτά που αναλαμβάνουν δράση κάτω από ένα μοντέλο laissez-faire και η ιδιοκτησία κατοικίας λειτουργεί, όπως και στις ΗΠΑ, σαν μηχανισμός ενσωμάτωσης. Το κράτος σπρώχνει, όχι με δάνεια και φοροαπαλλαγές αλλά συντηρώντας και υποθάλποντας το όλο κύκλωμα της οικοδομής. Το αυτοκίνητο και οι αυτοκινητόδρομοι πριμοδοτούνται,

αλλά πολλές φορές τα σχέδια για διανοίξεις σκοντάφτουν πάνω στα συμφέροντα της μικρομεσαίας ιδιοκτησίας και έτσι διατηρείται η μορφή της συμπαγούς πόλης - η ανάπτυξη γίνεται λοιπόν καθ' ύψος. Από την άλλη, εξεγέρσεις ενάντια στο νέο τρόπο ζωής και τη νέα πόλη δεν είχαμε στην Ελλάδα, για τους λόγους που αναφέρθηκαν, και επιπλέον λόγω της χούντας. Τα χρόνια αυτά η κοινότητα διαλύεται και μεγάλα τμήματα του πληθυσμού οδηγούνται στη μικροαστικοποίηση για να τα παραλάβει η δεκαετία του '90, να τα απογειώσει, και να τα προσγειώσει (ανώμαλα) σήμερα.

Τι γίνεται, λοιπόν, σήμερα (ή τι γινόταν μέχρι να ξεσπάσει η τρέχουσα κρίση) στον κόσμο; Καταρχήν υπήρξε μια έκρηξη της ανοικοδόμησης σε πολλές «περιφερειακές» χώρες. Ολόκληρες πόλεις ουρανοξυστών στο Ντουμπάι, ακραία αστικοποίηση στην Κίνα, τεράστια project αυτοκινητοδρόμων φραγμάτων κλπ. Την αστικοποίηση με ουρανοξύστες, ακολουθεί η αστικοποίηση με παραγκουπόλεις, ακριβώς δίπλα (με κάποιο τοίχο ή αυτοκινητόδρομο ανάμεσα). Το κεφάλαιο βασισμένο στα ενυπόθηκα δάνεια (τα δάνεια για την αγορά κατοικίας) τα οποία πακετάριζε, ανακάτευε με άλλα χρηματοπιστωτικά καλούδια και αγοροπωλούσε σε όλο τον κόσμο, ξεσάλωσε για 20 χρόνια, για να οδηγήσει στο σκάσιμο της φούσκας και στην πυροδότηση της σημερινής κρίσης. Οι πόλεις με τη σειρά τους, κατακερματίζονται, διαιρούνται σε επικράτειες με πρωτόκολλα εισόδου και χρήσης, γίνονται πόλεις των περιτειχισμένων κοινοτήτων για τους πλούσιους, των γκέτο για τους φτωχούς, των ιδιωτικοποιημένων δημόσιων χώρων οι οποίοι βρίσκονται υπό συνεχή επιτήρηση. Στα διάφορα lifestyle (ανάλογα με την οικονομική δυνατότητα και την «προσωπική» επιλογή του καθενός) προσφέρεται και ο αντίστοιχος χώρος κατανάλωσης (εμπορικά κέντρα, multiplex, μεγάλες αλυσίδες καταστημάτων, καταστήματα μόδας), ο τρόπος ζωής έχει αποικιοποιηθεί σχεδόν πλήρως από το εμπόρευμα και το θέαμα. Η συλλογική δράση υποχωρεί μπροστά στην πανούκλα του νεοφιλελευθερισμού και η ατομική ιδιοκτησία αναγορεύεται στην ανώτερη αξία, γεγονός που οδηγεί σε τοπικούς φασισμούς σε γειτονιές όπου οι ενώσεις ιδιοκτητών αναλαμβάνουν δράση. Παράλληλα, η «συσσώρευση μέσω της έξωσης», αποκτά μια τεράστια δυναμική, σε δύση και ανατολή, βορρά και νότο, όπου γη δυνητικά ψηλής αξίας, βρίσκεται εδώ και χρόνια κατειλημμένη, καταπατημένη, και όπως και να 'χει χρησιμοποιείται από τους φτωχούς για να διαμένουν.

Στην Ελλάδα, παρακολουθούμε τις ίδιες διαδικασίες, ένδειξη ότι αυτές έχουν γίνει όντως παγκόσμιες. Όσον αφορά στην έκρηξη της ανοικοδόμησης, δεν είναι και λίγα τα έργα που έχουν υλοποιηθεί ούτε αμελητέος ο τρόπος με τον οποίο άλλαξαν το χώρο. Το «διαμάντι» αποτελεί το μεγα-project των Ολυμπιακών Αγώνων, το οποίο έχει ένα σημαντικό μερίδιό ευθύνης για τη σημερινή κρίση. Πέρα από αυτό, έχουμε την ανοικοδόμηση ενός ολοκαίνουργιου εθνικού οδικού δικτύου (φυσικά με ΣΔΙΤ, βλέπε πληρώνει-το-δημόσιο-κερδίζει-ο-ιδιώτης), την Αττική οδό, σχέδια για πολλές άλλες οδούς στην Αττική, για υποθαλάσσιες στη Θεσσαλονίκη και υλοποίηση περιφερειακών αξόνων σε πολλές πόλεις. Επίσης, χτίσιμο φραγμάτων, ολόκληρων πόλεων για τουρίστες (όπως στη Μεσσηνία), τεράστιων ξενοδοχειακών μονάδων και πολυτελών εξοχικών κατοικιών που όλως τυχαίως ξεφυτρώνουν σε εκτάσεις όλως τυχαίως καμένες ένα δυο καλοκαίρια νωρίτερα. Ταυτόχρονα, μεγάλα εμπορικά κέντρα (Malls, Πολιτείες κλπ.), μεγάλες αλυσίδες καταστημάτων (σαν τα ΙΚΕΑ, τα Carrefour, τα Leroy Merlin), multiplex κινηματογράφοι (Village, Stair) στα προάστια, αλλά και σε μικρότερη κλίμακα αλυσίδες McDonalds, Goody's, καταστημάτων υψηλής μόδας και πιο «ευτελούς» (Zara, Bershka, H&M κλπ.), διαμορφώνουν τα σύγχρονα τοπία της κατανάλωσης. Όχι μόνο σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη˙ μια βόλτα να κάνει κανείς γύρω από τη Λάρισα για παράδειγμα θα καταλάβει το μέγεθος της διαδικασίας. Για να διαμορφωθούν οι ναοί και τα ξωκλήσια της κατανάλωσης παίρνει μπροστά και εδώ η μηχανή της συσσώρευσης μέσω της έξωσης. Οι αναπλάσεις και οι εξευγενισμοί σε κεντρικές και λιγότερο κεντρικές περιοχές είναι πλέον συνηθισμένη πρακτική

εδώ και χρόνια: Μεταξουργείο, Πετράλωνα και ακόμη χειρότερα Λαδάδικα, Ψυρρή, Γκάζι. Οι πρώην κάτοικοι εκδιώκονται μέσω του οικονομικού μηχανισμού της ανόδου των τιμών των ακινήτων και αν πρόκειται για μετανάστες ή για τσιγγάνους τα γκλομπ αναλαμβάνουν τη δουλειά. Οι οικισμοί αυτών των πληθυσμιακών ομάδων αποτελούν και την ελληνική version των παραγκουπόλεων (μην ξεχνάμε τον οικισμό της Πάτρας ο οποίος γκρεμίστηκε και τελικά κάηκε με μια επιχείρηση των ειδικών δυνάμεων της αστυνομίας). Όταν δε διαμένουν σε παραγκουπόλεις και καταυλισμούς, το ευνοϊκό σενάριο για αυτούς είναι να είναι και να παραμείνει χαμηλής αξίας και υποβαθμισμένη η περιοχή τους και το δυσμενές να μένουν στο κέντρο της Αθήνας…

Οι πόλεις κατακερματίζονται σε επικράτειες, των οποίων τα σύνορα σηματοδοτεί, επικυρώνει και ελέγχει η παρουσία της αστυνομίας, «δημόσιας» και ιδιωτικής. Η οδός Ιπποκράτους είναι το πιο εύγλωττο παράδειγμα χωρίς να είναι το μοναδικό. Οι κοινότητες των πλουσίων, οι διάφορες Εκάλες και Πανοράματα, περιχαρακώνονται όλο και περισσότερο, αν και όχι τόσο ριζικά όσο γίνεται στις πόλεις των ΗΠΑ. Εδώ είναι η μάντρα της βίλας που σηματοδοτεί την οχύρωση της ατομικής ιδιοκτησίας και δεν υπάρχει καν η ψευδαίσθηση της κοινότητας που προσφέρουν τα διάφορα κινήματα της «νέας πολεοδομίας» στο εξωτερικό. Βέβαια, στο βαθμό που υπάρχουν συγκροτήματα πολυτελών κατοικιών, συμβαίνει και αυτό. Από την άλλη υπάρχουν οι περιοχές εγκατάστασης των πιο εξαθλιωμένων, οι οποίες καθορίζονται από το κράτος, είτε αυτό γίνεται επίσημα, είτε ανεπίσημα, και πολλές φορές η χωροθέτησή τους εξυπηρετεί στο σχεδιασμό του κύκλου υποβάθμιση – αγορά σε φτηνή τιμή – ανάπλαση/ανοικοδόμηση – πώληση σε ψηλή τιμή από τους εργολάβους και τις εταιρείες realestate. Και στη μέση των δύο αυτών άκρων, οι τεράστιες, αχανείς και σχεδόν αδιαφοροποίητες περιοχές της μικροαστικής κατοικίας, είτε όπως διαμορφώθηκε στα ‘60s και στα ‘70s, είτε όπως διαμορφώθηκε με τα προάστια των ‘90s.

Τα ‘90s είναι και η εποχή ραγδαίων μετασχηματισμών της ελληνικής κοινωνίας. Αντίστοιχα μετασχηματίζεται και η ζωή στις πόλεις. Τα ΜΜΕ (η ιδιωτική τηλεόραση, το ΚΛΙΚ, το ΝΙΤΡΟ, η ΕΣΠΡΕΣΣΟ…), η προέλαση του νεοφιλελευθερισμού, οι προσδοκίες κοινωνικής ανόδου, ο καταναλωτισμός με κάθε μέσο (δηλαδή με πιστωτικές κάρτες), τα διάφορα lifestyles, οι emo, οι trendy, οι εναλλακτικές, οι λαϊκοί κλπ., πάντα αποικιοποιημένα από το εμπόρευμα, όλα έχουν το μερίδιό τους στη δημιουργία της εξατομικευμένης κοινωνίας, όπου οι συλλογικοί αγώνες των προηγούμενων δεκαετιών δεν αποτελούν καν ανάμνηση για μεγάλα κομμάτια του πληθυσμού. Για περίπου δυο δεκαετίες οι πληθυσμοί της προηγούμενης παραγράφου (εκτός βέβαια από τους πιο εξαθλιωμένους) διασκεδάζει και καταναλώνει στις περιοχές της προπροηγούμενης, με αυτή την αναψυχή και την επιδεικτική κατανάλωση μαζί και με την με κάθε τρόπο προσπάθεια για κοινωνική άνοδο (βλέπε πάτημα επί πτωμάτων) να έχουν γίνει οι κυρίαρχες αξίες. Συνέπεια της εξατομίκευσης και της λατρείας της ιδιοκτησίας είναι ο ρατσισμός που σε ορισμένες περιπτώσεις οδηγεί στους εντοπισμένους σε διάφορες γειτονιές φασισμούς, όπως παράδειγμα γίνεται με τη δράση των φασιστικών επιτροπών «αγανακτισμένων πολιτών» στον Αγ. Παντελεήμονα, ή «αγανακτισμένων εμπόρων» στην Ερμού.

Στην απέναντι πλευρά, όλη η παραπάνω κατάσταση, η έρημος της εξατομικευμένης κοινωνίας και της κατακερματισμένης και διαχωρισμένης πόλης που της αντιστοιχεί, δεν μπορεί παρά να προκαλεί αντιδράσεις. Στις ιδιαίτερες συνθήκες της Ελλάδας, με τη μικροιδιοκτησία να έχει καθορίσει την αξιοποίηση και τη διαμόρφωση του χώρου της πόλης και να έχει οδηγήσει σε ριζική συρρίκνωση και έλλειψη δημόσιων χώρων, οι διεκδικήσεις των διαφόρων πρωτοβουλιών που εμφανίζονται να δρουν στην πόλη, συνήθως περιστρέφονται γύρω από αυτό ακριβώς το επίδικο. Πόσο μάλλον σήμερα που απειλούνται ακόμα και οι ελάχιστοι τέτοιοι χώροι από την εμπορευματική αξιοποίηση, το μεσαίο ή το μεγάλο κεφάλαιο τους διεκδικεί για να χτίσει parking, πολυκατοικίες, εμπορικά κέντρα. Να μην αφήσει, δηλαδή, σπιθαμή

γης αναξιοποίητη. Τα παραδείγματα είναι ατελείωτα. Μόνο για την Αθήνα μιλώντας: Πάρκο Ελληνικού, πλατείες στου Ζωγράφου, ολόκληρος ο Υμηττός, το παραλιακό μέτωπο της Αθήνας, τα λιπάσματα της Δραπετσώνας…

Με την κρίση που βρίσκεται σε εξέλιξη φαίνεται οι ρυθμοί ανοικοδόμησης να έχουν μειωθεί, έργα να έχουν παγώσει και projects να έχουν ακυρωθεί. Μη γελιόμαστε όμως. Είναι κατεξοχήν σε συνθήκες κρίσης που ψάχνει το κεφάλαιο που έχει συσσσωρευτεί νέους χώρους να αποικιοποιήσει. Αν η λύση στην κρίση δεν έρθει από τα κάτω το κεφάλαιο θα επανέλθει δριμύτερο και βιαιότερο. Και η λύση στην κρίση δεν μπορεί να είναι τίποτα λιγότερο από τον έλεγχο από τα κάτω της υπεραξίας και άρα και της χρήσης της στη διαμόρφωση της πόλης. Τα κινήματα της πόλης, αμυνόμενα στην εμπορευματική αξιοποίηση του δημόσιου χώρου, αυτό που κάνουν είναι να εμποδίζουν τον κύκλο του κεφαλαίου, την επέκτασή του και άρα δυσκολεύουν τη ζωή του και αυτό είναι που πρέπει να κάνουν. Στην ουσία να συνεισφέρουν στην κρίση του κεφαλαίου. Και μέσα από τη δράση τους να φτιάξουν δομές ζωής εναλλακτικές και αντιθετικές με το υπάρχον.

Ίσως το πεδίο της πόλης να είναι αυτό στο οποίο να μπορέσουν να συναντηθούν τα διάφορα ανταγωνιστικά στον καπιταλισμό υποκείμενα για να διεκδικήσουν μια καινούργια πόλη η οποία θα συνεπάγεται μια καινούργια ζωή, και το ανάποδο. Ο τόπος της πόλης είναι σίγουρα αυτός που θα φιλοξενήσει τη δράση τους. Η πόλη, όπως έδειξε και ο Harvey, είναι το πεδίο όπου πολώνεται τόσο ο ανταγωνισμός γύρω από την υπεραξία, όσο και γύρω από τη ίδια τη ζωή, με όλο τον πλούτο που θα μπορούσε να έχει και σήμερα δεν τον έχει. Δρώντας στην κατεύθυνση της διεκδίκησης μιας άλλης πόλης οξύνουμε τις αντιφάσεις του κεφαλαίου και παράλληλα διαμορφώνουμε το νέο τρόπο ζωής που ονειρευόμαστε. Γινόμαστε η εικόνα από το μέλλον που συγκρούεται με το παρόν, στο παρόν.

«Ιστορικό δεν είναι μόνο το σπίτι όπου γεννήθηκε ένας σπουδαίος ποιητής, αλλά και τα κτίρια –τα σπίτια- που μπορούν, συνολικά θεωρούμενα, να μας διδάξουν για κάποια συγκεκριμένη περίοδο της ιστορίας του πολιτισμού, θεωρούμενης και αυτής ως συνολικής εθνικής ιστορίας.» (Ζήβας 1997)

Η εθνική πολιτιστική κληρονομιά άλλοτε επιστρατεύτηκε για τη δημιουργία και την καθιέρωση της εθνικής ταυτότητας. Τα αρχαιοελληνικά κατάλοιπα αποτέλεσαν το τεκμήριο της καταγωγής όλων των κατοίκων του γεωγραφικού χώρου που καταλάμβανε το νεοσύστατο νεοελληνικό κράτος, ενώ αργότερα, τα βυζαντινά μνημεία χρησιμοποιήθηκαν ως αναφορά στις ρίζες της εθνικής θρησκείας.

Σήμερα, η «εθνική» πολιτιστική κληρονομιά, φυσικά το κομμάτι αυτής που ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις του τουρισμού, επιστρατεύεται στην αποτελεσματική προώθηση της χώρας και των αγαθών που βρίσκονται σε αφθονία στην επικράτεια της: ήλιος, θάλασσα, φαγητό και μνημεία. Δηλωτικό αυτής της πρόθεσης είναι η μετονομασία του –κατά παράδοση-[1] Υπουργείου Πολιτισμού, σε Υπουργείου Πολιτισμού και Τουρισμού, εκφράζοντας σαφώς την παράδοση της διαχείρισης του πολιτισμού στα χέρια του τουρισμού και της εμπορικής εκμετάλλευσης.

Η πολιτιστική κληρονομιά παρ' όλ' αυτά δεν είναι μόνο η επίσημη –εθνική και κατά κόρον προβαλλόμενη εκδοχή της, αλλά και ένα πλήθος μνημείων, αναγνωρισμένων από τη νομοθεσία ή και όχι, που φέρουν τις συλλογικές μνήμες διάφορων κοινωνικών, φυλετικών και θρησκευτικών ομάδων της χώρας.
Οι μνήμες μπορούν να αποσιωπηθούν, να διαστρεβλωθούν σκόπιμα, να επικαλυφθούν από την ενιαία γραμμή της εθνικής μνήμης. Όσο όμως υφίστανται τα υλικά κατάλοιπα που φέρουν τη συλλογική μνήμη, αρκεί να εντοπίζονται και να διαφυλάσσεται η διατήρησή τους από τα «κάτω», πέρα από την κεντρική πολιτική διαχείρισης της μνήμης.

Η μνήμη είναι πεδίο διεκδίκησης καθώς μπορεί να αναδειχθεί σε εργαλείο χειραγώγησης. Μπορεί να λειτουργήσει διδακτικά και συνεκτικά, αλλά αυτά τα χαρακτηριστικά της μπορούν να αποτελέσουν σημαντικά εργαλεία διεκδίκησης και αντίστασης.
Όπως η έλλειψη παρελθοντικού χρόνου στο λόγο θα δυσκόλευε τον αυτοπροσδιορισμό ενός ατόμου βάσει των εμπειριών και των βιωμάτων του, έτσι η έλλειψη υλικής μνήμης, έχοντας και το ρόλο της αφήγησης, θα δυσκόλευε τον προσδιορισμό των συλλογικών βιωμάτων και θα αποστερούσε από τον πολιτισμό σημεία κοινωνικής αναφοράς.

Στο παράδειγμα της οδού Ιάσωνος στο Μεταξουργείο φαίνεται το πώς σήμερα η επίσημη πολιτική σε συνεργασία με το ιδιωτικό κεφάλαιο θυσιάζει το ιστορικό αστικό τοπίο και το κτιριακό του απόθεμα, ώστε να εκμεταλλευτεί την υπεραξία της γης, ειδικά όταν οι συλλογικές μνήμες που φέρει ο τόπος δεν εξυπηρετούν είτε οικονομικούς, είτε ιδεολογικούς σκοπούς.

Μεταξουργείο

Η περιοχή του Μεταξουργείου βρίσκεται κοντά στο οικονομικό και ιστορικό κέντρο της Αθήνας και συγκεκριμένα στο δυτικό του όριο. Ως όριά της θεωρούνται σήμερα η οδός Πειραιώς, η Ιερά οδός, η οδός Κωνσταντινουπόλεως, η οδός Δηλιγιάννη, η Πλατεία Καραϊσκάκη και τέλος η οδός Δεληγιώργη. Λόγω της κεντρικής θέσης της, η περιοχή του Μεταξουργείου διατρέχεται από σημαντικές οδικές αρτηρίες της πόλης όπως είναι η οδός Λένορμαν και η λεωφόρος Αχιλλέως. Η ονομασία της προέρχεται από το εργοστάσιο μεταξουργίας που λειτούργησε στην περιοχή την περίοδο 1854-1875 (Μπίρης Κ. 2005).

1. Το Υπουργείο Πολιτισμού ιδρύθηκε τον Σεπτέμβριο του 1971, ενώ μέχρι τότε υπαγόταν στο Υπουργείο Παιδείας.

Η περιοχή που σήμερα βρίσκεται το Μεταξουργείο, στην αρχαιότητα δεν αποτελούσε τμήμα του αστικού ιστού, αλλά το όριο της πόλης. Πιο συγκεκριμένα, ήταν μια αγροτική περιοχή εκτός των τειχών η οποία όμως βρισκόταν σε άμεση γειτνίαση και σχέση με την πόλη - κράτος της Αθήνας. Ο Κεραμεικός αναφέρεται ως ο τόπος όπου σύχναζαν εταίρες, όπου συνάπτονταν δάνεια και γίνονταν πωλήσεις κρασιού. Παράλληλα σχετιζόταν άμεσα με μεταφορικές – συγκοινωνιακές λειτουργίες της πόλης καθώς στα νότιά της βρισκόταν το Δίπυλο, το οποίο αποτελούσε βασικό σημείο εισόδου σε αυτήν. Από εκεί περνούσε η Ιερά Οδός, που συνέδεε την Αθήνα με την Ελευσίνα, ενώ εκτός των τειχών της πόλης, ήταν το νεκροταφείο. Στην περιοχή αυτή μάλιστα βρισκόταν το δημόσιο σήμα, δηλαδή ο δημόσιος ταφικός περίβολος των πολιτών που τιμούνταν με δημόσια κηδεία. Περιλαμβάνονται δηλαδή σε αυτή την περιοχή-όριο οι χρήσεις που δε «χωρούσαν» στο άστυ.

Όσον αφορά στα χρόνια του μεσαίωνα και στην περίοδο της τουρκοκρατίας, δεν υπάρχουν πολλά στοιχεία σχετικά με την περιοχή. Σε γειτονικές περιοχές, όπως σε αυτή που σήμερα βρίσκεται η περιοχή του Ψυρρή, αρχίζουν την περίοδο αυτή να εγκαθίστανται γύφτοι σιδεράδες και αναπτύσσονται παραγωγικές δραστηριότητες (Αγριαντώνη – Χατζηιωάννου 1995).

Τα πρώτα χρόνια της ίδρυσης του νέου ελληνικού κράτους, η περιοχή ήταν γνωστή με το όνομα Χεζολίθαρο ή Χρισμένο λιθάρι (Μπίρης Κ. 2005). Συνέχιζε να είναι μια αγροτική περιοχή εκτός αστικού ιστού όπως ήταν και στην αρχαιότητα, μέχρι την εγκατάσταση της πρωτεύουσας στην Αθήνα. Καθοριστικό παράγοντα των εξελίξεων που οδήγησαν στο μετασχηματισμό της περιοχής αποτέλεσαν τα δύο αρχικά σχέδια πόλης. Το σχέδιο των Σταμάτη Κλεάνθη και Eduard Schaubert το 1833 χωροθετούσε τα ανάκτορα στη σημερινή περιοχή της πλατείας Ομονοίας. Ένα χρόνο αργότερα ο Leo von Klenze, προτείνει τη θέση των ανακτόρων κοντά στον Κεραμεικό και το αρχαίο Δίπυλο (Αγριαντώνη – Χατζηιωάννου 1995).

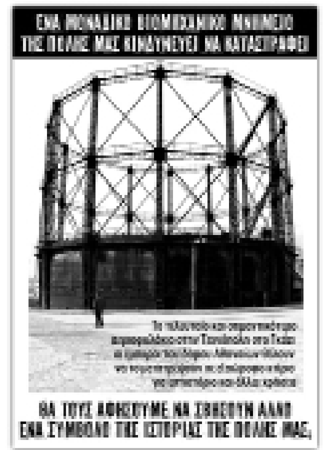
Άμεση συνέπεια των προτάσεων αυτών ήταν η περιοχή του Χεζολίθαρου να αρχίσει να συγκεντρώνει το ενδιαφέρον από πλευράς αγοράς γης, αφού θα αποτελούσε μέρος του διοικητικού κέντρου της πόλεως. Αρκετοί εύποροι ομογενείς αλλά και ξένοι αρχίζουν να αγοράζουν εκτάσεις με σκοπό την ανέγερση πολυτελών αστικών κατοικιών, με άμεσο στόχο τη γειτνίαση της αστικής τάξης με τα κέντρα λήψης αποφάσεων.

Η πορεία εξέλιξης της περιοχής σε αστική ζώνη κατοικίας διακόπτεται όταν το 1836 θεμελιώνονται τα ανάκτορα στην πλατεία Συντάγματος. Άμεση συνέπεια του γεγονότος αυτού ήταν να παγώσει το ενδιαφέρον για αγορά γης στην περιοχή, αν και ορισμένες εύπορες κατοικίες αποπερατώνονται (Αγριαντώνη – Χατζηιωάννου 1995).

Σταδιακά τη δεκαετία του 1850, η περιοχή μετατρέπεται σε ζώνη παραγωγικών λειτουργιών, με τη λειτουργία του μεταξουργείου, του εργοστασίου φωταερίου στο Γκάζι και με τα εργαστήρια επαγγελματικής εκπαίδευσης του ορφανοτροφείου Χατζηκώστα, που αποτέλεσαν τις πρώτες βιομηχανικές μονάδες στην περιοχή. Οι όποιες κατοικίες στην περιοχή είναι πια εργατικές. Η νοηματοδότηση, δηλαδή της περιοχής υφίσταται σχετικό μετασχηματισμό για τους χρήστες της, καθώς η (μεγαλο)αστική χρήση δίνει τη θέση της προς αξιοποίηση για την εργατική και χαμηλότερης οικονομικής ισχύος τάξη, ενώ η περιοχή συνεχίζει να βρίσκεται στις παρυφές της πόλης.

Στη δεκαετία 1875 - 1885 το Μεταξουργείο αποκτά σταδιακά οικιστικό χαρακτήρα, καθώς με την άνοδο του πληθυσμού και τη δημιουργούμενη ανάγκη στέγασης του, οδηγείται η πόλη της Αθήνας σε εξάπλωση προς τα δυτικά. Έτσι η περιοχή φιλοξενεί την εργατική τάξη.

Στα τέλη του 19ου αιώνα η συνοικία του Μεταξουργείου έχει διαμορφώσει πλέον τα βασικά γνωρίσματα της φυσιογνωμίας της, *«που η κατοπινή εξέλιξη, στην ίδια πάντοτε κατεύθυνση, επρόκειτο να ενισχύσει: μια λαϊκή-μικροαστική συνοικία με μικτές χρήσεις (κατοικία, εμπόριο και παραγωγή) διάχυτες στον ιστό της»* (Αγριαντώνη – Χατζηιωάννου 1995).

Κατά το μεσοπόλεμο, συγκεκριμένα από το 1930 και έπειτα, και παρά την επιστροφή κάποιων αστών στην περιοχή, η λαϊκή κατοικία παραμένει κυρίαρχη. Η δημιουργία των σιδηροδρομικών σταθμών καθιστά την περιοχή είσοδο στην πόλη ενώ η Ομόνοια γίνεται εμπορικό και πνευματικό κέντρο της πρωτεύουσας. Ειδικότερα στην περιοχή του Μεταξουργείου παρατηρείται εγκατάσταση πολλών θεάτρων. Η φυσιογνωμία της γειτονιάς παγιώνεται, ενώ ο χώρος καθίσταται πλέον πόλος έλξης όχι μόνο για τα λαϊκά στρώματα, αλλά και για τη διασκέδαση των αστών.

Την περίοδο 1950 – 1970, την ιστορία της Αθήνας χαρακτηρίζει το φαινόμενο της αντιπαροχής το οποίο έχει σαν αποτέλεσμα τη «γιγάντωση της οικοδομικής δραστηριότητας στην πόλη» (Σαρηγιάννης 2000). Στην περιοχή του Μεταξουργείου το φαινόμενο της αντιπαροχής εφαρμόζεται περιορισμένα λόγω των στενών δρόμων, των μικρών οικοπέδων, αλλά και την πιθανότητα εύρεσης αρχαιολογικών καταλοίπων. Κατά συνέπεια το κτηριακό απόθεμα ανανεώνεται σε μικρό βαθμό και οι παλιές πλέον κατοικίες αδυνατούν να καλύψουν τις σύγχρονες ανάγκες των ενοίκων και τον αυξανόμενο πληθυσμό.

Γίνεται επομένως φανερό πως η περιοχή μεταπολεμικά αρχίζει να υποβαθμίζεται. Στην κατάσταση αυτή συμβάλλει και η διάνοιξη νέων οδικών αρτηριών, οι οποίες επιβαρύνουν πρόσθετα το συγκοινωνιακό δίκτυο της περιοχής. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η διάνοιξη των λεωφόρων Λένορμαν και Αχιλλέως, με την τελευταία να εξελίσσεται σε κύρια πύλη εισόδου εξόδου της πόλης από τα δυτικά. Παράλληλα στα τέλη της δεκαετίας του '70 στην περιοχή αρχίζουν να συσσωρεύονται οίκοι ανοχής (περισσότεροι από 60) (Χατζιώτης 1999). Το πιθανότερο είναι αυτό να οφείλεται στην ύπαρξη πολλών παλιών και εγκαταλελειμμένων κτηρίων γεγονός που ευνόησε τη μετεγκατάστασή τους από άλλες περιοχές, όπως η Τρούμπα στον Πειραιά.

Την δεκαετία του '80 στην περιοχή μετεγκαθίστανται μουσουλμάνοι της Θράκης ενώ και την επόμενη δεκαετία το Μεταξουργείο θα αποτελέσει περιοχή κατοίκησης για ένα μεγάλο ποσοστό του έντονου μεταναστευτικού ρεύματος που χαρακτήρισε την περίοδο αυτή.
Την ίδια δεκαετία όμως ξεκινούν και τα μεγάλα έργα ανάπλασης του ιστορικού κέντρου της Αθήνας. Δημιουργείται μια νέα αγορά γης σ' αυτό, ενώ μακροπρόθεσμα οι επεμβάσεις αυτές έχουν επιπτώσεις και σε γειτονικές περιοχές όπως σε αυτή του Ψυρρή. Παράλληλα παρατηρείται η εισροή νέων χρήσεων στις περιοχές αυτές, που αφορούν κυρίως στη διασκέδαση, όπως είναι θέατρα, εστιατόρια και νυχτερινά κέντρα. Όσον αφορά στην περιοχή του Μεταξουργείου, οι αναπλάσεις περιορίστηκαν σε πεζοδρομήσεις οδών και μελέτες ανάδειξης της άμεσης περιοχής του εργοστασίου[2].

Σταδιακά μέχρι το 1990, συγκεντρώνονται οι λεγόμενες «μη αποδεκτές» λειτουργίες: πραγματοποιείται εμπορία προσώπων (trafficking), εμπορία ναρκωτικών, εγκατάσταση εσωτερικών και εξωτερικών μεταναστών. Εν ολίγοις η περιοχή αποτελεί καταφύγιο για τους κατοίκους της και ταυτόχρονα «άλλος» τόπος ή «ετεροτοπία», (Foucault 1967) για την κυρίαρχη αστική κοινωνία. Αυτή η εικόνα του χώρου σε συνδυασμό με την εγκατάσταση οχλουσών δραστηριοτήτων και χρήσεων επιτείνει και επισπεύδει τη διαδικασία υποτίμησης των αξιών γης. Έτσι παρατηρείται η σταδιακή διαφοροποίηση στη νοηματοδότηση και στις προσλαμβάνουσες στο χώρο, με την εγκατάλειψη και την ώθηση προς την υπανάπτυξη, κατάσταση που είναι μάλιστα «μια πολιτική συνειδητά ηθελημένη,

2. Το κτήριο του μεταξουργείου έπειτα από εργασίες αποκατάστασης και ειδικής διαμόρφωσης του εσωτερικού του θα στεγάσει τη νέα Δημοτική Πινακοθήκη της Αθήνας από τον Ιούλιο του 2010. Βλ. Λυμπεροπούλου Κ., «Η μεταμόρφωση του Μεταξουργείου», ΤΟ ΒΗΜΑ online, 13-06-2010, www.tovima.gr (ημ/νία τελευταίας επίσκεψης 07-07-2010).

προκειμένου να γίνει ζώνη κατοικίας υψηλών εισοδημάτων και άλλων 'ευγενών' χρήσεων» στο μέλλον (Βαταβάλη 2004).

Προς την ίδια κατεύθυνση και μάλιστα με εντεινόμενα τα ήδη παρατηρούμενα φαινόμενα, εξελίσσεται το Μεταξουργείο από το 1990 μέχρι και σήμερα. Συγκεκριμένα, εξαιτίας της εφαρμογής σχεδίων "εξευγενισμού" (gentrification) στις γειτονικές περιοχές, ασκούνται πιέσεις στο Μεταξουργείο με αναπόφευκτο αποτέλεσμα τη συνεχή συσσώρευση «παραβατικών» δράσεων και «περιθωριακών» στοιχείων στην περιοχή.

Παράλληλα -αλλά όχι παράδοξα- ωστόσο, εισβάλλουν και εμπορευματικές χρήσεις που προσδίδουν στην περιοχή "νέο" χαρακτήρα και ελκύουν μεσοαστούς και αστούς. Κατασκευάζεται δηλαδή ταυτόχρονα η αύξηση των αξιών της γης και η δημιουργία επενδυτικών ευκαιριών, ενώ το νέο αυτό ρεύμα χρηστών του χώρου συχνά έχει σαν αποτέλεσμα την εκδίωξη των παλαιών κατοίκων.
Η επιφαινόμενη προσπάθεια ανάπλασης συντελεί ουσιαστικά στην όξυνση των αντιθέσεων μεταξύ μόνιμων και περιοδικών κατοίκων, ενώ από περιοχή παραγωγής και κατοικίας, το Μεταξουργείο μετατρέπεται σε περιοχή κατανάλωσης και διασκέδασης.

οδός Ιάσωνος

Η οδός Ιάσωνος αποτελεί οδική αρτηρία του Μεταξουργείου που ξεκινάει από τη λεωφόρο Αχιλλέως και καταλήγει στην οδό Κεραμεικού. Πρόκειται για έναν πεζόδρομο με παλιά κτήρια χαμηλού ύψους. Τα περισσότερα χρονολογούνται από τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα και είναι χαρακτηρισμένα ως διατηρητέα. Διατηρούνται σε πολύ κακή κατάσταση καθώς τα περισσότερα παραμένουν εγκαταλελειμμένα εδώ και πολλά χρόνια. Πολλά έχουν καταρρεύσει στο εσωτερικό και το μόνο που παραμένει είναι η πρόσοψή τους, ενώ ορισμένα έχουν υποστεί σημαντικές αλλοιώσεις στα χαρακτηριστικά των προσόψεων.

Οι κατοικίες ακολουθούν τα μορφολογικά και τυπολογικά χαρακτηριστικά της νεοκλασικής αρχιτεκτονικής, εκφρασμένα όμως σε μικρότερη, πιο ταπεινή κλίμακα.[3] Η ανώνυμη αυτή λαϊκή αρχιτεκτονική συνταιριάζει τη λιτότητα αλλά και τη ματαιοδοξία της μικροαστικής τάξης, την αγωνία για ευρωστία της εργατικής τάξης.

Υπάρχουν εξίσου ορισμένα δείγματα μεσοπολεμικής και μεταπολεμικής αρχιτεκτονικής επηρεασμένης από το μοντέρνο κίνημα. Δείγματα νεώτερης αρχιτεκτονικής έχουμε ελάχιστα, και πρόκειται κυρίως για πολυκατοικίες προηγούμενων δεκαετιών.

Η οδός Ιάσωνος ακολουθεί την χρονική πορεία εξέλιξης της περιοχής του Μεταξουργείου, αποτελώντας μέρος του ιστού της.
Από τα τέλη της δεκαετίας του '80 και μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '90, με μια σειρά κηρύξεων, 30 συνολικά κτήρια της οδού Ιάσωνος χαρακτηρίζονται διατηρητέα από το Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων (ΥΠΕΧΩΔΕ). Ο χαρακτηρισμός αφορούσε στο σύνολο των κατοικιών, αφού ως οικιστικό σύνολο μαρτυρούν τον χαρακτήρα της ευρύτερης περιοχής και μια ιστορική περίοδο σταθμό, στη νεότερη εξέλιξή της πόλης, την εκβιομηχάνισή της και την αλλαγή της κατοίκησης σ' αυτή.[4].

Τη δεκαετία του '90 η οδός Ιάσωνος πεζοδρομείται διαμορφώνοντας οριστικά τη σημερινή της εικόνα. Πριν τη πεζοδρόμηση της οδού, σε αυτή λειτουργούσαν μόνο 2 οίκοι ανοχής, ενώ έπειτα η λειτουργία τέτοιων χώρων πολλαπλασιάστηκε. Η προσπάθεια για ανάδειξη της ιστορικότητας της περιοχής, συνέβαλε στη συσσώρευση περισσότερων «νεοκλασικών της ανοχής», αν και το γεγονός

3. η τυπολογία των περισσοτέρων αφορά σε κτήρια μορφής Γ, με μία πρόσοψη στο δρόμο, πλάγια δίοδο προς την εσωτερική αυλή και μια πτέρυγα προς την μεριά της μεσοτοιχίας. Από σχόλιο του Ε. Μπίρη, όπως αυτό καταγράφηκε στα πρακτικά (1/27-3-2008) συνεδρίασης του Κεντρικού Συμβουλίου Νεοτέρων Μνημείων και του Κεντρικού Αρχαιολογικού Συμβουλίου.

4. Τα διατηρητέα κτήρια της οδού Ιάσωνος θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως «κτήρια συνοδείας» (Μπούρας 1982)

μπορεί να είναι και καθαρά συμπτωματικό καθώς την ίδια δεκαετία αυξήθηκε γενικότερα το φαινόμενο του trafficking. Πρέπει να σημειωθεί η απαγόρευση με νομοθετική ρύθμιση του 1999, της εγκατάστασης οίκων ανοχής σε κτήρια που έχουν χαρακτηριστεί διατηρητέα[5]. Παρ' όλ' αυτά, στην περιοχή λειτουργούν οίκοι ανοχής σε πολλά διατηρητέα κτήρια, καθιστώντας την οδό Ιάσωνος, όπως και άλλες στο Μεταξουργείο, συνώνυμη της «οδού των οίκων ανοχής» .

> *"Η Ιάσωνος έχει φτηνό σεξ, είναι η πιο πυκνοκατοικημένη γειτονιά σε μπουρδέλα. Τα αγόρια πηδάνε και μετά κατουράνε, χαρίζοντας στον δρόμο μια υπέροχη εσάνς παρακμής συνεπικουρούμενης από τον ντεμί φωτισμό. Ξεχνώντας την μπίχλα της ντεκαντάνς, σηκώνουμε κεφάλι, και παρατηρούμε ένα αριστουργηματικό συνεχές διμέτωπο νεοκλασσικής αρχιτεκτονικής. […] Είναι μεγάλο άδικο το παρόν της. ..Κι η Ιάσωνος πρέπει να σωθεί!"*[6]

Η θέση του συνόλου των σπιτιών της Ιάσωνος στο κέντρο της μητρόπολης, ανάγει τον προβληματισμό στη μνήμη της πόλης: πού διαγράφεται, πώς διαβάζεται και τι μας διδάσκει για την εξέλιξή της. Δεν πρόκειται για ένα μεμονωμένο μνημείο – σύμβολο που εξυπηρετεί στη διαμόρφωση της ενιαίας εθνικής μνήμης, ούτε και πραγματώνονται εκεί επίσημες τελέσεις μνήμης. Αντίθετα, η ενεργής κατοίκησή τους από τις αρχές του 20ου αιώνα έως και σήμερα, τα καθιστά ενεργούς τόπους μνήμης που συνεχίζουν να διαμορφώνουν τη στρωματογραφία, αν όχι σε επίπεδο χωρικό, καθώς έχουν μεταλλαχθεί ελάχιστα, σίγουρα στο επίπεδο της συλλογικής μνήμης της ζωής σ' αυτή την πόλη.

σ υ λ λ ο γ ι κ ή   μ ν ή μ η

> *Η συλλογική μνήμη αν την διερευνήσουμε ως προς τη λειτουργία της είναι κοινωνική, διαχωριζομένη στα τρία επίπεδα που αναγνωρίζουμε ότι αναπτύσσονται οι κοινωνικές λειτουργίες, στο προσωπικό, το διαπροσωπικό και το υπερπροσωπικό. Αντίστοιχα η κοινωνική μνήμη είναι προσωπική, διαπροσωπική και υπερπροσωπική (κρατική)όταν αναφερόμαστε στα υποκείμενα που τη φέρουν και προσπαθούν να την διατηρήσουν* (Κωτσάκης από Ευθυμίου 2008).

Η μνήμη είναι η διαδικασία ανάκλησης εμπειριών και αφηγήσεων, ανθρώπων και τόπων, που χαρακτηρίζονται από το χρόνο πραγματοποίησής τους. Αποτελεί ταυτόχρονα μάθηση, τόσο στο επίπεδο της φυσιολογίας της μνήμης (Μπενβενίστε, Παραδέλλης 1999), όσο και σαν αποτέλεσμα πνευματικής διεργασίας και αξιοποίησης των προσλαμβανουσών από την ανάμνηση μηνυμάτων.

Η προσωπική μνήμη βασίζεται σε ένα πλέγμα προσωπικών εμπειριών, που όμως κατά κύριο λόγο δεν έχουν βιωθεί από μεμονωμένα άτομα, αλλά από κοινωνικά υποκείμενα, στο πλαίσιο της δράσης τους στον κοινωνικό χώρο. Ο Halbwachs διατυπώνει ότι οι ατομικές μνήμες είναι διαφορετικές οπτικές του ίδιου γεγονότος (Halbwachs 1950). Η συλλογική μνήμη δηλαδή, συγκροτείται στην πραγματικότητα από την εναπόθεση της προσωπικής μνήμης των μελών μιας ομάδας. Η ταυτόχρονη βίωση του ίδιου γεγονότος από περισσότερα του ενός κοινωνικά υποκείμενα, καθιστά τη μνήμη διαπροσωπική.

> *Πιστεύουμε ότι ανασύρουμε το παρελθόν πιο ολοκληρωμένα γιατί δεν το εκπροσωπούμε πλέον μόνοι, αλλά βλέπουμε ότι είδαμε και άλλοτε μέσα από τα μάτια και κάποιου άλλου* (Halbwachs 1950).

Το μεγάλο δοχείο της συλλογικής μνήμης μιας κοινωνικής ομάδας είναι ένα σύμπλεγμα προσωπικών και διαπροσωπικών αναμνήσεων, που είτε έχουν βιωθεί είτε αναπαράγονται και μεταδίδονται στο πέρασμα του χρόνου, επιδιώκοντας τη

5. ΝΟΜΟΣ 2734, άρθρο 3, ΦΕΚ 161, τ. Α, 5- 8- 1999.

6. Η περιγραφή δημοσιεύθηκε στο http://athensville.blogspot.com/2009/09/blog-post_03.html, στις 8/9/2009. Αν και το συγκεκριμένο blog δε μας βρίσκει σύμφωνους ως προς τις θέσεις και τις προθέσεις του, η περιγραφή της οδού Ιάσωνος είναι άκρως ρεαλιστική.

διατήρηση και τη διάσωση της ιδιαίτερης αυτής κληρονομιάς.

Η ακουστικά ή οπτικά μεταδιδόμενη εμπειρία και η πρόσληψη αφηγήσεων παρελθοντικών γεγονότων, εμπλουτίζει την προσωπική μνήμη και καθιστά τον λήπτη του μηνύματος συμμέτοχο στην ιστορία, από τη στιγμή που η κριτική αποθήκευση της μνήμης ανάγει τον «μύστη» σε εν δυνάμει κοινωνό της συλλογικής μνήμης της ομάδας.

Οι συλλογικές μνήμες διαμορφώνονται στη διαδικασία της κοινωνικής αλληλεπίδρασης (Σταυρίδης 2006), είτε εκδηλώνονται σε επίσημες τελέσεις μνήμης, είτε ενεργοποιούνται και ανανεώνονται στις καθημερινές πρακτικές της κατοίκησης. Η συλλογική μνήμη τελικά είναι κοινωνικές σχέσεις που πραγματώνονται στο παρόν, εδραιωμένες σε σχέσεις του παρελθόντος, σε μια κοινή θεώρηση και ανάκληση των εμπειριών και των αφηγήσεων.

Η πόλη είναι συλλογική ανθρώπινη κατασκευή, έργο των ανθρώπινων χεριών και από τη φύση της διαχρονική, ταλαντευόμενη ανάμεσα στο παρελθόν, το παρόν και το μέλλον (Πορτάλιου, ΟΥΤΟΠΙΑ τ. 23). Αποτελείται από το φυσικό και κτισμένο περιβάλλον, φτιαγμένο για να φιλοξενεί την ανθρώπινη δραστηριότητα και τις σχέσεις που αναπτύσσονται μέσα σ' αυτό, σε κάθε επίπεδο της κοινωνικής ζωής. Η παραγωγή του χώρου της πόλης καθορίζεται εν μέρει από την εξουσία και από την άλλη πλευρά, από τις κοινωνικές αντιστάσεις που αναπτύσσονται απέναντι από αυτήν. Ο χρόνος αποτυπώνεται στο χώρο με τη μορφή των υλικών καταλοίπων που αναδεικνύουν τη σύγκρουση των σχέσεων στην πόλη, καθώς και την ταυτότητα των αντικρουόμενων δυνάμεων. Η μητρόπολη, ορισμένη από το πλήθος των ετεροτήτων που δρουν σ' αυτή, αποτελείται από ένα πλήθος ταυτοτήτων και πολιτισμών που έχει εδραιωθεί στο χώρο, πέρα από την «ιστορική πόλη» που αντιπροσωπεύει και προβάλλει μια «καθαρή» και μονόπλευρη, θα λέγαμε *εθνική κληρονομιά*.

Η κληρονομιά δεν είναι ένα πράγμα και δεν υπάρχει από μόνης της – ούτε υποδηλώνει μια κίνηση ή ένα εγχείρημα. Καλύτερα, η κληρονομιά είναι μια διαδικασία μέσω της οποίας οι άνθρωποι χρησιμοποιούν το παρελθόν- μια «διαλεκτική κατασκευή» με υλικές επιπτώσεις. Σαν ανθρώπινη συνθήκη, είναι πανταχού παρούσα, υφασμένη μέσα από τις δυναμικές κάθε κοινωνίας και βαθιά συνδεδεμένη με την κατασκευή της ταυτότητας τόσο σε προσωπικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο (Harvey 2008). Ωστόσο, οι συλλογικές μνήμες δεν εντοπίζονται στα προβαλλόμενα σύμβολα της ελεγχόμενης – επίσημης πολιτιστικής κληρονομιάς και της κατευθυνόμενης μνήμης, στην ιδεολογικοποίηση του παρελθόντος που το εθνικό κράτος έχει ανάγκη *για να σχεδιάσει και να μεθοδεύσει την πορεία του* (Πορτάλιου, ΟΥΤΟΠΙΑ τ. 23). Η συλλογική μνήμη αναπτύσσεται στην πρακτική της κατοίκησης. Ο βιωμένος χώρος, ο τόπος, γίνεται πεδίο δράσεων και δημιουργίας σχέσεων, ικανός μέσα από την αλληλεπίδραση των υλικών στοιχείων του και των κοινωνικών δυναμικών που αναπτύσσονται σ' αυτόν, να μεταδώσει τη μνήμη που φέρει, ενώ πάνω του εγγράφονται νέες ιστορίες, υφαίνεται η συλλογική μνήμη του μέλλοντος. *Ο χώρος, η υλική αυτή πραγματικότητα που διαρκεί στο χρόνο, στηρίζει και διαιωνίζει τη μνήμη των μελών μιας κοινότητας, αποτελεί ένα ακόμη πλαίσιο κοινωνικής αναφοράς* (Halbwachs 1950).

Ο John Ruskin διατυπώνει σχετικά με την Αρχιτεκτονική: *Μπορούμε να ζήσουμε χωρίς αυτή, να λατρέψουμε χωρίς αυτή, αλλά δε μπορούμε να θυμόμαστε χωρίς αυτή.* (Ruskin 1849)

Η μνήμη λοιπόν κατοικεί στην αρχιτεκτονική και αν σε αυτή συμπεριλάβουμε το χώρο της πόλης συνολικά, το σχέδιο πόλης, τις πλατείες, τους δρόμους, τα δημόσια κτίρια, τα μνημεία, ακόμα και τις κατοικίες με ορισμένη τυπολογία και ιστορία, θα παρατηρήσουμε ότι το παρόν βιώνεται σε άμεση σχέση με το παρελθόν

και οι σχέσεις που ορίζουν την εξέλιξη του χρόνου διαμορφώνονται μέσα από την αλληλεπίδραση ανθρώπων και υλικού περιβάλλοντος, με την επίθεση νέων ιστοριών και εμπειριών, πάνω στο διαρκώς μετασχηματιζόμενο «μνημείο της πόλης» (Σταυρίδης 2008).

μετασχηματισμός του χώρου και μνήμη
η περίπτωση του Μεταξουργείου

Η έλευση του νέου ελληνικού κράτους βρήκε την Αθήνα σε κατάσταση ερειπίου *«Μπαίνοντας στην Πολιτεία, μπήκαμε σ' έναν αξεδιάλυτο λαβύρινθο από στενά σοκάκια γεμάτα από γκρεμισμένα ντουβάρια, σπασμένα κεραμίδια, ανάκατα με πέτρες και κομμάτια από μάρμαρα […] Μέσα σε μικρά παλιοκάλυβα, ερείπια ερειπίων, βρώμικα και φρικτά καταφύγια, βρίσκονταν στοιβαγμένες χωριάτικες οικογένειες» (Πολεοδομία και δημόσια τάξη- Αθήνα οχυρωμένη πόλη* 1977). [7]

Όμως, η νέα εξουσία που έφτασε και η νέα κοινωνία που διαμορφωνόταν, έπρεπε να ορίσουν τον τρόπο ανάπτυξης της πρωτεύουσας και να στεγάσουν τη νέα ταξική πραγματικότητα. [8] Με τη χρήση των εργαλείων της νεοκλασικής αρχιτεκτονικής και πολεοδομίας, επιδιώχθηκε η μνημειοποίηση του ήδη φορτισμένου ιστορικά τόπου και η ιδεολογικοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς της αρχαιότητας, αγνοώντας περισσότερα από 2.000 χρόνια ενδιάμεσης κατοίκησης και πολιτισμού.[9]

Ταυτόχρονα, η ανάδυση της αστικής τάξης κατά τα πρότυπα της Ευρώπης, και η όλο και αυξανόμενη προσέλευση εργατικού δυναμικού που θα έστηνε από το μηδέν το νέο αστικό κράτος δημιούργησαν την Αθήνα χωρισμένη σε αριστοκρατικές – αστικές και λαϊκές – εργατικές γειτονιές. Η νεοκλασική αρχιτεκτονική των αρχοντικών σπιτιών και των δημοσίων κτιρίων που συγκεντρώνεται στο νέο- πολεοδομημένο κέντρο της πόλης στρέφει την πλάτη στη λαϊκή και σεμνή αλλά με το όραμα της ευτυχίας, αρχιτεκτονική των υπόλοιπων γειτονιών, μαζί και τους κατοίκους τους (Λεοντίδου 1989).

Το Μεταξουργείο είναι μια από αυτές και έκτοτε μέχρι και σήμερα εγκαθίστανται εκεί εσωτερικοί και εξωτερικοί μετανάστες που αναζητούν στην πρωτεύουσα εργασία. Η σύνθεση των κατοίκων και οι χρήσεις γης έχουν αλλάξει και μαζί, έχει αλλάξει πολλές φορές και η ταυτότητα της περιοχής από τα μέσα του 19ου αιώνα. Σταθερός παρονομαστής έχει παραμείνει η κατοίκηση από την εργατική τάξη, η αναζήτηση του ονείρου ενός 'καλύτερου' μέλλοντος από τους μετανάστες και μέχρι πρόσφατα, η αδιαφορία του αστικού κράτους για τη συνοικία και τις συνθήκες διαβίωσης εκεί. Ταυτόχρονα, η Αθήνα αναπτύσσεται από το κύκλωμα της κερδοσκοπίας πάνω στη γη, όπως και η οικονομία της χώρας (Lefebvre 1967).

Στα τέλη του 20ου αιώνα το όραμα του κράτους για επιβεβαίωση της εθνικής κυριαρχίας και η αστική τάξη φορτωμένη με πλεόνασμα κεφαλαίου στρέφουν το ενδιαφέρον τους στις μέχρι τότε «υποβαθμισμένες» περιοχές της Αθήνας. Η «ανεκμετάλλευτη γη» και οι σχεδόν μηδενικές αντιστάσεις, λόγω ανομοιογένειας και απουσίας οργάνωσης, που θα μπορούσαν να προβάλλουν οι κάτοικοι των περιοχών του Ψυρρή, του Κεραμεικού και του Γκαζιού, τα ισχυρά συμφέροντα των μεγαλοεπενδυτών της real-estate και της βιομηχανίας της διασκέδασης, η διάθεση εκκαθάρισης της μιαρής, για την αστική «καθαρότητα», εργατικής τάξης, Ελλήνων και μεταναστών, καθώς και των μειονοτικών ομάδων των περιοχών αυτών, τις ανέδειξε σε κερδοφόρα πεδία ανάπτυξης, υποσχόμενα όλο και μεγαλύτερα κέρδη για το μέλλον.

Η «αναβάθμιση» συνδυάζεται με αλλαγές χρήσεων γης, που επιφέρουν αύξηση στην αξία της γης, πράγμα που οδηγεί σε μετακινήσεις πληθυσμών μέσα στην ίδια πόλη (Βάσιλα 2009). Ένα από τα εργαλεία της εκδίωξης είναι η εσκεμμένη

7. Lamartine, *Souvenirs, pensees et paysages, pendent un voyage en Orient, 1832-1833*, σ. 144, από *Πολεοδομία και δημόσια τάξη- Αθήνα οχυρωμένη πόλη*, αναδημοσίευση διάλεξης στο Πολυτεχνείο, Μάρτης 1977, από τη λέσχη κατασκόπων του 21ου αιώνα, 06/2002

8. Σχετικά με τη συγγένεια της αθηναϊκής πολεοδομικής συγκρότησης με εκείνη των αποικιοκρατούμενων πόλεων, βλ. Λεοντίδου 1989

9. Εκτεταμένες ανασκαφές με στόχο την αποκάλυψη των υπολειμμάτων της κλασσικής εποχής με γκρέμισμα ολόκληρων συνοικιών γι' αυτό το σκοπό, όπως μέρος του Θησείου και της Πλάκας, γκρέμισμα οθωμανικών και βυζαντινών μνημείων σε όλη την Αθήνα.

ερημοποίηση, μέσα από αποθαρρυντικές ρυθμίσεις για τη συντήρηση των παλιών ιδιοκτησιών. Παλιοί κάτοικοι έχουν σταδιακά εγκαταλείψει την περιοχή, αναζητώντας διέξοδο από την υποβάθμιση της περιοχής κατοικίας τους,[10] νέοι άποροι μετανάστες στεγάζονται στα ερείπια των εγκαταλελειμμένων κτιρίων και η ζώνη ανάγεται σε εστία παραβατικότητας και «υπο-κουλτούρας».

Οι αξίες της κατανάλωσης και όχι της παραγωγής καθορίζουν πλέον τις αποφάσεις για τις χρήσεις της γης (Μαντουβάλου 2000) και κατά συνέπεια τη διατήρηση ή όχι των υλικών καταλοίπων που φέρουν τις συλλογικές μνήμες.

Τα αντικείμενα του αστικού σχεδιασμού είναι σήμερα τα «μεγάλα έργα» και η ένταξή τους στην πόλη, οι αναπλάσεις, οι επαναχρήσεις κτιρίων και περιοχών, η πλήρωση των αστικών κενών, η ανάπτυξη κτηρίων και περιοχών κατάλληλων να υποδεχθούν τις λειτουργίες της «νέας οικονομίας» (χώροι ανάπτυξης/προβολής των νέων τεχνολογιών), της «πολιτιστικής στροφής» (κτίρια αθλητικών θεαμάτων και πολιτιστικών/εμπορικών δραστηριοτήτων) και των νέων οικονομικών λειτουργιών real estate (τράπεζες, ασφάλειες, κ.α.) (Lefebvre 1967). Η διατύπωση αυτή θα λέγαμε ότι για την ελληνική πραγματικότητα, αποτελεί και σήμερα τον κανόνα, έναν κανόνα που δοκιμάζει την αντοχή του, εν μέσω κρίσης του οικονομικού και πολιτικού συστήματος. Η συνέχιση της τήρησής του, προβλέπεται ακόμα πιο επιθετική και ακραία, καθώς συρρικνώνονται τα δικαιώματα των κυριαρχούμενων και ακόμα περισσότερη νομιμοποιημένη εξουσία συγκεντρώνεται στους κυρίαρχους, με σκοπό τη διαχείριση του κεφαλαίου σε ακόμα πιο περιορισμένο κύκλο. Ο μηχανισμός που επιστρατεύεται και πάλι είναι η εκκαθάριση του κέντρου της πόλης, μέσα από στρατηγικές εξυγιάνσεων και αναπλάσεων, όπου θίγονται αναπόφευκτα τα πιο ευάλωτα στρώματα του πληθυσμού και τελικά επιδιώκεται η αξιοποίησή του ως αστικό πεδίο επενδύσεων.[11]

Η πρόθεση για ανάκτηση του ελέγχου του χώρου στο Μεταξουργείου συμπίπτει με την ισοπέδωση της συλλογικής μνήμης της γειτονιάς, τόσο λόγω της ασύμβατης επανά-χρησης των ιστορικών κελύφων όσο και λόγω της εγκατάλειψής τους. Εν τω μεταξύ, η ανάπτυξη της νέας ταυτότητας της περιοχής λόγω της εγκατάστασης ενός πλήθους πολιτισμικών χαρακτηριστικών, αποτελεί «ξένο σώμα» για την αστική ιδεολογία, μία άγνωστη κοινωνική σύνθεση, «επικίνδυνη» όσο και δελεαστική εμπορικά.

Η έξωση των παλιών χρήσεων και των παλιών κατοίκων, ακυρώνει τη μνήμη του Μεταξουργείου και ταυτόχρονα η ταυτότητα της περιοχής γίνεται προϊόν προς πώληση. *Η ποιότητα της αστικής ζωής έχει γίνει εμπόρευμα για αυτούς που έχουν χρήματα, όπως έγινε και η ίδια η πόλη σε ένα κόσμο όπου ο καταναλωτισμός, ο τουρισμός, οι βιομηχανίες που βασίζονται στην κουλτούρα και τη γνώση έγιναν μείζονες όψεις της αστικής πολιτικής οικονομίας* (Harvey 2008). Η προσέλκυση της μεσοαστικής και αστικής τάξης για διασκέδαση και κατοικία και η εμπορευματοποιημένη πολιτιστική παραγωγή διώχνει τους μέχρι τώρα κατοίκους, αυξάνοντας τις αξίες γης ενώ σαν αποτέλεσμα αλλάζει και η πολιτισμική σύνθεση της περιοχής.

Στο Μεταξουργείο, η εμπορευματική και ελεγχόμενη ψυχαγωγία συναντάει το ζενίθ της στους πολλούς νόμιμους και παράνομους οίκους ανοχής, με διάφορες κλίμακες χρηματικής διάθεσης του «προϊόντος», που εκπληρώνουν την επιθυμία για διαπροσωπική σωματική επαφή. Η διαφθορά του πολιτικού συστήματος και η υποστήριξη του από το οργανωμένο έγκλημα, σε συνδυασμό με το κύμα μετανάστευσης στις αρχές της δεκαετίας του 1990, δημιούργησε άμεσα την έξαρση στην πρακτική του τραφικινγκ, της εμπορίας προσώπων. Η βοήθεια εισόδου στη χώρα με την υπόσχεση της ευημερίας και του ανώτερου βιωτικού επιπέδου αποτέλεσε τη βάση της δημιουργίας ενός μεγάλου – πολυφυλετικού, δουλικού πληθυσμού εκδιδομένων προσώπων.

10. Η μέθοδος του *filtering* (κατά τον David Ley) δηλ. της υποβάθμισης μιας περιοχής και της μείωσης των αξιών γης, πριν την εφαρμογή του gentrification

11. Πρόγραμμα Αθήνα – Αττική 2014, Υ.ΠΕ.Κ.Α, Βελτίωση της εικόνας και της λειτουργίας της πόλης, περιοχή πλατείας Θεάτρου

Η εμπορευματοποίηση και το «ανικανοποίητο» των αναγκών της κυρίαρχης τάξης, ταυτόχρονα με την άρνηση της να ενσωματώσει τις νέες κοινωνικές ομάδες, κάτι που θα διεύρυνε τις σχέσεις σε κάθε επίπεδο, τροφοδοτεί την επί πληρωμή ικανοποίηση των σωματικών αναγκών. Έτσι, αυτού του είδους η ανταλλάξιμη διασκέδαση αναδεικνύεται σε κερδοφόρο πεδίο και άρχισε να στεγάζεται σε περιοχές με μικρές αξίες ακινήτων, στην περίπτωσή μας στο Μεταξουργείο, σε αχρησιμοποίητα χαρακτηρισμένα μνημεία.

Η νέα χρήση επιβάλλεται της ιστορικότητας των σπιτιών και ακυρώνει τη συλλογική μνήμη της λαϊκής συνοικίας, της οποίας την ύπαρξη μπορεί να μαρτυρήσει πλέον μόνο η αρχιτεκτονική της περιόδου. Τα μετατρέπει σε πεδία άσκησης σωματικής και πνευματικής εξουσίας εις βάρος των εκδιδομένων γυναικών *και* παύουν να είναι ενεργά πεδία δράσεων και σύναψης κοινωνικών σχέσεων, που μέσα από την τέλεση τους μεταδίδεται και διαφυλάσσεται η διατήρηση της συλλογικής μνήμης.
Η οδός Ιάσωνος είναι μία από τις πολλές οδούς – οίκους ανοχής που ευδοκιμούν στην περιοχή. Τα κελύφη των κηρυγμένων μνημείων που στεγάζουν αυτή τη λειτουργία δεν έχουν την ευκαιρία, όντας «αποκλεισμένη ζώνη», να μεταδώσουν τη μνήμη των προγενέστερων ιστορικών περιόδων. Η ασύμβατη επανάχρηση και η εγκατάλειψη των κτιρίων αποτρέπει τους κατοίκους πρωτίστως και τους επισκέπτες της γειτονιάς έπειτα, να βιώσουν δίπλα και μέσα στα κατάλοιπα της ιστορίας, ώστε μέσα από την οικειοποίηση τους να διατηρήσουν και επανασημασιοδοτήσουν τη συλλογική μνήμη.

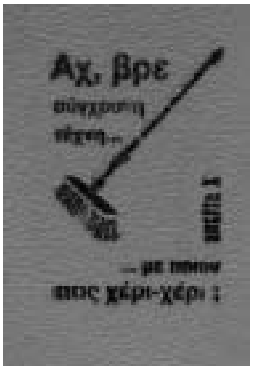
Στην οδό Ιάσωνος έχει δημιουργηθεί μια ετεροτοπία προσβάσιμη από λίγους, από αυτούς που την επισκέπτονται συγκεκριμένα για να απολαύσουν τον αγοραίο έρωτα. *Όχι μόνο σε τελετουργικές περιστάσεις αλλά και στις συνθήκες της καθημερινής ζωής το κατοικημένο με μνήμες τοπίο αποτελεί ένα ενεργό εκπαιδευτικό σύστημα: μαθαίνει στα μέλη της κοινότητας ότι είναι άξιο να μείνει στη συλλογική μνήμη από το παρελθόν. Έμμεσα, η καθημερινή οργάνωση των κινήσεων ορίζεται από τούτο το πλέγμα χώρων* (Σταυρίδης 2010). Η οδός Ιάσωνος χρησιμοποιείται σαν «τελετουργική» περίσταση από τους επισκέπτες της, χωρίς καμία πρόθεση ανάκλησης προγενέστερων αναμνήσεων, εκτός από τις ανάλογες εμπειρίες που ο τακτικός ή πιο σπάνιος επισκέπτης έχει βιώσει εκεί.

Ταυτόχρονα, πάνω από μια 20ετία τώρα, πλάθεται η νέα συλλογική μνήμη της πόλης για το Μεταξουργείο. Αποτελεί έναν υποβαθισμένο θύλακο αποκλεισμού στο κέντρο της πόλης, κατασκευασμένο και ελεγχόμενο, ώστε να δέχεται την ετερότητα, τη διαφορετική καταγωγή και την ταυτότητα που με την ύπαρξη της απειλεί την ταυτότητα της κυρίαρχης αστικότητας. Ως τέτοια καταγράφεται η σύγχρονη μνήμη της συνοικίας, ως μνήμη μιας ζώνης παραβατικότητας, πορνείας, μεταναστών, ναρκωτικών και καταστολής. Όμως, τα ίχνη του χρόνου αποτυπωμένα στην υλική διάσταση της γειτονιάς, παραμένουν αμετάβλητα και μαρτυρούν το χρόνο που πέρασε από τον τόπο. Οι λαϊκές συνοικίες εωσότου φανούν επικερδείς για το κεφάλαιο παραμένουν τόποι «άβατα» *πλην όμως εδώ κυρίως υπάρχουν κατατεθειμένες σταθερά οι αψευδείς μαρτυρίες της διαχρονικότητας της πόλης* (Πορτάλιου, ΟΥΤΟΠΙΑ τ. 23), του τρόπου που δημιουργήθηκε και των ανθρώπων που τη δημιούργησαν.

Η υπέρθεση διαφορετικών δράσεων στον ίδιο τόπο συγκεντρώνει το χρόνο στο ίδιο σημείο και δημιουργεί την ιστορία του τόπου. Ο κάθε χρόνος αφήνει το σημάδι του στον τόπο, είτε ως ίχνος φανερό, είτε ως ανάμνηση μιας εμπειρίας (Σταυρίδης 2008). Στην οδό Ιάσωνος τα ίχνη του χρόνου διαβάζονται παράλληλα, συγκρίνονται και αποκαλύπτουν τη συνέχεια του τόπου, την ασυνέχεια του χρόνου και την εξέλιξή του αστικού τοπίου βάσει κοινωνικών και οικονομικών μεταλλαγών.

Η οδός Ιάσωνος, όπως και όλο το Μεταξουργείο, συνυπάρχει με *«αποστειρωμένες» περιοχές «αξιοπρεπούς» διαβίωσης* (Βάσιλα 2009), όπου γίνεται κάθε προσπάθεια

να απαλειφθεί η διαχρονικότητα και η μνήμη της εξέλιξης της πόλης, θαμμένη κάτω από φανταχτερούς χώρους διασκέδασης και στιγμιαίας ευτυχίας, πλαστής όσο και η υλική πραγματικότητα που την πλαισιώνει. Η επιτυχής κατάληψη της γειτονιάς από τους νέο – επενδυτές και τους «καλλιτέχνες» θα απογυμνώσει σταδιακά και αυτόν τον ενεργό θύλακο μνήμης της πόλης, ενώ *σήμερα αναδεικνύεται επίκαιρο το αίτημα της ανασύστασης της συλλογικής μνήμης σε καιρούς που η φρενιτιώδης κατανάλωση του παρόντος τείνει να αποτελεί το μοναδικό ορίζοντα της εμπειρίας* Σταυρίδης 2006).

Πρόσφατα (Νοέμβρης 2010), δημοσιεύθηκε ότι «*Επενδύσεις 100 εκατ. ευρώ για αναπλάσεις σε παλαιά κτίρια και κοινόχρηστους χώρους της περιοχής του Κεραμικού και του Μεταξουργείου σχεδιάζει η εταιρία Ανάπτυξης Ακινήτων Oliaros*» [12]. Το ιδιωτικό κεφάλαιο με τη μορφή της αγοράς ακινήτων σε συνεργασία με το κράτος, την ΕΛ.ΑΣ. και το Δήμο Αθηναίων, με στόχο την επαναφορά της «ασφάλειας» της γειτονιάς, σχεδιάζουν την ανάπλαση της γειτονιάς, εκδιώκοντας το μωσαϊκό των τωρινών κατοίκων μετατρέποντας την σε περιοχή κατοικίας υψηλών εισοδηματικών στρωμάτων.[13] Η ΚΜ ΠΡΟΤΥΠΗ ΓΕΙΤΟΝΙΑ «αστική μη κερδοσκοπική εταιρία», που κινητοποιείται από την εταιρεία Ανάπτυξης Ακινήτων Oliaros προτείνει στην πολιτεία τον τρόπο σχεδιασμού και τους στόχους για την αναπτυξιακή πολιτική της γειτονιάς, με επωνυμία KM Properties, ανάμεσα στους οποίους και τα εξής: *κίνητρα για την εκσυγχρονισμό του κτιριακού αποθέματος, προκειμένου στην εξυπηρέτηση των αναγκών του σύγχρονου πολίτη και της κοινωνίας* και *σχέδιο για την Ασφάλεια στην Πόλη και την λήψη πολιτικών αποφάσεων για τη διαχείριση των παραβατικών ομάδων στο κέντρο*[14]. Σε συνδυασμό με την ανάδυση της ακροδεξιάς στο δημοτικό συμβούλιο της Αθήνας, είναι καταφανής ο κίνδυνος ολικής αναμόρφωσης του Μεταξουργείου και του Κεραμεικού, με τη βοήθεια της κρατικής και παρακρατικής δράσης.

Η μεταχείριση, παρ' όλ' αυτά, του ιστορικού κτιριακού αποθέματος δε μπορεί να προσποιηθεί ότι τα κοινωνικά υποκείμενα του τόπου είναι απόντα και δε συμμετέχουν στη διαμόρφωση του αστικού χώρου όπου κατοικούν και δραστηριοποιούνται. Αποτελούν στην πραγματικότητα ενεργούς συντελεστές και διαμορφώνουν την κατοίκηση τους στην καθημερινή διαβίωση. Στο Μεταξουργείο η παραγωγή του χώρου και η οικειοποίηση του από τους κατοίκους ορίζεται από τον έλεγχο της εξουσίας, τόσο ως προς τις δραστηριότητες των κατοίκων, όσο και όσον αφορά στην παρείσφρηση τρίτων φυσικών προσώπων. Αναδεικνύεται έτσι σε σύγκρουση διαφορετικών κοινωνικών ομάδων που κατοικούν εκεί με την άρχουσα τάξη, είτε αυτή εκφράζεται πρακτικά, είτε καλλιεργείται και εφαρμόζεται στην καθημερινή δραστηριότητα στην περιοχή.

Ο σχεδιασμός του χώρου της πόλης μέχρι στιγμής επιτείνει τα όρια και αναπαράγει τον αποκλεισμό τόσο σε σχέση με τις όμορες περιοχές, όσο και εντός των ορίων του Μεταξουργείου. Είναι επίσης σαφές ότι η κυρίαρχη εξουσία ορίζει την παραβατικότητα και τα όρια της νομιμότητας εντός της περιοχής, είτε άτυπα επιτρέποντας (και ενισχύοντας) τη διακίνηση ναρκωτικών στη γειτονιά, είτε επιτρέποντας την εγκατάσταση οίκων ανοχής σε διατηρητέα κτίσματα αντίθετα με το νόμο του κράτους, είτε εφαρμόζοντας άκριτη καταστολή για τη δίωξη των μεταναστών.[15]

Η αντιμετώπιση του συνόλου των σπιτιών της οδού Ιάσωνος και αντίστοιχων ιστορικών συνόλων, πρέπει να στρέφεται σε έναν σχεδιασμό αντίθετο με τον κυρίαρχο τρόπο κατανομής, που είναι η αγορά. Με διαφορετικά κριτήρια από αυτά της εμπορικής εκμετάλλευσης και της υπερ-παραγωγής του χώρου, αλλά αυτά της εκπλήρωσης των αναγκών των κατοίκων στη δημόσια και στην ιδιωτική σφαίρα της κατοίκησης. Μια τέτοια διεκδίκηση του *δικαιώματος στην πόλη* μπορεί να επιτευχθεί από τη βάση της κοινότητας, των μεταναστευτικών ομάδων των παλιών κατοίκων και των απασχολούμενων στην περιοχή. Τα δικαιώματα και οι

12. Πολλές πληροφορίες σχετικά με τη δράση της αγοράς ακινήτων: http://www.kmprotypigeitonia.gr/
http://www.danos.gr/uploads/File/ATHENS%20RESIDENTIAL%20AGGELIES/Metaxourgeio%20_katoikies.pdf
http://www.euro2day.gr/news/economy/124/articles/612124/Article.aspx
http://athens.indymedia.org/front.php3?lang=el&article_id=1222776
https://athens.indymedia.org/front.php3?lang=el&article_id=1211735

13. αναδιανομή κατοίκων στην περιοχή http://todayfocus.gr/

14. http://www.oliarosblog.com/data/files/Presentation_Protypi_Dimos_270710_finaligt.pdf

15. Πογκρόμ στο κέντρο της πόλης, δίωξη της «παραοικονομιάς», «καθαρισμός» οικημάτων από τους κατοίκους τους. Δες άρθρα: http://aderfixanion.blogspot.com/2010/03/blog-post_559.html, http://www.avgi.gr/ArticleActionshow.action?articleID=535966, http://edromos.gr

ανάγκες στο χώρο των «αποκάτω» έρχονται σε αντίθεση με τις αξίες της κυρίαρχης τάξης, που είναι κυρίως οικονομικές και στην περίπτωση του Μεταξουργείου και «εθνικές», οπότε θα λέγαμε ότι ο χώρος και τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι διαρκώς υπό αμφισβήτηση. Όμως, όπως αναφέρει η Λεοντίδου μπορούν να αναδυθούν κυριαρχούμενοι τρόποι κατανομής της γης, που μπορούν να διαχωριστούν ως εξής: *α) Κρατική ή κοινωνική παροχή, όπου η γή και η κατοικία κατανέμονται «εκ των άνω», είτε πατερναλιστικά, για λειτουργικούς ή για οικονομικούς (καπιταλιστικούς) λόγους, είτε έπειτα από ταξική σύγκρουση, οπότε τα μεταρρυθμιστικά κινήματα σκοπεύουν στην ενσωμάτωση των λαϊκών στρωμάτων και την απάλυνση των συγκρούσεων και β) λαϊκή κατανομή του οικιστικού χώρου, που πηγάζει «εκ των κάτω», από διάφορες αυτόνομες λαϊκές διεκδικητικές ομάδες και κινήματα, όπως οι συνεταιρισμοί, οι επιτροπές καταλήψεων γης ή διάφορα άλλα συλλογικά όργανα. Οι ατομικές καταλήψεις γης ανήκουν σ' αυτή την κατηγορία, στην περίπτωση που η αλληλοβοήθεια υποκαθιστά τη συλλογικότητα* (Λεοντίδου 1989).

Τα κοινωνικά κινήματα πόλης με ιδιαίτερα ανεπτυγμένα αντανακλαστικά στην Αθήνα (Πορτάλιου 2009), στη Θεσσαλονίκη και σε άλλες πόλεις, είναι προσανατολισμένα στην υπεράσπιση των δικαιωμάτων των μειονοτικών ομάδων, στην ποιότητα της καθημερινής ζωής, στη διεκδίκηση ελεύθερου συλλογικού χώρου και αναδεικνύουν το διακύβευμα του χώρου στην υπεράσπιση του δικαιώματος στην αστική ζωή *ταρακουνώντας τις κυρίαρχες αξίες, κανόνες και νόμους που θέλει να επιβάλλει το καπιταλιστικό πολιτικό σύστημα ως μοναδικές και καθολικές* (Βάσιλα 2009).

Στο Μεταξουργείο οι προσπάθειες για συντονισμό της γειτονιάς σε συλλογικότητα διεκδίκησης έρχονται αντιμέτωπες με την κρατική καταστολή και το ιδιωτικό συμφέρον. Η κατάληψη στη Μυλλέρου και Γερμανικού τμήματος του παλιού μεταξουργείου που λειτουργούσε ως αυτοδιαχειριζόμενος κοινωνικός χώρος με χρήση του ως στέγης και ανοιχτών επιμορφωτικών εργαστηρίων, μετά από ένα χρόνο λειτουργίας (2006-2007) εκκενώθηκε από τις δυνάμεις καταστολής.[16] Η «πολιτιστική αναγέννηση» της περιοχής, αρχής γενομένης με την αποκατάσταση – ανάπλαση του παλιού εργοστασίου, δεν επέτρεπε τη δράση των κατοίκων κα πόσο μάλλον τη συσπείρωση τους για έναν κοινό σκοπό. Έκτοτε, οι κινήσεις των πολιτών στην περιοχή είναι αποσπασματικές, ανοίγονται κυρίως στα ηλεκτρονικά κοινωνικά δίκτυα, προέρχονται από πρωτοβουλίες όπως αυτές της *Ανοιχτής Πόλης*, και του *Δικτύου Νομαδικής Αρχιτεκτονικής* και καταφέρνουν σε ένα βαθμό να προσελκύσουν ένα κομμάτι των κατοίκων και να βάλουν τις βάσεις για τη διεκδίκηση του δικαιώματος στο χώρο. [17] Μένει η κινητοποίηση των κατοίκων, η ευρεία ενημέρωση και η ενεργοποίηση των μηχανισμών ενός κινήματος πόλης, ώστε η δράση σε συλλογικό επίπεδο να δημιουργήσει ένα ενεργό μέτωπο απέναντι στην κρατική καταστολή και στα ιδιωτικά συμφέροντα.

Ο εκδημοκρατισμός της κατοίκησης στην περίπτωση του Μεταξουργείο θα πρέπει να εστιάζει στην αντιμετώπιση των ουσιαστικών προβλημάτων της διαβίωσης των τοπικών κοινωνικών ομάδων. Η κακή κατάσταση διατήρησης του κτιριακού αποθέματος, η αύξηση των αξιών γης και κατά συνέπεια η αύξηση του φόρου ακίνητης περιουσίας και των ενοικίων επιτείνει το πρόβλημα της στέγασης των μεταναστών και των προσφύγων που συρρέουν στη γειτονιά. Ο ιδιαίτερα πυκνοδομημένος αστικός ιστός και η έλλειψη ελεύθερων δημόσιων χώρων, η έλλειψη δημόσιων – κοινωφελών λειτουργιών και η έντονη εμπορευματοποίηση κοινωνικής ζωής έχουν σαν αποτέλεσμα το τη δυσκολία και το δισταγμό οικειοποίησης του τόπου από τις διαφορετικές πολιτισμικές ταυτότητες που ζουν εκεί.

η τακτική ενσώματη παρουσία και οι πρακτικές των κοινωνικών ομάδων στους καθημερινούς δημόσιους χώρους δημιουργούν χώρο γι' αυτές στην πόλη (Βαίου – Καλαντίδης 2009).

Η έλλειψη δημόσιων χώρων συνεύρεσης καθιστά δύσκολη την επίτευξη

16. Σύμφωνα με το μεταξικό νόμο 1539/1938 περί «κατάληψης δημοσίων κτημάτων». http://indy.gr/newswire/ekkenthike-i-katalipsi-mylleroy-kai-kerameikoy

17. Π.χ. πολυπολιτισμική καρναβαλική γιορτή στις 07/02/2010 οργανωμένη από πρωτοβουλία κατοίκων του Μεταξουργείου, http://metaxourgeio.wordpress.com/, http://anoihtipoli.blogspot.com/2007/09/project.html http://networknomadicarchitecture.blogspot.com/

επικοινωνίας μεταξύ των κατοίκων του Μεταξουργείου. Το δίκτυο των πεζοδρόμων δεν προσφέρεται για τις δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου των πολλών λόγω των χρήσεων που φιλοξενούν, ενώ η νέα πλατεία Αυδή φιλοξενεί ένα μικρό μέρος της κοινότητας.

Εφόσον ο δημόσιος ελεύθερος χώρος δεν προσφέρει κέρδη στους διαχειριστές στου αστικού χώρου μπαίνει τελευταίος στις προτεραιότητες των «αναπλάσεων» και συνήθως εξαγοράζεται για εμπορική χρήση.[18] Ο ενεργός δημόσιος χώρος δίνει την ευκαιρία για επίτευξη σχέσεων και καλλιέργεια κοινωνικών αντιστάσεων. Τα κοινωνικά υποκείμενα, μέσα από τη συμμετοχή, το διάλογο και την ανταλλαγή εμπειριών στον ελεύθερο χώρο, γίνονται συλλογικά υποκείμενα ώστε δρουν και διεκδικούν τα δικαιώματα τους στη ζωή και την ελευθερία. Οι αξίες της κυρίαρχης αστικής τάξης[19] δε συμβαδίζουν με κάτι τέτοιο, οπότε σε συνεργασία με τον κρατικό μηχανισμό αποστερούν από την αστική ζωή το δικαίωμα στον ελεύθερο χώρο.

Στη βάση της διεκδίκησης του χώρου στη γειτονιά μπορεί να είναι η οικειοποίηση των αστικών κενών, είτε πρόκειται για άδεια οικόπεδα χωρίς χρήση είτε για οικόπεδα μπαζών και σκουπιδιών εν μέσω ερειπίων. Μετατρεπόμενα σε κοινωφελής χώρους, όπως παιδικές χαρές, χώρους υπαίθριων προβολών και συναντήσεων θα είναι δυνατόν να διαφυλαχθεί ταυτόχρονα η καθαριότητα και η βίωση της γειτονιάς από τους κατοίκους της.

Μπορούν να διεκδικηθούν τα εγκαταλειμμένα διατηρητέα οικήματα ώστε να στεγάζουν τη γειτονιά, να φιλοξενούν δράσεις και να παραχωρούνται για χρήσεις κοινοτικού χαρακτήρα και για κοινωφελείς σκοπούς. Τα παραδείγματα μέχρι στιγμής, με απεύθυνση στη γειτονιά αλλά και στην πόλη, είναι λίγα αλλά μπορούν να θεωρηθούν επιτυχείς οικειοποιήσεις βάσει της συλλογικής δράσης.[20] Η έλλειψη κατοικίας και οι δύσκολες συνθήκες διαβίωσης μεγάλης μερίδας των μεταναστών μπορεί να αντιμετωπιστεί με την οικειοποίηση των χωρίς χρήση οικημάτων, κάτι που θα έλυνε ταυτόχρονα το πρόβλημα της ερημοποίησης και θα ενδυνάμωνε τη χρήση της κατοικίας στην περιοχή.

Στόχος του πειράματος της οικειοποίησης του τόπου άμεσα, από τη βάση της κοινωνίας, με συλλογικές και συμμετοχικές διαδικασίες, είναι η απόκτηση πεδίων δημιουργίας σχέσεων και η μείωση του χάσματος επικοινωνίας μεταξύ των διαφορετικών κοινωνικών ομάδων που κατοικούν στη γειτονιά. Η απόκτηση εν δυνάμει κοινωνικών χώρων εκτός των εμπορικών, διευρύνουν το φάσμα της κοινωνικότητας και κάνει τη διαφορετικότητα κύριο χαρακτηριστικό των σχέσεων και όχι ανασταλτικό παράγοντα στην επίτευξή τους. Στην περίπτωση της οδού Ιάσωνος και του Μεταξουργείου η άρση των χωρικών φραγμών συνεπάγεται την «έξωση» του φόβου, την ελευθερία κίνησης και δράσης στη γειτονιά. Κατά συνέπεια, αναιρούνται οι κοινωνικοί φραγμοί και η πολυπολιτισμικότητα μπορεί να αναδειχθεί ως εγγενές χαρακτηριστικό της πόλης.

Η πραγμάτωση των σχέσεων σε άμεση συνάρτηση, εντός και στον περιβάλλοντα χώρο των μνημείων της γειτονιάς, η οικειοποίησή τους και η ένταξη στην καθημερινότητα και στη ζωή των κατοίκων, αναδεικνύει το ρόλο τους ως φορέων συλλογικής μνήμης που βρίσκει χώρο τέλεσης, διαδίδεται και επανασημασιοδοτείται με νέα βιώματα. Το αποτέλεσμα θα είναι η ανάδειξη της διαχρονικής εργατικής-λαϊκής ταυτότητας της γειτονιάς, μέσα από την ενεργοποίηση της και την πραγμάτωση του πολιτισμού από τη βάση. *Τα κυριαρχούμενα πολιτισμικά πρότυπα είναι, εξ' άλλου, είτε αναδυόμενα, δηλ. δημιουργήματα μιας νέας κοινωνικής τάξης που αποκρυσταλλώνεται συνειδητοποιώντας τον εαυτό της και τα συμφέροντά της, είτε υπολειμματικά, απομεινάρια παλιότερων κοινωνικών σχηματισμών και ταξικών διαρθρώσεων. Και στις δυό περιπτώσεις μπορούν ταυτόχρονα να είναι*

18. Χαρακτηριστικό παράδειγμα στην Αθήνα, αποτελεί η κατάληψη του πεζοδρόμου από τραπεζοκαθίσματα στο Θησείο, στο νέο περίπατο της Αθήνας.

19. *Ανταλλακτική αξία* έναντι της *αξίας χρήσης*,(Lefebvre 1967)

20. **1.** Η πρόσφατη οικειοποίηση του εγκαταλειμμένου νεοκλασικού 12[ου] Δημοτικού σχολείου Θεσσαλονίκης με σκοπό τη μετατροπή του σε χώρο εναλλακτικής εκπαίδευσης και αυτομόρφωσης (http://www.babylonia.gr)
2. Η κατάληψη του εγκαταλειμμένου εργοστασίου Φάμπρικα Υφανέτ, από το 2004, ώστε *να είναι χώρος ανοιχτός και κοινωνικός, που επιθυμεί την αλληλεπίδραση και τον εμπλουτισμό του με ιδέες και ανθρώπους. Χώρος που επιθυμεί να διαχύσει τις όποιες κατακτήσεις του και να ανοίξει μια κοινωνική προοπτική γι' αυτές.*(http://www.yfanet.net/about)
3. Το πάρκο στα Εξάρχεια http://parkingparko.blogspot.com/
4. Το αστικό πείραμα «Η Θεσσαλονίκη αλλιώς» 5 και 6 Ιουνίου 2010, στα πλαίσια του οποίου με χρησιμοποιήθηκαν εγκαταλειμμένα αρχοντικά σπίτια στο κέντρο της πόλης για μουσικές και άλλες εκδηλώσεις (http://www.parallaximag.gr/thessaloniki.html).
Και άλλες πολλές επιτροπές κατοίκων και δράσεων στην Αθήνα. (Πορτάλιου 2009)

είτε εναλλακτικά είτε αντιθετικά (Λεοντίδου 1989).

Ο σχεδιασμός του αστικού χώρου πρέπει να είναι η έκφραση της ανθρώπινης δράσης, της τοπικότητας και της ταυτότητας, η συνάντηση μέσα από την καθημερινή πρακτική (Μπαλαούρα 2008).

Η Ελλάδα που κατασκευάστηκε πάνω σε ένα πολυπολιτισμικό ανθρώπινο δυναμικό, κατάφερε αρχικά να εκδιώξει το μωσαϊκό των πολιτισμών που διαβιούσαν στο έδαφος της, σταδιακά να εξομαλύνει τις κατά τόπους διαφορές και να τις υπάγει κάτω από έναν κυρίαρχο αρχαιοκεντρικό και ελληνοκεντρικό πολιτισμό.
Τα μνημεία της νεότερης πολιτιστικής κληρονομιάς που δεν εξυπηρετούν στη διαμόρφωση της εθνικής συνείδησης και ταυτότητας, παραμένουν ανενεργά, αν και είναι πολύτιμα κτιριακά αποθέματα. Η λογική της οικοδομικής έξαρσης είναι περισσότερο επικερδής και η αναζήτηση χώρου για επένδυση του πλεονάζοντος κεφαλαίου μπορεί να απαλλοτριώσει και τις συλλογικές μνήμες, μαζί και τη συλλογικότητα της βάσης της κοινωνίας.

ενδεικτική βιβλιογραφία

Αγριαντώνη Χ. – Χατζηιωάννου Μ. Χ., *Το Μεταξουργείο της Αθήνας*, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών-Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα, 1995.

Βάσιλα Α., Η Αθήνα ως μητρόπολη- Τάσεις μετασχηματισμού, εμπορευματοποίηση της πόλης, ανακατατάξεις σε κοινωνικό και πολεοδομικό ιστό, μεταπτυχιακή εργασία στο μάθημα Μεταλλαγές ιδεών για την πόλη, 2009

Βαταβάλη Φ., Η οδός Κεραμεικού στο Μεταξουργείο, Διπλωματική εργασία στο Ε.Μ.Π. (Θέματα Αστικού Σχεδιασμού), 2004

Ευθυμίου Μ., *Τόπος, τοπίο, μνήμη*, ερευνητική διπλωματική εργασία τμ. Αρχιτεκτόνων μηχανικών Α.Π.Θ., Μάρτιος 2008

Ζήβας Δ., *Ιστορική πόλη και σύγχρονη ζωή, Η πόλη και τα μνημεία*, Libro, Αθήνα, 1997

Καλλέα Σ., Μουριζάκη Κ., Αρχείο διπλωματικής εργασίας *«Αστικές εγκαταστάσεις στο Μεταξουργείο»*, αρχιτεκτονική σχολή Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης, 2007-2009

Μετασχηματισμοί του χώρου, κοινωνικές και πολιτισμικές διαστάσεις, επιμ. Σπυριδάκης Μ., εκδ. νήσος, 2009

Μνήμη και εμπειρία του χώρου, επιμ. Σταυρίδης Στ., εκδ. Αλεξάνδρεια, 2006

Μπενβενίστε Ρ., Παραδέλλης Θ. (επιμ.) *Διαδρομές και τόποι της μνήμης*, Αθήνα,Αλεξάνδρεια, 1999

Μπίρης Κ. Η., *Αι τοπωνυμίαι της πόλεως και των περιχώρων των Αθηνών*, Γενική Διεύθυνση αρχαιοτήτων και αναστηλώσεως, Αθήνα, 2005, α' έκδοση 1971.

Μπούρας Χ., *Πρόχειρες σημειώσεις του μαθήματος «Αποκαταστάσεις των Μνημείων ΙΙ»*, Αθήνα, 1982.

Παπαγεωργίου – Βενέτας Α., *Ο Αθηναϊκός Περίπατος και το Ιστορικό Τοπίο των Αθηνών*, Εκδόσεις Καπόν, Αθήνα, 2004.

Πορτάλιου Ε., *Η αποξένωση από το χώρο της πόλης και η κρίση της συλλογικής μνήμης*, περιοδικό ΟΥΤΟΠΙΑ τ. 23

Πολεοδομία και δημόσια τάξη- Αθήνα οχυρωμένη πόλη, αναδημοσίευση διάλεξης στο Πολυτεχνείο, Μάρτης 1977, από τη λέσχη κατασκόπων του 21[ου] αιώνα, 06/2002

Σαρηγιάννης Γ. Μ., *Αθήνα 1830 – 2000. Εξέλιξη – Πολεοδομία – Μεταφορές*, Εκδόσεις Συμμετρία, Αθήνα, 2000.

Σταυρίδης Στ., *Μετέωροι χώροι της ετερότητας*, εκδ. Αλεξάνδρεια, 2010

Χατζιώτης Κ., *Γειτονιές της παλιάς Αθήνας. Το Μεταξουργείο Κολωνός Ακαδημία Πλάτωνος*, Δήμος Αθηναίων: πολιτισμικός οργανισμός, Αθήνα, 1999.

Halbwachs M., *The Collective Memory*, 1950

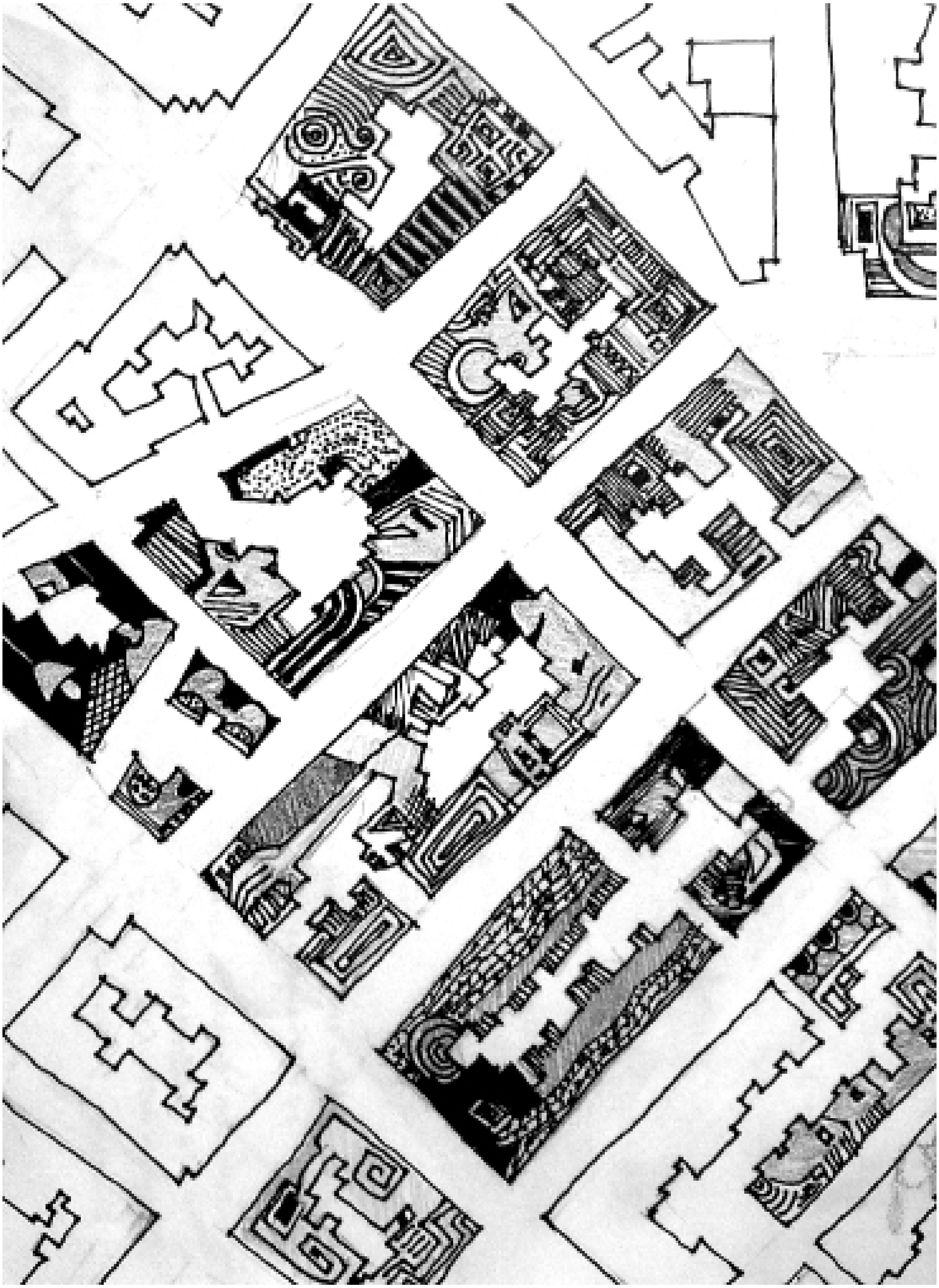
Harvey D., *The right to the city*, 2008

Harvey D., *The History of Heritage*, for The Ashgate research companion to Heritage and Identity, ed. Graham B. and Howard P., 2008

Lefebvre H., *Δικαίωμα στην Πόλη – χώρος και πολιτική*, εκδ. Κουκίδα, 2006

Ruskin J., *The seven lamps of Architecture, The lamp of Memory*, 1849

Το παρακάτω κολλάζ φράσεων αποτελεί και το ίδιο μέρος του συνολικού κολλάζ κειμένων που συνθέτουν το ανά χείρας τεύχος, και έτσι επιδιώκει να προβάλλει μια πτυχή του προβληματισμού γύρω από το ζήτημα του χώρου και της αστικής ζωής στην καπιταλιστική κοινωνία, βασισμένο σε κείμενα της Καταστασιακής Διεθνούς.

Αυτός ο κόσμος κυριαρχεί πάνω στον τρόπο ύπαρξής μας και μας συντρίβει. Ο χώρος περιέχει και εγκλωβίζει κάθε πράξη, κάθε σκέψη, κάθε όψη και οπτική, κάθε αίσθηση, είναι αυτός που περιβάλλει το χρόνο μας και αλληλεπιδρά με αυτόν. **Οι άνθρωποι δεν μπορούν να δουν γύρω τους τίποτα, που να μην είναι το ίδιο τους το πρόσωπο, όλα τους μιλούν για τον εαυτό τους, και το ίδιο το περιβάλλον τους, ακόμα ζωντανεύει.** Ο Χέγκελ υποστηρίζει ότι ο άνθρωπος παρεμβαίνει στο εξωτερικό περιβάλλον του προκειμένου να το μεταβάλει σύμφωνα με τον εαυτό του. Βρίσκει έπειτα σ' αυτό πάλι τους δικούς του καθορισμούς. Όμως ο άνθρωπος δεν είναι ελεύθερο υποκείμενο αλλά είναι προϊόν των ιστορικών συνθηκών στις οποίες ζει, και έτσι επηρεάζεται από τις κοινωνικές συνθήκες, τη θέση του στην παραγωγή, την ιδεολογία που φέρει κλπ. Αυτή η διαδικασία συμβάλλει καθοριστικά στην αναπαραγωγή της σχέσης του εαυτού με το περιβάλλον του, της αντιμετώπισης, διαμόρφωσης και τελικά επίδρασης του εξωτερικού περιβάλλοντος στη βάση των δεδομένων κοινωνικοιστορικών συνθηκών.

Ο χρόνος που περνάμε σε κάθε χώρο, η δράση μας, οι σκέψεις μας, αφήνουν το αποτύπωμά τους εκεί και τον καθορίζουν. Οι χρόνοι διαμορφώνουν χώρους και αντίστροφα. Υπάρχουν συγκεκριμένοι χώροι για συγκεκριμένους χρόνους και συγκεκριμένες πράξεις. Υπάρχει μία τάση των ανθρώπων να ριζώνουν σε συγκεκριμένα σημεία της πόλης. Το σημερινό οικοδομικό σύστημα είναι μια τεχνική που πολλαπλασιάζει την παθητικότητα και τον κοινωνικό κατατεμαχισμό. Οι κοινωνικές σχέσεις γίνονται αδύνατες. Οι γειτονιές δεν έχουν παρά μόνο δύο θέματα, που κυριαρχούν πάνω στο σύνολο: την κυκλοφορία των αυτοκινήτων και την άνεση μέσα στο σπίτι σου. Η κυκλοφορία είναι η οργάνωση της απομόνωσης όλων. Δεν κατοικούμε σε μια γειτονιά της πόλης, αλλά κάπου μέσα στον χώρο της ιεραρχίας. Το σχέδιο μιας πόλης, οι δρόμοι, οι τοίχοι, οι γειτονιές οργανώνουν την επιβίωση και εμποδίζουν τη ζωή. Η πολεοδομία είναι ένα από τα κομμάτια εκείνα της κοινωνικής δύναμης που υποτίθεται πως αναπαριστούν μια συναφή συνολικότητα και τείνουν να θεσμοποιηθούν σα συνολική ερμηνεία και οργάνωση, ενώ δεν κάνουν τίποτ'άλλο απ'το να καλύπτουν την πραγματική συνολικότητα που τα παρήγαγε και να τη διατηρούν. Αυτή η κοινωνία κατασκευάζει το πεδίο που την αντιπροσωπεύει ακριβώς, που συγκεντρώνει τις πιο τέλειες προϋποθέσεις για την **καλή λειτουργία** της. Συγχρόνως εκφράζει στο χώρο, την καθαρή γλώσσα της οργάνωσης της καθημερινής ζωής, τη βασική αρχή της, αυτή της αλλοτρίωσης και της καταπίεσης.

Σε οποιαδήποτε διαδικασία καπιταλιστικής παραγωγής παράγονται και αναπαράγονται συγκεκριμένες κοινωνικές σχέσεις. Όταν παράγεται χώρος συμβαίνει το ίδιο με μια ειδοποιό διαφορά, ότι ο τρόπος με τον οποίο παράγεται ο χώρος, η πολεοδομία, **επιβάλλει έναν τρόπο ζωής**. Η πολεοδομία δεν υπάρχει: είναι μια ιδεολογία με την έννοια του Μαρξ. Το δομημένο περιβάλλον είναι αποτέλεσμα ενός συστήματος που υπερεκμεταλλεύτηκε το χώρο και που ενσωμάτωσε την εκμεταλλευτική του ταυτότητα στα κτίρια, τους δρόμους, τις πλατείες. Η πολεοδομία αποτελεί μια ιδεολογία, που οργανώνει όλη την κοινωνική ζωή, συμβάλλει στην απομόνωση και εκμηδενίζει την συμμετοχή. Ο χώρος της πόλης γίνεται αντιληπτός ως θέαμα, αφού κι αυτού η δημιουργία αποτελεί διαχωρισμένη από την υπόλοιπη ζωή δραστηριότητα. Αντιλαμβανόμαστε το χώρο (και το χρόνο) ως δοσμένο, ως προ-καθορισμένο, έτσι αντιδρούμε μηχανιστικά. Αντιδρούμε σύμφωνα

με το ένστικτο μας αντί να αντιδράσουμε σύμφωνα με τις επιθυμίες μας. Έτσι πραγματοποιείται η υλοποίηση **ΜΙΑΣ** αντίληψης της ευτυχίας.

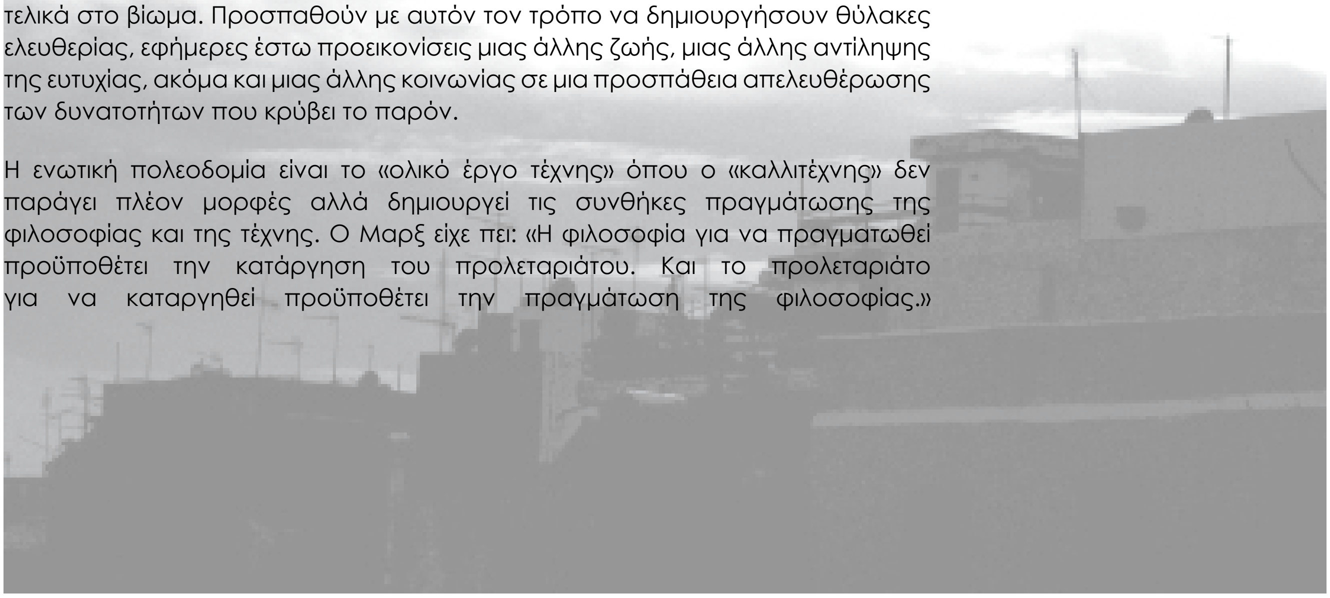
Περπατώντας σε έναν οποιονδήποτε δρόμο της σύγχρονης δυτικής πόλης υλοποιείται με ίδια ή ελαφρώς παραλλαγμένη μορφή η ίδια επιταγή όσον αφορά τη δόμηση, τη λειτουργία και σε τελική ανάλυση τη ζωή στην πόλη. Όλες οι διαχωρισμένες δραστηριότητες: εργασία, σπίτι, διασκέδαση, κατανάλωση, κίνηση, κλπ παίρνουν χωρική μορφή στην πόλη και όλα αυτά σε ένα σύνολο αμετάβλητο και απρόσιτο, για να μπορεί να αναπαράγει τον μηχανισμό που το παρήγαγε. Το σύνολο δημιουργεί μια τάξη στην πόλη με βάση την οποία είμαστε υποχρεωμένοι να ζούμε.

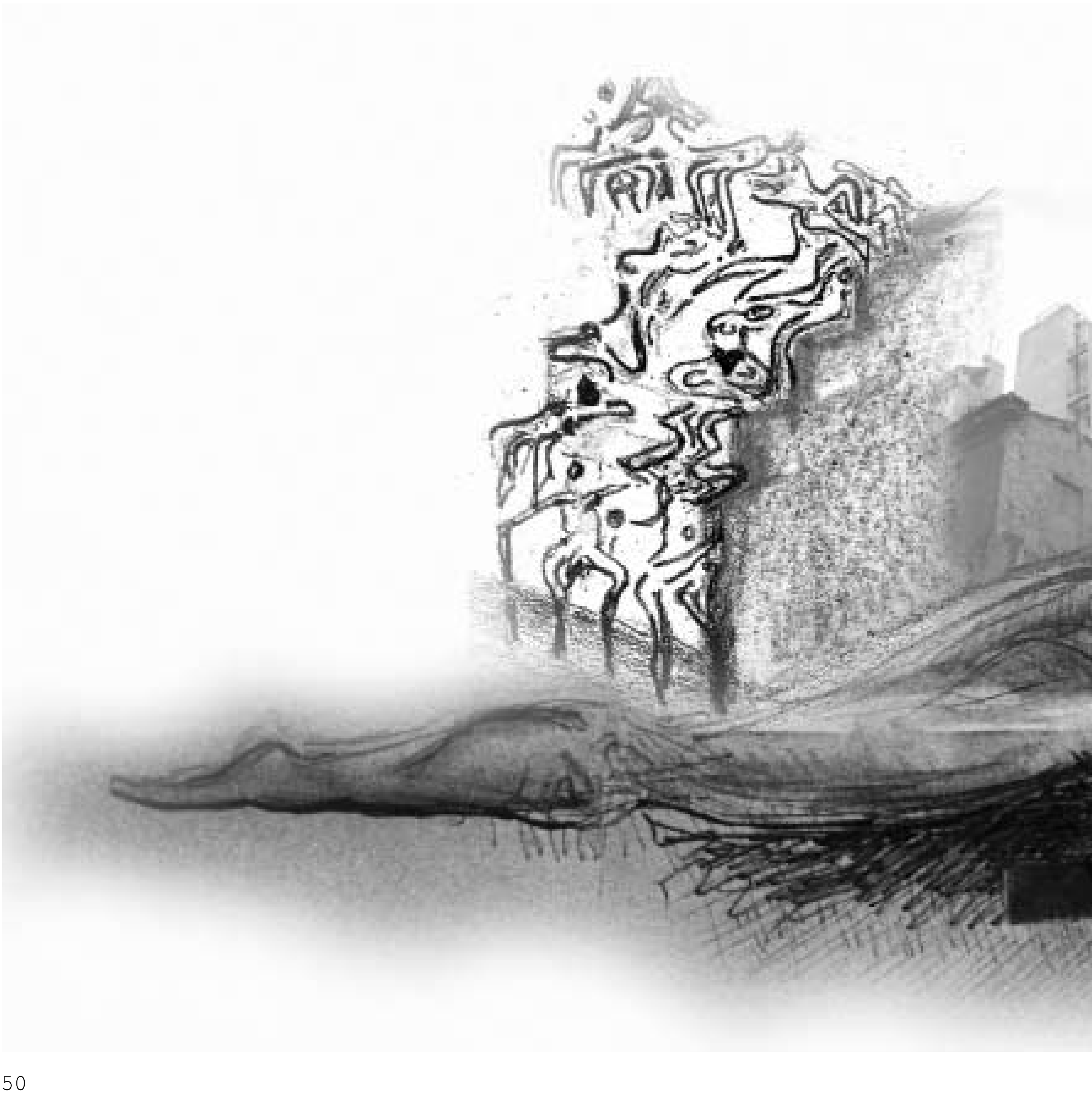
Ολόκληρος ο χώρος έχει καταληφθεί από τον αντίπαλο. η στιγμή της εμφάνισης της αυθεντικής πολεοδομίας θα είναι η στιγμή της δημιουργίας κενών της κατάληψης αυτής. **ΕΚΕΙκαιΤΟΤΕ** λοιπόν πρόκειται να εκδηλωθούν με μεγαλύτερη καθαρότητα οι νέες όψεις της κρίσης της. Η ανατροπή θα έρθει όταν κάθε είδους αντίδραση θα είναι συνειδητή, αμφισβητητική και επεμβατική στο χώρο και το χρόνο. Επομένως, η επαναστατική αρχιτεκτονική θα είναι ένα μέσο τροποποίησης των τρεχουσών αντιλήψεων περί χώρου και χρόνου.

Στόχος είναι η πραγμάτωση της πολεοδομίας (της τέχνης και οποιασδήποτε άλλης διαχωρισμένης δραστηριότητας) μέσα στη ζωή. Η ενσωμάτωση στη ζωή όλων των διαχωρισμένων δραστηριοτήτων είναι η ικανή και αναγκαία συνθήκη για το βίωμα και η έξοδος από τον κόσμο του θεάματος. Μπορούν να χρησιμοποιηθούν όλα τα μέσα, αρκεί να εξυπηρετούν μια ενιαία δράση. Ο συντονισμός των καλλιτεχνικών και των επιστημονικών μέσων πρέπει να οδηγεί στην πλήρη συγχώνευσή τους.

Ως εργαλείο οι Καταστασιακοί χρησιμοποιούν την Ενωτική Πολεοδομία. Είναι η θεωρία της συνδυασμένης χρήσης τέχνης και τεχνικής, ως μέσα που συνεισφέρουν στην δόμηση ενός ενιαίου περιβάλλοντος διαβίωσης, σε δυναμική σχέση με πειράματα συμπεριφοράς. Δεν είναι κάποιο σύστημα αστικής ανάπτυξης αλλά μια **κριτική** της αστικής ανάπτυξης. Η Ενωτική Πολεοδομία αντιτίθεται στην ακινητοποίηση των πόλεων μέσα στο χρόνο και κηρύσσει τον **διαρκή μετασχηματισμό** τους, μια επιταχυνόμενη κίνηση **εγκατάλειψης** και **ανοικοδόμησης** της πόλης με όρους χρονικότητας, αλλά και χωρικότητας. Η Ενωτική Πολεοδομία αντιστρατεύεται και την δεσμευτική χωροθέτηση ή τακτοποίηση των ανθρώπων σε συγκεκριμένες αστικές περιοχές. Στα πλαίσια της ενωτικής πολεοδομίας χρησιμοποιούν την περιπλάνηση και το παιχνίδι ως δύο πρακτικές που βοηθούν στην αντίστροφη διαδικασία παραγωγής θεάματος και τελικά στο βίωμα. Προσπαθούν με αυτόν τον τρόπο να δημιουργήσουν θύλακες ελευθερίας, εφήμερες έστω προεικονίσεις μιας άλλης ζωής, μιας άλλης αντίληψης της ευτυχίας, ακόμα και μιας άλλης κοινωνίας σε μια προσπάθεια απελευθέρωσης των δυνατοτήτων που κρύβει το παρόν.

Η ενωτική πολεοδομία είναι το «ολικό έργο τέχνης» όπου ο «καλλιτέχνης» δεν παράγει πλέον μορφές αλλά δημιουργεί τις συνθήκες πραγμάτωσης της φιλοσοφίας και της τέχνης. Ο Μαρξ είχε πει: «Η φιλοσοφία για να πραγματωθεί προϋποθέτει την κατάργηση του προλεταριάτου. Και το προλεταριάτο για να καταργηθεί προϋποθέτει την πραγμάτωση της φιλοσοφίας.»

Συναίσθημα, Γοητεία, Ενστικτο,

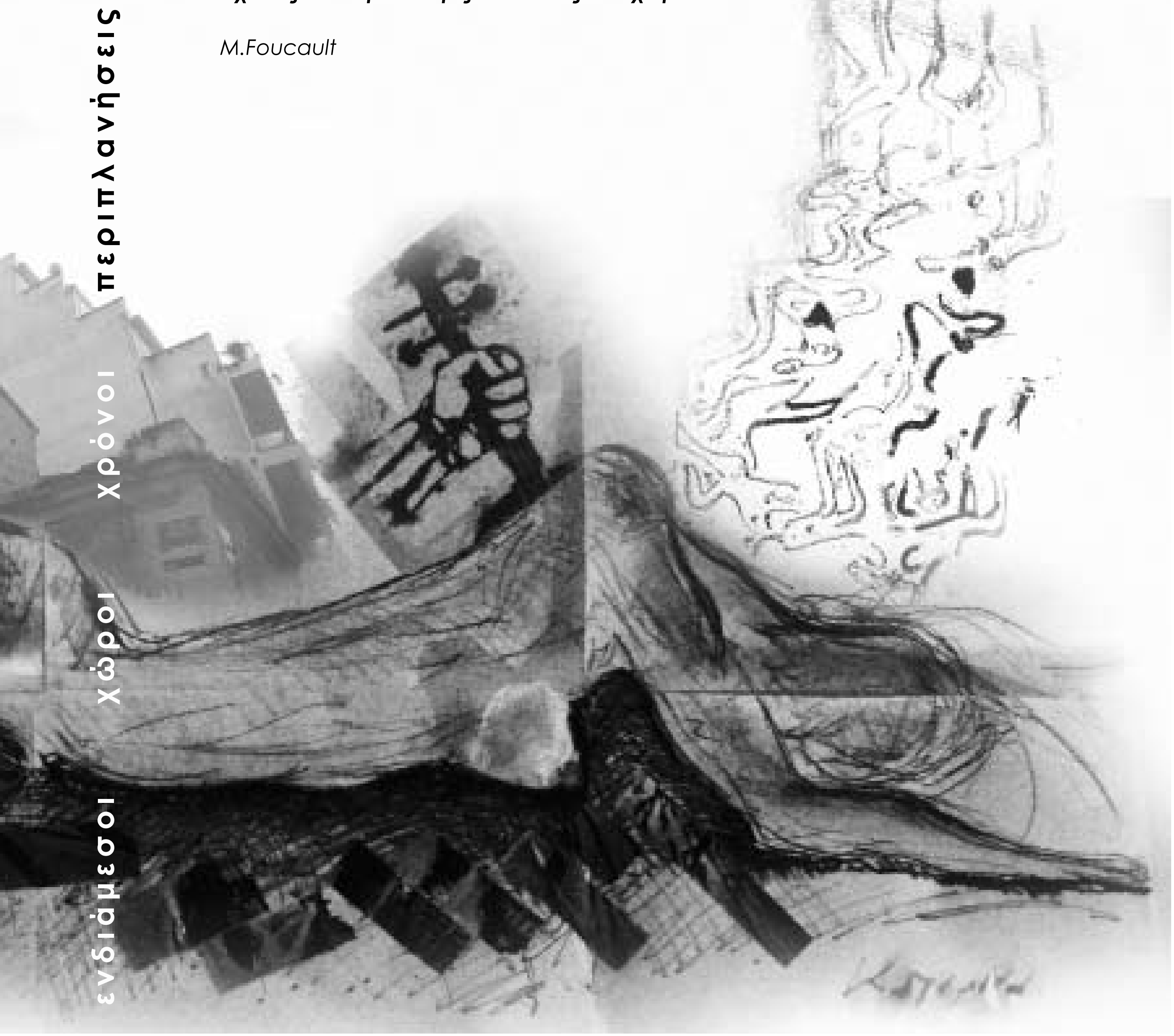
Φαντασία, Επιθυμία..... Εμπειρία... Αστικό και Ανθρώπινο σώμα.... Μάζα...

Υπάρχουν φορές που αφουγγραζόμαστε και άλλες που απλώς μηχανικά ακολουθούμε... παρασυρόμαστε από θεάματα... και κατευθυνόμαστε από πρακτικές εξουσίας της σύγχρονης καπιταλιστικής πραγματικότητας...

Ένα κολλάζ προσεγγίσεων αυτών των εννοιών ξεδιπλώνεται σε αυτές τις σελίδες ως κομμάτι του σήμερα και του χθες...

«ο δημόσιος χώρος είναι ο χώρος μέσα στον οποίο ζούμε, ο οποίος μας παρασύρει έξω από τον εαυτό μας, είναι ο χώρος που μας κατατρώει και μας σημαδεύει είναι και ο ίδιος ένας ετερογενής χώρος. Ζούμε στις αντιθέσεις, αντιφάσεις που παράγει η σύγχρονη πόλη και που βρίσκονται σε συνεχή διαλεκτική σχέση με αυτή, ζούμε σε ένα σύνολο από σχέσεις που προσδιορίζουν θέσεις στο χώρο».

M.Foucault

*Α**ρχιτεκτονικές δομές** παράγουν χώρο διαμορφώνοντας Σχήματα… Ροές… άλλοτε τον οργανώνουν, άλλοτε τον αναδεικνύουν και άλλοτε τον καταργούν, τον δομούν γεωμετρικά και πολλές φορές λειτουργικά. Η ερμηνεία του χώρου πραγματοποιείται μέσα από την **κοινωνική δράση**, τη θεατρικότητα, τη πολυμορφία. Διασχίζοντας μια γέφυρα ή περπατώντας στη σκιά της, ανεβαίνοντας μια δημόσια σκάλα, περνώντας κάτω από μια στοά, χαζεύοντας σε μια πλατεία, και στους τόπους που παράγει ένας υπέργειος σιδηρόδρομος, βρισκόμενος στο εδώ και το εκεί…, **βρισκόμενος στο ενδιάμεσο**, στο μετέωρο, **στο σύνορο της ΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ με τη ΣΥΛΛΟΓΙΚΗ πόλη**, στο όριο, βιώνουμε το δημόσιο χώρο ως ένα περιβάλλον κοινωνικών και χωρικών μηχανισμών.*

*Αντιλαμβανόμενοι την πόλη, από αλληλοσυμπληρούμενα και αλληλοσυγκρουόμενα δίπολα, τόσο από τη **συναισθηματική** της διάσταση όσο και από τη **γεωμετρική**, από τον **προσωπικό** της χαρακτήρα όσο και από το **συλλογικό**, από **υποκειμενικά** όρια όσο και από **αντικειμενικά**, από **ένστικτα** όσο και από **δράσεις**, το αστικό σκηνικό, **οι θέσεις** σε αυτό το δίκτυο ορίζονται κάθε φορά σε συγκεκριμένο χρόνο συναρτήσει των παραπάνω παραμέτρων. Τ**ο ενδιαφέρον βρίσκεται λοιπόν στα διαφορετικά συνεχώς μεταβαλλόμενα «σχήματα» στην ετερότητά τους, στην εναλλαγή τους καθώς και στη διαδικασία παραγωγής τους, στις θέσεις τους μέσα στον αστικό ιστό, είτε χωρικά, είτε κοινωνικά.** Ο αστικός χώρος λειτουργεί ως τόπος-πυκνωτής των ετεροτήτων και των διπόλων που καθημερινά παράγονται μέσα από τις πρακτικές της καπιταλιστικής κοινωνίας καθώς και ως εργαλείο αναπαραγωγής αυτών. Κάθε προσπάθεια απεγκλωβισμού από κυρίαρχες ιδεολογίες αποτελεί πείραμα, μια δυνητική ανατροπή.*

*Η **αστική εμπειρία** λοιπόν έγκειται στο γεγονός αυτής της πολλαπλής πραγματικότητας, της συνάντησης σε διαφορετικά επίπεδα αντίληψης, κατανόησης και έκφρασης. Σύμφωνα με τη θεωρία του Christian Schulz η καθημερινή επιλογή δραστηριοτήτων συνιστά ένα συγκεκριμένο τρόπο να βρισκόμαστε μέσα στον κόσμο, υποστηρίζοντας ότι υπάρχουν τρεις τρόποι προσέγγισης ώστε να τον αντιληφθούμε και να τον κατανοήσουμε. Πρόκειται για την **πρακτική** (ζωή ενεργή), τη **θεωρητική** (ζωή στοχαστική) και την **ποιητική** (ζωή ποιητική). Δραστηριότητες πρακτικές λειτουργούν ώστε να εξυπηρετήσουν την οικονομική ζωή, προτάσεις θεωρητικές εξυπηρετούν στο να θέτουν τις θεωρητικές βάσεις μέσα στο χώρο και το χρόνο και καλλιτεχνικές μορφές μας αφήνουν να αφουγκραζόμαστε τα πράγματα όπως ακριβώς είναι. Η παρατήρηση-προσέγγιση του Christian Norberg Schulz ότι αντιλαμβανόμαστε τον κόσμο σε τρία επίπεδα, το πρακτικό, το θεωρητικό, και το ποιητικό με κάνει να εστιάσω καταρχήν στον όρο ποιητική και να αναζητήσω την έκφραση αυτού στην καθημερινή μας ζωή, στον τρόπο που βιώνουμε το χώρο και τον μετατρέπουμε σε τόπο, στον τρόπο που περιπλανόμαστε και που τελικά κατοικούμε μέσα στην πόλη. Είναι η **έννοια του ποιητικού πεδίου** που μας ωθεί στο να χαρακτηρίσουμε ένα τόπο με βάση τη **συναισθηματική, σωματική, βιωματική μας εμπειρία.***

*Το να κατοικείς αποτελεί ένα τρόπο να υπάρχεις, ο τόπος κατοίκησης αποτελεί τόπο παραγωγής σχέσεων, δράσεων, κοινωνικών πρακτικών, αισθήσεων. **Γιατί επιλέγοντας ένα τόπο, επιλέγουμε και έναν τρόπο επικοινωνίας με τους άλλους, επιλέγουμε έναν τρόπο κατοίκησης.** Ο δημόσιος χώρος λειτουργεί και αυτός ως ένα είδος κατοικίας για τον άνθρωπο, ως τόπος συνάντησης, αναζήτησης - ανοιχτά δωμάτια μέσα στην πόλη, ως «ανοιχτές θέσεις» στο αστικό δίκτυο. **(**Foucault)*

Από την ιδιωτική κατοικία
«κλειστή θέση» στο δίκτυο

στη δημόσια κατοικία
τόποι «ανοιχτά δωμάτια» μέσα στην πόλη

*Κ**αταστάσεις κοινωνικές, πολιτικές, ποιοτικές, χωρικές, συναισθηματικές, προσπάθειες επαναπροσδιορισμού αυτών καθώς και τυχόν ανατροπές οδηγούν στην ανθρώπινη δράση, συνθέτουν την αστική εμπειρία** και εκφράζονται μέσω **της ΣΧΕΣΗΣ ΜΕ ΤΟ ΠΛΗΘΟΣ, με το ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ και το ΑΣΤΙΚΟ ΣΩΜΑ.***

Ο άνθρωπος της πόλης, ο περιπατητής, ο άστοχα περιπλανώμενος, όντας εκτεθειμένος στο δημόσιο χώρο,

αναζητά την τριβή με το πλήθος, γίνεται μέρος αυτού, ενεργό ή παθητικό. Προσωπική και συλλογική πόλη δρουν παράλληλα, αλληλοεξαρτώμενα και επηρεαζόμενα από τη συνεχή ροή του πλήθους στον αστικό ιστό. Αυτός ο χώρος που χαρακτηρίζεται από την αρχιτεκτονημένη ύλη που τον περιβάλλει και το πλήθος που τον κατακλύζει, παίρνει ταυτότητα από το χρήστη και το χρόνο. Γιατί στο ρυθμό του ανθρώπου ο χώρος αλλάζει δημιουργώντας νέα περιεχόμενα, νέες συνθήκες και δράσεις. **Πρόκειται για ένα σχήμα συνεχώς μεταβαλλόμενο.**

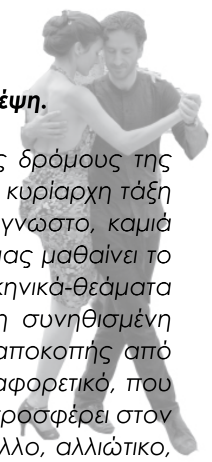
Κάθε χώρος -αστικό σκηνικό- μπορεί να οριστεί ως ένα **γεωμετρικό σχήμα**. Δεν παύει λοιπόν η γεωμετρία του να σχηματίζει συνθήκες, να ενεργοποιεί δράσεις, **να δημιουργεί αισθήσεις και να διεγείρει συναισθήματα, μέσω των χωρικών πεδίων που παράγει.** Δεν είναι όμως μόνο η γεωμετρία του χώρου αλλά ισότιμα και το μέρος της **φαντασίας, των αισθήσεων και του μυστηρίου-ατμόσφαιρες** που προκαλεί σ' εμάς την ανάγκη να τον ανακαλύψουμε, να τον βιώσουμε ή ακόμα και να τον απορρίψουμε. Η φαντασία αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινότητάς μας και ας μη το συνειδητοποιούμε ως γεγονός. «Πέρα λοιπόν από το βιώσιμο χώρο υπάρχει και ο χώρος της πρωταρχικής μας αντίληψης, ο χώρος των ονείρων μας, ο χώρος των παθών μας που περικλείουν εγγενή χαρακτηριστικά.»(Foucault). Δε παύουμε όμως καθημερινά να ονειρευόμαστε… **Η μαγεία του εν δυνάμει πραγματικού!** Αυτή η σχέση **αλληλεπίδρασης των πεδίων**, θέτει τους όρους και τις συνθήκες, παράγει καταστάσεις και σκηνές, με πρωταγωνιστή την **ανθρώπινη δράση.**

Ένα σχήμα συνεχώς μεταβαλλόμενο το οποίο ουσιαστικά δομείται και ανακυκλώνεται από τα εξής πεδία**...**

Πρακτικό Πεδίο_σχέσεις εξουσίας_καπιταλιστικοί μηχανισμοί ελέγχου της πόλης_καθημερινή εμπειρία

Θεωρητικό Πεδίο_τρόποι αντίληψης που καλλιεργούνται και εκδηλώνονται μέσα από τη θεωρία και την εμπειρία

Ποιητικό Πεδίο_συναίσθημα, γοητεία, φαντασία, επιθυμία

...χαρακτηρίζει την ΠΟΛΗ μας και την καθημερινότητα μας, τη κάθε μας κίνηση και σκέψη.

Ας φέρουμε στο νου μας για λίγα λεπτά οποιαδήποτε γιορτή μουσικής, χορού, θεάματος στους δρόμους της πόλης, στιγμές που απεγκλωβιζόμαστε, ίσως και πλήρως, από τις επικρατούσες ιδεολογίες και την κυρίαρχη τάξη πραγμάτων, αφήνουμε το σώμα και το πνεύμα να μεταβεί ελεύθερα σε κάτι διαφορετικό, ίσως άγνωστο, καμιά φορά απρόβλεπτο καθώς υπερβαίνει τα όρια πρότυπων κοινωνικοπολιτικών μοντέλων. Το σώμα μας μαθαίνει το χώρο και τον οικειοποιείται διαφορετικά καθώς αφήνεται να ξοδέψει το χρόνο του. Τέτοιου είδους σκηνικά-θεάματα στο δημόσιο χώρο αντανακλούν τη διαφορετικότητα καθώς έρχονται σε πλήρη αντίθεση με τη συνηθισμένη συμβατική πραγματικότητα της σύγχρονης πόλης, είναι η μαγεία της αποδέσμευσης, ίσως και αποκοπής από την καθημερινότητα. Είναι οι ρυθμοί, οι χρόνοι, οι ταχύτητες του θεάματος η συνάντηση με κάτι διαφορετικό, που συντελούν στην απόκτηση τέτοιων βιωμάτων. Σε κάθε περίπτωση **ο ενδιάμεσος χώρος και χρόνος** προσφέρει στον περαστικό ένα πεδίο συνάντησης με κάτι που ίσως δεν είχε εξαρχής προβλέψει, κάτι διαφορετικό, άλλο, αλλιώτικο, έτερο.

Η αστική περιπλάνηση αποτελεί μια διαδικασία συνάντησης και συνεχούς ανακάλυψης του δημόσιου χώρου, συγκεντρώνει σχέσεις ανάλογα πάντα με το αστικό σκηνικό και τις επιθυμίες του ατόμου καθώς και τις διαφορετικές κοινωνικές πρακτικές που εμφανίζονται και κάποιες φορές τοποθετούνται εκτός των προτύπων του σύγχρονου καπιταλιστικού κόσμου, όπως ένας αυτοδιαχειριζόμενος χώρος-ένα οικείο σε εμάς παράδειγμα είναι το πάρκο Ναυαρίνου. **Ο κοινωνικός μηχανισμός ξεδιπλώνεται μέσα από ένα σύνολο εφήμερων καταστάσεων που παρεμβάλλονται από ώρα σε ώρα στο δημόσιο χώρο, στα πλαίσια ενός μεταβαλλόμενου σκηνικού.**

Η αποδέσμευση από κυρίαρχες αξίες και προκαταλήψεις και η ελευθερία έκφρασης του ατόμου σε μια κοινωνία ανοιχτή στο διαφορετικό, στο ενδεχόμενο, στο ιδιαίτερο είναι αναγκαία με στόχο την κοινωνική συνύπαρξη και συνάντηση. Γι' αυτό το λόγο στη σύγχρονη αστική κουλτούρα και πραγματικότητα η ύπαρξη ενδιάμεσων χώρων αποτελεί επιτακτική ανάγκη, καθώς ο καθένας βρίσκει σε τέτοιους τόπους-σκηνές τις δικές του πνευματικές διεξόδους. Τέτοιοι τόποι όπου εκφράζεται το έτερο αποτελούν ουσιαστικά το χωρικό αποτέλεσμα της τάξης πραγμάτων που καθημερινά δοκιμάζεται. Κάπως έτσι ο δημόσιος χώρος, η κουλτούρα, η πόλη ορίζεται μέσα από τις αντιθέσεις, τις αντιφάσεις και την ετερότητα που καθημερινά παράγει.

Δεν μπορούμε να παραβλέψουμε την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, την ωμότητα των συνθηκών ζωής, την ορθολογική αντιμετώπιση, καθώς αυτή συνιστά το πρακτικό πεδίο, μπορούμε όμως να εντάξουμε το συνεχή πειραματισμό, μέσα από μια διαδικασία καθημερινού επαναπροσδιορισμού και οικειοποίησης του δημόσιου χώρου. Ο χαρακτήρας της πόλης αλλάζει συνεχώς πρόσωπο μέσω ενός σχήματος κυκλικής ροής και ανατροφοδότησης,

*καθώς ο χώρος προσδιορίζεται από ένα δίκτυο θέσεων και οι θέσεις χαρακτηρίζονται από σύνολα σχέσεων που τις ορίζουν και τις ανατρέπουν***. Το ανοιχτό δίκτυο του δημόσιου χώρου αντανακλά ένα δίκτυο κοινωνικών σχέσεων, επαφών, συναντήσεων, ανατροπών σχηματίζοντας ένα πολύπλοκο κοινωνικό χώρο...** *Σε αυτό το συνεχώς μεταβαλλόμενο αστικό σκηνικό, η διαχείριση τόπων διαφορετικών αποτελεί αναμφίβολα πολιτική πρακτική που αποτυπώνεται στο χώρο, καθώς η πολιτική διαγράφεται στην ιστορία και μέσω της αρχιτεκτονικής της πόλης. Ο δημόσιος χώρος της, άλλοτε ενδιάμεσος και ασαφής είναι ο πολιτικός χώρος της πόλης.*

Ο άνθρωπος έχει ανάγκη το δημόσιο χώρο όσο και το σπίτι του, πρόκειται απλά για ένα άλλο είδος-τύπο κατοικίας. Όπως νιώθει την ανάγκη κάποιες φόρες να απομονωθεί έτσι κάποιες άλλες έχει την ανάγκη να κοινωνικοποιηθεί. Ο δημόσιος χώρος είναι αυτός της δράσης-της ετερότητας και της εμφάνισης αυτής. «Ο κοινωνικός χώρος είναι ένα προϊόν της κοινωνίας και της ιστορίας αππό, που εμπίπτει πρώτα στην αίσθηση, άρα στην εμπειρική περιγραφή. Ο χώρος είναι ένα ενδιάμεσο μ' όλες τις σημασίες αυτού του όρου, δηλαδή ένα μέσο κι ένα όργανο, ένα περιβάλλον και μια μεσολάβηση» (Lefebvre). Είναι ένα πολιτικό όργανο, ένας πολιτικός χειρισμός …. «το παιχνίδι» στη συνεχή κίνησή του…

Κάπως έτσι, στο όριο υπαρκτού και φανταστικού, διαύγειας και μέθης, τα ίχνη αποτυπώνονται, η γοητεία και το μυστήριο της αστικότητας αποκαλύπτονται και η κυκλική ροή με ενδιάμεσα κατώφλια συνεχίζεται αενάως.

Ευέλικτος Σεξισμός

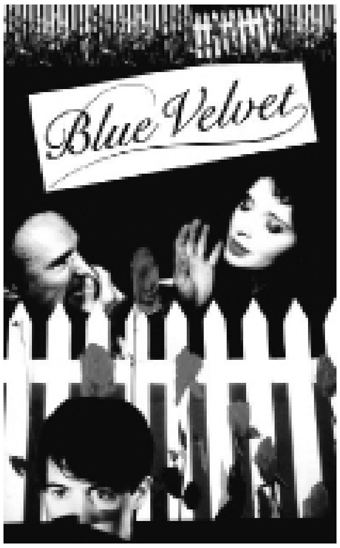
Το κείμενο που ακολουθεί είναι ένα μεταφρασμένο απόσπασμα από το άρθρο *Ευέλικτος Σεξισμός*[1] της Doreen Massey. Σε αυτό η Massey προσεγγίζει την αντιπαράθεση Μοντερνισμού-Μεταμοντερνισμού, όπως αυτή εμφανίζεται στο πεδίο της γεωγραφίας, εστιάζοντας σε δύο βιβλία: το *Postmodern Geographies* του Soja (1989) και το *The Condition of Postmodernity* του Harvey (1989)[2]. Επιλέγει τα συγκεκριμένα βιβλία όχι επειδή είναι, με οποιαδήποτε έννοια, αντιπροσωπευτικά της αντιπαράθεσης μεταξύ μεταμοντερνισμού και μοντερνισμού, αλλά επειδή είναι κεντρικά στη συζήτηση εντός της γεωγραφίας. Το κείμενο δεν είναι μια κριτική των δύο βιβλίων, αλλά μια καταγραφή των σκέψεων που αυτά εγείρουν πάνω σε ένα συγκεκριμένο ζήτημα: τον φεμινισμό.

Σύμφωνα με τη συγγραφέα, στην αντιπαράθεση γύρω από τον Μοντερνισμό και τον Μεταμοντερνισμό, και οι δύο πλευρές διεκδικούν τον φεμινισμό ως δικό τους. Επιπλέον, η κάθε πλευρά προσφέρει δυνατότητες για τις φεμινίστριες. Ο Μεταμοντερνισμός εμπερικλείει την εν δυνάμει δημοκρατία μιας ποικιλότητας φωνών και οπτικών, ενώ από την άλλη, ο Μοντερνισμός στρέφεται προς την πρόοδο και την αλλαγή. Ταυτόχρονα όμως, και παρά τα θέλγητρα που και οι δύο φαίνεται να προσφέρουν -τουλάχιστον στη ρητορική τους-, τόσο ο μεταμοντερνισμός όσο και ο μοντερνισμός, παραμένουν τόσο συχνά και τόσο πεζά πατριαρχικοί. Αν υπάρχει ένα πράγμα που να έχει σαφώς επιδείξει την ευελιξία του, σε μια εποχή στην οποία αποδίδεται συνολικά αυτό το επίθετο, είναι ο σεξισμός.

1. Massey, D. (1994) "Flexible Sexism" στο *Space, Place and Gender*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
2. Soja, E. (1989) *Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory*, Λονδίνο: Verso και Harvey, D. (1989) *The Condition of Postmodernity*, Οξφόρδη: Basil Blackwell.

Αποκλειστικά Ανδρικός Μοντερνισμός

Μπλε Βελούδο και Blade Runner

Το The Condition of Postmodernity του Harvey είναι, όπως και το Postmodern Geographies, και ιδιαίτερα δεδομένης της εγγενούς δυσκολίας του επιχειρήματος που αναπτύσσει, ένα μεγάλο κατόρθωμα.

Αλλά και πάλι, διαβάζοντάς το ως φεμινίστρια, προβληματίστηκα. Με κάποιους τρόπους είναι δύσκολο να γνωρίζει κανείς πού να εισέλθει σε αυτό το επιχείρημα, εν μέρει επειδή το βιβλίο είναι ένα τόσο συμπαγές σύνολο και εν μέρει επειδή το πρόβλημα είναι η απουσία.

Πρόκειται για την απουσία άλλων οπτικών. Ενώ από τη μία τα εγχειρήματα του Soja με τον μεταμοντερνισμό τουλάχιστον τον προκαλούν να παλέψει με την αναγκαιότητα αναγνώρισης της ύπαρξης μιας πολλαπλότητας "δημιουργών" (auteurs), ο μοντερνισμός του Harvey κατασκευάζεται (ή ίσως θα έπρεπε να πω αποανακατασκαυάζεται) γύρω από μια υποτιθέμενη οικουμενικότητα, της οποίας τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά δεν αναγνωρίζονται καν. Οι γυναίκες, για παράδειγμα, δε λαμβάνονται υπόψη στην ανάπτυξη του επιχειρήματος, ούτε και η δυνατότητα φεμινιστικών αναγνωσμάτων πάνω στα υπό μελέτη ζητήματα. Το ίδιο θα μπορούσε να ειπωθεί και για άλλες φωνές που αυτή τη στιγμή είναι υποταγμένες σε αυτήν την κοινωνία και στους κυρίαρχους άξονες διανοητικής αντιπαράθεσής της. Το ζήτημα δεν περιορίζεται στον φεμινισμό. Δεν είναι ούτε και το ότι θα έπρεπε να υπάρχουν μερικές παράγραφοι εδώ κι εκεί πάνω στις «γυναίκες, τις εθνικές μειονότητες, κλπ.». Αυτό που συμβαίνει είναι ότι η κυρίαρχη οπτική θεωρείται ως οικουμενική, και ότι αυτή η οπτική είναι λευκή, αρσενική, ετεροφυλόφιλη, δυτική.

Οι αναλύσεις των ταινιών είναι ενδεικτικές. Για την ταινία Μπλε Βελούδο του David Lynch, ο Harvey γράφει:

> Στην πιο μεταμοντέρνα μορφή του σύγχρονου κινηματογράφου βρίσκουμε, σε μια ταινία όπως το Μπλε Βελούδο, τον κεντρικό χαρακτήρα να ταλαντεύεται ανάμεσα σε δύο αταίριαστους κόσμους –αυτόν μιας συμβατικής μικρής πόλης της Αμερικής του 1950 με το λύκειό της, την κουλτούρα του φαρμακείου (drugstore culture), και έναν παράξενο, βίαιο, σεξομανή υπόκοσμο ναρκωτικών, παράνοιας και σεξουαλικής διαστροφής. Μοιάζει αδύνατο ότι αυτοί οι δύο κόσμοι μπορούν να υπάρχουν στον ίδιο χώρο, και ο κεντρικός χαρακτήρας κινείται ανάμεσα, αβέβαιος για το ποιά είναι η αληθινή πραγματικότητα, ώσπου οι δύο κόσμοι οδηγούνται σε μια τρομερή σύγκρουση (σ. 48).

Αυτό είναι ανεπαρκές για μια σειρά από λόγους. Πρώτον, με ποιά έννοια είναι αυτή μια αταίριαστη αντιπαράθεση κόσμων; Αντί να μοιάζει «αδύνατο ότι αυτοί οι δύο κόσμοι μπορούν να υπάρχουν στον ίδιο χώρο», είναι στην πραγματικότητα απαραίτητοι ο ένας για τον άλλο· είναι αμοιβαία συγκροτούμενοι. Η ανδρική βία, για παράδειγμα, αποτελεί ένα μεγάλο μέρος αυτού που συντηρεί τον θεσμό του γάμου και των παραλλαγών του στη σύγχρονη κοινωνία[1] και η «μονογαμία» έχει συχνά συντηρηθεί από την άρνησή της, από εξωτερικά ενδιαφέροντα, είτε αυτά έπαιρναν τη μορφή της πορνείας του 19^{ου} αιώνα για τον άνδρα, είτε την πιο «εξισωτική» (;) πρακτική του να-έχω-κάτι-στο-πλάι που είναι πιο σύνηθες για τον σύγχρονο επαγγελματία των μεσαίων τάξεων. Η λαγνεία είναι μια από τις προϋποθέσεις για την ύπαρξη της πορνείας. Η ταινία καθιστά αυτήν την αμοιβαιότητα ξεκάθαρη με πλακατζίδικο τρόπο, όταν στο τέλος επιστρέφει στα βασικά χρώματα, στους λευκούς φράκτες και στα καλοσυνάτα λουλούδια της Αμερικής των μικρών πόλεων, με τον πυροσβέστη της που χαιρετάει χαμογελαστός και που δεν έχει φωτιές να σβήσει (είναι στ' αλήθεια αυτός λιγότερο «παράξενος» από τον άλλο κόσμο;), και τον κοκκινολαίμη στο περβάζι του παραθύρου (στη

1. Βλ. Valentine, G. (1989) "The Geography of Women's Fear", *Area*, 21, σ. 385-90.

θέα του οποίου όλοι γουργουρίζουν σαν γάτες) που έχει στο ράμφος του ένα έντομο που σπαρταράει, βασανισμένο εν μέσω του αγροτικού ειδυλλίου, κάτι που είναι αναγκαίο ώστε ο κοκκινολαίμης να μπορεί να ζήσει. Το ερώτημα δεν αφορά στην ύπαρξη της άλλης όψης, αλλά στο κατά πόσο την βλέπουμε.

Ωστόσο, το νόημα του κειμένου είναι πάντα ένα πεδίο αντίρρησης ή τουλάχιστον υπονοούμενης διαφωνίας.[2] Και έτσι συμβαίνει και με το Μπλε Βελούδο. Πράγματι, στην περίπτωση αυτής της ταινίας, η αντιπαράθεση ήταν ρητή και εκτεταμένη, ειδικά δεδομένης της αξιοθαύμαστης άρνησης του ίδιου του Lynch να κατηγοριοποιηθεί σε κάποιο συγκεκριμένο στυλ.[3] Είναι επομένως αξιοπερίεργο ότι ο Harvey δεν αναφέρεται σε αυτή. Σε αντίθεση με την ερμηνεία του Harvey, ο ίδιος ο Lynch έχει πει, για παράδειγμα: «Το Μπλε Βελούδο είναι ένα ταξίδι κάτω από την επιφάνεια μιας μικρής αμερικάνικης πόλης»[4] (καμία νύξη δυσαρμονίας εδώ) και:

> Είναι σαν να λες ότι μιας και ανακάλυψες ότι υπάρχουν ηρωινομανείς στον κόσμο και σκοτώνουν για να πάρουν λεφτά, μπορείς να είσαι χαρούμενος; Είναι ζόρικη ερώτηση. Η πραγματική άγνοια είναι ευτυχία. Με αυτό έχει να κάνει το Μπλε Βελούδο (Rabkin 1986, σ. 55).[5]

Μεταξύ των άλλων πιθανών ερμηνειών της ταινίας βρίσκονται και οι φεμινιστικές. Η ταινία δεν έχει μόνο να κάνει με τις δύο όψεις της κουλτούρας των ΗΠΑ (κλπ.), αλλά όπως έχει πει και ο ίδιος ο Lynch:

> Είναι επίσης μια εξερεύνηση του ασυνείδητου ή ενός τόπου όπου αντιμετωπίζεις πράγματα που δεν αντιμετωπίζεις κανονικά.[6]

Από αυτήν την άποψη, ο χαρακτηρισμός του Harvey, με ουδέτερο τρόπο, του «κεντρικού χαρακτήρα» δεν κατορθώνει να πιάσει ένα κρίσιμο, και απαραίτητο, γεγονός. Πρόκειται για έναν έμφυλο κεντρικό χαρακτήρα, και είναι άνδρας. Οι δύο λέξεις είναι στην πραγματικότητα μία και είναι οι δύο όψεις της αντρικής ταυτότητας.

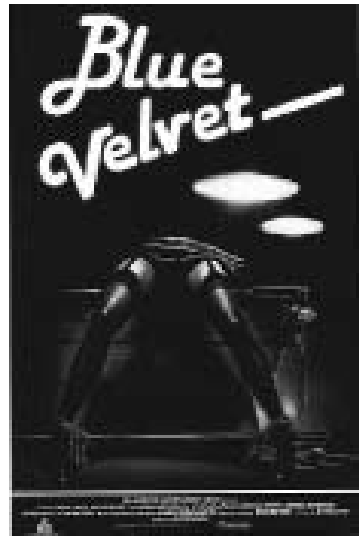
> Το Μπλε Βελούδολειτουργεί με μια σειρά από απλοϊκές αντιθέσεις –όμορφα προάστια εναντίον αστικής σαπίλας, νύχτα εναντίον ημέρας, παρθενικό ειδύλλιο εναντίον σαδιστικής συνουσίας, αγνότητα εναντίον τρόμου, κ.ο.κ. Καθώς ο Jeff κάνει την οιδιπόδεια διαδρομή του στον υπόκοσμο, σε αυτό το ψυχαναλυτικό δράμα σε κινούμενο σχέδιο, σύντομα καθίσταται σαφές ότι αυτές οι δύο εκδοχές της αρσενικότητας, η σκοτεινή και η φωτεινή, είναι στα αλήθεια δύο όψεις του ίδιου νομίσματος.[7]

Αυτό με το οποίο έχει να κάνει η ταινία, εδώ, είναι «η αρσενικότητα που είναι αναγκασμένη να αντιμετωπίσει τη σκοτεινή πλευρά της».[8]

Δε συμβαίνει τυχαία, ούτε κατά λάθος, το γεγονός ότι ο κεντρικός χαρακτήρας είναι άνδρας (και ετεροφυλόφιλος). Καθώς, επιπλέον, οι δύο κόσμοι, ή όψεις της αρσενικότητας, καίρια αντιπροσωπεύονται στην ταινία από –μαντέψτε τι– γυναίκες. Υπάρχει η Sandy με την προαστιακή εμφάνιση υγείας και τάξης (αν και ο Lynch παραμένει πιστός στη θεματική του και πάλι, και ακόμα και αυτή έχει σπυράκια κάτω από το make-up), και υπάρχει η Dorothy, του κόσμου της ξέφρενης σεξουαλικότητας και της βίας, ένα πράγμα στο οποίο αναφέρονται στα προάστια, αν αναφέρονται καν, ως αηδιαστικό. Η γυναίκα αναπαριστά τις επιλογές για τους άνδρες· το Άλλο τους. Η λειτουργία τους είναι να βοηθούν κάποιον άνδρα να βρει την ταυτότητά του. Όπως επισημαίνει η Moore στο άρθρο της "Getting a Bit of the Other – The Pimps of Postmodernism" αυτό είναι ένα χαρακτηριστικό που διατρέχει μεγάλο μέρος του μεταμοντερνισμού, από τους εναρκτήριους θεωρητικούς του (Lacan κ.ά.), μέσω του Baudrillard (ενίοτε με αστείο τρόπο –βλ. τα γραπτά του για τη Νέα Υόρκη στο America),[9] μέχρι τον κινηματογράφο: «ο κόσμος του θηλυκού γίνεται ένας τρόπος για τους άνδρες να εξερευνούν, να απορρίπτουν ή να

2. Denzin, N. (1988) "*Blue Velvet*: Postmodern Contradictions", *Theory, Culture & Society*, 5, σ. 461-73 και Grossberg, L. (1986) "Reply to the Critics", *Critical Studies in Mass Communication*, 3, σ. 86-95.
3. Για παράδειγμα βλ. Rabkin, W. (1986) "Deciphering *Blue Velvet*: Interview with David Lynch", *Fangoria*, 58 (Οκτώβριος), σ. 52-6.
4. Chute, D. (1986) "Out to Lynch", *Film Comment*, 22 (Σεπτέμβριος/Οκτώβριος), σ. 32.
5. Rabkin, ό.π., σ. 55.
6. Chute, ό.π., σ. 32.
7. Moore, S. (1988) "Getting a Bit of the Other – The Pimps of Postmodernism", στο R. Chapman και J. Rutherford (επιμ.) *Male Order: Unwrapping Masculinity*, Λονδίνο: Lawrence & Wishart, σ. 187.
8. Moore, ό.π., σ. 187.
9. Baudrillard, J. (1988) *America*, Λονδίνο: Verso.

ανακατασκευάζουν την ίδια τους την αρσενικότητα, να 'παίρνουν ένα κομματάκι του άλλου' σε βάρος των γυναικών».[10]

Παραπέρα, η απόρροια αυτού είναι ότι οι ίδιες οι γυναίκες περιορίζονται εντός της μίας ή της άλλης εναλλακτικής κατηγορίας· αυτές οι ίδιες δεν έχουν επιλογή.[11] Δεν είναι απλά ότι το Μπλε Βελούδο παρουσιάζει έναν κόσμο που δυσφημεί τις γυναίκες[12] (και θα υποστήριζα ότι αυτό δεν είναι ένα πρόβλημα της ταινίας, που είναι συγκρατημένη στην απεικόνισή της, αλλά του κόσμου που απεικονίζει), αλλά το ότι καθιστά το μεταμοντέρνο μήνυμα της ταινίας, αυτό που έχει συνάγει ο Harvey, αποκλειστικό για τους άνδρες.

Τελικά, ακόμα και οι μεταμοντερνιστές δεν μπορούν να το παραδεχτούν πραγματικά. «Παρόλο που η ανασφάλεια της ταυτότητας που προσφέρουν αυτές οι ταινίες είναι απολαυστική, μπορεί επίσης να είναι ανησυχητικό εάν η ασφάλεια δεν αποκατασταθεί μέχρι το τέλος της ταινίας».[13] Ο Jeff νοικοκυρεύεται με την Sandy· επίσης σε κάποιο βαθμό συμβάλλει καθοριστικά σε αυτό που ο ίδιος (αλλά όχι απαραίτητα και εκείνη) θα θεωρούσε τη «σωτηρία» της Dorothy (αυτό το γνωστό αντρικό θέμα της ατομικής, ξεχωριστής, σχέσης με γυναίκες του ημι-κόσμου). Το καλό με το Μπλε Βελούδο είναι ότι δεν μας/σας/τον απαλλάσσει. Ο κοκκινολαίμης στο περβάζι ακόμα βασανίζει το σκαθάρι. Ο Denzin[14] υποστηρίζει ότι όλα αυτά μπορεί να αντανακλούν την αντιφατικότητα αυτών των μεταμοντέρνων καιρών, αλλά επίσης, ίσως πιο έντονα, παρατηρεί:

> Φαίνεται ότι οι μεταμοντέρνοι άνθρωποι θέλουν ταινίες σαν το Μπλε Βελούδο καθώς μέσα σε αυτές έχουν το σεξ τους, τους μύθους τους, τη βία τους και την πολιτική τους, όλα την ίδια ώρα.[15]

Και με ασφάλεια, θα μπορούσε να προσθέσει κανείς, εφόσον όλα βρίσκονται σε μια ταινία. Αλλά ακόμα και τότε, «το Άλλο» δεν μπορεί να είναι υπερβολικά προκλητικό, τουλάχιστον όχι για το υποτιθέμενο οικουμενικό –τον λευκό ετεροφυλόφιλο άνδρα. Καθώς, όπως είδαμε:

> Αυτό το «να παίρνεις ένα κομματάκι του άλλου» φαίνεται… να βασίζεται στις γυναίκες ως πύλη για τον άλλο κόσμο…

και παρόλο που είναι επίσης αλήθεια ότι

> όλο και περισσότερο οι μαύροι άνθρωποι και η μαύρη κουλτούρα [sic] χρησιμοποιούνται για να σημάνουν κάτι επαναστατικά διαφορετικό,

από την άλλη,

> Κάποια είδη ετερότητας παραμένουν απλώς υπερβολικά απειλητικά για να αποικιοποιηθούν με αυτόν τον τρόπο –η ομοφυλοφιλία για παράδειγμα φαίνεται να αντιμετωπίζεται ως υπερβολικά ενοχλητική και δύσκολη για να προσφέρει αυτού του είδους την τάση φυγής.[16]

Αλλά του Harvey του διαφεύγουν όλα αυτά. Αν ήθελε, αυτή θα μπορούσε να είναι μια καταπληκτική ευκαιρία να επιδείξει τα προβλήματα για τον φεμινισμό που παρουσιάζει ο σύγχρονος πραγματικά υπάρχων μεταμοντερνισμός. Αλλά αν το πρόβλημα των μεταμοντερνιστών είναι ότι ενώ υμνούν την ύπαρξη του Άλλου, οι περισσότεροι/ες από εμάς είμαστε παραδομένοι/ες στο να είμαστε μέσα για την κατασκευή της ταυτότητας των λευκών, ετεροφυλόφιλων ανδρών, το πρόβλημα των μοντερνιστών είναι ότι δε μας βλέπουν, στα αλήθεια, καθόλου. Ή, αν μας βλέπουν, είναι ως, με κάποιο τρόπο, παρεκκλίσεις από το φυσιολογικό, ανησυχητικές εξαιρέσεις στον κανόνα (τους).

Και έτσι συμβαίνει με τον Harvey. Όπως επισημαίνει ο Denzin,[17] η ηγεμονική ανάγνωση του Μπλε Βελούδου (από τους New York Times, την New Yorker,

10. Moore, ό.π., σ. 187-8.
11. Denzin, ό.π. και Gledhill, C. (1978) "*Klute:* Part I: A Contemporary Film Noir and Feminist Criticism", στο E.A. Kaplan (επιμ.) *Women in Film Noir*, Λονδίνο: British Film Institute.
12. McGuigan, C. και Huck, J. (1986) "Black and Blue is Beautiful? Review of *Blue Velvet*", *Newsweek*, 108 (27 Οκτωβρίου), σ. 65-7.
13. Moore, ό.π., σ. 188.
14. Denzin, ό.π.
15. Denzin, ό.π., σ. 472.
16. Moore, ό.π., σ. 186.
17. Denzin, ό.π.

την Christian Century, την National Review, το Playboy, κ.ά.) δεν ανέλυσε αυτά τα έμφυλα ζητήματα της ταινίας. Ούτε και ο Harvey το κάνει· και για κλασικά μοντερνιστικούς λόγους. Σε αυτές τις αναγνώσεις της ταινίας η αρσενικότητα δεν τίθεται υπό αμφισβήτηση. Το αρσενικό δεν αναγνωρίζεται καν ως έμφυλο. Είναι το οικουμενικό.

Αλλά είναι ίσως άδικο να επικεντρώνει κανείς υπερβολικά στην ανάλυση αυτής της συγκεκριμένης ταινίας. Εξάλλου, η αναφορά του Harvey σε αυτή ήταν αρκετά σύντομη και έγινε στα πλαίσια μιας ευρύτερης συζήτησης. Ας δούμε τότε μια από τις περισσότερο εκτεταμένες αναλύσεις ταινιών που βρίσκονται προς το τέλος του βιβλίου και στις οποίες αφιερώνεται ένα ολόκληρο κεφάλαιο (κεφ. 18). Ας πάρουμε την περίπτωση του Blade Runner. Μια από τις ιστορίες κλειδιά στην ταινία είναι η μάχη του θηλυκού αντιγράφου, της Rachel, να αποδείξει ότι δεν είναι αντίγραφο. Ωστόσο, προκειμένου να το κάνουν αυτό, και κατ' επέκταση να επιβιώσουν, τα αντίγραφα πρέπει να αποδείξουν μια ιστορία και τη συμμετοχή τους σε αυτή· πρέπει, κρισιμότερα, να εισέλθουν και να εδραιώσουν μια θέση στη συμβολική τάξη πραγμάτων. Και η συμβολική τάξη πραγμάτων που χρησιμοποιείται στο Blade Runner είναι αυτή του Freud. Επομένως ο Harvey, βασισμένος σε αυτήν την ανάλυση της ταινίας, που ο ίδιος ισχυρίζεται ότι είναι αυτή της Guliana Bruno,[18] περιγράφει την (τελικά επιτυχή) απόπειρα της Rachel να επιβιώσει μέσω της εδραίωσης μιας (ανθρώπινης) ταυτότητας. Όπως γράφει,

> Αλλά μπορεί να ξαναμπεί στη συμβολική σφαίρα μιας πραγματικά ανθρώπινης κοινωνίας μόνο αν αναγνωρίσει την συντριπτική δύναμη της Οιδιπόδειας φιγούρας, του πατέρα... Με την υποταγή στον Deckard (με το να το εμπιστευτεί, να τον σεβαστεί και τελικά να υποταγεί σε αυτόν σωματικά), μαθαίνει το νόημα της ανθρώπινης αγάπης και την ουσία της φυσιολογικής κοινωνικότητας. Με τον φόνο του αντιγράφου Leon τη στιγμή που πρόκειται να σκοτώσει τον Deckard, παρέχει την απόλυτη απόδειξη της δυνατότητάς της να φέρεται ως η γυναίκα του Deckard.[19]

Υπάρχουν μια σειρά από ζητήματα εδώ. Πρώτα απ' όλα, ο Harvey δε σχολιάζει την ιδιαιτερότητα της διαδικασίας κατά την οποία ένα αντίγραφο βρίσκει μια ταυτότητα ως γυναίκα. Μαθαίνει το νόημα της αγάπης μέσω της υποταγής (η λέξη είναι του Harvey) σε έναν άνδρα· εδραιώνει μια ταυτότητα ως η «γυναίκα του Deckard». Δεν είναι μια δελεαστική προοπτική και κανείς αναρωτιέται, σε περίπτωση που η επιβίωση δεν εξαρτιόταν από αυτή, αν θα έμπαινε στον κόπο. Αυτό το ζήτημα είναι πιο σημαντικό απ' ότι ίσως φαίνεται, καθώς ένα από τα πράγματα που διαφεύγουν του Harvey είναι ότι η Rachel δεν εδραιώνει μια ταυτότητα, εδραιώνει μια σεξουαλική και συγκεκριμένα μια θηλυκή ταυτότητα. Με τους όρους της Bruno «για να επιβιώσει για ένα διάστημα, το ανδροειδές πρέπει να αποδεχτεί το γεγονός της σεξουαλικής διαφοράς, τη σεξουαλική ταυτότητα που επιβάλλει η είσοδος στη γλώσσα».[20]

Είναι ενδιαφέρον, και σαφώς σημαντικό, επιπλέον, ότι είναι ειδικά και μόνο στο σημείο αυτό που ο Harvey διαφωνεί με τη Bruno (και ούτε σίγουρα είναι ασήμαντο ότι αναφέρεται στη Bruno ως «αυτός» και την αποκαλεί Giuliano!). Η Bruno γράφει:

> Από όλα τα αντίγραφα, μόνο ένα, η Rachel, πετυχαίνει να κάνει το ταξίδι. Αναλαμβάνει μια σεξουαλική ταυτότητα, γίνεται γυναίκα, και αγαπάει έναν άνδρα... Η Rachel αποδέχεται την πατρική φιγούρα και ακολουθεί το μονοπάτι προς μια «κανονική», ενήλικη, θηλυκή σεξουαλικότητα: προσδιορίζει το φύλο της με το να αναγνωρίσει πρώτα την κυριαρχία του άλλου, του πατέρα, ενός άνδρα. Αλλά ο αρχηγός των αντιγράφων, ο Roy Batty, αρνείται τον συμβολικό ευνουχισμό που είναι απαραίτητος για την είσοδο στη συμβολική τάξη πραγμάτων (1987, σ. 71).[21]

18. Bruno, G. (1987) "Ramble City: Postmodernism and *Blade Runner*", *October*, 41, σ. 61-74.
19. Harvey, ό.π., σ. 312.
20. Bruno, ό.π., σ. 71.
21. Bruno, ό.π., σ. 71.

Είναι ακριβώς αυτή η αντίθεση, με την οποία διαφωνεί ο Harvey. Αποδίδει την άρνηση του Roy απλώς στο γεγονός ότι η επιβίωση στη δική του περίπτωση είναι αρκετά απίθανη ούτως ή άλλως. Δεν ξέρω ποιά από τις ερμηνείες είναι πιο έγκυρη σε σχέση με την ταινία, αλλά είναι ενδιαφέρον ότι αυτή η διαφωνία υπογραμμίζει ακριβώς την απροθυμία του Harvey να εμπλακεί στο πεδίο της σεξουαλικής ταυτότητας. Καθώς αυτή η εμπλοκή, φυσικά, θα υπέσκαπτε την υποτιθέμενη οικουμενικότητα ενός κλάσματος της ανθρωπότητας, τον ετεροφυλόφιλο άνδρα.

Αυτή η διαφωνία με την Bruno, επιπλέον, συνδέεται με την προηγούμενη έλλειψη σχολιασμού του τρόπου με τον οποίο αποκτά ταυτότητα η Rachel. Η Bruno κάνει σαφές ότι αυτό που εμπλέκεται είναι η υποταγή, και ότι κάποιοι μπορεί να την αποδέχονται και άλλοι μπορεί να αρνούνται. Παρόλο που αναγνωρίζει την υποταγή, ο Harvey δεν την θεωρεί ως μια και τόσο προβληματική διαδικασία, και αργότερα ξεκάθαρα πιστεύει ότι η Rachel στα αλήθεια ερωτεύεται τον Deckard. Έτσι, για παράδειγμα, δε φαίνεται να του περνά από το μυαλό η πιθανότητα να υποκρίνεται, προκειμένου να επιβιώσει. Κι όμως, οι γυναίκες συχνά έχουν αναγκαστεί να καταφύγουν στην υποκρισία με διάφορους τρόπους και συχνά με πολύ λιγότερα από την επιβίωση να διακυβεύονται (όπως επισήμανε μια άλλη πρόσφατη ταινία, το When Harry Met Sally). Επιπλέον, ο Harvey όχι μόνο πιστεύει ότι η Rachel στα αλήθεια ερωτεύεται τον Deckard, αλλά είναι απογοητευμένος επειδή

> Ο ισχυρότερος κοινωνικός δεσμός ανάμεσα στον Deckard και τα επαναστατημένα αντίγραφα –το γεγονός ότι και οι δύο είναι ελεγχόμενοι και υποδουλωμένοι από μια κυρίαρχη επιχειρηματική δύναμη– ποτέ δε γεννά την παραμικρή υπόνοια ότι ένας συνασπισμός καταπιεσμένων θα μπορούσε να σφυρηλατηθεί μεταξύ τους.[22]

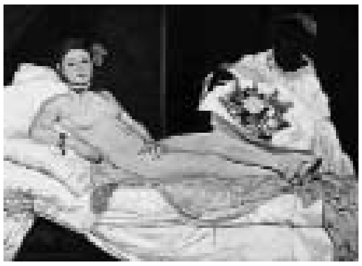
Αυτό τώρα με συγκλόνισε. Στη σελίδα 312 διαβάζουμε όλα αυτά σχετικά με το ότι η Rachel είναι αναγκασμένη να υποταχθεί στον Deckard, και στη σελίδα 313 αναρωτιόμαστε γιατί δεν εισέρχεται σε μια συμμαχία μαζί του. Οι ευρύτερες πολιτικές επιπτώσεις αυτού του είδους ανδροκεντρικής ανάλυσης έχουν πρόσφατα αναλυθεί από την Hart,[23] και θα επιστρέψω σε αυτό το ζήτημα σε επόμενη ενότητα. Αλλά το να εύχεται κανείς για συνασπισμούς καταπιεσμένων χωρίς πρώτα να αναλύει τις αντιφάσεις και τις σχέσεις εξουσίας εντός αυτών των δυνητικών συνασπισμών είναι σα να πηγαίνει γυρεύοντας για πολιτική αποτυχία.

Τι απεικονίζουν οι εικόνες

Στο κεφάλαιο για τον μεταμοντερνισμό στην ενότητα I του The Condition of Postmodernity υπάρχουν πέντε εικονογραφήσεις. Καθεμιά από αυτές απεικονίζει μια γυναίκα, σε όλες τις περιπτώσεις μια γυμνή γυναίκα. Ο Harvey δε σχολιάζει πάνω σε αυτό.

Οι σχολιασμοί του μελετούν την οντολογική αλληλοεπικάλυψη διαφορετικών κόσμων, ή τη διαφορά ανάμεσα στον Manet και τον Rauschenberg, αλλά είναι ανυποψίαστοι για το τί αναπαρίσταται, το πώς αναπαρίσταται και το από ποιού την οπτική γωνία, αλλά και για τις πολιτικές επιπτώσεις τέτοιων αναπαραστάσεων. Το Tight as Houses του David Salle είναι η πιο προφανής περίπτωση, όπου ο Harvey δε δίνει καμία ένδειξη ότι έχει κατανοήσει το απλό λογοπαίγνιο του τίτλου και το ξεκάθαρα σεξιστικό περιεχόμενό του. Από τίνος και για τίνος τη ματιά έχει γίνει αυτός ο πίνακας; Ποιός θα μπορούσε να πιάσει το «αστείο»; Ο πίνακας αντιμετωπίζεται με θανατηφόρα σοβαρότητα από τον Harvey που παραθέτει τον Taylor[24] σχετικά με το πώς είναι ένα κολλάζ που συμφιλιώνει «αταίριαστες πηγές υλικών ως μια εναλλακτική στην επιλογή μεταξύ τους».[25] Η δική μου απάντηση, ως κάποια που δυνητικά θα βρισκόταν μέσα σε αυτήν την εικόνα, και

22. Harvey, ό.π., σ. 313.
23. Hart, N. (1989) "Gender and the Rise and Fall of Class Politics", *New Left Review*, 175, σ. 19-47.
24. Taylor, B. (1987) *Modernism, Post-modernism, Realism: A Critical Perspective for Art*, Winchester, MA: Allen & Unwin.
25. Harvey, D. (1989) *The Condition of Postmodernity*, Οξφόρδη: Basil Blackwell, σ. 49.

Olympia, Manet

που την είδε με τελείως διαφορετικά μάτια, ήταν: «να 'μαστε πάλι, ακόμα ένας επιτηδευμένος αρσενικός καλλιτέχνης που ακόμα πιστεύει ότι οι γυμνές γυναίκες είναι σκανδαλιστικές». Κάθε βαθύτερο νόημα σε αυτόν τον πίνακα (αν και ήταν κάθε άλλο παρά διανοητικά αναπάντεχο όταν φανερώθηκε) εξαλείφθηκε από τη δική μου θέση ανάγνωσης, από τον σεξισμό που χρησιμοποιήθηκε για να το εκφράσει.[26] Ο πίνακας απευθύνεται σε έναν συνένοχο αρσενικό θεατή. Για τις γυναίκες, αντίθετα, η τοποθέτηση είναι διαφορετική: «για να κοιτάξουμε και να απολαύσουμε τα θεάματα της πατριαρχικής κουλτούρας, εμείς οι γυναίκες πρέπει να γίνουμε πλασματικά τραβεστί. Πρέπει να λάβουμε μια ανδρική τοποθέτηση ή να απολαύσουμε μαζοχιστικά το θέαμα του εξευτελισμού της γυναίκας».[27]

Για να προωθήσει αυτό το ζήτημα της τοποθέτησης (positionality) παραπέρα, μπορεί κανείς να αναλογιστεί την ερμηνεία αυτών που απεικονίζονται στις εικόνες. Προσπαθήστε, για παράδειγμα, να κοιτάξετε τις εικόνες 1.7 και 1.8 του Harvey (την Venus d'Urbino του Tiziano και την Olympia του Manet –αποκαλούμενη «γονιμοποιός» από τον Harvey) διαβάζοντας το εξής:

Θα αναπαρίσταμαι αναλυτικά και θα κρέμομαι

σε μεγάλα μουσεία. Οι αστοί θα γουργουρίζουν σαν γάτες

σε μια τέτοια εικόνα μιας πόρνης του ποταμιού. Το αποκαλούν Τέχνη.

Ίσως. Εκείνος ενδιαφέρεται για τον όγκο, τον χώρο.

Εγώ για το επόμενο γεύμα…

… Με κάνει να γελώ. Το όνομά του

είναι Georges. Μου λένε πως είναι ευφυΐα.

Υπάρχουν στιγμές που δε συγκεντρώνεται

και σκληραίνει για τη ζεστασιά μου.[28]

Αλλά αυτή είναι μια πρώτη απάντηση που προέκυψε από τον θυμό που ένιωσα πρωτοδιαβάζοντας το κεφάλαιο. Επομένως, ας κοιτάξουμε πιο σοβαρά. Μια και πέρα από αυτό το καταφανέστατο επίπεδο σεξισμού στην επιλογή και χρήση εικόνων, υπάρχει ένα βαθύτερο πρόβλημα. Με το να μην καταπιάνεται με τις φεμινιστικές αναλύσεις και κριτικές του μοντερνισμού, ο Harvey χάνει και μια σημαντική διάσταση του χαρακτήρα του μοντερνισμού και συνεπώς, αποτυγχάνει να κατανοήσει πλήρως τη φύση των κριτικών που στρέφονται εναντίον του. Εξάλλου, όλη αυτή η φεμινιστική αντιπαράθεση σχετίζεται με τις κεντρικές ανησυχίες του Harvey –τον μοντερνισμό, τον μεταμοντερνισμό, τον χώρο και την πολιτική.

Είναι σκόπιμο να ξεκινήσω αυτήν την επιχειρηματολογία από τον Manet, ο οποίος είναι ευρέως αναγνωρισμένος ως ένας από τους θεμελιωτές του μοντερνισμού στη ζωγραφική. Στις αναλύσεις του για τον Manet, ο Harvey ακολουθεί τον Crimp,[29] ειδικά στις συγκρίσεις με τον Tiziano και τον Rauschenberg. Πράγματι, ο Harvey, προφανώς επειδή αντλεί από την ανάλυση του Crimp, επιλέγει αυτόν τον συγκεκριμένο πίνακα του Rauschenberg (άλλη μια ηδονοβλεπτική άποψη μιας γυναίκας –το Persimmon) αντί για οποιοδήποτε συνδυασμό του, από τον οποίο θα μπορούσε να αντλήσει τα ίδια επιχειρήματα (σχετικά με το κολλάζ, την αναπαραγωγή, την αντιπαράθεση και την απουσία σχέσης).[30] Κι όμως η ανάλυση της Olympia του Manet είναι περιέργως περιορισμένη. Ούτε αυτή, ούτε και η ευρύτερη θεώρηση της «χωροχρονικής συμπίεσης και της ανόδου του μοντερνισμού ως πολιτιστικής δύναμης» (κεφ. 16), αναλύουν μια θεματική που θα έπρεπε να είναι κεντρική στο εγχείρημα του Harvey –τις κοινωνικοπολιτικές συνέπειες της χωρικής οργάνωσης του ίδιου του πίνακα και της μοντέρνας

26. Είναι ενδιαφέρον ότι αυτός ο σεξισμός εκτείνεται στους θεσμούς του κόσμου της τέχνης αλλά και σε αυτούς που την ασκούν καθώς, υποστηρίζει ο Chadwick, έχει υπάρξει αντίθεση στον μεταμοντέρνο πλουραλισμό. Έτσι: «Ο πλουραλισμός της δεκαετίας του 1970 έχει θεωρηθεί ως ένα σύμπτωμα του κατακερματισμού του συνόλου των πρακτικών… μέσα από της οποίες οριζόταν ο Μοντερνισμός. Ως το τέλος της δεκαετίας του 1970, μια αντίδραση ενάντια στον πλουραλισμό και ενάντια στις γυναίκες και στις μειονότητες, μπορούσε επίσης να παρατηρηθεί εντός των κυρίαρχων θεσμών και λόγων του κόσμου της τέχνης. Εκθέσεις που γιορτάζανε την «επιστροφή» στη ζωγραφική, και που εστίαζαν σε μια νέα γενιά ανδρών νεοεξπρεσσιονιστών –π.χ. ο David Salle, ο Julian Schnabel, και ο Francesco Clemente– ήταν αξιοσημείωτες για τον αποκλεισμό ουσιαστικά όλων των γυναικών» (Chadwick, W. (1990) *Women, Art, and Society*, Λονδίνο: Thames & Hudson, σ. 347). Θα πρέπει επίσης να επισημανθεί ότι ο Harvey επέλεξε ως μεταμοντέρνο πίνακα έναν που έγινε από έναν από αυτούς ακριβώς τους καλλιτέχνες και από αυτήν την περίοδο (1980).

27. Pollock, G. (1988) *Vision and Difference: Femininity, Feminism and Histories of Art*, Λονδίνο: Routledge, σ. 85.

28. Duffy, C.A. (1985) *Standing Female Nude*, Λονδίνο: Anvil Press Poetry.

29. Crimp, D. (1985) "On the Museum's Ruins", στο H. Foster (επιμ.) *Postmodern Culture*, Λονδίνο: Pluto Press.

30. Βλ. για παράδειγμα Hewison, R. (1990) *Future Tense: A New Art for the Nineties*, Λονδίνο: Methuen.

τέχνης, της οποίας αποτελεί παράδειγμα. Αυτό καθίσταται ακόμα πιο περίεργο επειδή το άρθρο που ακολουθεί αυτό του Crimp στη συλλογή Foster είναι πάνω σε ακριβώς αυτό το θέμα. Ονομάζεται "The discourse of others; feminists and postmodernism",[31] και δεν αναφέρεται από τον Harvey.

Είναι τώρα πια μια καλά εδραιωμένη επιχειρηματολογία, από τις φεμινίστριες αλλά όχι μόνο από τις φεμινίστριες (αυτές), ότι ο μοντερνισμός ευνοούσε την όραση σε σχέση με τις άλλες αισθήσεις και εδραίωσε έναν τρόπο όρασης από την οπτική γωνία μιας αυταρχικής, προνομιούχας, και ανδρικής θέσης.[32][33] Η προνομιακότητα της όρασης μας καθιστά φτωχότερους μέσα από τη στέρηση άλλων μορφών αισθητηριακής αντίληψης. «Στον πολιτισμό μας, η κυριαρχία του βλέμματος πάνω στην οσμή, τη γεύση, την αφή, την ακοή, έχει επιφέρει μια φτώχια των σωματικών σχέσεων… τη στιγμή που η ματιά κυριαρχεί, το σώμα χάνει την υλικότητά του».[34] Αλλά, και σημαντικότερο από τη σκοπιά αυτού του επιχειρήματος, ο λόγος για την προνομιακότητα της όρασης είναι ακριβώς η υποτιθέμενη αποστασιοποίησή της. Μια τέτοια αποστασιοποίηση μπορεί να έχει τα πλεονεκτήματά της, αλλά αναγκαία είναι επίσης μια «αποστασιοποιημένη» σκοπιά από μια συγκεκριμένη οπτική γωνία. Η αποστασιοποίηση εδώ δε σημαίνει αμεροληψία. Ένας από τους στόχους κάποιων μεταμοντέρνων καλλιτεχνών ήταν ακριβώς να διερευνήσουν τα συμφέροντα που εξυπηρετεί η μοντερνιστική αποστασιοποίηση. Και σε ένα απόσπασμα που παρατίθεται ευρέως, η Irigaray έχει επισημάνει ότι «η επένδυση στη ματιά δεν ευνοείται από τις γυναίκες όπως από τους άνδρες. Πιο πολύ από τις άλλες αισθήσεις, το μάτι αντικειμενοποιεί και τιθασεύει».[35] Και στις εικονογραφήσεις που έχει επιλέξει ο Harvey, το πατριαρχικό περιεχόμενο διπλασιάζεται από το γεγονός ότι όχι μόνο έχουμε εδώ το κλασσικό μοντερνιστικό ανδρικό αυταρχικό βλέμμα, αλλά και ότι κοιτάζει –σε πολύ συγκεκριμένες αναπαραστάσεις– γυναίκες.

Τώρα, όπως επισημαίνει η Pollock,[36] «είναι ένα εντυπωσιακό γεγονός ότι πολλά από τα κανονικά (canonical) έργα που προβάλλονται ως τα θεμελιώδη μνημεία της μοντέρνας τέχνης εξυπηρετούν, ακριβώς τη σεξουαλικότητα και αυτή τη μορφή της, την εμπορική ανταλλαγή»· «είναι φυσιολογικό να βλέπει κανείς γυναικεία σώματα ως το έδαφος διαμέσου του οποίου αρσενικοί καλλιτέχνες διεκδικούν τη μοντερνικότητά τους».[37] Και συνεχίζει, «πρέπει να αναρωτηθούμε γιατί η επικράτεια του μοντερνισμού είναι τόσο συχνά ένας τρόπος μεταχείρισης της αντρικής σεξουαλικότητας και του εμβλήματός της, τα σώματα γυναικών –γιατί το γυμνό, το πορνείο, το μπαρ; Ποιά σχέση υπάρχει ανάμεσα στη σεξουαλικότητα, στη νεωτερικότητα και στον μοντερνισμό;».[38][39] Η Chadwick και άλλοι έχουν κάνει την ίδια επισήμανση. Η Chadwick μιλώντας για «τον βαθμό στον οποίο οι μείζονες πίνακες… που σχετίζονται με την εξέλιξη της μοντέρνας τέχνης αποσπούν τις μορφολογικές και στυλιστικές καινοτομίες τους από μια βασισμένη στον ερωτισμό επίθεση στη γυναικεία μορφή».[40]

Υπάρχουν πολλοί άξονες ανάλυσης, επιχειρηματολογίας και αντιπαράθεσης που περνούν από εδώ. Υπάρχει το ζήτημα του τί κάνει αυτή η μορφή αναπαράστασης στις γυναίκες, του πώς ενεργητικά παράγει εννοιολογήσεις του τί είναι θηλυκό και τί αρσενικό, του πώς επηρεάζει τη μορφή των έμφυλων σχέσεων, του πώς άρα συνεισφέρει στον φυσικό και κοινωνικό περιορισμό της ζωής των γυναικών.[41] Μιας και σε αντίθεση με τη συνολική δύναμη της επιχειρηματολογίας του Harvey, η οποία από μόνη της περιέχει σποραδικές αυτόνομες δηλώσεις αντίστασης στον οικονομισμό, η αναπαράσταση δεν είναι απλώς αντανάκλαση· είναι η ίδια μια ενεργητική δύναμη στη διαμόρφωση των κοινωνικών σχέσεων και της κοινωνικής κατανόησης.

Αλλά υπάρχει επίσης το ζήτημα του τί σημαίνει να αγνοεί κανείς αυτές τις αντιπαραθέσεις σχετικά με τον μοντερνισμό και των τρόπων που βλέπει. Μια και οι συνέπειες δεν «περιορίζονται» στο «μερικό» ζήτημα του φεμινισμού. Η εναντίωση σε αυτό το αυταρχικό βλέμμα και στις αξιώσεις του, είναι κεντρική στην κριτική του μοντερνισμού που γίνεται από κάποιους μεταμοντερνιστές. Είναι, επιπρόσθετα,

Persimmon, Rauschenberg

31. Owens, C. (1985) "The Discourse of Others: Feminists and Postmodernism", στο H. Foster (επιμ.) *Postmodern Culture*, Λονδίνο: Pluto Press.
32. Irigaray, L. (1978) "Interview", στο M.F. Hans και G. Lapouge (επιμ.) *Les Femmes, La Pornographie, L' Erotisme*; Owens, ό.π.; Pollock, ό.π.
33. Σε αυτό το πλαίσιο, είναι απροσδόκητο ότι ο Harvey δεν αναφέρεται στη δουλειά του John Berger.
34. Irigaray, ό.π., σ. 50.
35. Irigaray, ό.π., σ. 50.
36. Pollock, ό.π.
37. Και κοιτώντας τη συνεισφορά του Salle μπορεί κανείς να επισημάνει, φυσικά, το ίδιο και για τους αρσενικούς *μετα*-μοντέρνους καλλιτέχνες.
38. Pollock, ό.π., σ. 54. Βλ. επίσης Duncan, C. (1990) "The MoMA's Hot Mamas", *Feminist Art News*, 3(4), σ. 15-19.
Για ακόμα μια φορά σχετικά με τις υποσημειώσεις: αυτό το άρθρο της Pollock έχει να κάνει με τη νεωτερικότητα και τον χώρο, σίγουρα κεντρικά για τις ανησυχίες του Harvey, κι όμως δεν το αναφέρει – ο πλήρης τίτλος είναι "Modernity and the spaces of femininity". Η Pollock επίσης σχολιάζει την παρουσία της μαύρης υπηρέτριας στον πίνακα του Manet.
39. Chadwick, W. (1990) *Women, Art, and Society*, Λονδίνο: Thames & Hudson, σ. 266.
40. Cowie, E. (1978) "Woman as Sign", *m/f*, 1, σ. 49-63; Pollock, ό.π.
41. Cosgrove, D. (1984) *Social Formation and Symbolic Landscape*, Λονδίνο: Croom Helm.

ένα κρίσιμο σημείο όπου ζητήματα σχετικά με τη διατύπωση θεωριών σχετικά με την εγκυρότητα των «μεγάλων αφηγήσεων» και ου το καθεξής σχετίζονται πιο στενά με ζητήματα αναφορικά με τη χωρική οργάνωση. Έχει γίνει ουσιαστική δουλειά σε αυτήν την σφαίρα μεταξύ των πολιτισμικών γεωγράφων. Τα γραπτά της Cosgrove πάνω στη χρήση και στις συνέπειες της προοπτικής στην έννοια της διαμόρφωσης του χώρου είναι ένα προφανές παράδειγμα.[42] Επομένως, με το να μην λαμβάνει κανείς υπόψη τη φεμινιστική βιβλιογραφία, μια ολόκληρη γραμμή επιχειρηματολογίας κεντρική για τη σχέση μεταξύ μοντερνισμού, χώρου, και κοινωνικών σχέσεων, αποκλείεται.

«άλλοι» χώροι του μοντερνισμού

Οι δημόσιοι χώροι της πόλης αποτελούν τους πιο πολυσυζητημένους χώρους του μοντερνισμού. Ήταν στις ταχέως αναπτυσσόμενες δυτικές πόλεις όπου γεννήθηκε ο μοντερνισμός, ιδιαίτερα στο Παρίσι. Η επίσημη λογοτεχνία από τον Baudelaire και μετά, είναι γεμάτη από περιγραφές των βουλεβάρτων και των καφενείων, των γρήγορων, φευγαλέων ματιών, και της γοητευτικής ανωνυμίας του πλήθους. Η χωροταξική και κοινωνική αναδιοργάνωση και άνθιση της αστικής ζωής, ήταν απαραίτητη προϋπόθεση για τη γέννηση της νέας εποχής. Όμως, η πόλη ήταν επίσης έμφυλη. Έμφυλη, κυρίως με τρόπους που αφορούν άμεσα στην χωροταξική οργάνωσή της.

Πρώτον, η πόλη ήταν έμφυλη, σύμφωνα με την γενική έννοια της διάκρισης μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού χώρου.[43] Η περίοδος στα μέσα του 19ου αιώνα, ήταν κρίσιμη όσον αφορά στην ανάπτυξη της έννοιας του «διαχωρισμού σε σφαίρες», αλλά και στην απομόνωση των γυναικών -ιδεολογικά τουλάχιστον, αν όχι και στην πράξη για όλες τις γυναίκες- στην «ιδιωτική» σφαίρα των κατοικιών στα προάστια.[44] Η δημόσια πόλη που περιγράφεται με ενθουσιασμό από τις απαρχές του μοντερνισμού, ήταν μια πόλη για τους άνδρες. Τα βουλεβάρτα και τα καφενεία, ή ακόμη περισσότερο, τα μπαρ και τα πορνεία, ήταν χώροι αποκλειστικά για τους άνδρες -οι γυναίκες που πήγαιναν εκεί, υπήρχαν ουσιαστικά για αρσενική κατανάλωση. Το Παρίσι του 19ου αιώνα παρουσιάζει πολύ διαφορετικές δυνατότητες για τους άνδρες και για τις γυναίκες.[45] Έτσι η Pollock, σκεπτόμενη τις «χωρικές και κοινωνικές διεργασίες» (με δικούς της όρους), σε σχέση με την ιστορία της τέχνης, ισχυρίζεται ότι μπορεί να υπάρχει μία δυνατή προσέγγιση, «εξετάζοντας όχι μόνο τους χώρους που αναπαρίστανται ή τους χώρους της αναπαράστασης, αλλά και τους κοινωνικούς χώρους στους οποίους πραγματοποιείται η αναπαράσταση και οι οποίοι προσφέρουν αμοιβαίες δυνατότητες».[46]

Αλλά, οι κοινωνικοί χώροι στους οποίους δημιουργήθηκαν τα κυριότερα πολιτιστικά προϊόντα του μοντερνισμού, ήταν οι δημόσιοι χώροι της πόλης -οι χώροι των ανδρών. Αυτό έχει ορισμένες επιπτώσεις. Πρώτον, πολλά από τα έργα ζωγραφικής (ιδιαίτερα αυτά που απεικονίζουν γυναίκες) τοποθετούνται σε χώρους όπου οι γυναίκες της ίδιας κοινωνικής τάξης με το ζωγράφο δε θα μπορούσαν να παρευρεθούν. Ως εκ τούτου, θα αναφερθώ και πάλι στο θέμα της Olympia. Η Pollock, συζητώντας την εικόνα της barwoman στο έργο του Manet, A Bar at the Folies-Bergeres ρωτάει:

> Πώς μπορεί μια γυναίκα να σχετισθεί με τις θέσεις που προωθούνται από αυτά τα έργα ζωγραφικής; Μπορεί σε μια γυναίκα να προσφερθεί, προκειμένου να της αρνηθούν, την πιθανή κατοχή της Olympia ή της barwoman; Θα μπορούσε μια γυναίκα της τάξης του Manet να είναι εξοικειωμένη με κάποιον από αυτούς τους χώρους, έτσι ώστε η δουλειά του ζωγράφου ως άρνηση και ρήξη να είναι αποτελεσματική;... Θα αντιλαμβανόταν το χώρο ως τόπο του νεωτερισμού βάση του τρόπου που τον βίωσε;[47]

Πράγματι, θα μπορούσε μια γυναίκα να αντιληφθεί το μοντερνισμό, προσδιορισμένο με αυτό τον τρόπο;

42. Wolff, J. (1985) “The Invisible Flâneuse: Women and the Literature of Modernity”, *Theory, Culture & Society*, 2(3), σ. 37-46.
43. Davidoff, L. και Hall, C. (1983) “The Architecture of Public and Private Life: English Middle-class Society in a Provincial Town 1780-1850”, στο D. Fraser και A. Sutcliffe (επιμ.) *The Pursuit of Urban History*, Sevenoaks (Kent): Edward Arnold και Hall, C. (1981) “Gender Divisions and Class Formation in the Birmingham Middle Class, 1780-1850”, στο R. Samuel (επιμ.) *People's History and Socialist Theory*, Λονδίνο: Routledge & Kegan Paul.
44. Πράγματι, ακόμα και αν παρήγαγε μια πόλη για τους άνδρες με τους τρόπους που απαριθμήθηκαν, η αστικοποίηση του 19ου αιώνα ήταν πολύ σημαντική για τις γυναίκες, ειδικά για αυτές που θέλανε να ζουν με άλλες γυναίκες. Αυτές οι εντυπώσεις και οι δυνατότητες επίσης, φυσικά, διέφεραν ανάλογα με την τάξη (βλ. Pollock, G. (1985) *Vision and Difference: Femininity, Feminism and Histories of Art*, Λονδίνο: Routledge, και παρακάτω), αλλά υποθέτω ότι ο Harvey θα το αποδεχόταν αυτό πρόθυμα.
45. Pollock, ό.π., σ. 66.
46. Pollock, ό.π., σ. 54-5. Βλ. επίσης Morgan, J. (1990) “Speaking in Tongues: Women Artists and Postmodernism 1900-1930”, *Feminist Art News*, 3(4), σ. 12-14.
47. Wolff, ό.π.

Δεύτερον, ένα από τα βασικά στοιχεία που ενσωματώνει την εμπειρία του ορισμού της νεωτερικότητας είναι ο πλάνητας (flâneur)… περιπλανώμενος στο πλήθος, παρατηρώντας, αλλά χωρίς να παρατηρείται. Αλλά, ο πλάνητας είναι ανεπανόρθωτα αρσενικός. Όπως υποστήριξε η Wolff,[48] η πλάνητας (the flâneuse) ήταν αδύνατο να υπάρξει. Εν μέρει οφείλεται στο γεγονός ότι οι «αξιοσέβαστες» γυναίκες δε θα μπορούσαν να περιφέρονται στους δρόμους και στα πάρκα μόνες. (Αυτό συνέβαινε για τους λόγους της κοινωνικά κατασκευασμένης «ευπρέπειας», αλλά ακόμα και για τις «μη-αξιοσέβαστες» γυναίκες, που θα μπορούσαν να περιπλανώνται άσκοπα στους δημόσιους χώρους, εξακολουθεί να περιορίζεται σημαντικά αυτή η δυνατότητα υπό την απειλή της ανδρικής βίας). Εν μέρει, η έννοια της flâneuse είναι αδύνατη ακριβώς λόγω της μονόδρομης κατεύθυνσης του βλέμματος. Οι πλάνητες παρατηρούν τους άλλους, οι ίδιοι δεν παρατηρούνται. Έτσι, για λόγους που συνδέονται με τη συζήτηση σχετικά με την προοπτική και την χωρική οργάνωση της ζωγραφικής, καθώς και τον αποκλεισμό της πλειοψηφίας των γυναικών από τη δημόσια σφαίρα, το νεωτερικό βλέμμα άνηκε (και ανήκει;) στους άνδρες.[49]

A bar at the Foiles-Bergeres, Manet

Τρίτον, εκτός από τα παραπάνω, και ενισχύοντας την προσέγγιση αυτή, η ματιά του πλάνητα ήταν συχνά ερωτική και η γυναίκα ήταν, αποκλειστικά, το αντικείμενο του βλέμματος αυτού. Οι αμήχανα απαίσιες απόψεις του Baudelaire σχετικά με αυτό, είναι κατά πάσα πιθανότητα ήδη πολύ γνωστές για να χρειάζεται να τις επικαλεστούμε ξανά.[50] Αλλά για μια ακόμη φορά, το υποκείμενο, ο εμπνευστής ολόκληρου του σκηνικού είναι –όχι τυχαία αλλά αναγκαία από την κατασκευή του– άντρας.

Από όλα αυτά μαζί συνεπάγεται ότι η εμπειρία του μοντερνισμού / νεωτερικότητας όπως έχει καταγραφεί, η παραγωγή, δηλαδή των σημαντικών πολιτιστικών καλλιτεχνημάτων της περιόδου, ή ακόμη και ο συνήθης ορισμός του τί είναι μοντερνισμός, έχουν οικοδομηθεί πάνω σε πολύ συγκεκριμένες μορφές σχέσεων μεταξύ των δύο φύλων και συγκεκριμένων ορισμών της αρσενικότητας και του τί σημαίνει να είσαι γυναίκα. Με αυτό δε θέλω («μόνο») να πω ότι ο μοντερνισμός, ήταν ή είναι, πατριαρχικός (αυτό με δυσκολία θα αποτελούσε είδηση, ούτε άλλωστε διαφοροποιείται από τις υπόλοιπες χρονικές περιόδους της ιστορίας). Θέλω να πω ότι δεν είναι δυνατόν να καταλάβουμε απόλυτα το μοντερνισμό χωρίς να λάβουμε αυτό υπόψη. Για να επιστρέψω στο Harvey, ο μοντερνισμός είναι μάλλον κάτι περισσότερο από ένα συνδυασμό των σχέσεων εξουσίας του χρόνου, του χώρου και του χρήματος. Ο Harvey έχει πραγματοποιήσει μία πολύ ενδιαφέρουσα διερεύνηση της σχέσης μεταξύ της παραγωγής και της εμπειρίας του χώρου, από τη μία πλευρά, και των τρόπων παραγωγής και του σχηματισμού των κοινωνικών τάξεων, από την άλλη. Αλλά απουσιάζουν άλλοι τρόποι, άλλες σχέσεις εξουσίας, σύμφωνα με τις οποίες ο χώρος δομείται και βιώνεται. Αναλύει, για παράδειγμα, πώς ο Frederic Moreau, ήρωας του Flaubert στο L'Education Sentimentale, «γλιστράει αθόρυβα μπαίνοντας και βγαίνοντας στους διαφοροποιημένους χώρους της πόλης, με την ίδια ευκολία με την οποία αλλάζουν χέρια το χρήμα και τα εμπορεύματα. Παρόμοια η συνολική αφηγηματική δομή του βιβλίου, χάνεται στις συνεχείς αναβολές αποφάσεων, ακριβώς επειδή ο Frederic έχει κληρονομήσει αρκετά χρήματα ώστε να απολαμβάνει την πολυτέλεια του να μην πρέπει να αποφασίσει ακόμα και εν μέσω της επαναστατικής αναταραχής». Οι παρατηρήσεις του Harvey είναι οι εξής: «η κατοχή των χρημάτων επέτρεπε να ξεφεύγει το παρόν από τον Frederic, ανοίγοντας του ταυτόχρονως κοινωνικούς χώρους για να διεισδύει ανέμελα. Προφανώς, ο χρόνος, ο χώρος και το χρήμα μπορούσαν να επενδυθούν με διαφορετικές σημασίες, ανάλογα με τις συνθήκες και τις δυνατότητες της μεταξύ τους ανταλλαγής».[51] Λοιπόν ναι, σχεδόν αλλά όχι ακριβώς. Ο Frederic, καθώς με άνεση διείσδυε σε αυτούς τους κοινωνικούς χώρους, είχε ακόμα ένα μικρό πλεονέκτημα στη ζωή.

48. Η George Sand, αποφασισμένη να ανακαλύψει από μόνη της τους δρόμους του Παρισιού, ήταν υποχρεωμένη να ντύνεται αγόρι για να το κάνει (Wolff, ό.π., σ. 41).
49. Αλλά μάλλον *είναι* σκόπιμο να σημειωθεί το πόσο παρόμοιες είναι με αυτές που εκφράζει ο Baudrillard καθώς περιπλανιέται στη Νέα Υόρκη (Baudrillard, ό.π.). Είναι ένα στοιχείο που φαίνεται να μοιράζονται οι μεγάλοι άνδρες του μοντερνισμού και του μεταμοντερνισμού –ωστόσο και οι δύο παρουσιάζονται ως φιγούρες που θα έπρεπε να θαυμάζουμε.
50. Harvey, ό.π., σ. 263-4.
51. Pollock, ό.π., σ. 5.

Όπως έχει υποστηρίξει πειστικά η Pollock:[52]

> Ένας φεμινιστικός ιστορικός υλισμός δεν... υποκαθιστά το φύλο με την τάξη, αλλά αποκρυπτογραφεί την περίπλοκη αλληλεξάρτηση της τάξης και του φύλου, όπως και της φυλής, σε όλες τις μορφές της ιστορικής πρακτικής. Ωστόσο υπάρχει μια καθοριστική προτεραιότητα. Είναι η αναγνώριση της εξουσίας του φύλου και της σεξουαλικότητας, ως ιστορικής σημασίας έννοιες, τόσο σημαντικές όσο οποιαδήποτε άλλη κινητήρια δύναμη κυριαρχεί στο μαρξισμό, ή σε άλλη μορφή προσέγγισης της κοινωνικής ιστορίας... μια φεμινιστική προσέγγιση των συνθηκών εκ των οποίων πηγάζει ο μοντερνισμός στο έμφυλο και ερωτογενές έδαφος της σύγχρονης πόλης, προκαλεί άμεσα ένα αυταρχικό κοινωνικό ιστορικό αφήγημα, το οποίο αρνείται κατηγορηματικά τον φεμινισμό ως μία απαραίτητη απόρροια.

Οι συνέπειες της αδιαφορίας για τις φεμινιστικές αναλύσεις προχωράει πέρα από το ζήτημα της σχέσης μεταξύ των δύο φύλων.

Εκτός από τα παραπάνω, υπάρχει ένα ακόμη σημείο που μπορεί να διερευνηθεί αναζητώντας το τι συνέβη στις γυναίκες που ήταν ζωγράφοι την περίοδο αυτή. Το θέμα δεν είναι ότι υπάρχουν αρκετές γυναίκες ζωγράφοι και ότι σπάνια αναφέρονται από τους άντρες ιστορικούς τέχνης -αν και αυτό είναι αλήθεια.[53] Το θέμα είναι ότι οι πίνακες και οι τεχνικές τους είναι αξιοσημείωτα διαφορετικές. Αυτό συμβαίνει με πολλούς τρόπους και έχει άμεση σχέση με το χώρο και την κοινωνική οργάνωση. Πρώτον, είναι το γεγονός ότι, όπως αναμένεται από την προηγούμενη συζήτηση, τα έργα ζωγραφικής απεικονίζουν διαφορετικούς τόπους/χώρους από ότι των ανδρών. Δεν απεικονίζουν οίκους ανοχής, ή τη φαινομενικά ατελείωτη γοητεία του να κάνεις τρέλες… Είναι πολύ πιο συχνά στην οικιακή σφαίρα, μπαλκόνια και κήποι, και εφόσον βγαίνουν εκτός, τα μέρη της δημόσιας σφαίρα που πραγματεύονται (μια παράσταση στο θέατρο, ένα πάρκο) είναι διαφορετικά από τις συνήθεις ανησυχίες των αντρών. Δεύτερον, η χωρική οργάνωση των ίδιων των έργων ζωγραφικής είναι επίσης ορατά διαφορετική. Έτσι, για παράδειγμα, η Pollock (1988) επισημαίνει το γεγονός ότι μπορούν να οργανωθούν κατά τέτοιον τρόπο, ώστε ο θεατής να απορροφάται περισσότερο από την ίδια την εικόνα, μειώνοντας την αίσθηση της αποστασιοποίησης, και μειώνοντας έτσι και την εξουσία του βλέμματος του θεατή. Επιπλέον, αυτή η επανεστίαση μερικές φορές προκαλείται από μια ξεκάθαρη διατάραξη των σύμφωνων με τον Διαφωτισμό τυπικών αντιλήψεων της προοπτικής· αυτός είναι ένας διαφορετικός τρόπος αναπαράστασης του χώρου. Τέλος, μπορεί να πει κανείς ότι αυτό με τη σειρά του επαναφέρει «στο προσκήνιο» τις άλλες αισθήσεις, εκτός από την όραση, μειώνοντας έτσι έστω και λίγο την προτεραιότητα της όρασης σε σχέση με τις άλλες αισθήσεις και συνεπώς προκαλώντας ένα από τα κεντρικά δόγματα του μοντερνισμού-όπως-κανονικά-περιγράφεται.

Υποστηρίχτηκε, από ένα σημαντικό αριθμό γυναικών, το γεγονός ότι η κεντρική ιδέα του μοντερνισμού, και ίσως πιο συγκεκριμένα της τέχνης του μοντερνισμού, αποτελεί συχνά μερική αντίληψη του νεωτερισμού.[54] Εάν αυτό είναι αληθές, σε σχέση με πολλές ανδρικές θεωρήσεις επί του θέματος, είναι κατά μείζονα λόγο στην περίπτωση του Harvey που, μέσω ολόκληρου του επιχειρήματος του (και εδώ πρόκειται για μια γενικότερη ανησυχία για τη συζήτηση) προσεγγίζει μόνο την κυρίαρχη κουλτούρα (ή ότι θεωρείται κυρίαρχο), αν αυτό είναι οι γκαλερί τέχνης, οι διάσημοι αρχιτέκτονες ή οι ταινίες μεγάλου προϋπολογισμού. Το γεγονός αυτό οδηγεί σε μια άσκοπη μονολιθική οπτική του μοντερνισμού, αλλάζει τον ορισμό του τι ήταν, και εκτός από το ότι χάνει τις φωνές του περιθωρίου, χάνει επίσης τη δύναμη της κριτικής αυτών των φωνών, μεταξύ των οποίων και των φεμινιστριών.[55]

Όλα τα παραπάνω αποκαλύπτονται εκ νέου, όταν ο Harvey σχολιάζει το έργο της Cindy Sherman. Εκείνη είναι μεταμοντέρνα και γυναίκα. Ο Harvey σαφώς διαφωνεί με το έργο της, και πρόκειται για κάτι περισσότερο από μια απλή διαφωνία.

52. Βλ. Chadwick, ό.π.
53. Για παράδειγμα βλ. Wolff, ό.π.
54. Έτσι, το editorial μιας πρόσφατης έκδοσης του *Feminist Art News* περιείχε τα παρακάτω: «Αυτό το τεύχος του FAN αποκαλύπτει τις πολυπλοκότητες και τον πλούτο του έργου των γυναικών στον μοντερνισμό, πρακτικές που επαναπροσδιορίζουν τον ίδιο τον μοντερνισμό. Ο χάρτης του μοντερνισμού ως μια προοδευτική γραμμική εξέλιξη αντικαθίσταται με ιστορίες των ανακολουθιών και των αναμορφώσεών του. Όχι πια μια ιστορία για το πώς η Νέα Υόρκη αντικατέστησε το Παρίσι, αλλά μια ανατομή της μαζικής κλοπής των Αφρικανικών πολιτισμών και εικόνων, των σιωπών πάνω στο έργο των γυναικών, αλλά και ένας υπερβολικά καθυστερημένος έπαινος της δημιουργικότητας των Μαύρων Γυναικών στον μοντερνισμό και στην αποδόμησή του» (τ. 3, αρ. 4).
55. Harvey, ό.π., σ. 7.

Περιγράφει την επίσκεψη σε μια έκθεση με φωτογραφίες της:

> Οι φωτογραφίες απεικονίζουν φαινομενικά διαφορετικές γυναίκες από πολλά επαγγέλματα και κοινωνικές τάξεις. Ωστόσο, σε λίγο αντιλαμβάνεσαι, κάπως σοκαρισμένος, ότι πρόκειται για πορτρέτα της ίδιας γυναίκας με διαφορετικές αμφιέσεις. Μόνο ο κατάλογος της έκθεσης σου λέει ότι αυτή η γυναίκα είναι η ίδια η καλλιτέχνιδα. Η αναλογία με την επιμονή, του Raban, για την πλαστικότητα της ανθρώπινης προσωπικότητας μέσα από την ευπλαστότητα των επιφαινομένων και των επιφανειών είναι εντυπωσιακή, όπως εντυπωσιακή είναι και η αυτοαναφορά των δημιουργών στους εαυτούς τους ως θέματα. Η Cindy Sherman θεωρείται σημαντική φυσιογνωμία του κινήματος του μεταμοντέρνισμού.[56]

Υπάρχει μια πληθώρα προβλημάτων εδώ. Αργότερα, ο Harvey αναφέρεται στη Sherman, και σε μια σειρά από άλλες μεταμοντερνίστριες, σε μια συζήτηση για τη σημερινή κρίση της αναπαράστασης Το γεγονός ότι υπάρχει μια κρίση δεν αμφισβητείται. Αλλά εδώ ο Harvey,[57] και σε ολόκληρο το βιβλίο, προσδιορίζει ως αιτία της κρίσης αυτής την «εμπειρία της χωροχρονικής συμπίεσης κατά τα πρόσφατα χρόνια, κάτω από τις πιέσεις για στροφή προς πιο ευέλικτες μεθόδους συσσώρευσης».[58] Έπειτα από όλη τη φεμινιστική συζήτηση σχετικά με την αναπαράσταση, στην οποία μόλις αναφέρθηκα, και την άμεση πολιτική κριτική της νεωτερικής αναπαράστασης, είναι σίγουρα ανεπαρκές να αποδίδει κανείς ολόκληρη την κρίση στη χωροχρονική συμπίεση και στην ευέλικτη συσσώρευση. Υπήρχε πολιτική και συγκεκριμένα φεμινιστική κριτική της μεθόδου αναπαράστασης που ήταν κυρίαρχη, πριν από την κρίση. Μεγάλο μέρος αυτής της μεταμοντέρνας δουλειάς είναι έτσι, όχι μόνο κομμάτι μιας κρίσης, είναι και ένα κοινωνικό σχόλιο. Έτσι όταν ο Harvey γράφει: «το ενδιαφέρον των φωτογραφιών της Cindy Sherman (ή εν προκειμένω οποιουδήποτε μεταμοντέρνου μυθιστορήματος) είναι ότι εστιάζουν στις μάσκες χωρίς να σχολιάζουν άμεσα τα κοινωνικά νοήματα πέρα από την ίδια τη δραστηριότητα του μασκαρέματος»,[59] χάνει μεγάλο μέρος του νοήματος.[60] Η Deutsche στην κριτική της για τον Harvey και τον Soja επισήμανε σαφώς ότι μεγάλο μέρος της μεταμοντέρνας τέχνης έχει απασχοληθεί με εικόνες ειδικά για να αποκαλύψει την κοινωνική σημασία τους ως πεδία όπου παράγονται νοήματα και υποκείμενα. Έτσι, «στο βαθμό που αυτός είναι ο στόχος της, η επικέντρωση του μεταμοντερνισμού στις εικόνες είναι εμφατικά όχι στροφή από, αλλά προς, το κοινωνικό».[61] Και μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η Deutsche αναφέρεται συγκεκριμένα στο έργο της Sherman. Ο Crimp,[62] τον οποίο παραθέτει ο Harvey αλλού, επίσης υποστηρίζει ότι αυτό που κάνει η Sherman είναι να επιτίθεται στην «πράξη του δημιουργού» (auteurism).

Εκτός από την κοινωνικό-πολιτική ανάλυση που μπορεί να γίνει τις φωτογραφίες της Sherman, υπάρχει και μία καθαρά φεμινιστική προσέγγιση. Ο Harvey υποστηρίζει ότι σοκαρίστηκε όταν διαπίστωσε ότι όλα τα πορτραίτα ήταν της ίδιας γυναίκας. Είναι μια ακούσια παραδοχή, αποτέλεσμα ακριβώς της επίδρασης που έχει στον πατριαρχικό θεατή. Ως εκ τούτου ο Owens σχολιάζει:

> αντικατοπτρίζουν πίσω στο θεατή τη δική του επιθυμία (και ο θεατής σε αυτό το έργο θεωρείται άντρας) - ειδικά η ανδρική επιθυμία να φτιάξει τη γυναίκα με μια σταθερή ταυτότητα. Αλλά αυτό ακριβώς είναι που αρνείται η εργασία της Sherman: γιατί ενώ οι φωτογραφίες είναι πάντοτε αυτοπροσωπογραφίες, σε αυτά η καλλιτέχνιδα δε φαίνεται ποτέ να είναι η ίδια... [63]

Είναι, ακριβώς, ένας τρόπος να αναστατώσει τις συνήθεις απολαύσεις του κυρίαρχου πατριαρχικού οπτικού πεδίου.

Επιπλέον, ίσως να είναι όλα αυτά τα πράγματα και να είναι προσωπεία. Η δουλειά της Sherman αποκαλύπτει πόσο κοινωνικά κατασκευασμένο και ασταθές είναι «το φύλο», και πώς, πράγματι, οι τελευταίοι αιώνες του δυτικού πολιτισμού έχουν

56. Harvey, ό.π., σ. 322.
57. Το πλήρες παράθεμα είναι: «[Η προηγούμενη συζήτηση για τον κινηματογράφο] Υποστηρίζει την ιδέα ότι η εμπειρία της χωροχρονικής συμπίεσης κατά τα πρόσφατα χρόνια, κάτω από τις πιέσεις για στροφή προς πιο ευέλικτες μεθόδους συσσώρευσης, έχει γεννήσει μια κρίση αναπαράστασης στις πολιτιστικές μορφές, και ότι αυτό είναι ένα θέμα έντονης αισθητικής έγνοιας, είτε *συνολικά* (όπως νομίζω ότι συμβαίνει στο *Wings of Desire*), είτε εν μέρει (όπως συμβαίνει σε όλα, από το *Blade Runner* μέχρι τις φωτογραφίες της Cindy Sherman και τα μυθιστορήματα του Italo Calvino ή του Pynchon)».
58. Harvey, ό.π., σ. 101.
59. Θα μπορούσε κανείς, επίσης, να θέσει κάποια σοβαρά ερωτήματα σχετικά με την κοινωνική σημασία κάποιων από τα κανονικά (canonical) έργα του μοντερνισμού.
60. Deutsche, R. (1990) "Men in Space", *Artforum*, Φεβρουάριος, σ. 23.
61. Crimp, D. (1982) "Appropriating Appropriation", στο P. Marincola (επιμ.) *Image Scavengers: Photography*, Philadelphia, PA: Institute of Contemporary Art.
62. Owens, ό.π., σ. 75.
63. Chadwick, ό.π., σ. 358-9; Owens, ό.π., σ. 75.

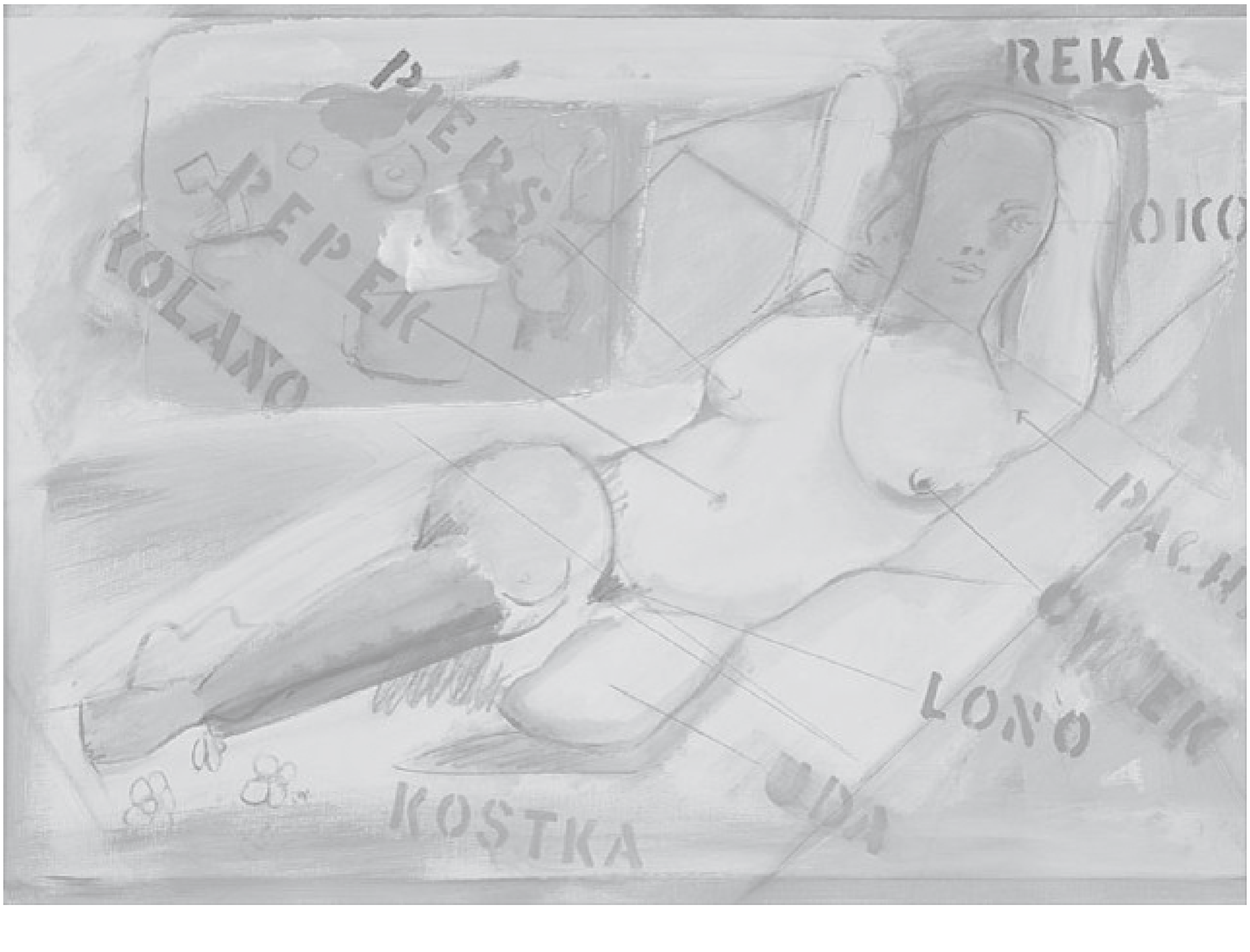
παράγει μια «θηλυκότητα» που, όντως, έχει πολλά να κάνει με την αυτοπαρουσίαση, με μάσκες για τους άλλους, με μασκάρεμα.[64]

Τέλος, ο Harvey φαίνεται να αντιτάσσεται ιδιαίτερα στο γεγονός ότι η Sherman έβγαλε αυτές τις φωτογραφίες του εαυτό της («η αυτοαναφορά των δημιουργών στους εαυτούς τους ως θέματα»). Θα ήταν λιγότερο ενοχλητικό αν ένας άντρας έβγαζε ένα ρεαλιστικό πορτραίτο αυτής της γυναίκας; Όπως ο Manet ζωγράφισε την Olympia, ίσως;[65]

Το φύλο, λοιπόν, αποτελεί καθοριστικό παράγοντα στην πολιτιστική παραγωγή. Έτσι πρέπει να είναι και σε σχέση με την ερμηνεία του. Στην παρούσα ενότητα, το είδαμε αυτό συγκεκριμένα, σε σχέση με το μοντερνισμό. Στο τέλος του βιβλίου The Condition of Postmodernity, ο Harvey υποστηρίζει την ανάκτηση μιας εκ των μορφών μοντερνισμού -του Μαρξισμού. Αναγνωρίζει, επίσης, ότι αυτός πρέπει να ξαναδουλευτεί προκειμένου να αντιμετωπίζει ικανοποιητικότερα τη διαφορά και την «ετερότητα», και ότι δεν είναι αρκετό να προσθέτει κανείς απλώς κατηγορίες: αυτές πρέπει να παρουσιάζονται στην ανάλυση από την αρχή. Ωστόσο, στη δική του ανάλυση του μοντερνισμού και του μεταμοντερνισμού, μια από τις σημαντικότερες από εκείνες τις «διαφορές» -αυτή που περιστρέφεται γύρω από το φύλο- είναι απούσα.

64. Πράγματι, όπως έχει επισημάνει η Kelly, η πιο κρίσιμη πτυχή της *μοντερνιστικής* καλλιτεχνικής θεωρίας ίσως να είναι ακριβώς η επιμονή της στην υποδήλωση της «συγγραφικής παρουσίας» (Kelly, M. (1981) “Re-viewing Modernist Criticism”, *Screen*, 22(3), σ. 51 στο Elliot, B. και Wallace, J.A. (1990) “Modernist Anomalies: Bloomsbury and Gender”, *Feminist Art News*, 3(4), σ. 21-4)

65. Πράγματι, όπως έχει επισημάνει η Kelly, η πιο κρίσιμη πτυχή της *μοντερνιστικής* καλλιτεχνικής θεωρίας ίσως να είναι ακριβώς η επιμονή της στην υποδήλωση της «συγγραφικής παρουσίας» (Kelly, M. (1981) “Re-viewing Modernist Criticism”, *Screen*, 22(3), σ. 51 στο Elliot, B. και Wallace, J.A. (1990) “Modernist Anomalies: Bloomsbury and Gender”, *Feminist Art News*, 3(4), σ. 21-4).

SEX

μια μέρα στη ζωή μιας Olympia

Ξύπνησα το πρωί και το κεφάλι μου έλεγε να σπάσει. Τέρμα πια, δεν ξαναπίνω ποτέ!! Πρέπει να ακούσω επιτέλους τους «ειδικούς» που λένε ότι οι γυναίκες δεν αντέχουν το ποτό «όπως οι άντρες» και να μιμηθώ τις κοπέλες που περνάνε ολόκληρο το βράδυ πιπιλώντας το ένα και μοναδικό χρωματιστό ποτό τους. Εγώ βέβαια κοροϊδεύω, αλλά αυτές ξέρουν τι κάνουν. Δεν αφήνουν το βιός τους στο μπαρ, δεν ξυπνάνε το άλλο πρωί με το κεφάλι καζάνι και σε καμία περίπτωση δε μοιάζουν με «εργάτη στο διάλειμμα από την οικοδομή».

Τελοσπάντων, εγώ και το ποτό τελειώσαμε. Με αυτόν τον αφορισμό και με τη διάθεση που σου δίνουν οι μεγάλες αποφάσεις σύρθηκα από το κρεβάτι προς την τουαλέτα. Η φάτσα μου στον καθρέφτη δεν ήταν και το πιο απολαυστικό θέαμα. Ξαφνικά μου ήρθε στο μυαλό η γιαγιά μου που πάντα έλεγε -και εφάρμοζε- ότι οι γυναίκες δεν πρέπει να γελάνε ανεξέλεγκτα γιατί κάνουν ρυτίδες. Πράγματι η γιαγιά μου ακόμα και σήμερα, στα 85 της και με τα πρώτα σημάδια της άνοιας, γελά με το πρόσωπο ανέκφραστο σα να έχει πάθει ψύξη. Μάλιστα. Ξεχνά τι έφαγε σήμερα και τι δουλειά κάνει η εγγονή της, αλλά ποτέ δεν ξεχνά πώς να διατηρεί τη νεανική της φρεσκάδα. Αυτή είναι μάλλον η σωματική μνήμη που λένε.

Μ' αυτά και μ' αυτά είχα πλέον στη διάθεσή μου μόνο πέντε λεπτά. Πέντε λεπτά;; Και πώς να προλάβω να αποφασίσω!! Δεδομένο πρώτο: πρέπει να φαίνομαι καλή γιατί πάω για δουλειά. Δεδομένο δεύτερο: έχει αφύσικη ζέστη. Πρέπει λοιπόν να βάλω κάτι αεράτο αλλά όχι και πολύ αποκαλυπτικό, κάτι δροσερό αλλά που να κρύβει τις σωματικές ατέλειες… Ουφφ! Και καθώς σκεφτόμουν όλες τις παραμέτρους αυτού του δυσεπίλυτου προβλήματος της κβαντικής φυσικής, συνειδητοποιώ ότι στέκομαι μπροστά στη μπαλκονόπορτα με τα εσώρουχα. Ωραία. Έδωσα στον κύριο Παντελή και την κυρία Άννα ένα πρωινό θέαμα, εναλλακτικό προς το πρωινάδικα. Και όλα αυτά καλά, αρκεί να μη με πήρε μάτι ο γνωστός-άγνωστος ανώμαλος της γειτονιάς, που κανείς δε γνωρίζει ποιός είναι, αλλά όλοι ξέρουν ότι βρίσκεται κρυμμένος απέναντι να κοιτάει κάθε φορά που η εκάστοτε κοπέλα βρεθεί στο παράθυρο άπρεπα ντυμένη.

Φόρεσα στα γρήγορα μια φούστα μέχρι το γόνατο και μια μπλούζα που έδειχνε λίγο παραπάνω στήθος απ' ότι θα ήθελα κι έφυγα. Πολύ σύντομα κατάλαβα ότι η αγωνία μου για τα ρούχα που θα φορούσα ήταν ολότελα ανούσια, καθώς το ντεκολτέ μου ήταν το μόνο πράγμα που έδειχνε να κεντρίζει το ενδιαφέρον του φιλοθεάμονος κοινού. Τελικά η ουσία δεν είναι να κρύβεις αυτά που δε θέλεις να φανούν, αλλά να επιδεικνύεις αυτά που θέλεις (ή μάλλον θέλουν). Πράγματι, όλες οι κοπέλες στο λεωφορείο είναι ντυμένες με βάση τον κανόνα «δείξε τα δυνατά σου σημεία». Γύρω μου ντεκολτέ, ξώπλατα, κολλητά, μίνι. Και ενώ περιέφεραν με καμάρι τα «προσόντα» τους κερδίζοντας το έπαθλο των αντρικών βλεμμάτων, ταυτόχρονα τραβούσαν αμήχανα τα υφάσματα που τις κάλυπταν για να τα κρύψουν. Μάταιο. Ίσως την επόμενη φορά θα το ξανασκεφτείς πριν το βάλεις, αντί να κάνεις άσκοπες διορθωτικές κινήσεις κατόπιν εορτής, σκέφτομαι καθώς τραβάω μανιωδώς το μπλουζάκι μου.

Κατέβηκα από το λεωφορείο και συγκεντρώθηκα στην ανεύρεση του μαγαζιού όπου μου είχε πει ο τύπος να συναντηθούμε για να συζητήσουμε για την υποτιθέμενη δουλειά. Δεν είμαι σίγουρη, αλλά πιστεύω ακράδαντα ότι κανένας άντρας που ψάχνει δουλειά δε συναντιέται με το επίδοξο αφεντικό του σε καφετέριες. Εκεί συναντιέσαι όταν θες να βγάλεις γκόμενα, όχι υπάλληλο. Δεν έχω αποκλείσει ακόμα την ιδέα ότι σε κάτι τέτοιο αποσκοπεί και ο εν λόγω κύριος, αλλά αποφασίζω να του δώσω αυτήν την ευκαιρία, κυρίως γιατί έχω ανάγκη τη δουλειά. Συμβιβάζομαι λοιπόν με τη θέση μου: μικρότεροι μισθοί από τους άντρες, μικρότερες πιθανότητες για βελτίωση της θέσης, ΑΛΛΑ ευτυχώς επαγγελματικά ραντεβού σε χώρους διασκέδασης, όπου ο εργοδότης μπορεί να σε τσεκάρει με την ησυχία του. Όμορφα. Αλλά έπρεπε να το είχα σκεφτεί ότι κάποιο λάκκο έχει η

φάβα όταν είδα ότι στην αγγελία ζητούσε «νέα αρχιτεκτ*όνισσα*»…

Και πάνω που αναλογιζόμουν αν ακόμα εντάσσομαι στην κατηγορία των «νέων» του επαγγέλματός μου, πήρε το μάτι μου την αφίσα. Τι την πήρε το μάτι μου δηλαδή, που η εν λόγω καταχώρηση έβγαζε μάτι! Ένα ακέφαλο αλλά πλούσιο μπούστο, ενδεδυμένο με εύθραυστες και αρκούντως αποκαλυπτικές δαντέλες, μου υποσχόταν ότι αν τιμούσα τους στηθόδεσμους της εταιρίας της οποίας τα συμφέροντα εξυπηρετούσε θα κατάφερνα να «τον ξεκολλήσω από τη μπάλα». Μάλιστα. Η ευχή μου έγινε λοιπόν πραγματικότητα! Επιτέλους βρήκα στο σουτιέν αυτό έναν πιστό και ικανό σύμμαχο στον αγώνα εκποίησης του σώματός μου με αντίτιμο την αποκόλληση του συντρόφου μου από τη σατανική μπάλα! Τώρα μπορούμε όλες σύσσωμες και προτάσσοντας περήφανα τα στήθη να λυτρώσουμε τον κόσμο από το πραγματικό όπιο του λαού. Ζήτω!

Δεν άργησα να συνειδητοποιήσω ότι δεν είναι μόνο αυτή η αφίσα που με δελέαζε να γίνω «σωστή γυναίκα», αλλά σχεδόν όλο το έντυπο υλικό που με περιστοίχιζε. Πώς να γίνω καλή νοικοκυρά, πώς να κάνω επίπεδη κοιλιά, πώς να αφαιρέσω την ανεπιθύμητη ή και όλη την τριχοφυΐα μου, πώς να του κάνω τον τέλειο καφέ… Γενικά πώς να γίνω όπως με θέλει εκείνος. Μα ποιός είναι πια αυτός ο τύπος; Ο φίλος μου; Ο πατέρας μου; Ο «αφεντικός» που με περιμένει στο καφέ; Μια χαρά την έχει. Όποιος κι αν είναι. Κι αν ακόμα δεν έχει κάποια γυναίκα στη ζωή του μπορεί να βρει. Να πάει παραδείγματος χάριν μια εκδρομή με κάποια παράταξη του πανεπιστημίου. Εξάλλου, όπως προπαγανδίζουν οι αφίσες τους, στους εξωτικούς προορισμούς όπου μπορεί να φτάσει και να γίνει κοινωνός της φαντασίωσης, έναντι ελάχιστου συγκριτικά με τα οφέλη αντιτίμου, θα πάθει «βουνόπλακα», θα γίνει «βουνοθύελλα», κ.ο.κ. Ωστόσο, θέλει προσοχή, γιατί ας μην ξεχνάμε ότι «τρίχα από Μ...ύκονο καράβι σέρνει»...

Κι αν ο κύριος δε θέλει να τον σύρει σαν καράβι η Μ…ύκονος κάποιας κυρίας που δεν υπέκυψε στο δέλεαρ των προϊόντων αποτρίχωσης της αφίσας στην προηγούμενη γωνία, τότε μπορεί να αναζητήσει τις απολαύσεις του σε χώρους όπου η υποταγή πωλείται και αγοράζεται. Σε επιλεγμένους, αλλά γνωστούς τοις πάσει, δρόμους της πόλης μπορεί να βρει γυναίκες σχεδόν γυμνές, πολύ όμορφες, κυρίως μικρής ηλικίας ή και ανήλικες, και πάνω απ' όλα υπάκουες και έτοιμες να κάνουν οτιδήποτε τους ζητηθεί με αντίτιμο την επιβίωσή τους. Έστριψα τη γωνία και τις είδα μπροστά μου να χώνουν στα ανοιχτά παράθυρα των αυτοκινήτων όποιο μέλος του κορμιού τους θεωρούν ότι μπορεί να κλείσει τη συμφωνία. Δεν έχουν καμία ντροπή, κανένα δισταγμό, έχουν μόνο ανάγκη.

Οι φωνές γύρω μου είχαν αρχίσει να γίνονται επιτακτικές. Μου πήρε όμως κάποια ώρα να καταλάβω ότι απευθύνονταν σ' έμενα. Ε, βέβαια. Για να βρίσκομαι εδώ έχω προφανώς κάτι να πουλήσω. Και με στατιστική βεβαιότητα πρόκειται για το σώμα μου. Καμιά γυναίκα που σέβεται την υπόληψή της δεν περνά από εδώ. Ο δρόμος αυτός είναι ένα ράφι του σούπερ-μάρκετ. Όποιος βρεθεί πάνω του είναι εμπόρευμα και όποιος περνά εν δυνάμει καταναλωτής. Έριξα ένα άγριο βλέμμα προς το μέρος των επίδοξων αγοραστών μου, ελπίζοντας να τους σκοτώσω με αυτό ή τουλάχιστον να τους παγώσω σε ακινησία για μια αιωνιότητα, κι έστριψα επειγόντως αλλά με επίπλαστη ψυχραιμία στην πρώτη γωνία. Ουφ! Επιστροφή στην πραγματικότητα…

Παντού γύρω μου βιτρίνες. Προϊόντα κάθε χρήσης, χρώματος και υλικού. Από αντικείμενο προς κατανάλωση έγινα και πάλι καταναλώτρια. Ή μήπως… Μέσα στις προθήκες βλέπω κυρίως γυναίκες. Πλαστικές, ψεύτικες, χυμένες και διαμορφωμένες μέσα σε καλούπια. Πέντε λεπτά αργότερα και αφού είδα τουλάχιστον δέκα άντρες να γυρνάνε να δουν τα οπίσθια της κοπέλας που τους προσπερνούσε κάθε φορά, με πλήρη επίγνωση ότι τους είδα και σε μία περίπτωση με ένα πονηρό και συνένοχο χαμόγελο, έφτασα στο προσυμφωνημένο καφέ.

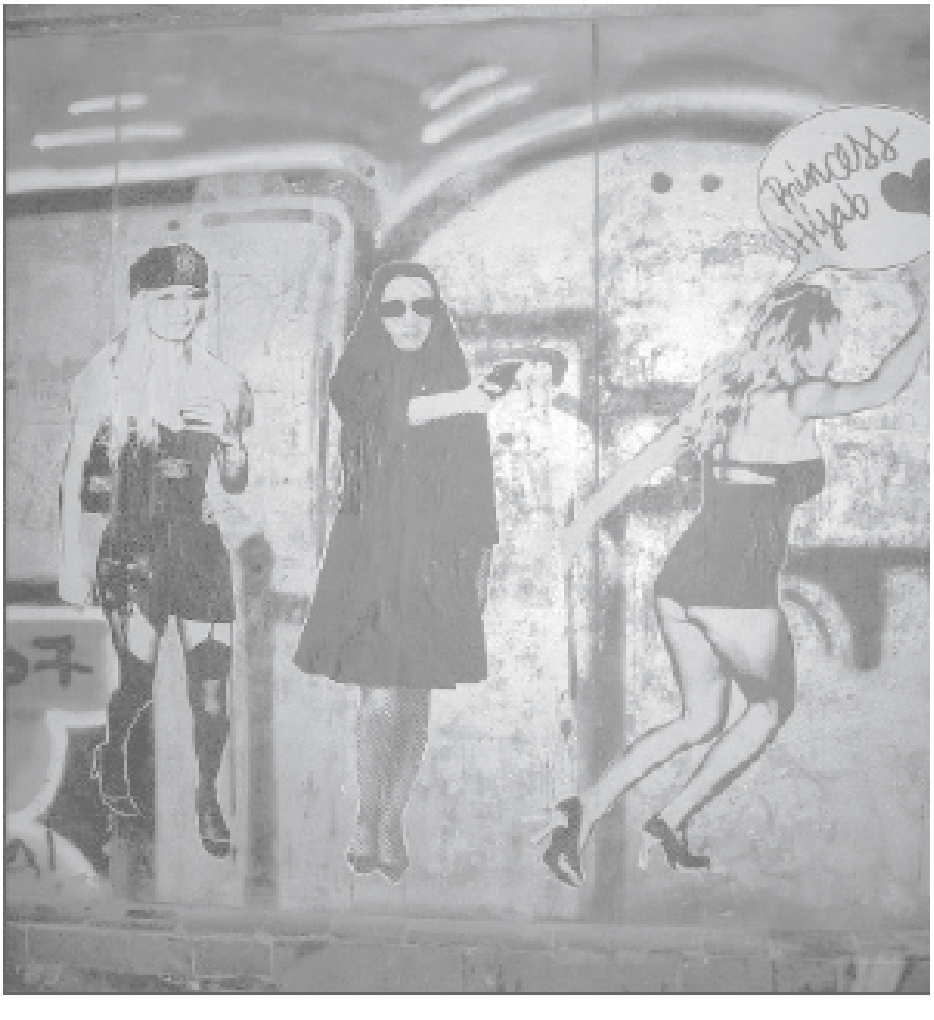
Δε μου πήρε πολλή ώρα για να καταλάβω ότι η συζήτηση με τον κύριο που μου προσέφερε τη δουλειά ήταν παντελώς ανούσια. Ο εν λόγω αφεντικός –ή μάλλον συνεργάτης– φιλοδοξούσε να με προσλάβει προκειμένου να του κάνω τις μικροδουλειές έναντι μικρομισθού και πάνω απ' όλα να του «ομορφαίνω το γραφείο με την παρουσία μου», όπως *ακριβώς* είπε ο ίδιος! Ενοχλημένη, αλλά και με έντονη τη διάθεση να γελάσω στα μούτρα του, αποσύρθηκα προς την τουαλέτα στην οποία μετα βίας χωρούσες να κατουρησεις αν δεν ήσουν άντρας σε όρθια στάση. Σε ένα περιβάλλον σχεδιασμένο για άντρες εσύ καλείσαι να επιβιώσεις πουλώντας τη θηλυκότητα σου. Επιστρέφοντας, κοίταξα γύρω μου τις κοπέλες που έτρεχαν πάνω-κάτω κάνοντας τη δουλειά τους –προσφέροντας στους πελάτες τον καφέ τους και την παρουσία τους (ομορφαίνοντας το χώρο)– για ένα πενιχρό μεροκάματο και λίγα πουρμπουάρ στην τσέπη, εξαρτώμενα πάντα από την καλή διαγωγή τους. Κάνουμε την ίδια δουλειά, για τα ίδια στοιχειώδη αντίτιμα. Η πρόσληψή μας βασίζεται στο φύλο μας και όχι στην επαγγελματική μας ιδιότητα, επομένως δεν έχει σημασία ποιά είναι αυτή. Θα μπορούσαμε με χαρακτηριστική ευκολία να αλλάξουμε πόστο χωρίς να το καταλάβει κανείς, αρκεί να μη χάσουμε τη θηλυκότητά μας.

Δεν ξανακάθισα. Κοίταξα στα μάτια τον ευυπόληπτο κύριο που μου προσέφερε τη «δουλειά» και του δήλωσα ότι δεν είμαι αυτό που ψάχνει. Το ύφος μου ήταν

βλοσυρό, αλλά επινίκιο. Καθώς αποχωρούσα, δεν μπόρεσα παρά να σκάσω ένα σαρδόνιο χαμόγελο. Η «συνάδελφος» είχε περιλούσει «κατά λάθος» το «αφεντικό» με ολόκληρο το περιεχόμενο του δίσκου της! Μου χαμογέλασε και έκανε με το χέρι της το σήμα της νίκης. Οι μικρές νίκες…

Η οδύσσειά μου στην πόλη είχε ξαναξεκινήσει. Ήξερα όμως ότι δεν ήμουν μόνη.

Στο κείμενο αυτό παρουσιάζονται οι εναλλακτικές μορφές κινηματικών διαδικασιών που εμφανίστηκαν στην Αργεντινή την περίοδο της γενικευμένης κοινωνικο-οικονομικής κρίσης, στα τέλη της δεκαετίας του '90 και στις αρχές του 2000.

Κατά τη διάρκεια της μεγάλης κοινωνικής εξέγερσης του 2001, αλλά και μετά από αυτήν, η πόλη του Μπουένος Άιρες έγινε το πεδίο αντιπαράθεσης δύο διαφορετικών κόσμων. Από τη μία ο κόσμος του κεφαλαίου και όσοι τον εκπροσωπούσαν, και από την άλλη ο κόσμος της εργασίας, ο οποίος μαζικά έχανε χρήματα, δουλειά και αξιοπρέπεια. Ο χώρος της πόλης, δημόσιος και ιδιωτικός, έγινε τόπος διεκδίκησης των κοινωνικών αιτημάτων. Ταυτόχρονα όμως, στα αιτήματα αυτά βρισκόταν και η διεκδίκηση του ίδιου του χώρου της πόλης. Η πόλη ξαφνικά έγινε το επίδικο μιας διαρκούς και αβέβαιης αντιπαράθεσης.

Η κοινωνική εξέγερση το Δεκέμβρη του 2001

Η 19η Δεκεμβρίου ήταν το καθοριστικό σημείο: η μέρα που ο αργεντίνικος λαός είπε «αρκετά!». Το σκηνικό είχε στηθεί από την προηγούμενη μέρα, όταν ο κόσμος άρχισε να λεηλατεί καταστήματα και σουπερμάρκετ για να μπορέσει να ταΐσει τις οικογένειές του. Όλη τη μέρα, την Τετάρτη 19 Δεκεμβρίου 2001, δεκάδες χιλιάδες φτωχοί και άνεργοι Αργεντίνοι συνέχισαν να λεηλατούν σουπερμάρκετ και καταστήματα, μέσα σε ένα κλίμα γενικευμένης αναταραχής.

Στο Μπουένος Άιρες, ένα πλήθος 20.000 ατόμων (σύμφωνα με την αστυνομία), που περιλάμβανε από άνεργες ανύπαντρες μητέρες με τα μωρά στην αγκαλιά μέχρι συνδικαλιστές, έσπαγε βιτρίνες καταστημάτων για να αρπάξει φαγητό, ρούχα, χαρτί υγείας, μέχρι και τηλεοράσεις. Στην Κόρδοβα, εργάτες που διαδήλωναν κατά της κυβέρνησης, έβαλαν φωτιά στο Δημαρχείο της πόλης. Εκτεταμένες λεηλασίες και ταραχές σημειώθηκαν και σε άλλες μεγάλες πόλεις, όπως στο Rosario και τη Mentoza.

Ο πρόεδρος Fernando De La Rua πανικοβλήθηκε. Δώδεκα χρόνια πριν, εκτενείς λεηλασίες έριξαν την κυβέρνηση και πλέον, στη συλλογική μνήμη της Αργεντινής, η λεηλασία συνδέεται με την κατάρρευση των καθεστώτων. Ο De La Rua κήρυξε κατάσταση εκτάκτου ανάγκης, αναστέλλοντας όλα τα θεμελιώδη δικαιώματα και απαγορεύοντας τις συγκεντρώσεις μεγαλύτερες των τριών ατόμων. Αυτό ήταν το τελειωτικό χτύπημα. Όχι μόνο ξαναέφερε στη μνήμη του κόσμου τραυματικές εμπειρίες από τα επτά χρόνια στρατιωτικής δικτατορίας που σκότωσε 30000 ανθρώπους, αλλά σήμαινε ακόμη ότι το κράτος στερούσε το τελευταίο στοιχείο αξιοπρέπειας από έναν πεινασμένο και απελπισμένο πληθυσμό –την ελευθερία του.

Πριν ακόμη τελειώσει η προεδρική ανακοίνωση της κατάστασης εκτάκτου ανάγκης, ο κόσμος ήταν στο δρόμο και την αψηφούσε. Σε ολόκληρη την πόλη, δεκάδες χιλιάδες βγήκαν στους δρόμους, μπλοκάροντάς τους και κάνοντας θόρυβο χτυπώντας τα κατσαρολικά τους (κάτι σαν παράδοση στις διαδηλώσεις στην Αργεντινή). Η αστυνομία επενέβη για να διαλύσει τη συγκέντρωση έξω από το Προεδρικό μέγαρο, με αποτέλεσμα να ξεσπάσουν άγριες οδομαχίες. Οι διαδηλωτές άρχισαν πετροπόλεμο με την αστυνομία, έκαψαν αυτοκίνητα και έβαλαν φωτιά στο Υπουργείο Οικονομικών.

Ενώ οι συγκρούσεις ήταν σε εξέλιξη, ανακοινώθηκε η παραίτηση του υπουργού Οικονομικών Cavallo και του επιτελείου του. Τα πλήθη των διαδηλωτών στο Buenos Aires ξέσπασαν σε πανηγυρισμούς. Τελικά, μόνο στο Buenos Aires, πήρε

μέρος πάνω από ένα εκατομμύριο κόσμου, χτυπώντας κατσαρόλες και τηγάνια και απαιτώντας το τέλος των νεοφιλελεύθερων πολιτικών και των διεφθαρμένων κυβερνήσεων. Η αστυνομία αδυνατούσε να ελέγξει την κατάσταση, παρόλη τη μαζική χρήση δακρυγόνων και πλαστικών σφαιρών. Οι καταστηματάρχες, προσπαθώντας να σώσουν το εμπόρευμά τους, συχνά κατέφευγαν στη βία.

Στις διαδηλώσεις που ακολούθησαν τις επόμενες 24 ώρες αστυνομικοί με πολιτικά σκότωσαν 7 διαδηλωτές στην πρωτεύουσα. Ακόμα 15 διαδηλωτές δολοφονήθηκαν στην επαρχία και τραυματίστηκαν εκατοντάδες. Δύο μαχαιρώθηκαν και ένας πυροβολήθηκε από καταστηματάρχες. Μεταξύ των νεκρών και ένα 15χρονο αγόρι, στην επαρχία της Santa Fe, που πυροβολήθηκε από «άγνωστο» οπλοφόρο. Ο πρόεδρος παραιτήθηκε αμέσως μετά και εγκατέλειψε το προεδρικό μέγαρο με ελικόπτερο.

Μέσα σε 2 εβδομάδες 4 ακόμα κυβερνήσεις έπεσαν. Η Αργεντινή είχε τώρα μπει σε ταχύτατη πορεία σύγκρουσης, με τις ανάγκες και τις επιθυμίες του λαού της από τη μια μεριά και τις απαιτήσεις του ΔΝΤ, της παράλογης κυβέρνησης της και του παγκόσμιου καπιταλισμού από την άλλη.

Μαρτυρίες από την εξέγερση

Σε αυτό το σημείο, θεωρείται κομβική για την εξιστόρηση αυτής της εξέγερσης, η αναφορά σε προσωπικές μαρτυρίες που έχουν αναρτηθεί στο διαδίκτυο από απλούς ανθρώπους, από κόσμο που βρέθηκε στο πεδίο αυτής της κοινωνικής αναταραχής που συντάραξε την Αργεντινή και όχι μόνο. Ακολουθούν δύο μαρτυρίες των γεγονότων, η πρώτη είναι του Ezequiel Adamovsky, ενός αντικαπιταλιστή ακτιβιστή και συγγραφέα, και η δεύτερη είναι άγνωστου αρθρογράφου και αναρτήθηκε στο αργεντίνικο Indymedia.

> «Έβλεπα στην τηλεόραση τις λεηλασίες και τον ξεσηκωμό στο εσωτερικό της χώρας. Ξαφνικά, ο Πρόεδρος εμφανίσθηκε στην οθόνη. Μιλούσε για την ανάγκη διαχωρισμού σε 'εγκληματίες' και απελπισμένους. Μιλούσε ήρεμα, σχεδόν αρχοντικά, προσπαθώντας να δείξει ότι κάνει ακόμα κουμάντο. Είπε ότι σήμερα [σ.σ. Τετάρτη 19 Δεκέμβρη] κήρυξε τη χώρα σε κατάσταση πολιορκίας. Το ήξερα ότι αυτό ήταν αντισυνταγματικό, μόνο το Κογκρέσο μπορούσε να κάνει κάτι τέτοιο. Αηδίασα και έκλεισα την TV. Άρχισε να ακούγεται ένας θόρυβος... πολύ απαλός, αλλά δυνάμωνε... βγήκα στο μπαλκόνι και κοίταξα έξω... σε κάθε μπαλκόνι άνθρωποι χτυπάγανε τηγάνια και κατσαρόλες, ο θόρυβος γινόταν όλο και πιο δυνατός... γινότανε κραυγή... και δε θα σταματούσε. Είδα μερικούς ανθρώπους στη γωνία του δρόμου που μένω... όχι πάνω από 10... φόρεσα ένα πουκάμισο και κατέβηκα κάτω... ήταν περίεργο και συναρπαστικό, σε κάθε γωνία έβλεπα ανθρώπους να μαζεύονται. Μικρές ομάδες. Αυτή είναι μια άνετη μεσοαστική γειτονιά... αλλά όλοι έχουν καταστραφεί και απελπιστεί από αυτό που γίνεται... και έχει παραγίνει.
>
> Στη γωνία του επόμενου δρόμου, οι άνθρωποι είχαν αρχίσει να μαζεύονται στη μέση του δρόμου. Χτυπώντας κουτάλια στις κατσαρόλες, ανεμίζοντας σημαίες... μέσα σε λίγα λεπτά είχαμε γίνει 150... αρχίσαμε να περπατάμε... κανείς δεν έδειχνε να ξέρει που πηγαίναμε ή τί θα συνέβαινε... μια ώρα είχε περάσει από τη στιγμή που άκουσα τις κατσαρόλες να χτυπάνε και ο θόρυβος δεν είχε σταματήσει, ερχόταν από κάθε γωνιά της πόλης. Καθώς προχωρούσαμε, και άλλοι ενώνονταν μαζί μας, ήταν απίστευτο... σχεδόν μανιακό. Η αίσθηση του να επανακτάς τη δύναμή σου. Άνθρωποι κάθε κοινωνικής προέλευσης ήταν εκεί… κοίταξα πίσω και ξαφνικά αυτή η αυθόρμητη διαδήλωση είχε μήκος δύο οικοδομικών τετραγώνων... και από όλους τους δρόμους κατέφθαναν και άλλοι.

Έβλεπα ανθρώπους με κουστούμια και ανθρώπους με φόρμες εργασίας. Έβλεπα νέα κορίτσια με ακριβά ρούχα και ηλικιωμένους με ξεφτισμένα ρούχα. Μπορούσα να δω τον μικρομεσαίο που υποφέρει από τους, όλο και μεγαλύτερους, φόρους και τον νέο που είναι αποκλεισμένος από το σύστημα και δεν έχει δουλειά εδώ και 4 χρόνια. Όλοι εκπροσωπούνταν. Ήταν φανταστικό... Άνθρωποι ζητωκραύγαζαν από τα μπαλκόνια τους... κομματάκια χαρτιού, σαν κομφετί, έπεφταν απαλά στους δρόμους... τραγουδώντας, χτυπώντας, διαδηλώνοντας. Όταν έφθασα στο Κογκρέσο δύο χιλιάδες άνθρωποι ήταν ήδη εκεί... και μπορούσα να δω κόσμο να έρχεται από κάθε γωνιά... ήταν σαν πάρτι... οι σημαίες να ανεμίζουν, τα τραγούδια, τα χειροκροτήματα.

Όταν έφθασα στην Plaza de Mayo, είδα χιλιάδες εκεί... και συνέχιζαν να έρχονται... ήταν περίεργο... κόσμος έφθανε με αυτοκίνητα... και σε πορείες. Νέοι, μεγάλοι, οικογένειες... ο λαός. Η πλατεία ήταν μισογεμάτη και ο κόσμος ερχόταν ακόμα... περπάτησα τριγύρω. Συνεπαρμένος. Ακόμα δεν πίστευα ότι ήμουν εκεί. Σκέφτηκα ότι δεν βγαίνεις συχνά στο μπαλκόνι σου για να τσεκάρεις τους θορύβους του δρόμου και καταλήγεις σε μια κοινωνική εξέγερση, ικανή να ανατρέψει έναν πρόεδρο.

Ξαφνικά, κάποιος με έσπρωξε προς τα πίσω... όταν επανέκτησα την ισορροπία μου είδα τον κόσμο να τρέχει... κάποιος, δίπλα μου, φώναζε 'Καθάρματα!'.. από ένστικτο άρχισα να τρέχω μαζί τους... έτρεξα μισό τετράγωνο... σταμάτησα και κοίταξα πίσω... είδα χιλιάδες και χιλιάδες να τρέχουν... συνέχισα να τρέχω αλλά κοίταγα πίσω πού και πού... ρώτησα κάποιον τι συνέβαινε... δεν κατάλαβα τι μου είπε... άρχισε να με τρώει η μύτη μου... κοίταξα πίσω.. στην πλατεία, 500 μέτρα πίσω, έβλεπα καπνούς... κοίταξα τα μάτια του κόσμου... είχαν κοκκινίσει... ο λαιμός μου πονούσε... έτρεξα. Κοίταξα πίσω... ο κόσμος έτρεχε προς όλες τις κατευθύνσεις, μακριά από την πλατεία... ο καπνός ανέβαινε όλο και ψηλότερα, κάλυψα με το πουκάμισό μου τη μύτη μου και το στόμα μου... με έτρωγαν τα μάτια μου... είχα φτάσει μακριά... κοίταξα γύρω μου... εκείνος ο τύπος με το t-shirt που έγραφε 'Miami - Florida'... εντελώς μεσαίας τάξης... μου είπε ότι τώρα καταλάβαινε πώς ένοιωθαν οι piqueteros. Συνέχισα να περπατώ... πηγαίνοντας σπίτι μου... ξαφνικά συνειδητοποίησα ότι έκλαιγα. Δεν ήξερα αν ήταν από τα δακρυγόνα, ή από την ανικανότητα και την οργή μου» (Ez. Adamovsky, 2002).

Η εξέγερση όμως δεν τελείωσε εκεί. Τις υπόλοιπες μέρες του Δεκέμβρη, όπως και όλο τον Ιανουάριο, η οργή δεν έλεγε να κοπάσει. Οι διαδηλώσεις και οι σφοδρές μάχες με την αστυνομία συνεχίστηκαν με αμείωτη ένταση, παλμό και μαζικότητα. Τη νύχτα της Παρασκευής προς Σάββατο, στις 29 Δεκεμβρίου 2001, συνέβη κάτι το πρωτοφανές: μια ομάδα διαδηλωτών κατάφερε να διεισδύσει στο Αργεντίνικο Κονγκρέσο. Οι διαδηλωτές έσπαγαν ό,τι έπεφτε στα χέρια τους και στη συνέχεια έβαλαν φωτιά που γρήγορα εξαπλώθηκε.

Μία προσωπική μαρτυρία, αναρτημένη στο Indymedia της Αργεντινής, αναφέρει:

«Κοιτάμε ο ένας τον άλλον και καταλαβαίνουμε ότι πρέπει να θυμόμαστε αυτή την ώρα για την υπόλοιπη ζωή μας. Στεκόμασταν στις πόρτες του Προεδρικού Μεγάρου, του φανταχτερού ροζ παλατιού, που είναι επίσης γνωστό ως Casa Rosada, σύμβολο της αργεντίνικης εξουσίας. Ποτέ στο παρελθόν μια κινητοποίηση δεν έφτασε μέχρι εδώ. Και με τέτοιο τρόπο. Τώρα ήμασταν εκεί, και ήμασταν χιλιάδες. Και πάλι οι κατσαρόλες, τα σκαλιά γεμάτα κόσμο, ολόκληρες οικογένειες διαμαρτύρονταν και έκαναν θόρυβο. Και κόσμος εξακολουθεί να έρχεται, και έρχονται και οι μητέρες (της Πλατείας του Μάη) και έρχονται και οι «motoqueros» που επευφημούνται από το πλήθος, περιτριγυρισμένοι απ' όλο τον κόσμο, φόρος τιμής για τους νεκρούς, ο

καλύτερος που θα μπορούσαν να έχουν.

Πρώτος πηδάει ένας φωτογράφος. Ύστερα ένας παππούς λέει πως θέλει να μπει μέσα με τη βία και να μιλήσει στον πρόεδρο. Μετά οι νέοι. Πέντε λεπτά αργότερα, στις 2.15 π.μ. ακριβώς, όλοι εμείς. Η περίφραξη υποχώρησε αμέσως και η αστυνομία χρειάστηκε να μετακινηθεί στο πλάι, και να 'μαστε, στις πύλες της Casa Rosada που από δω και πέρα δεν έχει τίποτα το ιερό. Περάσαμε τις πόρτες, στον προθάλαμο πριν την είσοδο, τραγουδώντας ο καθένας ό,τι ήθελε. Να φύγουν όλοι, να μη μείνει κανείς. Είδαμε πρόσωπα γεμάτα συναισθήματα, έκπληκτα πρόσωπα, περίεργους που κοιτούσαν από πίσω και έρχονταν μπροστά απλά για να αγγίξουν (το κτίριο), να νιώσουν ότι είναι δικό τους.

Οι άνθρωποι ήταν οργισμένοι, η είδηση ότι ο Grosso παραιτήθηκε ήρθε σαν κεραυνός, αλλά απλά συνέβαλε στο να ανέβει το ηθικό. Πολλοί ήθελαν να επαναληφθεί αυτό που έγινε την περασμένη εβδομάδα. Να φύγουν όλοι, να μη μείνει κανείς. Στο κογκρέσο βλέπουμε φωτιές στα σκαλιά. Δεν θυμηθήκαμε να ρωτήσουμε τι ώρα είναι. Οι πιο αποφασισμένοι μπαίνουν μέσα και αρχίζουν να βγάζουν έξω αντικείμενα για να ενισχύσουν τη φωτιά, μέχρι που η είσοδος του κογκρέσου γίνεται ολόκληρη μια φωτιά. Λένε πως μέσα, πολύ μέσα, υπάρχουν κι άλλοι που παίρνουν αντικείμενα για να τα φέρουν έξω. Έρχονται κρατώντας μια προτομή και κάποιος φωνάζει να μην την πετάξουν. Άνθρωποι τσακώνονται για την προτομή μέχρι που ένας διαδηλωτής την παίρνει και τελετουργικά τη ρίχνει στη φωτιά. Το πεζικό λίγα λεπτά νωρίτερα είχε υποχωρήσει. Και ύστερα ξεκινούν πάλι τα δακρυγόνα, ακριβώς τη στιγμή που η προτομή πέφτει. Τώρα είναι περισσότεροι και φαίνεται ότι έρχεται και η αντλία νερού. Ο κόσμος υποχωρεί, ενώ μια μεγάλη ομάδα νέων προβάλλει αντίσταση. Φεύγουν, προς το Callao, στην αρχή τρέχοντας αλλά αμέσως μετά περπατώντας. Φέρνει χαρά στους μπάτσους να σε βλέπουν να τρέχεις, νιώθουν μεγαλύτεροι, μας αποδιοργανώνει. Οι φωνές που λένε στον κόσμο να μην τρέχει γενικεύονται. Τώρα όλοι υποχωρούμε και κάποιος φωνάζει 'στα δικαστήρια, στα δικαστήρια!' Θέλουν να πάνε στο Ανώτατο Δικαστήριο, εκεί που πριν δύο χρόνια έγινε συμφωνία ανάμεσα στους περονιστές και τους ριζοσπάστες». (http://argentina.indymedia.org)

Συμπεράσματα για τα γεγονότα της εξέγερσης

Η εξέγερση του Δεκεμβρίου μπορεί να χαρακτηριστεί αυθόρμητη, εφόσον ως αυθόρμητη ορίζεται η δράση που δεν καθοδηγήθηκε και που δεν αποφασίστηκε από κάποιον οργανωμένο πολιτικό φορέα. Και αυτό γιατί αυτή η εξέγερση, η πρώτη και η δυναμικότερη του 21ου αιώνα, δεν ξεπήδησε από το πουθενά. Επί μία δεκαετία, από το 1991 μέχρι τις 19 Δεκεμβρίου του 2001, εκδηλώνονταν μαζικοί κοινωνικοί αγώνες με εξαιρετική ένταση και επιμονή. Αγώνες που ανέδειξαν νέα κοινωνικά κινήματα στις πόλεις και στις παρυφές τους, καθώς και νέες μορφές αγώνα. Αγώνες που ωρίμασαν τις συνθήκες για να εκδηλωθεί η λαϊκή εξέγερση του Δεκεμβρίου. Είναι χρήσιμο να αναφερθεί ότι στη διάρκεια αυτής της δεκαετίας το εργατικό κίνημα έπαιξε ένα σημαντικό ρόλο και ότι έγιναν 9 γενικές απεργίες. Παρά λοιπόν τις συνέπειες των αυταπατών που καλλιέργησε ο περονισμός και την πρόσδεση σε αυτόν των γραφειοκρατικών συνδικάτων και συγκεκριμένα της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργαζομένων (CGT), ένα μεγάλο μέρος των εργαζομένων έδρασε ανεξάρτητα και μαχητικά ενάντια στο μέλλον που του επιβαλλόταν.

Οι πρωταγωνιστές όμως αυτής της δεκαετίας των πραγματικών αλλαγών που συνέβησαν με τρομερή ταχύτητα στην οικονομία και στην κοινωνία, είναι αναμφίβολα οι πικετέρος που μπλοκάρουν τους εθνικούς δρόμους και η αυτοοργάνωση των ανέργων σε μαζικά και δυναμικά κινήματα. Από το 1993 έως

το 1999, καταγράφονται 685 μπλόκα στους εθνικούς δρόμους. Το κομβικό έτος 2001, αυτά τα νέα κοινωνικά κινήματα κατέκτησαν ανώτερα επίπεδα οργάνωσης. Τον Ιούλιο λοιπόν, πραγματοποιήθηκε η πρώτη Εθνική Συνέλευση των λαϊκών περιφερειακών οργανώσεων και των οργανώσεων ανέργων. Τον Σεπτέμβριο, δημιουργήθηκε το Φρενάπο, το Εθνικό Μέτωπο ενάντια στη Φτώχεια. Το Φρενάπο οργάνωσε – στις 14 και 17 Δεκεμβρίου, λίγες μόλις μέρες πριν την εξέγερση– λαϊκό δημοψήφισμα με το αίτημα «Ένα εισόδημα για μια ανθρώπινη ζωή και όχι για τον κοινωνικό αποκλεισμό». Πάνω από 1.500.000 άτομα πήραν μέρος στο δημοψήφισμα.

Έτσι έφτασαν στην εξέγερση του Δεκεμβρίου. Με έναν πρωτοφανή πλούτο αγωνιστικών εμπειριών και νέων μορφών κοινωνικής οργάνωσης. Ορισμένοι αναλυτές, με τις παρωχημένες αριστερές αντιλήψεις των παραδοσιακών κόμματων τους, θεωρούν τα νέα αυτά κοινωνικά κινήματα ως κατώτερες μορφές οργάνωσης. Κάνουν το λάθος να αντιπαραθέτουν τα νέα κινήματα στο «οργανωμένο εργατικό κίνημα», το οποίο και θεωρούν το ανώτερο επίπεδο οργάνωσης. Στην πραγματικότητα, οι piqueteros και οι οργανώσεις των ανέργων είναι η εργατική τάξη που σπρώχτηκε στη χρόνια υποαπασχόληση, στην ανεργία και στην πείνα. Στις οργανώσεις τους, πολλοί είναι παλιοί βιομηχανικοί εργάτες με συνδικαλιστική και πολιτική εμπειρία. Εμπειρία σημαντική για να απορρίψουν την παραδοσιακή λαϊκιστική και γραφειοκρατική αριστερή ορολογία και δράση.

Το νέο στοιχείο που δημιούργησε και την κρίσιμη μάζα της εξέγερσης του Δεκεμβρίου είναι ότι σε αυτή τη νέα περίοδο των αγώνων συμμετέχουν όλοι –άντρες και γυναίκες–, με τις οικογένειες τους, με τα παιδιά τους, με τους γειτόνους τους. Νέο στοιχείο και πολύτιμη παρακαταθήκη για το μέλλον είναι η αυτοοργάνωσή τους. Στα μπλόκα, στις συνοικίες, με τις οργανώσεις βάσης και τις λαϊκές συνελεύσεις. Με τα συσσίτια, την αλληλοβοήθεια και την ανταλλαγή των αποθεμάτων τους, αλλά και διάφορων υπηρεσιών, μέσω του συστήματος trueque.

Εκείνες τις μέρες της εξέγερσης, η εντύπωση που δόθηκε από τα μέσα ενημέρωσης σχετικά με διαδηλώσεις που ξεκίνησαν από το πουθενά, ελάχιστα αντιστοιχούν στην πραγματικότητα. Είναι χαρακτηριστικό ότι τις επιθέσεις και τις απαλλοτριώσεις στα supermarkets και στα πολυτελή εμπορικά καταστήματα –που τις αποκάλεσαν «λεηλασίες», ξεχνώντας επιτηδευμένα ποιοί λεηλατούσαν επί δεκαετίες την αργεντίνικη οικονομία– τις κάλεσε, για πρώτη φορά στις 17 Δεκεμβρίου, η οργάνωση ανέργων «Teresa Rodríguez» (σύμβολο των αγώνων των piqueteros που δολοφονήθηκε το 1996 στο Cutral Có της επαρχίας Neuquén, όπου εμφανίστηκε για πρώτη φορά το κίνημα των piqueteros).

Η εξέγερση βέβαια γενικεύτηκε όταν συμμετείχαν μαζικά σε αυτή τα μεσαία στρώματα. Εδώ ακριβώς βρίσκεται μια σημαντική ιστορική στιγμή που είχε αποφασιστικό ρόλο στη μαζικοποίηση αυτής της λαϊκής εξέγερσης: Όταν τα μεσαία στρώματα επιλέγουν να τοποθετηθούν με τη μεριά των εκμεταλλευόμενων, το κοινωνικό σύστημα χάνει την παλιά του ισορροπία.

Το Argentinazo ανέδειξε και δύο ακόμη κρίσιμα πολιτικά ζητήματα. Το πρώτο είναι ο ρόλος της παραδοσιακής αριστεράς, συμπεριλαμβανομένης και της άκρας αριστεράς. Πολλοί, και μέσα στην Αργεντινή, εκφράστηκαν με ιδιαίτερα επικριτικούς τόνους για τη στάση των αριστερών κομμάτων και οργανώσεων. Φαίνεται ότι η αριστερά σε ένα μεγάλο μέρος της αιφνιδιάστηκε από την ταχύτητα των εξελίξεων. Γεγονός που συνδέεται με την πολυδιάσπαση της, αλλά και με τους αργούς ρυθμούς με τους οποίους έδειχνε τα προηγούμενα χρόνια να κατανοεί την εμφάνιση, το ρόλο και τη σημασία των νέων κοινωνικών κινημάτων. Έτσι, ενώ μέλη και στελέχη των οργανώσεων της αριστεράς συμμετείχαν στην εξέγερση και ορισμένοι συγκαταλέγονται στους τραγικούς νεκρούς-θύματα της καταστολής, οι οργανώσεις της αριστεράς με τις ηγεσίες τους αναλώθηκαν σε εκδηλώσεις συμπαράστασης και σε αναλύσεις και διαξιφισμούς εκατέρωθεν για το ρόλο

τους.

Το δεύτερο ζήτημα που ανέδειξε η εξέγερση ήταν η εκδήλωση της βίας από την πλευρά των εξεγερμένων. Οι επιθέσεις, για παράδειγμα, στα δημόσια κτίρια από κάποιους χαρακτηρίστηκαν έργο «περονιστών προβοκατόρων». Τέτοιοι χαρακτηρισμοί πήραν τη δέουσα απάντηση από επώνυμους αγωνιστές που συμμετείχαν στην εξέγερση και είναι μέλη οργανώσεων, των οποίων η συμβολή στο πολιτικό κίνημα της Αργεντινής είναι πέρα από κάθε αμφισβήτηση, όπως οι Μητέρες Της Πλατείας Μαΐου. (Σήματα Καπνού)

Εισαγωγή στα κινήματα

«Αυτοί που ζουν ακόμα, δεν πρέπει ποτέ να λένε ποτέ. Το αναπόφευκτο δεν είναι αναπόφευκτο, τα πράγματα δεν θα 'ναι πάντα τα ίδια. Όταν αυτοί που κυβερνούν έχουν μιλήσει, τότε θα υψώσουν τη φωνή τους αυτοί που κυβερνούνται.

Ποιος τολμά να πει ποτέ; Από ποιον εξαρτάται η διαρκής καταπίεση; Από εμάς. Από ποιον εξαρτάται το τέλος της; Από εμάς και πάλι.

Αν σε έχουν ρίξει κάτω, σήκω. Αν έχεις ηττηθεί, πολέμα. Πως είναι δυνατόν να σταματήσεις αυτούς που συνειδητοποιούν την κατάσταση τους;

Οι νικημένοι του σήμερα θα είναι οι νικητές του αύριο και το 'ποτέ' θα γίνει 'τώρα'.»

Ποίημα γραμμένο σε τοίχο του εργοστασίου Brukman[1]

Όταν μεγάλος αριθμός επιχειρήσεων κατέρρευσαν σχεδόν «μέσα σε μια νύχτα», οι μαζικά απολυμένοι εργάτες βρέθηκαν να μοιράζονται κοινές ανάγκες, σε μία κατάσταση στην οποία οι κοινωνικοί δεσμοί και οι υπάρχοντες δεσμοί αλληλεγγύης μπορούσαν να μεταμορφωθούν σε μια νέα μορφή οργάνωσης. Ο μαζικός εργάτης έγινε μαζικός άνεργος.

Η πρώτη ορατή αντίδραση αυτών των προλετάριων μπροστά στην αυξανόμενη εξαθλίωση τους, ήταν οι σποραδικές συγκρούσεις στους δρόμους. Το 1989, η επαρχία Chubut στην Παταγονία συγκλονίστηκε από μία εβδομάδα κοινωνικών ταραχών που είχε ως αποτέλεσμα την παραίτηση του κυβερνήτη. Την ίδια χρονιά, ταραχές ξεκίνησαν στην πόλη Rosano και στο Buenos Aires, όπου πολλά μανάβικα και supermarket λεηλατήθηκαν. Από το σημείο αυτό και έπειτα, ταραχές σημειώθηκαν σε όλη τη χώρα. Παρόλα αυτά, η αύξηση του αριθμού και η χειροτέρευση της κατάστασης των ανέργων που στερούνταν ακόμα και τα απαραίτητα για την επιβίωση τους, έκανε αναγκαία μια αντίδραση καλύτερα σχεδιασμένη και από κοινού.

Το κίνημα των Piqueteros

Παρατήρησε αυτό το χώρο[2]

John Jordan, Higham, Kent, 27 Αυγούστου 2002

Όταν πρωτοφτάσαμε στο Buenos Aires, αρχίσαμε αμέσως να ψάχνουμε για τα σημάδια της εξέγερσης. Θα ήταν διαφορετικό άραγε αυτό το αεροδρόμιο από οποιοδήποτε άλλο; Θα ήταν άραγε οι δρόμοι μπλοκαρισμένοι από την κίνηση ή το πλήθος; Ποτέ δεν είχαμε βρεθεί σε μια χώρα κατά τη διάρκεια μιας μαζικής κοινωνικής εξέγερσης και αναρωτιόμασταν τι θα φαινόταν

1. η βιομηχανία ενδυμάτων Brukman στο Buenos Aires είναι ένα από τα πιο γνωστά καλειλημμένα εργοστάσια στην Αργεντινή

2. Απόσπασμα από κείμενο που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα του Indymedia Θεσσαλονίκης.

διαφορετικό στην καθημερινή ζωή. Καθώς μπαίναμε στην πόλη, πήραμε μια πρώτη ιδέα. Οι έρημες εκτάσεις δίπλα στους αυτοκινητόδρομους, που ενώνουν τις πόλεις με τα αεροδρόμια, πανομοιότυπες σχεδόν σε όλο τον κόσμο, είναι γεμάτες με τεράστιες διαφημιστικές πινακίδες που διαφημίζουν τα προϊόντα των διεθνών επιχειρήσεων –κάρτες visa, κινητά τηλέφωνα, ξενοδοχεία, αεροπορικές εταιρείες. Αυτό ίσχυε όντως και σε αυτόν τον απογυμνωμένο τόπο, όμως κάτι ήταν διαφορετικό. Οι μισές περίπου πινακίδες ήταν άδειες, με τεράστια άσπρα κενά εκεί που θα έπρεπε να βρίσκονται οι διαφημίσεις. Έμοιαζαν πραγματικά όμορφες έτσι όπως στέκονταν τεράστιες και αδειανές, δίχως τις δηλητηριώδεις εικόνες της κατανάλωσης, κι όμως γοητευτικές μέσα στην κενότητα τους, ελεύθερες από το εμπόριο, γεμάτες από την πιθανότητα. Κατά κάποιο τρόπο παριστούσαν τον άνεμο της αλλαγής που διέρχεται αυτή η χώρα, μιλούσαν για την παύση, το λευκό χαρτί που περιμένει να γεμίσει, ήταν ο χώρος από τον οποίο μια κοινωνία μπορούσε να ξεκινήσει να ονειρεύεται κάτι διαφορετικό, ο χώρος από τον οποίο οι άνθρωποι θα μπορούσαν να ξεκινήσουν να κάνουν τα όνειρα τους πράξη.

Piqueteros είναι το όνομα που έχει δοθεί σε ένα από τα πιο συναρπαστικά και ισχυρότερα νέα κοινωνικά κινήματα στην Αργεντινή. Αναφέρεται σε ένα μεγάλο αριθμό διαφορετικών ομοσπονδιών (πάνω από δώδεκα στην περιοχή του Buenos Aires), οργανώσεων φτωχών, αλλά και ανέργων.

Αυτός είναι ο πληθυσμός που άρχισε να οργανώνεται στα μέσα της δεκαετίας του '90 σε ενώσεις ανέργων. Αξίζει να σημειωθεί ότι η παραδοσιακή αριστερά της χώρας απέτυχε, σε μεγάλο βαθμό, να αναγνωρίσει την αυξανόμενη δυναμική των οργανώσεων ανέργων στην Αργεντινή στα τέλη της δεκαετίας του '90. Αντί για τα παλιά χαρακτηριστικά αριστερά αιτήματα, όπως η εθνικοποίηση της βιομηχανίας, οι piqueteros έχουν τον δικό τους τύπο αιτημάτων, όπως «ουσιαστική δουλειά, κοινωνική δικαιοσύνη και το τέλος του νεοφιλελευθερισμού». Φυσικά αυτά τα πράγματα είναι σχεδόν αδύνατα στον καπιταλισμό, με αποτέλεσμα πολλές ομάδες να μάχονται στους δρόμους και στους αυτοκινητόδρομους για να διαταράξουν την καπιταλιστική οικονομία με τη σωματική τους δύναμη για να κερδίσουν ορισμένες παραχωρήσεις. Προσπαθούν παράλληλα να σχηματίζουν μια νέα και από τους «από κάτω» αντί-καπιταλιστική οργάνωση, χωρίς παρωχημένες ρητορείες ή λάθη. Ως αποτέλεσμα, αυτές οι οργανώσεις ήρθαν σε ρήξη με τις παραδοσιακές αριστερές πρακτικές. Χρησιμοποιούσαν μια σειρά από εντυπωσιακά συμμετοχικές και άμεσοδημοκρατικές πρακτικές, όπως κοινές συνελεύσεις για τη λήψη αποφάσεων, οι οποίες στόχευαν στην ευρεία συμμετοχή και στην εσωτερική ισότητα. Πολλοί απέρριπταν, επίσης, τα εθνικά συνδικάτα που δρουν ως εκμεταλλευτές της εργατικής τάξης, την καταχράζονται και την αντιμετωπίζουν ως πελατειακό δυναμικό στις ορέξεις των κομμάτων εξουσίας. Οι στρατηγικές αυτές έφτασαν να αποκαλούνται "horizontalism" και "autonomism" στην Αργεντινή.

Αργότερα, μετά τον πολλαπλασιασμό των ομάδων piqueteros, η παραδοσιακή αριστερά συνειδητοποίησε αυτή τη δυναμική και κατέληξε να αντιγράφει τη μεθοδολογία των piqueteros, και να δημιουργεί παρόμοιες ομάδες, με δικές τους ατζέντες. Όμως, αν και τώρα υπάρχουν ομάδες piqueteros που έχουν συμμαχήσει με περονιστές πολιτικούς και παλιά αριστερά κόμματα, πολλές από τις ομοσπονδίες, και ιδίως αυτές των ανέργων εργαζομένων του κινήματος "Anibal Veron", παραμένουν περισσότερο ή λιγότερο «οριζόντιες» και «αυτόνομες», και έχουν τις δικές τους τακτικές και απαιτήσεις. Με τους οδικούς αποκλεισμούς (cortas de Ruta) προκαλούν αναστάτωση στην οικονομική δραστηριότητα του συστήματος για να διεκδικήσουν τα αιτήματά τους. Η ευρεία χρήση αυτής της τακτικής από τους piqueteros είναι από πολλές απόψεις μια λαμπρή καινοτομία, καθώς όσοι είναι άνεργοι ή υποαπασχολούμενοι δεν μπορούν να απεργήσουν. Επίσης, με αυτούς τους αποκλεισμούς του οδικού δικτύου, έχουν εντοπίσει μία

κρίσιμη σχέση στο καπιταλιστικό σύστημα κέρδους που δεν είναι άλλη από τη μεταφορά των εμπορευμάτων, την οποία και καθιστούν ευάλωτη στη συλλογική δράση τους.

Το συντονισμένο κίνημα των piqueteros γεννήθηκε στις Cultur C και Plaza Huincul, δυο πόλεις της Παταγονίας που δημιουργήθηκαν γύρω από τις εγκαταστάσεις της κρατικής πετρελαϊκής εταιρείας Yacimentos Petrol nos Fiscales. Η εταιρεία ιδιωτικοποιήθηκε το 1994-95 από τον Menem, γεγονός που είχε σαν αποτέλεσμα την απόλυση του 80% του εργατικού της δυναμικού. Έτσι, το Μάρτιο του 1997, μια απεργία δασκάλων ενάντια στις απολύσεις και τις περικοπές μισθών εξελίχθηκε στην πρώτη από τις γνωστές πλέον καταλήψεις δρόμων. Όταν η αστυνομία επιτέθηκε στο μπλόκο, οι κάτοικοι των Cultur C και Plaza Huincul κινητοποιήθηκαν για υποστήριξη. Η λαϊκή συνέλευση που στήθηκε για να διαπραγματευτεί με τις αρχές, απαίτησε θέσεις εργασίας, αναστολή της καταβολής φόρων και επενδύσεις στην εταιρεία πετρελαίου. Αποφάσισαν την παύση των κινητοποιήσεων όταν κάποια από τα αιτήματα τους ικανοποιήθηκαν, συμπεριλαμβανομένων και 500 νέων –κακοπληρωμένων– θέσεων εργασίας. Η μετριοπάθεια της συνέλευσης οφείλεται στο ότι ο κόσμος δεν μπορούσε να αναγνωρίσει, σε εκείνη τη φάση, κάποιο όφελος στην κλιμάκωση των κινητοποιήσεων του. Ενδεικτική είναι και η αποδοχή της παρέμβασης ντόπιων πολιτικών στη συνέλευση. Ύστερα από αυτή τη μερική νίκη, η τακτική του μπλοκαρίσματος δρόμων των piqueteros σύντομα επεκτάθηκε και σε άλλες πόλεις, για να φτάσουν οι τακτικές και οι μορφές οργάνωσης τους το 1999 στη La Matanza, στην ευρήτερη περιοχή του Buenos Aires.

Γεννημένοι από την αγανάκτηση εξαιτίας της διαφθοράς, των συνεχών πολιτικών συμβιβασμών των επίσημων σωματείων και της αποτυχίας όλων των πολιτικών κομμάτων να τους αντιπροσωπεύσουν, οι piqueteros (ο όρος αναφέρεται στη κοινή τακτική αποκλεισμών δρόμων που ακολουθούν) ξεπήδησαν από τις αποκλεισμένες και φτωχές κοινότητες της επαρχίας. Είναι κυρίως άνεργοι εργάτες που έχουν οργανωθεί αυτόνομα στα προαστιακά barrios –γειτονιές που παίζουν βασικό ρόλο στην αίσθηση που έχουν πολλοί αργεντίνοι για το χώρο και την ταυτότητα. *«Κλείνουμε τους δρόμους, κάνουμε εκείνο το μέρος των δρόμων δικό μας. Χρησιμοποιούμε ξύλα, λάστιχα και βενζίνη για να βάζουμε φωτιά»* λέει ο Alejandro, ένας νεαρός piquetero, με ενθουσιασμό. Και προσθέτει *«αυτό το κάνουμε γιατί είναι ο μόνος τρόπος να μας αναγνωρίσουν. Αν σταθούμε στο πεζοδρόμιο για να διαμαρτυρηθούμε, θα μας ποδοπατήσουν».*

Η αστυνομία είναι συχνά ανίκανη να αντιμετωπίσει τους piqueteros, λόγω της λαϊκής υποστήριξης που δέχονται. Οι εθνικές οδοί περνούν συχνά δίπλα από τις φτωχογειτονιές στις άκρες των πόλεων και υπάρχει πάντα η απειλή ότι οποιαδήποτε καταστολή ενάντια στους piqueteros θα έφερνε χιλιάδες ανθρώπων από αυτές τις περιοχές στους δρόμους για υποστήριξη και θα προκαλούνταν σοβαρότερα επεισόδια. Αν η κυβέρνηση αποφασίσει να διαπραγματευτεί κατά τη διάρκεια μιας τέτοιας ενέργειας, οι piqueteros δεν εξουσιοδοτούν ηγέτες για να πάνε να συζητήσουν με τους κυβερνητικούς αξιωματούχους, αλλά ανταυτού, απαιτούν οι κυβερνητικοί αξιωματούχοι να έρχονται στα μπλόκα έτσι ώστε όλοι οι άνθρωποι να μπορούν να συζητήσουν τις ανάγκες τους και συλλογικά να αποφασίσουν εάν θα δεχθούν ή θα απορρίψουν οποιεσδήποτε προσφορές. Πολύ συχνά έχουν δει διεφθαρμένους ηγέτες ή εκπροσώπους από την εξουσία και έχουν αποφασίσει ότι ο τρόπος για να τους αντιμετωπίσουν είναι να αναπτύξουν ριζοσπαστικές οριζόντιες δομές. Σε ορισμένα μέρη της Αργεντινής έχουν δημιουργήσει σχεδόν απελευθερωμένες ζώνες, όπου η δυνατότητα τους να κινητοποιούν κόσμο είναι πολύ μεγαλύτερη από αυτή των τοπικών κυβερνήσεων. Στο General Mosconi, που στο παρελθόν ήταν μια πλούσια πόλη πετρελαίου στο βορά της χώρας, και όπου τώρα το ποσοστό ανεργίας ξεπερνά το 40%, το κίνημα έχει πάρει την κατάσταση στα χέρια του και διαχειρίζεται πάνω από 300 διαφορετικά εγχειρήματα, συμπεριλαμβανομένων αρτοποιιών, βιολογικών καλλιεργειών, κλινικών και τον καθαρισμό των υδάτων.

Το εξαιρετικό είναι ότι αυτές οι ριζοσπαστικές ενέργειες που ασκήθηκαν από μερικούς από τους πιο φτωχούς και περιθωριοποιούμενους ανθρώπους στην Αργεντινή, οι οποίοι χρησιμοποίησαν στρατιωτικές τακτικές και εντυπωσιακά φλεγόμενα οδοφράγματα –κλείνοντας δρόμους, κάνοντας πορείες φορώντας κουκούλες και κρατώντας ξύλα και πέτρες–, δεν έχει απομακρύνει άλλα τμήματα της κοινωνίας. Στην πραγματικότητα η υποστήριξη προέρχεται από όλους. Μια νεαρή piquetera, η Rosa λέει εν συντομία: *«όταν οι γυναίκες δεν έχουν πλέον τα αγαθά για να ταΐσουν τα παιδιά τους, η κυβέρνηση πέφτει, άσχετα με το τι είδος κυβέρνησης είναι»*.

Ένα ακόμη σημαντικό χαρακτηριστικό του κινήματος των piqueteros είναι η ανάδειξή του σε κόμβο αγωνιστικής συνάντησης μεταξύ των διαφόρων εργατών και μισθωτών, ανεξάρτητα της ταξικής θέσης που τους έχει δοθεί. Εργαζόμενοι, των οποίων οι θέσεις εργασίας ήταν υπό απειλή, συμμετείχαν ευρέως σε κινήσεις των piqueteros (άλλωστε οι πρώτες κινήσεις ξεκίνησαν από δασκάλους). Επίσης, αν και τα πλάνα εργασίας που δόθηκαν στους ανέργους μπορεί σε ορισμένες περιπτώσεις να οδηγούσαν στη μείωση των μισθών άλλων εργατών, εντούτοις τα διαφορετικά «κομμάτια» των εργαζομένων αναγνώριζαν τις ανάγκες τους, το ένα στους αγώνες του άλλου. Εδώ ακριβώς έγκειται και μία θεμελιώδης δυναμική αυτού του κινήματος, καθώς η κυρίαρχη τάξη συναντά μεγάλες δυσκολίες στο να απο-συνθέσει την τάξη σε κομμάτια που ανταγωνίζονται μεταξύ τους για θέσεις εργασίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της αλληλεγγύης αποτελεί η πορεία των piqueteros στις 4 Απρίλιου 2002 στην παραλιακή πόλη La Plata. Η πορεία πέρασε πρώτα από το επαρχιακό κυβερνητικό κτίριο για να δείξει την υποστήριξή της στους κρατικούς εργάτες που απεργούσαν εκεί. Διαμαρτυρόμενοι για τις περικοπές στους μισθούς και σε άλλες παροχές, οι εργάτες είχαν καταλάβει διάφορα κτίρια και ήταν σε διαρκείς συνελεύσεις. Όταν έφτασαν οι piqueteros η αστυνομία είχε μπει ήδη στο κτίριο και η συνέλευση είχε διακοπεί, όταν όμως οι εργάτες είδαν το μέγεθος του πλήθους που είχε μαζευτεί απομάκρυναν τους αστυνομικούς και συνέχισαν τη συνέλευση τους. Οι piqueteros, μαζί με μέλη τοπικών συνελεύσεων αλλά και γείτονες, έχουν επίσης υπερασπιστεί σε πολλές περιπτώσεις, κατειλημμένα εργοστάσια που βρίσκονταν υπό την απειλή εκκένωσης, αποκρούοντας τις επιθέσεις της αστυνομίας.

Στις 30 Μαΐου 2002, οι piqueteros μπλόκαραν 1.000 δρόμους, γέφυρες και σιδηροδρομικές γραμμές σε όλη την Αργεντινή. Η μαζική τους κινητοποίηση συνοδεύτηκε την ίδια μέρα με απεργία των εργατών του αεροδρομίου Ezeiza του Buenos Aires, του οποίου σταμάτησαν τη λειτουργία. Ο πρόεδρος Duhalde δήλωσε ότι τα μπλόκα των δρόμων δεν μπορούν να χαίρουν άλλης ανοχής. Μετά από αυτό είναι προφανές ότι η επίθεση της αστυνομίας στη συγκέντρωση των piqueteros στις 26 Ιουνίου 2002 στην Avellaneda –που άφησε νεκρούς τους νεαρούς piqueteros Dario Santill και Maximiliano Kosteki, καθώς και 40 τραυματίες– δεν ήταν απλά έργο κάποιων «ανεξέλεγκτων μπάτσων». Παραμένει πολύ σημαντικό ότι 50.000 διαδηλωτές συγκεντρώθηκαν στην Plaza de Mayo ως απάντηση στους φόνους.

Με το μπλοκάρισμα των αυτοκινητοδρόμων, οι piqueteros αναδείκνυαν αιτήματα τα οποία περιλάμβαναν την απόσυρση της αστυνομίας και την καταδίκη της κρατικής καταστολής, την απελευθέρωση φυλακισμένων συντρόφων, παροχές για τους ανέργους, τρόφιμα, υγειονομικές εγκαταστάσεις, όπως και αιτήματα για πραγματικές δουλειές ή πλάνα εργασίας –μικρά επιδόματα, δηλαδή, για τους ανέργους που δίνονταν από το κράτος για να κατευναστεί η δυσαρέσκεια. Μόνο που και σε αυτή την περίπτωση, αυτή η πολιτική γύρισε μπούμερανγκ (κατά τη διάρκεια της προεδρίας του De La Rua), καθώς οι οργανώσεις ανέργων δημιούργησαν τις δικές τους Μ.Κ.Ο. ώστε να διευθύνουν τα πλάνα εργασίας και να στήσουν δικά τους κοινωνικά προγράμματα, χρησιμοποιώντας τους χρηματικούς πόρους από αυτά. Στήνουν δηλαδή εγχειρήματα στις περιοχές τους, όπως αρτοποιεία, εργαστήρια μετάλλου και ξύλου, σχολεία και θερμοκήπια.

Στην πρώτη επέτειο της εξέγερσης του Δεκέμβριου του 2001, οι οργανώσεις των MST που πρόσκεινται στην ομοσπονδία Anibal Veron διοργάνωσαν έναν ιδιαίτερο οδικό αποκλεισμό, όπου απέκλεισαν 8 οικοδομικά τετράγωνα, στο εμπορικό κέντρο του Buenos Aires, μπλοκάροντας τις εισόδους σε supermarket και εμπορικά κέντρα μία ημέρα πριν από τα Χριστούγεννα, δηλαδή την μεγαλύτερη ημέρα αγορών όλου του έτους. Οι εν λόγω ενέργειες είχαν ως αποτέλεσμα την άμεση πίεση στις εταιρείες, με την οικονομική αναστάτωση που προκαλούσαν, και την έμμεση πίεση στην κυβέρνηση. Παρατηρείται δηλαδή μία ποικιλομορφία ανάμειξης δράσεων, τόσο στο πολιτικό όσο και στο επίπεδο άμεσων διεκδικήσεων, αφού στο τέλος της μέρας τα supermarkets αναγκάστηκαν να δώσουν μεγάλες ποσότητες τροφίμων στις οικογένειες αυτών των οργανώσεων.

Η τακτική τους να μπλοκάρουν μεγάλους αυτοκινητόδρομους, μερικές φορές για ολόκληρες μέρες, αποδείχθηκε εξαιρετικά επιτυχής. Οικογένειες ολόκληρες παίρνουν μέρος στα οδοφράγματα στήνοντας σκηνές και μαγειρεία που λειτουργούν συλλογικά στη μέση του δρόμου και είναι οχυρωμένα πίσω από λάστιχα που καίγονται. Πολλοί από αυτούς που συμμετέχουν είναι νέοι και ένα ποσοστό μεγαλύτερο από 60% είναι γυναίκες. Με την πάροδο του χρόνου, το αυτόνομο αυτό κίνημα –από ομόσπονδες ομάδες με χαλαρούς μεταξύ τους δεσμούς και με βάση τις συνοικίες– έχει αναγκάσει και τις τοπικές και τις κεντρικές αρχές να κάνουν παραχωρήσεις με τη μορφή επιδομάτων πρόνοιας τροφίμων και προσφοράς μερικής απασχόλησης.

Εφαρμόζοντας πρακτικές άμεσης δημοκρατίας και επιθυμώντας να φέρουν κοινωνικές αλλαγές στο παρόν, οι piqueteros χρησιμοποιούν τα επιδόματα της πρόνοιας που εξασφαλίζουν για να αναπτύξουν εναλλακτικές δομές στο πλαίσιο των συνοικιών τους. Δημιουργούν μαγειρεία για όλη την κοινότητα, φούρνους, εργαστήρια λαϊκής επιμόρφωσης, βιβλιοθήκες, λαχανόκηπους και πολλά ακόμα –όλα τμήματα αυτού που αποκαλούν οικονομία της αλληλεγγύης. Αυτά περιλαμβάνουν τα πάντα· από συλλογικές κατασκευές στην κοινότητα ή κέντρα υγείας, εναλλακτικά πειρατικά μέσα ενημέρωσης, κήπους και κτηνοτροφία, προγράμματα νεολαίας, φεστιβάλ, καθώς και μεγάλο αριθμό συλλογικών συσσιτίων γειτονιάς. Οι Piqueteros συνεργάζονται στην κηπουρική ή το ψήσιμο του ψωμιού, στη συνέχεια στο μαγείρεμα, και στη συνέχεια, τα τρόφιμα σερβίρονται σε συλλογικές κουζίνες όπου οι άνεργοι και οι πεινασμένοι τρώνε με πραγματική αξιοπρέπεια και αλληλεγγύη. Πέρα, δηλαδή, από την ανάπτυξη και εφαρμογή λύσεων σε πρακτικά ζητήματα, το κίνημα των piqueteros αγωνίζεται επίσης για μία νέα μορφή αξιοπρέπειας, καθώς πιστεύουν πως οι άνθρωποι που είναι πρωταγωνιστές της ζωής τους έχουν βασικό ρόλο στην οικοδόμηση της δύναμης των συνοικιών τους.

Παραδείγματα Piqueteros

Υπάρχουν εκατοντάδες ομάδες και δίκτυα των piqueteros σε όλη τη χώρα, κάποια από τα οποία έχουν δεσμούς με συνδικάτα και κόμματα της αριστεράς, ενώ άλλα είναι περισσότερο ανεξάρτητα. Οι συνεντεύξεις που ακολουθούν είναι μελών του MTD, του κινήματος των ανέργων εργατών και καλύπτουν τρεις διαφορετικές συνοικίες στο νότιο τμήμα του ευρύτερου Buenos Aires: το Σολάνο, το Αλμιράλτε Μπράουν και το Λάνους. Το MTD είναι τμήμα του δικτύου Anibal Veron, το οποίο έχει καθαρά αντικαπιταλιστικό και αυτόνομο χαρακτήρα και αναπτύσσει νέες μορφές αγώνα που έχουν σχέση με κινήματα όπως αυτό των Ζαπατίστας και των ακτημόνων της Βραζιλίας. Οι θεματικές αυτών των συνεντεύξεων είναι πολλαπλές και περιλαμβάνουν συζητήσεις γύρω από τις δομές τους, τις τακτικές τους να μπλοκάρουν δρόμους, την κριτική τους απέναντι στην παραδοσιακή αριστερά και φτάνουν ως την αξιοπρέπεια αυτών των ανθρώπων και την αλληλεγγύη που βιώνουν μεταξύ τους, το ρόλο και τη θέση της γυναίκας σε αυτό το πολύμορφο

κίνημα, το είδος της κοινωνίας που επιδιώκουν και για το οποίο αγωνίζονται.

MTD Λάνους

Pablo: Η τακτική του αποκλεισμού είναι μία παλιά τακτική που χρησιμοποιούσαν οι εργάτες για να διαμαρτυρηθούν στην πύλη ενός εργοστασίου, για να δώσουν το στίγμα μιας απεργίας ή για να εδραιώσουν έναν αγώνα. Τώρα η τακτική αυτή είχε μεταφερθεί στους αυτοκινητοδρόμους που χρησιμοποιούσαν εκείνες οι εταιρείες για να μεταφέρουν το πετρέλαιο ή άλλα προϊόντα τους. Μπορεί ο καπιταλισμός να έχει αλλάξει και να χρειάζεται λιγότερους εργάτες στα εργοστάσια, αλλά η μεταφορά των προϊόντων σας, όπως και να έχει, σας είναι απαραίτητη. Αφού δεν είχαμε πια δουλεία στα εργοστάσια, προσπαθήσαμε να βρούμε ένα τρόπο για να εμποδίζουμε τη μεταφορά αυτών των προϊόντων. Έτσι ξεκίνησε ο ταξικός μας αγώνας και τα διάφορα κινήματα των piqueteros.

Αρχίσαμε να διαμορφώνουμε το κίνημα των ανέργων με τέτοιο τρόπο ώστε να μην αναπαράγει στοιχειά άλλων κοινωνικών οργανώσεων. Είπα νωρίτερα πως κάποιοι companeros ή αγωνιστές είχαν προηγούμενη πείρα από το συνδικαλισμό ή άλλες πολιτικές δραστηριότητες. Η δομή όμως που γνώριζαν ήταν πάντα ιεραρχική. Είχαν βιώσει χρόνια ολόκληρα απογοήτευσης και εξαπάτησης και είχαν εμπειρίες από πράγματα που δεν είχαν ποτέ καλή κατάληξη. Έτσι, ξεκινώντας από την ιδέα ότι αυτό ήταν κάτι που θέλαμε οπωσδήποτε να αποφύγουμε, αρχίσαμε να αναζητούμε μια νέα μορφή οργάνωσης των συνοικιών που θα στηρίζονταν σε κάποιες πολύ βασικές αρχές. Κατά κάποιο τρόπο μπορεί να μην έχουμε ένα πολύ ξεκάθαρο πλάνο του πώς θα προχωρήσουμε, αλλά είμαστε σίγουροι για τον τρόπο με τον οποίο δεν θέλουμε να προχωρήσουμε.

MTD Σολάνο

Magda: Τα συνθήματα του αγώνα μας είναι Δουλειά, Αξιοπρέπεια και Κοινωνική Αλλαγή. Θέλουμε να δημιουργήσουμε διαφορετικές συνθήκες εργασίας, χωρίς αφεντικά, όπου οι ίδιοι οι εργάτες, οι companeros θα αποφασίζουν τι πρέπει να γίνει με την παραγωγή.

MTD Νταρίο Σαντιλάν

Daniela: Έχω την εντύπωση πως στην κοινωνία μας οι γυναίκες είναι υποταγμένες από πολλές απόψεις. Στις δικές μας οργανώσεις όμως, η γυναίκα έχει πρωταγωνιστικό ρόλο, γιατί όταν τα κινήματα ξεκινούν αποτελούνται κυρίως από companeras. Γιατί οι γυναίκες είναι αυτές που βγαίνουν έξω και διακινδυνεύουν τα πάντα για να μπορέσουν να ταΐσουν τα παιδία τους. Οι άντρες μένουν στα σπίτια τους γιατί έχουν πάθει κατάθλιψη από την ανεργία. Σε όλη τους τη ζωή εκείνοι ήταν αυτοί που έβγαιναν έξω, που αγωνίζονταν για τη δουλειά, που έφερναν φαγητό στο σπίτι και ξαφνικά όταν βρίσκονται χωρίς δουλεία πέφτουν στο φαύλο κύκλο της κατάθλιψης και οι γυναίκες είναι αυτές που πρέπει να βγουν έξω και να αγωνιστούν.

Το σύστημα σου λέει πως οι γυναίκες έχουν την τάση να υποτάσσονται στα πάντα. Πρέπει να βρίσκεσαι στο σπίτι σου και να ασχολείσαι με την κουζίνα σου και τα παιδιά σου και να μη βγαίνεις από εκεί. Ο ρόλος σου είναι ο ρόλος της νοικοκυράς. Δεν μπορείς να σκέπτεσαι, δεν έχεις άποψη… Καθώς όμως τα πράγματα αλλάζουν σε αυτά τα κινήματα, η γυναίκα αποκτάει φωνή και μπορεί να εκφράσει αυτά που πιστεύει και νιώθει.

Πιστεύω ότι το κίνημα αλλάζει όλο το χαρακτήρα της ζωής της, γιατί μια γυναίκα, μια companera από το MTD δεν είναι ίδια με τη γυναίκα που δεν ανήκει στο κίνημα κι αυτοί που βλέπουν τα πράγματα από απόσταση θα καταλάβουν τη διαφορά. Πιστεύω ότι αυτό είναι κάτι εντελώς καινούριο. Πρωτοφανές. Μπαίνεις στο κίνημα

και βλέπεις πως είναι γεμάτο από γυναίκες. Και η γυναίκα του MTD νιώθει καλά γιατί είναι σαν να έχει βρει το χώρο εκείνο που μπορεί να είναι ο εαυτός της.

Το κράτος φοβάται πολύ. Και για αυτό προσπαθεί να κυριαρχήσει πάνω σου πρώτα με την ιδεολογία σου και μετά με τις δυνάμεις καταστολής, χτυπώντας σε στους δρόμους. Στις 26 Ιουνίου 2002, χάσαμε 2 companeros και πριν λίγο καιρό επιτέθηκαν σε όσους από εμάς πήγαν να υποστηρίξουν τους εργάτες στο εργοστάσιο Brukman. Έτσι είναι. Η κυβέρνηση μας κτυπάει με τα κλομπ, αλλά ταυτόχρονα βλέπει όλο και περισσότερη αντίσταση από τη μεριά μας και αυτό το φοβάται. Και εδώ στις συνοικίες τα πράγματα δεν είναι εύκολα γιατί η πραγματικότητα της καταστολής έχει πολύ βαθιές ρίζες και ο κόσμος τη φοβάται.

Ariel: Ξέρουμε πως είμαστε μειοψηφία, αλλά την ίδια στιγμή τους αναγκάζουμε να ακούσουν τη φωνή μας και αυτό τους ανησυχεί. Όποιος και να κερδίσει στις εκλογές, εδώ δεν αλλάζει ποτέ τίποτε, δεν παρέχουν τίποτα στον κόσμο, ούτε παιδεία ούτε τίποτα. Κι ορίστε εμείς εδώ στη βάση, στις γειτονιές, που μπορούμε να προσφέρουμε τουλάχιστον τα απαραίτητα για τις βασικές ανάγκες του κόσμου, όπως τροφή και παιδεία. Τα κινήματα μας έχουν βιβλιοθήκες, εκπαιδευτικά εργαστήρια για τον κόσμο, τα πάντα. Είναι το ελάχιστο, το στοιχειώδες, αλλά το κάνουμε μονοί μας». Τέλος σημειώνει «Είμαστε όλοι επαναστάτες γιατί η πείνα είναι βία κι αν η πείνα του σήμερα είναι νόμος, τότε η επανάσταση είναι δικαιοσύνη.

Αξίζει τέλος να αναφερθεί τι συνέβη, στη συνέχεια και μέχρι σήμερα, στο κίνημα των piqueteros. Μετά τα 2 πρώτα χρόνια κοινωνικής εξέγερσης και αλληλεγγύης που βίωσε ολόκληρη η χώρα, οι piqueteros αντιμετωπίζουν κάποιες σοβαρές προκλήσεις και νέες επιθέσεις. Η νέα μεταρρυθμιστική κυβέρνηση του Nestor Kirschner έκανε ορισμένες παραχωρήσεις προς τους ανέργους, οι οποίες οδήγησαν σε μια γενική αποστράτευση και στην ενεργή συνεργασία ορισμένων ομάδων piqueteros με των Kirschner. Η πολιτική στρατηγική του πρόεδρου Kirschner είναι να ελέγξει μια μειοψηφία των ομάδων piqueteros, προσφέροντας μικρές παραχωρήσεις για τα μέλη και πολιτικά οφέλη για τους γραφειοκράτες, και στη συνέχεια να καταστείλει και να συνθλίψει τις υπόλοιπες αυτόνομες ομάδες που έχουν πολιτικές απαιτήσεις.

Μπροστά σε αυτό το πιθανό σενάριο έρχεται επίθεση, και δυστυχώς υπάρχει άνθιση του πολιτικού καιροσκοπισμού, πολλές διασπάσεις και διαιρέσεις. Υπάρχει μια πτώση της συμμετοχής, ως αποτέλεσμα αυτών των προβλημάτων. Οι διαμαρτυρίες κατά την επέτειο της 20ης Δεκεμβρίου είναι χαρακτηριστικές: υπήρχαν τρεις διαφορετικές διαμαρτυρίες και κινητοποιήθηκαν πιθανώς λιγότερα από 100.000 άτομα, τα οποία απέχουν κατά πολύ από τα εκατομμύρια που ήταν στους δρόμους δύο χρόνια πριν.

Σήμερα, μπορεί οι ομάδες piqueteros να είναι διαιρεμένες και να υποφέρουν από πτώση της συμμετοχής αλλά, όπως και φάνηκε, έχουν τη δυνατότητα να κερδίσουν την υποστήριξη από τα εκατομμύρια φτωχών της Αργεντινής και πάλι στο μέλλον και να αντιπαρατεθούν με το νεοφιλελευθερισμό. Γνωρίζουν πως για να το πετύχουν πρέπει να συνδεθούν με άλλα κινήματα σε όλον τον κόσμο που επιδιώκουν μια παρόμοια επαναστατική αυτόνομη στρατηγική.

Asambleas - συνελεύσεις γειτονιών

Αμέσως μετά την εξέγερση της 19ης και 20ης Δεκεμβρίου του 2001 στην Αργεντινή αναδύθηκε ένα καινούργιο κοινωνικό κίνημα, αυτό των «λαϊκών συνελεύσεων». Σε πολύ λίγο χρόνο, περισσότερες από 150 συνελεύσεις –που απαρτίζονταν από 15 έως και 300 γείτονες– σχηματίστηκαν αυθόρμητα στο Buenos Aires και σε άλλες πόλεις όπως η Cordoba, το Rosario, η Marietta και το Santa Fe. Ήδη από τον Ιανουάριο του 2002 οργανώθηκε ένα συντονιστικό αυτών των συνελεύσεων,

πρώτα σε επίπεδο πόλης και μετά σε εθνικό επίπεδο η «Δια-γειτονιακή Συνέλευση του Πάρκου Centenario» και η «Εθνική Δια-γειτονιακή». Το φαινόμενο υποσχόταν να μετατραπεί σε μία σαρωτική κοινωνική δύναμη. Μετά από ένα σχεδόν χρόνο έντονης δραστηριότητας, το κίνημα των συνελεύσεων άρχισε να δείχνει σημάδια φθοράς. Πολλοί γείτονες απομακρύνθηκαν και οι «δια-γειτονιακές», ακόμη και πολλές τοπικές συνελεύσεις, μειώθηκαν. Έως και το 2007, μόνο κάποιες από εκείνες τις αρχικές συνελεύσεις συνέχιζαν να δουλεύουν, παρακμασμένες σε ενέργεια και συνάθροιση.

Στην Αργεντινή το σύνθημα «έξω οι πολιτικοί» (“que se vayan todos”), για τους νεοφιλελεύθερους σήμαινε «έναν κόσμο καταναλωτών και όχι πολιτών», αντιθέτως για τον κόσμο που καταλάμβανε τους δημόσιους χώρους σε όλη της πόλη, διαβεβαίωνε την πολιτική κυριαρχία μέσω της ίδιας αυτής πράξης. Το νόημα διαφοροποιήθηκε και το σύνθημα μετατράπηκε: «Να φύγουν αυτοί, εδώ είμαστε εμείς». Από αυτήν την διαφοροποίηση του νοήματος αναδύθηκαν οι συνελεύσεις.

Η απόρριψη κάθε είδους αντιπροσώπευσης ήταν αποτέλεσμα της δυσπιστίας απέναντι στα πολιτικά κόμματα και στους αντιπροσώπους τους. Η απώλεια κύρους ήταν φανερή και η άμεση δράση ήταν αναγκαία. Η δυσπιστία στους ηγέτες και στις αρχές, καθώς επίσης η αντίδραση ενάντια στην καθεστωτική αριστερά που προσπαθούσε να χειραγωγήσει και να επιβάλει τα προγράμματά της, ήταν φανερή. Η διαβούλευση σε «οριζόντια» βάση και η λήψη αποφάσεων έγινε η αρχή κατεύθυνσης των συνελεύσεων.

Ο τρόπος λειτουργίας των συνελεύσεων καθορίζεται από τους ίδιους τους συμμετέχοντες. Πολλές συνελεύσεις, για παράδειγμα, υιοθέτησαν ένα εντελώς αντικαπιταλιστικό λόγο. Κάποιες επέλεξαν να λειτουργούν με λίστες ομιλητών και με ψηφοφορίες βασισμένες στη μειοψηφία ή την πλειοψηφία αντίστοιχα, ενώ άλλες προτίμησαν την αυθόρμητη συζήτηση με συναινετικές αποφάσεις. Το σημαντικό είναι ότι όποιος και αν είναι ο τρόπος λειτουργίας τους, αυτός πάντα εξαρτάται τόσο από τη συμμετοχή, όσο και από το βαθμό αμοιβαίας πίστης και σεβασμού που οι συμμετέχοντες καταφέρνουν να παράγουν.

Άλλο ένα σημείο διαφοροποίησης της λειτουργίας των συνελεύσεων είναι εκείνο της πολιτικής στρατηγικής· της άποψη που θα πρέπει να υιοθετηθεί απέναντι στην εξουσία και το κράτος. Σε κάποιες συνελεύσεις η έννοια της αυτονομίας, σε συνδυασμό με τον οριζόντιο τρόπο λήψης αποφάσεων, οδήγησε σε μια σκέψη που δεν επικεντρωνόταν στην «κατάληψη της εξουσίας» μέσω των πολιτικών κομμάτων, ώστε να κατασκευαστεί μια καινούρια «αντί-εξουσία». Έτσι, αυτές οι συνελεύσεις επικεντρώθηκαν «σε γειτονικές κοινότητες που οργανώνονται σε ένα εδαφικό δίκτυο, σε τοπική και περιφερειακή κλίμακα», μέσα από δίκτυα χωρίς κεντρική εξουσία. Το κύμα καταλήψεων δημόσιων κτιρίων, εργοστασίων, γυμναστηρίων, δημοτικών αγορών, πλατειών κ.ά., και η εγκατάσταση σε αυτά αυτόνομων κοινωνικών κέντρων ή και ανταλλακτικών αγορών, η οποία πρωταγωνίστησε στις συνελεύσεις στα μέσα του 2002, είναι ένα καλό παράδειγμα αυτονομίας. Παράλληλα, άλλα μέλη συνελεύσεων συνεχίζουν να πιστεύουν σε μια σοσιαλιστική ή λαϊκή κληρονομιά και φαντάζονται τη δημιουργία ενός κινήματος που θα φέρει «έναν από εμάς» στην εξουσία.

Το πιο σημαντικό για τις συνελεύσεις γειτονιάς, μέσα από τις διαφορές στις τυπικές λειτουργίες, είναι οι διαδικασίες και οι σχεδόν αόρατες αλλαγές που παράγονται από την καθημερινή λειτουργία τους. Αυτό γίνεται εμφανές αν παρατηρήσει κανείς την κοινωνικοπολιτική ταυτότητα των συμμετεχόντων. Τόσο η ετερογενής σύνθεση των συνελεύσεων όσο και οι κανόνες της οριζόντιας λειτουργίας τους, έκαναν απαραίτητη μια συνεχή διαδικασία διαπραγμάτευσης των διαφορών και την αμφισβήτηση των κληροδοτημένων ταυτοτήτων. Άλλες μορφές διαπραγμάτευσης των ταυτοτήτων ήταν, για παράδειγμα, εκείνες του φύλου και της ηλικίας. Συνοψίζοντας, οι συνελεύσεις δεν είναι μόνο προϊόντα μιας πολλαπλότητας, αλλά

ταυτόχρονα, είναι εν δυνάμει παράγοντες που παράγουν την πολλαπλότητα.[3]

Οι συνελεύσεις ιδρύθηκαν στη βάση μιας αντικαπιταλιστικής θεώρησης που έλεγε ότι «θα πρέπει να ενωθείς με τους ομοίους σου σε ομάδες, με άγνωστους ανθρώπους, και με αυτούς θα πρέπει να εδραιώσεις δίκτυα συναίνεσης». Αυτές οι αυθόρμητες, ενστικτώδεις ομαδοποιήσεις μπροστά στην κοινωνική κατάρρευση οδήγησαν σε ετερογενείς ομαδοποιήσεις που αποδείχτηκαν αρκετά δύσκολες για να οδηγήσουν σε σχέσεις εμπιστοσύνης. Οι γείτονες των πρώτων συνελεύσεων ήταν νέοι αλλά και γέροι, μιας καλής οικονομικής κατάστασης αλλά και φτωχοί, διαφόρων εκπαιδευτικών επιπέδων και πολιτικών πεποιθήσεων αλλά και αμόρφωτοι ή χωρίς κάποιο πολιτικό υπόβαθρο, ανταγωνιστικοί αλλά και ήπιοι. Επίσης πολλοί έφεραν μια ατομιστική/εξουσιαστική κουλτούρα την οποία το ως τότε σύστημα είχε επιβάλει. Αυτή η ετερογένεια σε πολλές περιπτώσεις οδήγησε στην αποχώρηση πολλών ομάδων και στη διάσπαση πολλών συνελεύσεων. Αυτή η διαδικασία συνεχών αποχωρήσεων δυσκόλεψε την διαδικασία εγκαθίδρυσης σχέσεων σεβασμού και εμπιστοσύνης, συστατικών απαραίτητων σε μια οριζόντια διαδικασία λήψης αποφάσεων.

Τέλος, ως πρακτική εφαρμογή της ανάγκης για ισοκατανομή της πολιτικής δύναμης, αναδύθηκαν συνελεύσεις πολιτών στις γειτονιές και, στη συνέχεια, ως πρακτική εφαρμογή της ανάγκης για την ισοκατανομή της οικονομικής δύναμης, εμφανίστηκαν εργατικές συνελεύσεις στα εργοστάσια που κατέλαβαν οι εργάτες μετά την εγκατάλειψή τους από τους ιδιοκτήτες τους και την αναδιοργάνωσή τους στη βάση του εργατικού ελέγχου.

Παραδείγματα συνελεύσεων γειτονιάς

Όπως ήδη αναφέρθηκε, οι Asambleas Populares (λαϊκές συνελεύσεις), δημιουργήθηκαν τις επόμενες μέρες της εξέγερσης της 19ης και 20ης Δεκεμβρίου του 2001. Πρωταρχικό μέλημα αμέσως μετά τη σύσταση τους, ήταν να βρουν ζωτικό χώρο στη γειτονιά τους για να αναπτύξουν ένα ευρύ πεδίο δραστηριοτήτων για την κάλυψη των αναγκών τους, για να πάρουν τη ζωή στα χέρια τους. Έτσι τους πρώτους κιόλας μήνες άρχισαν να καταλαμβάνουν εγκαταλελειμμένα κτίρια, παλιές κλινικές, κτίρια τραπεζών που είχαν πτωχεύσει. Παρακάτω γίνεται μια επιλεκτική αναφορά σε συγκεκριμένες συνελεύσεις και παρουσιάζονται ορισμένες δράσεις τους.

Asamblea de S. Ortíz y Corrientes - Barrio de Villa Crespo, Ciudad de Buenos Aires

Το Δεκέμβριο του 2002, τα μέλη της συνέλευσης του S. Ortíz y Corrientes κατέλαβαν δύο κτίρια, το ένα ανήκε σε μια τράπεζα στο Parque Lezama και το άλλο στην Banco Provincia de Buenos Aires και ήταν άδειο για δύο χρόνια. Οι κάτοικοι της Villa Crespo αποφάσισαν, μετά από πολλές συζητήσεις, να χρησιμοποιήσουν τις εγκαταστάσεις τους, να τα καθαρίσουν, και να τα διακοσμήσουν για να καταστούν κατοικήσιμα.

Παρακάτω ακολουθεί μία συνέντευξη του οικολογικού Δικτύου (Red Eco) με τη Rosana, την Ariel και την Gabriela, τρία μέλη της Συνέλευσης του S. Ortíz y Corrientes που συμμετέχουν καθημερινά στην κατασκευή του χώρου αυτού.

Red Eco: Πώς σας ήρθε η ιδέα να καταλάβετε αυτό το μέρος;

Rosana: Οι κάτοικοι γνωρίζαμε τη γειτονιά, ιδιαίτερα εκείνοι που ζουν πολλά χρόνια εδώ και κουβεντιάζαμε στη συνέλευση για την επανάκτηση ενός χώρου για τη γειτονιά, αρχίσαμε να σκεφτόμαστε για ποιο σκοπό τον

3. Τα στοιχεία στηρίζονται στο άρθρο του Αργεντινού ακαδημαϊκού Guido Galafassi "Κοινωνικά κινήματα, συγκρούσεις και η προοπτική της Περιεκτικής Δημοκρατίας στην Αργεντινή", Democracy & Nature, Νοέμβριος 2003

χρειαζόμαστε. Η ιδέα ήταν βασικά για να φτιάξουμε μία συλλογική κουζίνα για τη γειτονιά, κοινωνικές και πολιτιστικές δραστηριότητες. Αποφασίστηκε από την συνέλευση, μιλήσαμε για αρκετούς μήνες, συζητήσαμε πολύ.

Gabriela: Είναι ένα μέρος για να αναπτύξουμε δημιουργικές δραστηριότητες για τη γειτονιά. Θέλουμε ο τόπος να είναι από και για τον πλησίον.

Ariel: Σε αυτό το χώρο πολλά περισσότερα άτομα έρχονται στη συνέλευση, γείτονες θα έρθουν να συμμετάσχουν στο συλλογική κουζίνα και να δηλώσουν έμπρακτα την αλληλεγγύη τους, τη δέσμευση για την υποστήριξη όσων κάνουμε. Το θέμα της κουζίνας είναι κεντρικό, διότι για πολλούς ανθρώπους το ζήτημα των τροφίμων είναι ένα κεντρικό πρόβλημα. Για πολλές οικογένειες που τρώνε αυτή τη στιγμή αυτό είναι μια εξαίρεση, αποτελεί όμως και μία πρόκληση για μας.

RE: Πώς θα προχωρήσετε πέρα από τη συλλογική κουζίνα και πώς θα τη συσχετίσετε με άλλες δραστηριότητες;

G: Μέσα από τις πολιτιστικές δραστηριότητες. Για παράδειγμα, ένας γείτονας ήρθε και είπε ότι προσφέρεται να δώσει μαθήματα salsa με αντάλλαγμα τρόφιμα για τη κουζίνα του. Ένας άλλος ότι θα κόβει τα μαλλιά των γειτόνων του.

A: Υπάρχουν δύο πράγματα, ένα είναι το πώς θα επιτευχθεί ο άμεσος στόχος: η αλληλεγγύη των γειτόνων και των εμπόρων. Η ιδέα είναι ότι οι λειτουργίες αυτές είναι ο κανόνας, για να επανεξετάσει ο καθένας ότι δε χωράνε λογικές επιβολής στον άλλο, αλλά συλλογικών πράξεων και κανόνων. Επίσης, στόχος είναι η αυτοδιαχείριση, να αρχίσουμε να σκεφτόμαστε σχετικά με τις παράλληλες οικονομίες, να βρίσκουμε εναλλακτικές λύσεις. Μας ενδιαφέρει ο κόσμος που λιμοκτονεί. Στην κοινωνία κανείς δεν πρέπει να μένει με τις βασικές του ανάγκες ανεκπλήρωτες.

G: Και ότι οι άνθρωποι που έρχονται για να συμμετέχουν δεν βρίσκουν τα τρόφιμα έτοιμα αλλά άμεσα ή έμμεσα βοηθάνε στην παρασκευή τους, έτσι ακριβώς αφυπνίζουν τις συνειδήσεις τους. Καταλαβαίνουν ότι μπορούν να ζήσουν καλύτερα, ότι μπορούν να το κάνουν, και έχουν τη δύναμη.

RE: Πώς περιμένετε να αντιδράσει η επαρχιακή Τράπεζα;

A: Ο εκπρόσωπος της τράπεζας ήρθε τη Δευτέρα, όπως πάντα ρώτησε αν υπάρχει υπεύθυνος, όπως πάντα η απάντηση που πήρε ήταν όχι και ότι αυτή που αποφασίζει είναι η συνέλευση. Ρώτησε γιατί κατέλαβαν το χώρο, και του είπαμε ότι τον ανακτήσαμε για τις δραστηριότητες της γειτονιάς και του αναφέραμε και τους στόχους μας. Τώρα, υπάρχουν δύο δυνατότητες. Η μία είναι να έρθει και να μας ανακοινώσει δημαγωγικά ότι μας παραχωρεί το κτίριο ή απλά ότι μετά από δύο εβδομάδες θα μας έρθει κάποια δικαστική προειδοποίηση. Έτσι, ένας έρημος τόπος στη γειτονιά κατελήφθη και πλέον αποτελεί ζωντανό χώρο. Αλλά και μια λαϊκή αγορά, όπου ο κάθε γείτονας μπορεί να πουλήσει αυτό που παράγει.

Asamblea Popular Cid Campeador - Ciudad de Buenos Aires

Η τοπική συνέλευση γειτονιάς Cid Campeador κατέλαβε ένα εγκαταλελειμμένο κτίριο που άνηκε στη Banco Mayo, μία τράπεζα που έχει πτωχεύσει. Τριάντα μέλη αυτής της συνέλευσης μπήκαν στο κτίριο και το μετέτρεψαν σε κέντρο αγώνα και ψυχαγωγίας. Το πρώτο έργο που ανέλαβε η συνέλευση ήταν η εγκατάσταση μιας συλλογικής κουζίνας που ήταν ήδη σε λειτουργία. Ανάμεσα στα πολλά μελλοντικά σχέδια βρίσκονται διάφορα εργαστήρια (που υποστηρίζονται από ένα πολιτιστικό κέντρο στην περιοχή), η εγκατάσταση μιας καντίνας, μια σειρά από ομιλίες–συζητήσεις, όπως π.χ. οργάνωση της κοινοτικής εργασίας, κλπ.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα για το πώς αντιλαμβάνονται αυτή την κατάληψη οι συμμετέχοντες, αποτελούν τα λόγια μίας γυναίκας, μέλους της συνέλευσης, σε αλληλέγγυους. Η γυναίκα αυτή έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στην τοπική κοινωνία, λέγοντας ότι αυτό το εγχείρημα αποτελεί ένα χώρο ανοιχτό στη συμμετοχή του συνόλου της γειτονιάς, με όλα τα είδη των προτάσεων που θέλει ο καθένας να καταθέσει. Το αποτέλεσμα ήταν πολύ καλή υποδοχή από τους γείτονες, οι οποίοι εντάχθηκαν στις συζητήσεις της συνέλευσης, αυξάνοντας την δυναμική της. Επίσης, πολλές συνελεύσεις αποφάσισαν να επιδείξουν την αλληλεγγύη τους, συμπεριλαμβανομένων εκείνων της Villa Crespo, Medrano και Corrientes, Lezama Park και Villa del Parque Avellaneda. Επιπλέον, διάφορες αριστερές πολιτικές ομάδες εξέφρασαν την υποστήριξή τους, όπως το Partido Obrero (PO), το Movimiento Socialista de Trabajadores (MST), η Autodeterminación y Libertad, και το Bloque Estudiantil Combativo Asambleario (BECA).

Asamblea Vecinal de Lomas del Mirador - La Matanza – Provincia de Buenos Aires

Η συνέλευση γειτονιάς Lomas del Mirador, βρίσκεται στη La Matanza, ένα από τα πιο υποβαθμισμένα προάστια του Buenos Aires. Στις 18 Αυγούστου 2002, οι συμμετέχοντες, με την υποστήριξη γειτόνων καθώς και άλλων λαϊκών συνελεύσεων, κατέλαβαν ένα εγκαταλελειμμένο επί 10 και πλέον χρόνια κτίριο, και το μετέτρεψαν σε πολυχώρο δραστηριοτήτων για τον πληθυσμό της περιοχής. Στο επανοικειοποιημμένο κτίριο, οι λειτουργίες που μπορεί να βρει κανείς αποσκοπούν στη δραστηριοποίηση όλου του ηλικιακού φάσματος των γειτόνων. Έτσι, λειτουργεί κουζίνα σούπας, ειδική κουζίνα για μικρά παιδιά, διαλέξεις και σεμινάρια ακαδημαϊκού ενδιαφέροντος, προβολές και συζητήσεις ταινιών, εργαστήρια υγείας για την παροχή πρώτων βοηθειών, καθώς και μία δημόσια βιβλιοθήκη που έχει φτιαχτεί από δωρεές βιβλίων γειτόνων και φίλων. Η συνέλευση συμμετέχει στη δια-γειτονιακή της La Matanza (στην οποία συμμετέχουν περισσότερες από 15 συνελεύσεις) και επιβιώνει παρά τις απειλές καταστολής και εκκένωσης του κτιρίου που υφίσταται, ιδιαίτερα κατά τους πρώτους μήνες λειτουργίας της κατάληψης.

Asambleas Populares de Parque Avellaneda y Villa Park - Ciudad de Buenos Aires

Κοινή μπροσούρα των δύο συνελεύσεων αναφέρει : «Όπου υπήρχαν ιδιωτικοί χώροι, δημόσιες πρωτοβουλίες ανθίζουν, οι συνελεύσεις πολλαπλασιάζονται σε κάθε γειτονιά της πόλης».

Ο Eduardo Videla, ακαδημαϊκός και ακτιβιστής, περιγράφει πολύ γλαφυρά τι ακριβώς είναι αυτό που διακυβεύεται μέσα από τις δράσεις των λαϊκών συνελεύσεων: «Η πόλη έχει τομείς που έπεσαν σε παρακμή και γνώρισαν την εγκατάλειψη. Εκείνα τα μέρη που κάποτε ήταν ιδιωτική περιουσία και είχαν μετατραπεί σε γη που δεν ανήκε στον άνθρωπο με την αυστηρή έννοια του όρου, κινούνται αργά αλλά σταθερά προς τα χέρια του πολίτη, στα χέρια της άμεσης δημοκρατίας».

Η συνέλευση λοιπόν του Parque Avellaneda επανέκτησε ένα παλιό κτίριο μιας πιτσαρίας και το μετέτρεψε σε μια κουζίνα σούπας. Η συνέλευση του Villa Park ακολούθησε μετά από μία εβδομάδα: ξεκίνησε την εκκαθάριση ενός χώρου, όπου βρισκόταν κάποτε ένα υποκατάστημα της Εθνικής Τράπεζας, και δημιούργησε ένα κήπο βιολογικών προϊόντων και φούρνους από πηλό για την παρασκευή ψωμιού. Και οι δύο περιπτώσεις προστίθενται στην εμπειρία της Villa Urquiza, μιας κουζίνας σούπας για τους γείτονες σε μια παλιά γειτονιακή πιτσαρία.

«Η κουζίνα λειτουργεί κάθε μέρα, τις καθημερινές εδώ τρώνε περίπου 60 άνθρωποι που εργάζονται σε δύο βάρδιες, ενώ το σαββατοκύριακο τρώνε περισσότεροι από 100 κάθε μέρα, διότι τα παιδιά δεν τρώνε εκείνη την ημέρα στο σχολείο», λέει ο

Daniel. Κάθε απόγευμα μετά το σχολείο, περίπου πενήντα παιδιά έρχονται για να πάρουν ένα σνακ. Υπάρχουν επίσης μαθήματα κιθάρας, σχολική και ψυχολογική υποστήριξη.

«Νόμιζα πως δεν έχω τίποτα κοινό με τη συνέλευση» λέει ο Δρ Gladys Bianchi, διευθυντής του τοπικού ιατρικού κέντρου. «Αλλά όταν άκουσα ότι είχαν κάνει μια κουζίνα, σκέφτηκα ότι θα την υποδείκνυα στους πλέον φτωχούς που έρχονται εδώ και αναζητούν γιατρειά για την έλλειψη τροφής και ότι θα μπορούσαν να πάνε σε αυτό το μέρος», είπε. Επίσης σκέφτηκε ότι θα μπορούσε να προσφέρει την επαγγελματική του βοήθεια στους νέους του γείτονες και να κάνει δωρεές κρέατος, «ώστε να έχουν περισσότερες μερίδες πρωτεΐνης».

Οι κάτοικοι που διοργάνωσαν αυτή την κουζίνα, δεν περιορίζουν την πρωτοβουλία τους στην επισιτιστική βοήθεια. «Θέλουμε να οικοδομήσουμε από κάτω ένα νέο μοντέλο της οικονομίας», δηλώνουν. Έτσι, βρέθηκαν να συζητούν με τη συμμετοχή των συντρόφων piqueteros της Anibal Veron, καθώς και με εκπροσώπους συνεταιρισμών για το πρόταγμα της οικονομίας της αλληλεγγύης.

Trueque - ανταλλακτικό εμπόριο

Στην Αργεντινή, μετά από μία αρχική έκρηξη στον αριθμό των ομάδων που αντάλλασσαν προϊόντα και υπηρεσίες με δικά τους τοπικά νομίσματα –οι οποίες σε κάποιο σημείο είχαν ξεπεράσει τους δύο εκατομμύρια συμμετέχοντες, με ορισμένες έρευνες να μιλούν για τρία ή πέντε εκατομμύρια–, αυτά τα treuque μειώθηκαν. Η σοβαρότητα αυτού του αδιεξόδου οδήγησε στην εμφάνιση ενός νέου εθνικού δικτύου αλληλέγγυας ανταλλαγής, το οποίο είχε βελτιωθεί ως προς την οργάνωση και τη μεθοδολογία, το Red Global de Trueque (RGT).

Αυτό το σύστημα ανταλλαγής αγαθών βασίζεται σε ένα σύνολο αξιών[4] –ηθικών και οικονομικών– που υλοποιούνται σε συγκεκριμένες πρακτικές όπως η αυτοδιαχείριση και ο δημοκρατικός τρόπος λήψης αποφάσεων για την οικονομική δραστηριότητα και την επανοργάνωση των παραγωγικών αλυσίδων. Αν όλες οι σημαντικές αποφάσεις λαμβάνονται από συνελεύσεις, είναι ιδιαίτερα απίθανο αυτή η αυτοδιαχείριση να οδηγήσει στην απαξίωση της ίδιας της δημοκρατίας στην οποία βασίζεται.

Οι άνθρωποι που συμμετέχον στα trueque εργάζονται και καταναλώνουν για την ευημερία των ίδιων και των συνανθρώπων τους, και όχι για το κέρδος. Αυτό που έχει σημασία, είναι η δημιουργία ικανοποιητικών οικονομικών συνθηκών για όλους τους ανθρώπους. Αυτό σημαίνει τη διασφάλιση των ατομικών και συλλογικών ελευθεριών, τη δημιουργία θέσεων εργασίας και εισοδήματος, την κατάργηση κάθε μορφής εκμετάλλευσης, κυριαρχίας και αποκλεισμού.

Για να επιτευχτεί αυτό, οι τιμές των προϊόντων καθορίζονται από τους ίδιους τους οικονομικούς δρώντες–παραναλωτές (prosumidores), τους παραγωγούς (productores) και τους καταναλωτές (consumidores) που σχετίζονται άμεσα μεταξύ τους σε κάθε συναλλαγή, βάσει μιας διαδικασίας που συντονίζεται μεταξύ των treuque.

Παραδείγματα ανταλλακτικών αγορών

Πάνω από πεντακόσιες ανταλλακτικές αγορές άνοιξαν στην Αργεντινή μετά το 2001. Το 2009, υπήρχαν σχεδόν τρία εκατομμύρια συμμετέχοντες στις αγορές· πολύ λιγότεροι από αυτούς που πρωτοασχολήθηκαν το 2002, αλλά διπλάσιοι από αυτούς που συμμετείχαν το 2008.

4. Διακήρυξη Αρχών του Εθνικού Δικτύου Ομάδων Trueque.

Club del Trueque, Chacarita, Buenos Aires

Στο Club del Trueque, στη γειτονία Chacarita του Buenos Aires, ανταλλάσουν ρούχα, σχολικό εξοπλισμό και σπιτικό φαγητό με επισκευαστικές εργασίες για το σπίτι από επιπλοποιούς, χτίστες, ηλεκτρολόγους, αλλά και με άλλες υπηρεσίες από ιατρούς, οδοντίατρους, δασκάλους, ακόμα και ξεναγούς και πολλά άλλα αγαθά και υπηρεσίες.

Η Benén Radíguez, είναι μια τριαντάχρονη γυναίκα που δεν έχει καταφέρει να βρει δουλειά. Εδώ ανταλλάσει σπιτικό φαγητό και ανακυκλωμένα ρούχα, με υπηρεσίες όπως π.χ. κούρεμα. Βέβαια στο Trueque δεν υπάρχει ποτέ σταθερή ποιότητα και ποσότητα προϊόντων. Είναι μια απλή συνεισφορά προϊόντων από ανθρώπους που προσπαθούν να βοηθήσουν και να βοηθηθούν. Δεν είναι όλα τα προϊόντα σπιτικά φτιαγμένα· στο Trueque μπορείς να βρεις έως και τεχνικό υπολογιστών. Επίσης για πολλούς είναι μια οικογενειακή διαδικασία. Προσφέρουν προϊόντα όπως πίτες, κρουασάν, κλπ. και ψάχνουν ως αντάλλαγμα πληθώρα άλλων προϊόντων και υπηρεσιών. Από φαγητό έως αλκοόλ, και από είδη καθαρισμού έως είδη οικιακής χρήσης, ένδυσης, ακόμα και γυαλιά οράσεως.

Ο Horacio Krell, επικεφαλής του Unión de Permutas de Argentina (για την προώθηση του ανταλλακτικού εμπορίου) επισημαίνει ότι αυτό το σύστημα επιβιώνει όσο υπάρχουν τίμιες διαπροσωπικές σχέσεις. Είναι ένα ανταλλακτικό εμπόριο που απευθύνεται σε αυτούς που είναι αποκλεισμένοι. Δεν είναι συνώνυμο της επιβίωσης αλλά χρησιμοποιείται συμπληρωματικά. Για να επιβιώσει αυτό το σύστημα πρέπει να αλλάξει η κουλτούρα των ανθρώπων, η οποία έως τώρα προωθεί μια μορφή καπιταλισμού που έχει σκοπό το οικονομικό κέρδος, ενώ θα έπρεπε να είχε σαν σκοπό την οικονομική σταθερότητα. Σε αυτή την περίπτωση τα Club del Trueque έχουν τεράστιες αναπτυξιακές δυνατότητες για την οικονομία μικρών κοινοτήτων και για τον περιορισμό των επιπτώσεων απέναντι στην κρίση.

La Matanza Club del Trueque, Isidro Casanova, Buenos Aires

Η αγορά στεγάζεται στο υπέργηρο γυμναστήριο της γειτονιάς Isidro Casanova. Πρόκειται για μια εργατική γειτονιά. Στην Αγορά βρίσκουν καταφύγιο άνθρωποι που δεν έχουν άλλη επιλογή, είτε γιατί έχουν χάσει τη δουλειά τους, είτε γιατί δεν είχαν ποτέ δουλειά και με αυτόν τον τρόπο προσπαθούν να επιβιώσουν. Για άλλους το treuque διαθέτει «προσφορές», δηλαδή αγαθά που στο σουπερμάρκετ είναι πολύ ακριβά. Η ιδέα έχει εξαπλωθεί σε πολλές πόλεις της Αμερικής, ενώ υπάρχει και ένα δίκτυο που αναπτύσσεται στην Ισπανία. Οι οργανωτές των treuque πιστεύουν ότι στις δύσκολες στιγμές της οικονομικής κρίσης τα treuque είναι η λύση. «Ο χρυσός κανόνας στα trueque είναι να προσφέρεις δίκαια προϊόντα σε δίκαιες τιμές», λέει ο Ruben Ravera, συνιδρυτής του RGT, «…είναι μια ιδέα που θα μπορούσε να συμβάλει στην επίλυση των οικονομικών προβλημάτων του κόσμου».

Club del Trueque, Quilmes, Buenos Aires

Στην εργατική γειτονιά Quilmes, που βρίσκεται δέκα μίλια από το Buenos Aires, οι έμποροι πουλούν από καινούρια και μεταχειρισμένα ρούχα, έως ξυλουργικά εργαλεία και φρούτα. Το κέλυφος που φιλοξενεί την αγορά είναι το παλιό εργοστάσιο μετάλλων Bernalesa. Τα τέσσερα κλίτη του χώρου γεμίζουν ασφυκτικά από άνδρες, γυναίκες και παιδιά που στοιβάζουν στο χωμάτινο δάπεδο αυτοσχέδιους πάγκους. Και όλα αυτά σε μια χώρα όπου η λέξη «αγορά» κάποτε σήμαινε supermarket ή mall.

Η οικονομική κατάσταση στην Αργεντινή οδήγησε δεκάδες χιλιάδες ανθρώπους στα δίκτυα trueque, με κεντρικό το Bernalesa. Εδώ και σε άλλες 600 αγορές, γίνεται ανταλλαγή προϊόντων και υπηρεσιών με creditos, τα οποία μπορούν να χρησιμοποιηθούν για αγορά άλλων αγαθών και υπηρεσιών. Κανείς δε γίνεται

πλούσιος σε αυτές τις αγορές, γιατί δεν είναι αυτός ο στόχος τους. Για παράδειγμα, ένας φούρναρης σε ένα μήνα μπορεί να κερδίσει 100 creditos φτιάχνοντας ψωμί, γλυκά, κ.ά., και να στηριχτεί σε άλλες εργασίες περιορισμένης διάρκειας για να κερδίσει χρήματα για να καλύψει τα λειτουργικά του έξοδα.

Fabricas Recuperadas - «ανακτημένες» επιχειρήσεις

Σε αυτό το σημείο παρουσιάζονται οι πρωτοβουλίες των εργαζομένων για τη διάσωση των επιχειρήσεων που χάνονται και, εν τέλει, για τη μετατροπή τους σε συνεταιρισμούς. Βασίζεται στο άρθρο *«Μια διαδρομή για την κοινωνική οικονομία στην Αργεντινή: καταλήψεις εργαζόμενων σε υπό πτώχευση εταιρείες»* των Jose Luis Coraggio και Maria Sol Arroyo («A path to the social economy in Argentina: worker takeovers of bankrupt companies», στο Ash Amin (ed.) *The Social economy, International perspectives on economic solidarity*, Zed books, 2009). Το άρθρο αυτό στηρίζεται σε μελέτες που διεξήχθησαν μεταξύ 2003 και 2007 σε ανακτηθείσες επιχειρήσεις που εδρεύουν στη μητροπολιτική περιοχή του Μπουένος Άιρες, το σύνολο των οποίων εξακολουθούσε να βρίσκεται υπό κατάληψη κατά το χρόνο σύνταξης του άρθρου στα τέλη του 2008. Τέλος, έχουν αντληθεί στοιχεία και από τη συζήτηση με τον Jorje Luis Bermudez, εργαζόμενου στη Zanon, η οποία πραγματοποιήθηκε στις 9 Ιουλίου 2010, στο 15ο Αντιρατσιστικό Φεστιβάλ της Αθήνας.

Μεταξύ του 2000 και του Δεκεμβρίου του 2001, η κρίση του νεοφιλελεύθερου μοντέλου της Αργεντινής προκάλεσε σε χιλιάδες επιχειρήσεις πραγματικές απώλειες και ξεκίνησε μια τεράστια φυγή κεφαλαίων μέσα από μια «λεηλασία» των περιουσιακών στοιχείων. Η αύξηση των χρεών και η αποτυχία των επενδύσεων τελικά οδήγησε στην παύση των πληρωμών προς τους πιστωτές. Παραγωγικές εγκαταστάσεις δεν μπορούσαν πλέον να συντηρηθούν και τα αποθέματα έτειναν να εξαντληθούν. Το εργατικό δυναμικό είχε αποσταθεροποιηθεί από τις περικοπές στις παροχές, τις μεγάλες καθυστερήσεις στις πληρωμές των μισθών και, τελικά, τις απολύσεις. Σε ορισμένες περιπτώσεις, οι εργαζόμενοι δεν περίμεναν μέχρι να απολυθούν, αλλά αντέδρασαν αναλαμβάνοντας και προσπαθώντας να σώσουν τις επιχειρήσεις.

Δεδομένου ότι οι επιχειρήσεις χρεοκόπησαν, οι εργαζόμενοι –που αντιμετώπιζαν με λίγες εναλλακτικές λύσεις τη γενικευμένη οικονομική κρίση της Αργεντινής– αναγκάζονταν να οδηγηθούν πίσω στις επιχειρήσεις και να τις καταλάβουν, κερδίζοντας σιγά-σιγά τη θέση τους στην εργασία. Αρχικά, οι αντιδράσεις των ιδιοκτητών ήταν ανάμεικτες. Ορισμένοι εγκατέλειπαν τελείως τις αποτυχημένες επιχειρήσεις, ενώ άλλοι δεν επιθυμούσαν να παραιτηθούν από τα δικαιώματα ιδιοκτησίας τους.

Στη συνέχεια, η κυβέρνηση και τα δικαστήρια δεν αναγνώριζαν επίσημα τις καταλήψεις, και παρόλο που αργότερα ορισμένες εκ των επιχειρήσεων –ιδιαίτερα εκείνες που έλαβαν βοήθεια από συνδικάτα, πανεπιστήμια ή ειδικευμένους οργανισμούς– κατάφεραν να αποκτήσουν μερική ή καθολική νομική αναγνώριση, σήμερα η πλειοψηφία των κατειλημμένων επιχειρήσεων παραμένει σε αβέβαιη κατάσταση όσον αφορά στα δικαιώματα ιδιοκτησίας των εργατικών κολεκτίβων. Διατρέχουν ακόμα κίνδυνο από τους αρχικούς ιδιοκτήτες, οι οποίοι προσπαθούν να ανακτήσουν τις νέες επιτυχημένες επιχειρήσεις που βρίσκονται υπό εργατικό έλεγχο.

Αν και περιορισμένες σε αριθμό και κλίμακα (135 επιχειρήσεις που απασχολούν σήμερα 10.000 εργαζόμενους) και παρά την επισφαλή νομική υπόσταση τους, αυτές οι «ανακτημένες» επιχειρήσεις που μετατράπηκαν σε αυτοδιαχειριζόμενους συνεταιρισμούς δείχνουν τη δυνατότητα μιας διαφορετικής ισορροπίας μεταξύ των κοινωνικών και των ιδιωτικών δικαιωμάτων ιδιοκτησίας. Με αυτόν τον τρόπο,

οι συλλογικοί φορείς μπορούν, υπό τις νόμιμες προσπάθειες, να επιτύχουν αναδιανομή στα περιουσιακά στοιχεία, αλλά και αλλαγή στον τρόπο λήψης αποφάσεων. Αυτές οι αλλαγές δείχνουν επίσης τη δυνατότητα για μια συμβολική αλλαγή: νέες αξίες, συμπεριφορές και η ικανότητα να οικοδομηθεί ένα διαφορετικό είδος οικονομίας.

Η ανευθυνότητα των ιδιωτών ιδιοκτητών –οι οποίοι αγωνίζονται για όσο το δυνατόν περισσότερο κέρδος, αλλά δεν επιθυμούν να αντιμετωπίσουν το κοινωνικό κόστος των πράξεών τους– έχει εύστοχα αποκαλυφθεί μέσα από την εμπειρία των επιχειρήσεων να λειτουργούν υπό τη διαχείριση των εργαζομένων. Αντιμετωπίζοντας ανοιχτά τον ιδιωτικό καπιταλισμό και το καθεστώς των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας του, εν μέσω μιας οικονομικής κρίσης, οι νέοι συνεταιρισμοί δείχνουν ότι η κοινωνική οικονομία μπορεί να βοηθήσει στην οικοδόμηση ενός νέου είδους «οικονομίας». Οι εργαζόμενοι δεν υποκινούνται από μια ιδεολογία της αυτοδιαχείρισης ως εναλλακτική λύση στην εξαρτημένη μισθωτή εργασία, αλλά από την επιθυμία να αντιμετωπίσουν την κοινωνική αδικία, όταν απειλούνται με απόλυση χωρίς καταβολή της δέουσας αποζημίωσης των μισθών, στο πλαίσιο της εκτεταμένης ανεργίας. Μια νέα υποκειμενικότητα για την εργασία και την ανταμοιβή της έχει σταδιακά προκύψει, καθώς η διαδικασία ανάκτησης έχει περάσει από διάφορα στάδια.

Τέσσερα είναι τα στάδια που σαφώς ξεχωρίζουν σε κάθε περίπτωση. Πρώτον, το εργοστάσιο καταλαμβανόταν από τους εργαζόμενους, οι οποίοι διεκδικούσαν τους μισθούς που οφείλονταν. Οι εργαζόμενοι αντιστέκονταν στην έξωση από την αστυνομία και τα δικαστήρια, καθώς και στην επιβολή των ψηφισμάτων πτώχευσης για εκποίηση των μηχανημάτων και του εξοπλισμού, ως ένα μέρος για την πληρωμή του χρέους προς τους πιστωτές. Δεύτερον, οι εργαζόμενοι συσκέπτονταν για την ενδεδειγμένη πορεία δράσης, δεδομένης της απουσίας εξωτερικών λύσεων (ούτε οι ιδιοκτήτες, ούτε το κράτος παρείχαν βοήθεια). Γίνονταν προτάσεις για την επεξεργασία των υφιστάμενων πρώτων υλών και για τη διάθεση των προϊόντων που είχαν ήδη παραγγελθεί. Οι ιεραρχίες στην εργασία αναιρέθηκαν και οι διεργασίες παραγωγής αναδιοργανώθηκαν. Σταδιακά, οι πληρωμές των μισθών και των εμπορικών σχέσεων αποκαταστάθηκαν. Τρίτον, ακολούθησε μια νομική μάχη για να αναγνωριστούν τα δικαιώματα των εργαζομένων να χρησιμοποιούν και να αποκτήσουν τα μέσα παραγωγής, μετατρέποντας το σχήμα των επιχειρήσεων σε συνεταιρισμούς, με ενσωμάτωση τυπικών κανόνων μιας δημοκρατικής διαχείρισης. Τέταρτον, αναπτύσσονταν νέα σχέδια παραγωγής.

Οι καθημερινές έννοιες του χώρου και του χρόνου έχουν υποστεί σημαντικές αλλαγές. Σε σύντομο χρονικό διάστημα, η νοοτροπία που διαχωρίζει το σπίτι από την εργασία και η αναμονή για τον δεκαπενθήμερο μισθό έχει δώσει τη θέση της σε μια άλλη: «το εργοστάσιο, μοιάζει με το σπίτι». Οι χώρο-χρονικές αποστάσεις από το εργοστάσιο, τη γειτονιά, το σπίτι και την εργασία έχουν συγχωνευτεί, για να αντικαταστήσουν την ετερονομία της καπιταλιστικής γραμμής παραγωγής και την απόστασή της από τον κόσμο. Στο επίκεντρο αυτής της διαδικασίας είναι η αλλαγή στα εργασιακά πρότυπα. Από αυτά που βασίζονταν στα προσόντα ή τις επαναλαμβανόμενες εργασίες που εκτελούνταν υπό το βλέμμα ενός προσεκτικού διαχειριστή και με ελάχιστη επικοινωνία μεταξύ των εργαζομένων, σε αυτά που βασίζονται στην εκ περιτροπής εργασία (πολλαπλές ικανότητες), και όπου η παραγωγή οργανώνεται με τέτοιο τρόπο που επιτρέπει να αναλάβεις νέες αρμοδιότητες (πολλαπλά καθήκοντα) και επιτρέπει μια οριζόντια διαβούλευση και ένα άνοιγμα στην ανταλλαγή γνώσεων. Επιπλέον, η νέα οργάνωση επιτρέπει στο προσωπικό να καλύψει προσωρινές κενές θέσεις εργασίας και να αναθέσει καθήκοντα ζωτικής σημασίας σε συγκεκριμένους εργαζόμενους σε ορισμένες χρονικές περιόδους. Παλαιά και νέα κριτήρια αποδοτικότητας διαπλέκονται με αυτές τις αλλαγές. Ωστόσο, η κοινωνική υποκειμενικότητα έχει αλλάξει, δεν αξιοποιείται για την καπιταλιστική εργασία (πληρωμή σε αντάλλαγμα για την εργασία), αλλά

για την αρχή της αλληλεγγύης των εργαζομένων.

Οι εργαζόμενοι αντιμετώπιζαν μια διαρκή αστάθεια. Ανάμεσα στα προβλήματα που είχαν να αντιμετωπίσουν υπήρχε ο συνεχής κίνδυνος να χάσουν τη δουλειά τους και η προσπάθεια να κρατήσουν τη θέση τους κάτω από συνθήκες ανακατατάξεων που είχαν ως αποτέλεσμα την απόλυση εργαζομένων. Με την υποστήριξη των οικογενειών τους, οι εργάτες χρησιμοποίησαν διάφορα μέσα για να υποστηρίξουν τις θέσεις τους, στην τοπική κοινωνία, στα κυβερνητικά κέντρα με εξουσία λήψης αποφάσεων ή στο νομικό σύστημα. Σε πολλές περιπτώσεις ήρθαν αντιμέτωποι με την αστυνομία. Έρχονταν αντιμέτωποι με τους ιδιοκτήτες των εταιρειών, αλλά και τους δανειστές, ενώ προσπαθούσαν συγχρόνως να κρατήσουν τις δουλειές τους (κατά την περίοδο των καταλήψεων ήταν ξεκάθαρο ότι η ανεργία θα διαρκούσε πολύ περισσότερο, ακόμα και μόνιμα για αυτούς που ήταν άνω των 40). Το μέλλον τους βασιζόταν όχι μόνο στην αγορά, αλλά στη νομιμοποίηση της θέσης τους ως αυτοδιαχειριζόμενοι εργάτες, υπό τη δομή μιας τυπικής συλλογικότητας, και στην υποστήριξη της κοινότητας.

Οι εργάτες που κατάφεραν να αποφύγουν την πτώχευση πήραν τη θέση των απολυμένων εργατών και αναγκάστηκαν να αποκτήσουν γνώσεις πάνω στη διαδικασία της παραγωγής στο σύνολό της. Έτσι δημιουργήθηκαν καινούργιες αντιλήψεις ως προς το χώρο και το χρόνο, επιτρέποντάς τους να παίρνουν συλλογικές αποφάσεις. Έγιναν επίσης αλλαγές και στις δομές της ταυτότητας και της επικοινωνίας. Δημιουργήθηκε ένας νέος τρόπος «οριζόντιας επικοινωνίας». Οι καινούργιες ιδέες ήταν λιγότερο θεωρητικές και οι εργάτες συνήθισαν να καλύπτουν τα κενά από άλλες θέσεις χωρίς προειδοποίηση. Το νέο εργασιακό πνεύμα που δημιουργήθηκε βασιζόταν στις μοιρασμένες ευθύνες, ενώ κινητήρια δύναμη ήταν το ομαδικό κέρδος από τα αποτελέσματα της εργασίας τους. Συνέχισε να ισχύει η χαμηλή ανοχή προς αυτούς που δεν πήγαιναν στη δουλειά τους (γινόταν αφαίρεση από το μισθό τους) παρόλα αυτά δεν χρησιμοποιούταν πλέον η απόλυση ως απειλή.

Στους εργάτες των ανακτημένων εταιρειών δόθηκε η ευκαιρία να εκτιμήσουν το ότι μπορούσαν να εμπλουτίσουν τις γνώσεις τους. Αυτό έγινε επειδή συμμετείχαν όλοι στην διαχείριση της εταιρείας, γινόταν εναλλαγή των θέσεων εργασίας και συναλλάσσονταν με εξωτερικούς παράγοντες (ανθρώπους της αγοράς, δημόσιους φορείς, μέσα ενημέρωσης και κοινωνικές οργανώσεις). Την ικανότητα που απέκτησαν να μιλάνε δημόσια, πολλοί από τους εργάτες την συγκαταλέγουν μέσα σε όλες τις γνώσεις που συγκέντρωσαν κατά τη διάρκεια αυτή. Άλλο ένα πράγμα που άλλαξε είναι ότι όλοι είχαν ίση και δίκαιη αντιμετώπιση. Για παράδειγμα, αν εμφανιζόταν κάποια δουλειά που ήταν πιο δύσκολη ή δυσάρεστη, δεν θεωρούταν ευθύνη μόνο ενός ατόμου. Επίσης όλοι οι εργαζόμενοι πληρώνονταν δίκαια, ανεξάρτητα από τη θέση τους. Οι μισθοί διέφεραν με βάση το είδος της εργασίας και το επίπεδο της τεχνικής γνώσης και ειδικότητας του καθενός. Στα ομαδικά συμβούλια αποφασίζουν όλοι ποιοι θα έχουν τις πιο οργανωτικές θέσεις και αυτό βασίζεται στις προσωπικές ικανότητες του κάθε ατόμου. Αυτές οι αλλαγές κάνουν την καθημερινή ρουτίνα να φαίνεται λιγότερο κουραστική και δημιουργούν μια αίσθηση ομαδικότητας και ικανοποίησης στους εργάτες.

Οι εργάτες θεώρησαν ότι ο ρόλος τους ήταν να κάνουν τα εργοστάσια να ξαναδουλέψουν και να δημιουργήσουν ίσες και ικανοποιητικές οικονομικές ανταμοιβές. Είναι φανερό ότι το περιεχόμενο και η μορφή της ομαδικής δράσης έχει αλλάξει. Ο τρόπος με τον οποίο διαπραγματεύονται πια οι εργαζόμενοι με τους εργοδότες έχει αλλάξει. Τα τυπικά μέσα, όπως η συνδικαλιστική εκπροσώπηση ή η διαπραγμάτευση με τους εργοδότες, έχουν αντικατασταθεί από υποκειμενικές σχέσεις βασισμένες στη συμμετοχική αυτοδιαχείριση, στις δημόσιες διαμαρτυρίες, στην αλληλεγγύη με τις άλλες ανακτημένες εταιρείες ή κοινωνικούς φορείς που βρίσκονται σε παρόμοια δύσκολή κατάσταση και στις παρεμβάσεις σε μέσα ενημέρωσης ή σε δημόσιους οργανισμούς. Όπως αποδεικνύουν οι μαρτυρίες, αυτός ο τρόπος να οικοδομηθεί μια κοινωνική οικονομία αναπόφευκτα καταλήγει

σε μια ανοικτή σύγκρουση ως προς τα δικαιώματα ιδιοκτησίας (πχ. προστασία των ιδιωτικών δικαιωμάτων ιδιοκτησίας) και το κοινωνικό δικαίωμα της εργασίας.

Ένα σημαντικό συμπέρασμα σχετίζεται με το χώρο. Αποδείχθηκε πως, ειδικά για τις γυναίκες, ο χώρος εργασίας έχει μετατραπεί σε έναν πολυλειτουργικό χώρο: οι καθημερινότητες της οικιακής ζωής (η φροντίδα των παιδιών, η διατροφή, οι κοινωνικές συναντήσεις, πολιτιστικές δραστηριότητες) έχουν ενσωματωθεί στη ζωή στο εργοστάσιο. Παρόμοια, ο δρόμος έχει μετατραπεί σε τόπο διαμαρτυρίας και ενίοτε οι εργαζόμενοι φωνάζουν για κοινωνική αλληλεγγύη. Οι έννοιες του χώρου και του χρόνου και οι οικιακές δραστηριότητες επαναπροσδιορίζονται μέσα από τις νέες εργασιακές σχέσεις. Στη συνέχεια του κεφαλαίου παρουσιάζονται ενδεικτικά παραδείγματα «ανακτημένων» επιχειρήσεων.

Παραδείγματα «ανακτημένων» επιχειρήσεων

FASINPAT /ZANON

Cooperativa de Trabajo FASINPAT /ZANON

Παράγει: Κεραμικά και πορσελάνινα πλακίδια

Η κατάληψη του εργοστασίου της κεραμοποιίας Zanon έγινε το 2001. Αυτή τη στιγμή υπάρχουν 135 τέτοιες επανοικειοποιήσεις σε όλη την Αργεντινή, οι οποίες καταλήφθηκαν από τους εργαζόμενους την ίδια περίοδο ή τα επόμενα χρόνια, ενώ συνεχίζονται ακόμη και σήμερα. Δεν είναι μόνο εργοστάσια, αλλά επιχειρήσεις στον τομέα υπηρεσιών, σούπερ μάρκετ, ξενοδοχεία, ιδιωτικές κλινικές, ιδιωτικά σχολεία, κ.ά. Το εργοστάσιο παραγωγής κεραμικών πλακιδίων Zanon βρίσκεται 7 χιλιόμετρα έξω από την επαρχία του Νεουκέν και χίλια χιλιόμετρα νότια του Μπουένος Άιρες. Ιδρύθηκε κατά την περίοδο της δικτατορίας του Βιντέλα, η οποία επί της ουσίας παραχώρησε στην ιταλικής καταγωγής οικογένεια Zanon τεράστιες εκτάσεις και προνόμια για την κατασκευή και λειτουργία του εργοστασίου. Επί της προεδρίας Μένεμ είχαν δοθεί τεράστιες επιδοτήσεις προς την επιχείρηση που ευημερούσε, αλλά η ιδιοκτησία της την υπερχρέωνε συνεχώς.

Η κατάσταση στη Zanon έγινε έκρυθμη από το 1998 όταν, λόγω της συνεχόμενης υπερχρέωσης του εργοστασίου, η εργοδοσία αποφάσισε να γίνουν εκτεταμένες απολύσεις εργαζομένων δίχως να δοθούν αποζημιώσεις. Ακολουθούν τρία χρόνια κινητοποιήσεων από τους εργαζόμενους, απεργίες, διαδηλώσεις και μπλοκαρίσματα δρόμων. Από την 1η Οκτωβρίου του 2001 οι ιδιοκτήτες του εργοστασίου δεν εμφανίστηκαν ξανά.

Η απάντηση από την πλευρά των εργαζομένων ήταν άμεση. Πριν προχωρήσουν σε κατάληψη του εργοστασίου, οι εργαζόμενοι προσπάθησαν να αποδείξουν στο υπουργείο εργασίας και στα δικαστήρια ότι το εργοστάσιο μπορούσε να πουλήσει την παραγωγή του. Τελικά το δικαστήριο τους δικαίωσε και αποφάσισε ότι το lock out ήταν επιθετική πολιτική προς τους εργαζόμενους και ότι έπρεπε να ξεκινήσει η επαναλειτουργία του εργοστασίου, δίνοντάς τους τη δυνατότητα να εργαστούν με τα αποθέματα των πρώτων υλών που βρίσκονταν εντός του εργοστασίου. Η εργοδοσία έστειλε μία επιστολή με την οποία πρότεινε ως λύση την απόλυση 500 εργαζομένων και το κλείσιμο του εργοστασίου. Τελικά, τα δικαστήρια επέτρεψαν στους εργαζόμενους να περιφρουρήσουν το εργοστάσιο για να μην μπουν μέσα άνθρωποι της εργοδοσίας και λεηλατήσουν την παραγωγή.

Το πιο σημαντικό στοιχείο όμως για τους εργαζόμενους που αποφάσισαν να συνεχίσουν την κατάληψη ήταν η ανατροπή του προηγούμενου μοντέλου καπιταλιστικής παραγωγής και της νοοτροπίας του ατομικού ιδιωτικού συμφέροντος. Θεωρώντας ύψιστο ιδανικό την εργασιακή αλληλεγγύη φώναζαν: *«Εάν πειράξουν έναν από εμάς, πειράζουν όλους μας».*

Μετά από την επαναλειτουργία του εργοστασίου όμως ξεκίνησαν νέοι αγώνες. Η εργοδοσία με τη βοήθεια της δικαστικής εξουσίας προσπάθησε 5 φορές, με δικαστικές αποφάσεις και βίαιο τρόπο, για την αναγκαστική εκκένωση του εργοστασίου. Οι εργαζόμενοι τις αντέκρουσαν όλες με επιτυχία καθώς είχαν τη βοήθεια από άλλους παράγοντες εκτός εργοστασίου, όπως συνδικάτα, σχολεία, ΜΜΕ και την τοπική κοινωνία του Νεουκέν. Στην τελευταία απόφαση εκκένωσης, στις 3 Μαρτίου 2003, εμφανίστηκαν καραμπινιέροι της τοπικής αστυνομίας του Μπουένος Άιρες. Η εκκένωση αποτράπηκε καθώς 5.000 άτομα περικύκλωσαν το εργοστάσιο με τη βοήθεια του συνδικάτου των εκπαιδευτικών, των δημοσίων υπαλλήλων και των εργαζόμενων στον τομέα της υγείας.

Ιδιαίτερα σημαντική ήταν και η συνεισφορά της τοπικής κοινότητας των ινδιάνων Mapuche, οι οποίοι παραχώρησαν τις πρώτες μέρες της κατάληψης τα λατομεία πηλού για να δουλέψουν οι εργαζόμενοι της Zanon. Σαν ανταπόδοση εκείνοι χρησιμοποίησαν στοιχεία από την παράδοση και τη φιλοσοφία των Mapuche στα πλακίδια που κατασκευάζουν, σε αντίθεση με την παλαιά ιδιοκτησία που κατασκεύαζε πλακάκια με αναφορά στη μεσαία και ανώτερη τάξη του δυτικού κόσμου.

Επίσης σημαντική ήταν η βοήθεια που προσέφεραν οι φυλακισμένοι της γειτονικής φυλακής του Νεουκέν, οι οποίοι προσέφεραν το φαγητό τριών ημερών όταν οι εργαζόμενοι είχαν στήσει σκηνές εκτός του εργοστασίου και έκαναν για μήνες περιφρούρηση, άνεργοι και κάτω από δύσκολες συνθήκες. Σαν ανταπόδοση εκείνοι προσφέρθηκαν να κατασκευάσουν ένα χώρο υποδοχής για τους συγγενείς των φυλακισμένων και έναν συλλογικό λαχανόκηπο για την καλλιέργεια λαχανικών.

Όσον αφορά στην παραγωγή και τις θέσεις εργασίας στο FASINPAT, το 2002 δούλευαν 150 εργαζόμενοι και παράγονταν 15.000 m^2 πλακίδια δαπέδου και τοίχου, ενώ το 2010 οι εργαζόμενοι είναι 437 και η παραγωγή αυξήθηκε σε 400.000 m^2 πλακίδια δαπέδου και τοίχου. Από αυτήν την παραγωγή, 3.000 m^2 πηγαίνουν σε βοήθεια των σχολείων, των νοσοκομείων και όσων άλλων τους υποστήριξαν από την κοινότητα του Νεουκέν.

Βασικό όργανο λήψης αποφάσεων είναι η μηνιαία γενική συνέλευση του εργοστασίου. Σε αυτήν αποφασίζονται όλα τα ζητήματα πολιτικής και παραγωγής και συμμετέχουν όλοι οι εργαζόμενοι με δικαίωμα ψήφου. Εκλέγονται 3 ανώτεροι, ανακλητοί, αντιπρόσωποι για τις αγορές, τις πωλήσεις και τη διαχείριση του εργοστασίου. Κάθε εβδομάδα γίνονται και συνελεύσεις ανά τομέα για να υπάρχει οριζόντια αντιπροσώπευση. Οι εργαζόμενοι που εκλέγονται για συντονιστές έχουν θητεία το πολύ 2 χρόνων και μετά από αυτή επιστρέφουν στα καθήκοντά τους. Με αυτό τον τρόπο αποφεύγονται φαινόμενα γραφειοκρατίας και όλο και περισσότεροι περνούν από τις διοικητικές θέσεις.

«Δεν είμαστε κάποιο ευτυχισμένο νησί. Ζούμε μέσα στον καπιταλισμό και αντιμετωπίζουμε αρκετά προβλήματα», τονίζουν χαρακτηριστικά. Ένα από τα προβλήματα είναι αυτό της εκπαίδευσης του προσωπικού, καθώς το διοικητικό και τεχνικό προσωπικό δεν συμμετείχε στην κατάληψη. Για τη λύση του προβλήματος αυτού δόθηκε βοήθεια και συνεργασία από τα Κρατικά Πανεπιστήμια του Νεουκέν και του Μπουένος Άιρες. Οι σχολές των Οικονομικών και των Μηχανικών παρείχαν γνώση, εκπαίδευση και κάθε είδους βοήθεια στους συντονιστές του εργοστασίου.

Επίσης, καθώς οι πολιτικές του ΔΝΤ είχαν υποβαθμίσει και τη βασική δημόσια εκπαίδευση της Αργεντινής (το 50% του πληθυσμού δεν έχει τελειώσει το Λύκειο), έχει δημιουργηθεί εδώ και 2 χρόνια, με τη βοήθεια εκπαιδευτικών, σχολείο 2ης ευκαιρίας εντός της Zanon (60 άτομα δεν είχαν απολυτήριο Λυκείου και ορισμένοι ούτε Γυμνασίου).

Το 1998 η συνδικαλιστική επιτροπή του εργοστασίου απαγκιστρώθηκε από το γραφειοκρατικό συνδικάτο κεραμοποιίας. Το 2000 κατάφεραν να έχουν με το μέρος

τους ολόκληρο το συνδικάτο του Νεουκέν, όπου συμμετέχουν 4 επιχειρήσεις που βρίσκονται υπό εργατικό έλεγχο. Δημιούργησαν ένα καταστατικό λειτουργίας των κατειλημμένων εργοστασίων με βασικές αρχές: όλες οι αποφάσεις να παίρνονται στις γενικές συνελεύσεις και η συνδικαλιστική θητεία να διαρκεί για 2 χρόνια, μόνο για 2 φορές, και μετά να επιστρέφουν στις εργασίες τους (οι πρώτοι συνδικαλιστές του 2002 έχουν ήδη επιστρέψει στα προηγούμενα καθήκοντά τους). Όλοι οι μισθοί να είναι ίσοι, ανεξάρτητα από τη θέση, με ελάχιστες εξαιρέσεις όπως οι βραδινές βάρδιες και οι θέσεις σε κλιβάνους. Ακόμα και η εκπροσώπηση των εργαζόμενων σε διάφορες διεθνείς εκδηλώσεις συμπαράστασης (όπως το 15° Αντιρατσιστικό Φεστιβάλ της Αθήνας) αποφασίζεται στις συνελεύσεις, έπειτα από δηλώσεις επιθυμίας των εργαζομένων.

Ορισμένα λόγια των εργαζομένων της FASINPAT: *«…Δεν μπορείς να ζεις ελεύθερος σε ένα μοναδικό εργοστάσιο γιατί παραμένεις μέρος της καπιταλιστικής αγοράς… Ζούμε στα περιθώρια του συστήματος, χρησιμοποιώντας τις νησίδες που μας προσφέρονται...Τίποτα δεν μας εγγυάται ότι η κοινωνία δε θα είναι πιο αυταρχική στο μέλλον… Η πράξη είναι που μετράει, η διαρκής διαδικασία μάθησης… Η διαρκής πρακτική άμεσης δημοκρατίας και δράσης… Ένα εργοστάσιο μπορεί να δουλέψει χωρίς αφεντικά, χωρίς εργαζόμενους όχι… Δεν είμαστε μόνοι, υπάρχουν και άλλοι στον κόσμο... Έχουμε όλοι δικαίωμα να ζούμε με αξιοπρέπεια…»*

Forja San Martin

Cooperativa de Trabajo Forja San Martin

Παράγει: Σφυρήλατα ανταλλακτικά αυτοκινήτων

Το εργοστάσιο της Forja έκλεισε στις αρχές του 2000 καθώς η ιδιοκτησία του, στα πλαίσια της γενικευμένης κρίσης του μοντέλου παραγωγής, αδυνατούσε να ανταπεξέλθει στις οικονομικές της υποχρεώσεις. Προηγουμένως, ακολουθώντας την πολιτική της πλειοψηφίας των εργοδοτών, είχε προχωρήσει σε περικοπές μισθών και απολύσεις εργαζομένων, χωρίς αποζημιώσεις και με αποκλειστικό σκοπό την εξασφάλιση των κερδών και τη μικρότερη δυνατή ζημία από το κλείσιμο του εργοστασίου.

Δύο χρόνια αργότερα, ύστερα από πολλούς μήνες ανεργίας και ζώντας σε οριακά επίπεδα φτώχειας, οι πρώην εργαζόμενοι στη Forja αποφασίζουν ότι το εργοστάσιο μπορεί και πρέπει να λειτουργήσει ξανά. Προχωρούν σε κατάληψη του εργοστασίου στις 14 Νοεμβρίου 2002 και δημιουργούν μια cooperative, όπου συμμετέχουν 30 μέλη από τους απολυμένους εργαζόμενους.

Αρχικά δημιουργούν ένα σχέδιο επαναλειτουργίας του εργοστασίου και προσπαθούν να αποδείξουν, μέσω της δικαστικής οδού, ότι μπορούν να λειτουργήσουν το εργοστάσιο χωρίς της εργοδοσία. Πραγματοποιούν συνελεύσεις στις οποίες αποφασίζουν πώς θα πρέπει να γίνεται φύλαξη του εργοστασίου σε μόνιμη βάση. Στόχος τους είναι καταρχήν η προστασία του χώρου και η αποτροπή του αδειάσματός του. Οι μηχανές παραμένουν κλειστές μέχρι να κερδίσουν τη δικαστική μάχη και στο διάστημα αυτό φροντίζουν το χώρο του εργοστασίου, τις μηχανές, τις πρώτες ύλες στις αποθήκες και επιδιορθώνουν ότι είχε φθαρεί από το κλείσιμο και μετά. Η δικαστής Adela Fernandez δεν κάνει δεκτές τις προτάσεις τους εάν δεν σταματήσουν την κατάληψη και ισχυρίζεται πως *«κανείς δεν κάνει προσφορά για ένα κατειλημμένο εργοστάσιο»*. Είναι αποφασισμένοι όμως να συνεχίσουν τον αγώνα τους και απευθύνονται στον πολιτικό κόσμο. Έχοντας ήδη αποφασίσει για μια σειρά από κατειλημμένα εργοστάσια η Βουλή των Αντιπροσώπων και η Γερουσία αποφασίζει πως το εργοστάσιο της Forja πρέπει να επαναλειτουργήσει υπό εργατικό έλεγχο.

Πλέον όλοι στη Forja εργάζονται πιο ευσυνείδητα από παλαιότερα που δούλευαν για τους εργοδότες. Κατά έναν τρόπο είναι όλοι διευθυντές για τα πάντα. Οι μισθοί

είναι ίσοι για όλους και δεν υπάρχουν τεράστιες απολαβές για ορισμένους. Η συνέλευση της cooperativa της Forja συμμετέχει στο εθνικό κίνημα κατειλημμένων εργοστασίων και βρίσκεται σε συνεργασία με τις συνελεύσεις άλλων εργοστασίων για ανταλλαγή εμπειριών, αλλά και για έμπρακτη υποστήριξη.

2 de Diciembre / Coventry

Cooperativa de trabajo 2 de Diciembre / Coventry

Παράγει: Ψυγεία

Σήμερα η Cooperativa de trabajo 2 de Diciembre / Coventry απαριθμεί 60 μέλη, και πέρασε στα χέρια των εργαζομένων στις 2 Δεκεμβρίου 2002.

18 de Diciembre / Brukman

Cooperativa de trabajo 18 de Diciembre / Brukman

Παράγει: Ενδύματα, ραπτική και επιδιόρθωση

Η κλωστοϋφαντουργία Brukman, βρίσκεται στη συνοικία Once του Μπουένος Άιρες και πρόκειται για μια παραδοσιακή βιοτεχνία ενδυμάτων που καταλείφθηκε από τις 58 εργαζόμενες μοδίστρες που δούλευαν σε αυτή, στις 18 Δεκεμβρίου του 2001. Οι γυναίκες του Brukman έγιναν σύμβολο του αγώνα για μια νέα πολιτική στους χώρους εργασίας, υιοθετήθηκαν από τις Μητέρες της πλατείας του Μαΐου (αυτές που έχουν χάσει τα παιδιά τους την περίοδο της χούντας) και χαρακτηρίζονται ως φάρος ακτιβισμού, καθώς έγιναν παράδειγμα αντίστασης για τους εργαζόμενους.

Δίπλα στις ραπτομηχανές, τα σαββατοκύριακα πραγματοποιούν συνελεύσεις στις οποίες αποφασίζουν για την παραγωγή, τις πρώτες ύλες και τις πωλήσεις. *«Για τις εργάτριες οι λογαριασμοί είναι εύκολο πράγμα. Δεν μπορώ να καταλάβω γιατί όχι για τα αφεντικά. Μισθοί, υλικά, λογαριασμοί: απλή πρόσθεση και αφαίρεση!!»* λέει χαρακτηριστικά μία από τις εργαζόμενες στο Brukman.

Μέσα στα επόμενα δυο χρόνια έγιναν τρεις προσπάθειες εκκένωσης του εργοστασίου. Τις δύο πρώτες φορές, η κοινωνική αντίσταση και η αλληλεγγύη προς

τους καταληψίες απέτρεψαν τις αστυνομικές επιθέσεις. Στην τρίτη προσπάθεια το εργοστάσιο εκκενώθηκε από τις δικαστικές αρχές στις 24 Νοέμβρη 2002 και μέσα σε 3 μέρες όλα τα κοινωνικά κινήματα έστειλαν αντιπροσώπους για να βοηθήσουν στην ανακατάληψη του εργοστασίου η, οποία και επετεύχθη ύστερα από σκληρές μάχες με τις αστυνομικές αρχές και άγρια καταστολή των 10.000 υποστηρικτών της κατάληψης.

Vieytes

Cooperativa de Trabajo Chelco Vieytes LTDA

Παράγει: Πρώτες ύλες για παγωτά και ζαχαροπλαστική

Η πρώτη recuperada πραγματοποιήθηκε στο Capital Federal, την πρωτεύουσα της Αργεντινής και το κέντρο της Gran Buenos Aires, ήταν η Cooperativa de Trabajo Vieytes, Ltda.. Γνωστή επίσης και με το όνομα της πρώην ιδιωτικής Ghelco, μιας εταιρείας ζαχαρωτών που παράγει γλυκά, κέικ και παγωτό.

Οι πρώην ιδιοκτήτες της Ghelco ανακοίνωσαν στους εργαζόμενους ότι το εργοστάσιο κλείνει και απέλυσαν ένα μεγάλο ποσοστό εργατών. Όπως η κρίση επιδεινώθηκε, προσέλαβαν νέους εργαζόμενους με χαμηλότερες αποδοχές. Όταν οι βετεράνοι εργαζόμενοι της Ghelco έμαθαν ότι το εργοστάσιο λειτουργούσε με νέες συνθήκες χαμηλού μισθού, 43 από τους παλιούς εργαζόμενους κατέλαβαν τα πεζοδρόμια γύρω από τον πρώην χώρο εργασίας τους, ώστε να εμποδίσουν την είσοδο των νέων εργαζομένων ή των ιδιοκτητών. Δύο μήνες αργότερα, οι ιδιοκτήτες και οι πιστωτές εγκατέλειψαν το εργοστάσιο, και τον Ιούλιο με δικαστική απόφαση κρίθηκε ότι το συνταγματικό δικαίωμα στην απασχόληση επιτρέπει στους εργαζόμενους να ξανανοίξουν το εργοστάσιο.

Στις 14 Ιουλίου 2002, οι 43 πρώην εργαζόμενοι της Ghelco αποτέλεσαν τη Cooperativa de Trabajo Vieytes, Ltda. που άρχισε την παραγωγή με ένα δάνειο 800 πέσος από την Union y Fuerza, μια recuperada από την επαρχία του Μπουένος Άιρες. Δεδομένης της ανάκτησης των δυνάμεων του εργοστασίου, 10 νέοι εργαζόμενοι έχουν ενταχθεί στο πλαίσιο της συνεργασίας, καθώς η παραγωγή έχει αυξηθεί. Η Cooperativa Vieytes έχει πλέον πελάτες στην Ισπανία, τη Βραζιλία και την Ουρουγουάη, καθώς επίσης και στην Αργεντινή. Οι μισθοί έχουν αυξηθεί παράλληλα με την παραγωγή, και οι εργαζόμενοι κερδίζουν περισσότερα τώρα και λαμβάνουν περισσότερα οφέλη από ό, τι με την ιδιωτική εταιρεία.

Los Manzanares

Cooperativa de Trabajo Los Manzanares Limitada

Παράγει: Κομπόστες φρούτων - Ψυγεία

Η Cooperativa de Trabajo Los Manzanares Limitada αποτελείται από 40 εργαζόμενους στο πρώην FRUTICOLA BL S.A. που λόγω της πτώχευσης έκλεισε. Οι εργαζόμενοι, με υπευθυνότητα και σοβαρότητα, προετοίμασαν και υπέβαλαν ένα σχέδιο βιώσιμων επενδύσεων, παραγωγής και πωλήσεων, με βάση την εμπειρία των άλλων συνεταιρισμών και με σκοπό την υποστήριξη των οικογενειών τους που για σχεδόν τέσσερις δεκαετίες τροφοδοτούσαν με εργατικό δυναμικό την επιχείρηση. Η Cooperativa de Trabajo Los Manzanares Limitada είναι εργοστάσιο συσκευασίας φρούτων και ψυγείων και βρίσκεται στην πόλη Contralmirante Cordero, στην επαρχία Black River.

Stefani

Cooperativa de Trabajo Stefani

Παράγει: κεραμικά και τούβλα

Το εργοστάσιο παραγωγής κεραμικών (ειδικότερα τούβλων) Stefani, βρίσκεται στην πόλη Cutral Co της επαρχίας του Neuquén και αποτελεί την τελευταία επανοικειοποίηση εργοστασίου έως σήμερα. Και σε αυτό το εργοστάσιο, όπως και στο FaSinPat, τα αφεντικά ακολούθησαν την ίδια μέθοδο. Έτσι λοιπόν, στις 28 Δεκεμβρίου του 2009, οι διευθυντές της εταιρείας εγκατέλειψαν το εργοστάσιο επικαλούμενοι μια οικονομική κρίση που ποτέ δεν έχει αποδειχθεί, παρά τις επανειλημμένες αιτήσεις από τους 60 εργαζόμενους που εργάζονται εκεί να έχουν πρόσβαση στα λογιστικά βιβλία του εργοστασίου.

Από την πρώτη στιγμή, οι εργαζόμενοι του Stefani δήλωναν πως δε θα άφηναν το εργοστάσιο να μετατραπεί σε ένα άδειο υπόστεγο, σε μια μάντρα. Το Μάιο λοιπόν, το εργοστάσιο άρχισε να παράγει υπό τον έλεγχο των εργαζομένων, ακολουθώντας το μονοπάτι της Zanon (νυν FaSinPat) και της Cerámica del Sur. Διοργανώνοντας συνελεύσεις που περιβάλλονται από εκατοντάδες εργάτες, γείτονες, φιλανθρωπικές οργανώσεις και τις 60 οικογένειες των εργατών, αποφασίζουν να ξεκινήσουν την παραγωγή κεραμικών που απαιτείται για τα σπίτια, τα σχολεία και τα νοσοκομεία, τόσο αναγκαία για τις χιλιάδες οικογένειες που είναι άστεγες.

Την Κυριακή 4 Ιουλίου η πόλη Cutral-Co έζησε μια ξεχωριστή μέρα και φιλοξένησε ένα πολιτικό γεγονός μεγάλης σημασίας για τους εργαζομένους, αφού πραγματοποιήθηκε δημοψήφισμα για να περάσει το εργοστάσιο κάτω από εργατικό έλεγχο. Οι 5.000 ψήφοι που συγκεντρώθηκαν μπορεί να είναι λίγες –καθώς χρειάζονταν το 50% του εκλογικού σώματος που θα σήμαινε 13.000 ψήφους–, εντούτοις ενδεικτικά αναφέρεται ότι το κυβερνόν κόμμα στην Cutral Co (Neuquén Concertación para la Victoria) στις τελευταίες εκλογές έλαβε μόνο 4.621 ψήφους. Δηλαδή, παρά τα εκατομμύρια που ξοδεύονται για την προεκλογική εκστρατεία και το υποχρεωτικό της ψήφου, έλαβαν λιγότερες ψήφους από ό,τι οι εργαζόμενοι στις εκλογές στο τελευταίο μη δεσμευτικό δημοψήφισμα για το Stefani.

Για τους εργαζόμενους ήταν μια μέρα που κορυφώθηκε με γιορτές και χαρά. Μετά από επτά μήνες αγώνα, ανέπτυξαν ισχυρούς δεσμούς αλληλεγγύης με την τοπική κοινωνία. Η εκστρατεία για το ΝΑΙ κέρδισε την υποστήριξη σημαντικών τομέων της κοινωνίας του Neuquén, κοινωνικές και πολιτικές οργανώσεις της αριστεράς, σπουδαστές, καθηγητές, καλλιτέχνες και αθλητικές προσωπικότητες βρέθηκαν στο πλευρό των εργατών και των οικογενειών τους, αποδεικνύοντας ότι ακόμη και σήμερα, 10 σχεδόν χρόνια μετά την εξέγερση του Δεκέμβρη του 2001, το αίσθημα αλληλεγγύης υπάρχει και ενισχύεται στην Αργεντινή, προωθώντας μια συλλογική κουλτούρα διεκδίκησης δικαιωμάτων, ξεκομμένη από την ατομικιστική λογική των εργασιακών σχέσεων του καπιταλιστικού οικονομικού μοντέλου.

Η δημιουργία νέων δεσμών, ιστορίες χωρίς τέλος

Έπειτα από τις 19 και 20 Δεκέμβρη του 2001, που σφραγίστηκαν με την «απόδραση» με ελικόπτερο και βεβαίως την ανατροπή του προέδρου Φερνάντο ντε λα Ρούα, έχουμε μία σύσφιξη των παραγωγικών δεσμών ανάμεσα σε κατειλημμένα εργοστάσια, piqueteros, αγρότες και συνελεύσεις. Ένα από τα κοινά τους χαρακτηριστικά είναι ότι αυτά τα κοινωνικά στρώματα και τα κινήματα έχουν την τάση να παράγουν την ίδια τους τη ζωή: ομάδες piqueteros καλλιεργούν τη γη, παράγουν ψωμί και άλλα αγαθά και άλλοι έχουν δημιουργήσει φάρμες με γουρούνια, κουνέλια και ιχθυοκαλλιέργειες. Από τη μεριά τους, αρκετές συνελεύσεις παράγουν ψωμί και άλλα τροφιμα, προϊόντα καθαρισμού και καλλυντικά, ενώ συνεργάζονται και με τις ομάδες των «cartoneros».

Κάποιες συνελεύσεις επίσης, έχουν επιτελέσει ένα σημαντικό έργο, το οποίο μπορεί

να χρησιμοποιηθεί ενδεικτικά όσον αφορά τους δρόμους που ακολουθούν για να γεφυρώσουν το χάσμα ανάμεσα στους παραγωγούς και τους καταναλωτές. Στο Buenos Aires λειτουργούν 67 συνελεύσεις. Περισσότερες από τις μισές συντονίζονται σε εδαφική βάση (territorialmente) και αυτοπροσδιορίζονται ως αυτόνομες. Ο τομέας αυτός καταβάλλει προσπάθειες για να προωθήσει το δίκαιο εμπόριο, και την αλληλέγγυα και την ενσυνείδητη κατανάλωση. Αλλά το εμπόριο προυποθέτει να έρθουν σε επαφή διαφορετικοί κοινωνικοί τομείς: αγροτικοί παραγωγοί, piqueteros, μέλη συνελεύσεων και εργάτες από κατειλημμένα εργοστάσια αρχίζουν να δημιουργούν δεσμούς που δεν σχετίζονται με την αγορά.

Για να το εκφράσουμε με έναν άλλο τρόπο, επανοικειοποιούνται τον αρχικό χαρακτήρα της αγοράς, σύμφωνα με την ανάλυση των Fernand Braudel και Immanuel Wallerstein: και για τους δύο αγορά σημαίνει διαφάνεια, μικρά κέρδη, ελεγχόμενο ανταγωνισμό, απελευθέρωση και συνιστά τον χώρο των «κοινών ανθρώπων». Οι πιο σημαντικές εμπειρίες είναι η εβδομαδιαία λαική αγορά στο Palermo του Buenos Aires, η εμπορική διάθεση του τσαγιού μάτε Titrayje και ο συνεταιρισμός La Asamblearia. Η λαϊκή αγορά του Palermo διεξάγεται 2 φορές την εβδομάδα και διαθέτει προιόντα προερχόμενα μόνο από συνελεύσεις, από ομάδες piqueteros και από κατειλημμένα εργοστάσια. (Ζιμπέκι Ραούλ, 2010).

Μία γρήγορη ανασκόπηση των προαναφερθέντων παραδειγμάτων συμβάλλει στην αποκάλυψη μερικών από τις πιο ενδιαφέρουσες πτυχές του κινήματος: τις στενές, δηλαδή, σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των εργαζομένων στις κατειλημμένες επιχειρήσεις, των κατοίκων που συμμετέχουν στις συνελεύσεις γειτονιάς και των ομάδων των piqueteros, οι οποίοι συνεργάζονται με ποικίλους τρόπους, οδηγώντας σε μια επέκταση των δικτύων τους πολύ μακρύτερα από τα όρια της περιοχής τους. Αυτό είναι λοιπόν και το εντελώς καινούριο γνώρισμα του κινήματος: το κίνημα αρχίζει να επικεντρώνεται εδαφικά και να αποκτά όλο και βαθύτερες ρίζες.

Για παράδειγμα, η διασύνδεση του κινήματος των κατελημμένων επιχειρήσεων με τις συνελεύσεις συνιστά απόδειξη για το ενδιαφέρον της κοινωνίας να συμμετέχει στη διαδικασία της διαχείρισης αυτών των επιχειρήσεων και, από την άλλη πλευρά, την τάση των εργαζομένων να ξεπεράσουν τις πύλες του εργοστασίου και να αισθανθούν μέρος του κοινωνικού κινήματος. Όπως ήδη αναφέρθηκε, η τάση αυτή εκδηλώνεται όταν τα εργοστάσια έχουν ανάγκη να προσλάβουν προσωπικό, οπότε και απευθύνονται στις ομάδες των ανέργων.

Βασιζόμενο σε όλα αυτά (τους αγώνες, την ανοικοδόμηση κοινωνικών σχέσεων και την τάση προς την εδαφική αποτύπωση), αυτό το πολύμορφο κίνημα έχει μετατρέψει την Αργεντινή σε ένα ζωντανό εργαστήρι αγώνα, ένα μέρος όπου εφευρίσκονται οι λαϊκές πολιτικές του μέλλοντος. Μπροστά στη φτώχεια και την οικονομική κατάρρευση, οι άνθρωποι βρήκαν το κουράγιο να συνεχίσουν να αντιστέκονται και αρκετή δημιουργικότητα ώστε να ξεκινήσουν να χτίζουν εναλλακτικές διεξόδους στις πόλεις τους, στις γειτονιές τους, ενάντια στην απόγνωση του καπιταλισμού. Τα παγκόσμια κινήματα μπορούν να μάθουν πολλά από αυτό το εργαστήρι. Είναι, με διάφορους τρόπους, συγκρίσιμο με τις κοινωνικές επαναστάσεις της Ισπανίας του 1936, της Γαλλίας του Μάη του 1968 και, πιο πρόσφατα, του νότιου Μεξικό με την εξέγερση του Ζαπατίστικου Στρατού για την Εθνική Απελευθέρωση (EZLN)· κοινωνικές εξεγέρσεις που ενέπνευσαν χιλιάδες ανθρώπους –τότε και τώρα– ανά τον κόσμο.

Η κατάσταση στην Αργεντινή εμπερικλείει πολλά στοιχεία των αντικαπιταλιστικών κινημάτων: την πρακτική της άμεσης δράσης, την αυτοδιαχείριση και την άμεση δημοκρατία, την πίστη στη δύναμη της διαφορετικότητας, της αποκέντρωσης και της αλληλεγγύης, τη σύγκλιση διαφορετικών κοινωνικών ομάδων, αλλά και την απόρριψη του κράτους, των πολυεθνικών εταιρειών και των διεθνών οργανισμών. Το πιο υπέροχο είναι ότι η μορφή της εξέγερσης που ξέσπασε, δεν ήταν κάτι που επινόησαν ή πρότειναν «επαγγελματίες» ακτιβιστές, ήταν κάτι που δημιουργήθηκε

από συνηθισμένους ανθρώπους, από τη βάση, έχοντας ως αποτέλεσμα μια πραγματική λαϊκή ανταρσία που συμβαίνει καθημερινά με τη σύμπραξη ανθρώπων διαφορετικών κοινωνικών ομάδων.

Το 2001 λοιπόν, ήταν για την Αργεντινή μια ιδιαίτερη χρονιά. Από τη μία πλευρά, η χώρα βίωνε μία από τις μεγαλύτερες οικονομικοπολιτικές κρίσεις με ανεξέλεγκτες κοινωνικές συνέπειες και, από την άλλη, ένα μεγάλο κομμάτι της κοινωνίας βρισκόταν καθημερινά σε πολύμορφες κινητοποιήσεις. Κάπου ανάμεσα στην απελπισία και την επιβίωση, προέκυψαν νέες συλλογικές μορφές δράσης, δεσμοί αλληλεγγύης, συνεργασίας και συντροφικότητας, ξεχασμένες εδώ και χρόνια από τις νεοφιλελεύθερες πολιτικές. Δύσκολοι αλλά και ενδιαφέροντες καιροί, όπως σωστά τους ανέλυαν τότε. Οι συνελεύσεις γειτονιάς, οι οργανώσεις ανέργων, το κίνημα των κατειλημμένων εργοστασίων και οι δεσμοί αλληλέγγυας οικονομίας, που αναπτύσσονται μέχρι και σήμερα, αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα της εποχής του πολυσυζητημένου συνθήματος «Να φύγουν όλοι, να μη μείνει κανείς!».

Δεν μπορεί να αποκρυφτεί ότι μετά την ανάληψη της εξουσίας από τον Κίρσνερ το 2003, οι διαδηλώσεις απομαζικοποιήθηκαν, οι συλλογικότητες διασπάστηκαν και συρρικώθηκαν και η κατεστημένη πολιτική τάξη βρήκε τη χαμένη της τιμή. Από την άποψη, λοιπόν, της μαζικοποίησης μπορούμε να μιλάμε για ήττα, από την άποψη όμως της οργάνωσης και των νέων συλλογικών ταυτοτήτων, το στοίχημα παραμένει ανοιχτό. Γεγονός είναι επίσης, ότι όλα αυτά τα χρόνια το «παλιό» αναμετρήθηκε με το «καινούριο», δημιούργησε κοινωνικές ευκαιρίες αλλά και επιβεβαίωσε για άλλη μια φορά τον φόβο της υποκειμενικότητας μπροστά στο άγνωστο και της πολιτικής μπροστά στο κενό.

βιβλιογραφικές αναφορές

Ζιμπέκι Ραούλ, Αυτονομίες και χειραφετήσεις, Η λατινική Αμερική σε κίνηση, Αλάνα, Αθήνα 2010.
Ζιμπέκι Ραούλ, περιοδικό Αλάνα, Αλληλεγγύη – Αντίσταση – Αξιοπρέπεια … στις Αμερικές των κινημάτων, τεύχος 12, Ιούνιος 2010.
Αλάνα (Αλληλεγγύη – Αντίσταση – Αξιοπρέπεια … στις Αμερικές των κινημάτων), περιοδική έκδοση «Εργοστάσιο Χωρίς Αφεντικά FaSinPat, πρώην Zanon», Αθήνα, 2010.
Τ. Φωτόπουλος, «Περιεκτική Δημοκρατία» («Καστανιώτης», 1999)
G. Galafassi «Κοινωνικά κινήματα, συγκρούσεις και η προοπτική της Περιεκτικής Δημοκρατίας στην Αργεντινή», Democracy & Nature, Νοέμβριος 2003
IPS - Inter Press Service and IFEJ - International Federation of Environmental Journalists, for the Alliance of Communicators for Sustainable Development (www.complusalliance.org)
Jorje Luis Bermudez, εργαζόμενος στη Zanon, άτυπη συνέντευξη στις 9 Ιουλίου 2010.
Jorje Luis Bermudez, εργαζόμενος στη Zanon, ομιλία στις 10 Ιουλίου 2010, στο 15ο Αντιρατσιστικό Φεστιβάλ της Αθήνας.
Jose Luis Coraggio and Maria Sol Arroyo, «A path to the social economy in Argentina: worker takeovers of bankrupt companies», στο Ash Amin (ed.) The Social economy. International perspectives on economic solidarity, Zed books, 2009.
R. Lindsay, «Venezuela's slum army takes over», The Observer, 10/8/03.
T. Fotopoulos, «Transitional Strategies and the Inclusive Democracy Project», Democracy & Nature (Μάρτιος 2002).
Σήματα Καπνού [1]. Δελτίο αντιπληροφόρησης για την άλλη Αμερική. Τεύχος 11. Φεβρουάριος 2002.
Ez. Adamovsky, «Pots, Pans and Popular Power: the neighborhood assemblies a Buenos Aires», Αργεντινή, 2002.

ντοκιμαντέρ

«Zanon» ντοκιμαντέρ από την ομάδα Ak Kraak, Γερμανία, 2003.
«The Take» ντοκιμαντέρ από τον Avi Lewis και τη Naomi Klein, Καναδάς, 2004.
«Memoria del saqueo» ντοκιμαντέρ από τον Pino Solanas, Αργεντινή, 2004.
«La dignidad de los nadies» ντοκιμαντέρ από τον Pino Solanas, Αργεντινή, 2005.

γενάρης 2011

